

Serbestî

Siyasi Fikir Dergisi

Sayı: 7 • Bahar-Yaz 2000 • 5.000.000.-TL

"Muhayyel"den Gerçeğe...

KÜRDİSTAN

Parçalanmış Kimlik ve Parçalanmış Siyaset Abbas Vali

Barajlar ve Su Altında Kalan Kürt Tarihsel ve

Sanatsal Mirası Mehrdad R. İzady

Türkiye'de Kürt Kökenliler: Demografik Bir Çalışma Servet Mutlu

Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye Etnik

ve Ulusal Azınlıklar Ali Arayıcı

Hasan Yıldız • Yaşar Karadoğan • Ö. Özmen • Ahmet Zeki Okçuoğlu

Tarihten Bir Yaprak: Babanzade İ. Hakkı Bey

www.arsivakurdi.org

İÇİNDEKİLER

Editörden 2

GÜNCEL

Kürtler ve Kürtlerin “Ötekileri”:
Parçalanmış Kimlik ve Parçalanmış Siyaset* 4
Abbas Vali

Barajlar ve Su Altında Kalan 25
Kürt Tarihsel ve Sanatsal Mirası
Mehrdad İ. İzady

GÜNEY KÜRDİSTAN

“Muhayyel”den Gerçeğe KÜRDİSTAN 37
Mehmet Sanrı

“Yıkımların Getirdiği Yük Ağır,
Ancak Üstesinden Geleceğiz” 44
Nesrin Berwari

Federal Çözüm... 47
Mesut Barzani

“Selahaddin Eyyubi'nin Torunları Savaşta
ve Barışta da Merttirler!” 52
Sami Abdurrahman

Salahaddin Üniversitesi 59
Seadi Berzenci

Kürdistan'da Sivil Toplum 61
Prof. Hall

Türkiye'deki Kürt Kökenliler:
Demografik Bir Çalışma 65
Servet Mutlu

Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'de
Etnik ve Ulusal Azınlıklar Sorunu 85
Prof. Dr. Ali Arayıcı

Amerika'da Kürt Sempozyumu 103
Yekiti Gulbaran

Yeni Politikalara, Yeni Bir Konferans 108
Hasan Yıldız

Bir Panelin Düşündürdükleri 111
Olca Kayaalp

Hammurabi Kanunları'ndan Demokrasiye.. 113
Yaşar Karadoğan

Özel Karma Birlik Hizbullah'ı ve
Serhıldanların Zemini Üzerine Tespitler 119
Ö. Özmen

“Sivil toplumun zamanı geldi” 122
Manuel Vazquez Montalban

“Otonom Kürdistan Olmalı...” 128

Konuşma metni 131
Ahmet Zeki Okçuoğlu

TARİHTEN BİR YAPRAK

İ. Hakkı Babanzade 133

Kronoloji 136

English Summary 143

Aylık Siyasi Fikir Dergisi
Ağustos-Eylül 1999

Doz Basım ve Yayıncılık Şirketi Adına Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Ahmet Zeki Okçuoğlu **İdari Müdür:** Ali Rıza Vural. **Yayın Yönetmeni:** Mehmet Sanrı **Yayın Kurulu:** A. Zeki Okçuoğlu, A. Rıza Vural, Köroğlu Karaaslan, Halis Çanakçı **Hukuk Danışmanı:** Eren Keskin **Mizanpaj:** Doz Yayınları **Baskı:** Ceren Matbaası **Abone Koşulları Yurtiçi:** 42 Milyon TL. **Avrupa:** 15\$, 90\$ (6 Ay), 180\$ (1 yıl), **Amerika:** 20\$, 125\$ (6 ay), 250\$ (1 yıl). **Posta Çeki Hesap No:** 105 10 90. **Banka Hesap No:** İş Bankası Beyoğlu Şubesi 1011 304210 142.07 94. **Posta kutusu no:**343 **Adres:** İstiklâl Cd. Orhan Adli Apaydın Sk. No:11-13/4 80050 Beyoğlu/İstanbul E-mail: doz@turk.net - Tel/Fax (212) 292 56 05 Dergide yayımlanan makalelerden yazarı sorumludur. Makaleler, yayınlınamasa da yazarına iade edilmez.

Serbestî

Editörden

Kürdün Homo Sapiens'i...

Türkiye, bir yandan Avrupa'yla olan gümrük duvarlarını kaldırarak, serbest piyasa kurallarını esas aldığı, küreselleşme perspektifini benimsediğini iddia ediyor ve bu doğrultuda Aralık ayındaki Helsinki zirvesiyle AB'ye aday üye kabul ediliyor. Ancak, öte yandan Millî Güvenlik Kurulu aldığı bir kararla Kürdistan'daki sınır ticaretini ortadan kaldırmayı hedeflerken, (bkz. Güngör Uras, 13 Haziran Milliyet) Başbakan Bülent Ecevit, 15 Haziranda Diyarbakır'da Amerikalı işadamlarıyla GUNSIAD arasında kurulmak istenen bir irtibat bürosuna karşı çıkarak, Amerika'nın, üyelerinin tümünün Kürt olduğu GUNSIAD'la değil, Türk devleti ve hükümetinin 'yedek gücü' durumunda olan TOBB'la işbirliği yapmasını öneriyor. Aynı Ecevit Diyarbakır'da adeta Kürtlerin aklıyla alay edercesine, faşizan-ırkçı tavırlarıyla ünlü bir partiyle yaptığı izdivacını unutmakta ve Kürtlerin tepki oylarını toplayan HADEP'i ırkçılıkla suçlamaktadır. Ecevit, siyasi meydanı HADEP'e bırakmayacaklarını vurgularken, "siyasallaşmış Kürdü", "silahlı Kürt"ten daha tehlikeli bulduğunu belirtmekten de bir sakınca görmemektedir. Yani Kürdün *Homo sapiens*'i Ecevit için büyük bir tehlike arz etmektedir...

Ancak burada, gerek Ecevit'in gerek Millî Güvenlik Kurulunun tutumu, Türk devletinin Kürtlere karşı temel bir politikasının altını çizmektedir; bu politikada dünden bugüne gelen hedef açıktır; yıkımla-kırımla, asimilasyonla, "yola gelmeyen"

Kürtleri siyasal sosyal ve ekonomik olarak, yapısal anlamda kronik bir zayıflığa mahkum etmektir. Bu sadece Türkiye'nin değil diğer üç bölge devletinin de temel bir politikasıdır...

Kürtlere silah zoruyla hükmeden bölge devletleri, bir yandan modern anlamda ulusal hükümlerlerini kurumsallaştırıp geliştirirken, öte yandan Kürtleri hep modern dışı bir alanda tutmaya çalışmaktadırlar. Kürtleri yapısal olarak modern dışı bir alanda izole etmek; siyasal, hukuksal ve yasal düzenlemelerin kapsamı dışında tutmak, bu devletlerin milli güvenlik politikalarından daha derin olan, millî egemenlik politikalarının bir gereği şeklinde süreklilik arz etmiş... Bu konuda Serbestî'nin bu sayısında yer alan Abbas Vali'nin Kürtler ve Kürtlerin "Ötekileri": Parçalanmış Kimlik ve Parçalanmış Siyaset başlıklı makalesinde, Kürtlerin yapısal parçalanmışlığı irdelenirken ve bu parçalanmışlığın kronik bir hal almasında, bölge devletlerinin egemenlik politikalarının oynadığı rolün de derin bir analizi yapıyor.

İngiltere'nin Wales Swansea Üniversitesinde siyaset profesörü olan Abbas Vali, Kürt milliyetçiliğinin siyasal ve kültürel parçalanmışlığının kökleri Kürdistan'daki sivil toplumun kronik zayıflığında yatığını belirtirken, bölge devletlerinin Kürdistan'daki modernite koşullarının bastırıldığına dikkati çekerek şu saptamada bulunuyor: "*Avrupa'daki milliyet-*

çiliğin moderniteyle başladığı, sivil toplumun ve demokratik vatandaşlığın doğuşuna eşlik ettiği halde, Kürt kimliğinin inkarıyla başlayan Kürt milliyetçiliği, Kürdistan'da sivil toplumun ve demokratik vatandaşlığın bastırılmasına dayanır. Kürdistan'da modernite koşullarının bastırılmasıyla beslenen modern bir siyasettir”

Sulara Gömülen Miras

Kürdistan'ın zenginlik kaynakları, diğer millet ve coğrafyalardan farklı olarak Kürdistan'ın ve Kürtlerin kaderini hep kötü bir şekilde etkilemiştir. 20. yüzyılda, Kürdistan'ın kaderini kötü etkileyen faktörlerden birisi barındırdığı petrol yataklarıydı. 21. yüzyılın eşliğinde, petrolden daha önemli, stratejik bir öneme sahip olan, Kürdistan'daki su kaynakları Ortadoğu'da başat bir sorun haline gelmektedir; bu kaynakların üzerinde, ileride ne türden uluslararası çekişmeler yaşanacak ve bu çekişmelerden Kürtler nasıl etkilenecek, şimdiden kesin bir şey söylemek mümkün değil. Ancak şu bir gerçek ki, Kürt diyarının bağrından akan nehirler Ortadoğu'ya hayat verirken, bölge devletleri bilinçli olarak Kürt tarihi mirasını bu nehirlerin üzerinde kurdukları barajlara gömmektedirler. Kurulan barajlar Kürt tarihi değerlerini yutarken, bu barajlardan elde edilen enerjiden ise başka halklar yararlanmaktadır. Mehrdad R. Izady, Serbestî'nin bu sayısında yer alan, *“Barajlar ve Su Altında Kalan Kürt Tarihsel ve Sanatsal Mirası”* başlıklı makalesinde, her barajın yapılışında Kürt geçmişinin bir kısmının yok olduğuna işaret ederken, Kürtlerin kaybına karşılık başka halkların bu barajlardan yararlandığını şu çarpıcı ifadelerle gösteriyor: *Kürdistan'da bol yağmur yağdığı için -dolayısıyla ırmakların bolluğu nedeniyle- barajlar o topraklardaki Kürtlerin değil, dışardaki halkların yararına inşa edilirler. Görüleceği gibi, Türkiye'de çok gürültüsü koparılan GAP projesi bile, bu temel kurala istisna değildir.*

Özgür Kürdistan!

Kürt halkının tarihinde Güney Kürdistan'ın son 9 yılı, çok önemli ve tarihi bir dönemdir; bu, Kürdün bin yıllık makus talihini yenebilecek bir kazanımdır. Bu kazanım Kürdistan'ın diğer parçaları için de bir o

kadar önemlidir... Kürdistan'daki yeniden inşa ve ulusal kurumlaşma alanında yaşanan gelişmeler, herkesi imrendirecek düzeydedir ve Kürt halkına yepyeni bir ufuk açıyor.

Bu sayımızdada Güney Kürdistan'la ilgili, bir izlenim yazısının yanı sıra, KDP Genel Başkanı Sayın Mesud Barzani, Kürdistan Başbakan Yardımcısı Sayın Sami Abdurrahman, Kürdistan İnşaa Bakanı Sayın Nesrin Berwari ve Selahaddin Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Seadi Berzenci'yle yapılan röportajlar da yer almaktadır. Ayrıca Kürdistan Newsline'nin Süleymaniye Üniversitesinin daveti üzerine Güney Kürdistan'a giden Profesör Budd Hall ile yaptığı bir röportajı da bulabilirsiniz. Umarız “Muhayyel”den Gerçeğe” konu başlığını taşıyan yazı ve röportajlar, Güney Kürdistan'daki gelişmelerle ilgili sizlere bir fikir verir.

***

Bu sayıda yer alan diğer önemli yazı ve makaleler: Profesör Servet Mutlu, “Türkiye'deki Kürt Kökenliler: Demokratik Bir Çalışma” (Servet Mutlu, resmi verilerden hareket ederek, Türkiye'deki Kürt nüfusuna ilişkin 7 milyon civarında bir rakam veriyor. Ancak bu rakamın gerçeği yansıtmadığı da bir gerçek. Servet Mutlu'nun bu çalışması, bu konuda Serbestî'nin 4. Sayısında yayınlanan Mehrdad R. Izady ve İsmet Şerif Vanlı'nın araştırmalarıyla test edilebilir. Resmi nüfus sayımlarında uygulanan metot ve düzenlenen nüfus sayım formlarında Kürt nüfusunun tespiti yönelik bir soru bulunmamaktadır, tam tersine Kürt nüfusunu gizleyen bir uygulama söz konusu. [Bkz Doz Yayınlarında çıkan Fuat Dünder'in “Türkiye'de Nüfus Sayımları ve Azınlıklar” adlı kitabı]); Profesör Dr. Ali Arayıcı, “Uluslararası Sözleşmelerde ve Türkiye'de Etnik ve Ulusal Azınlıklar Sorunu”; Hasan Yıldız, Yeni Politikalara Yeni Bir Konferans”; Yaşar Karadoğan “Amerika'daki Kürt Sempozyumu ve Türk Yanılgısındaki Son Halka”; Azad Ö. Özmen, “Özel Karma Birlik Hizbullah'ı ve Serhildanların Zeminini Üzerine Tespitler”, “Komutan Yardımcısı Marcos'la Görüşme”; ve Kuzey İrlanda Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SDLP) Uluslararası İlişkiler Sorumlusu Dennis Hotuchey'le yapılan bir söyleşi

Bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle,esen kalın▲

Mehmet Sanrı

Kürtler ve Kürtlerin "Ötekileri": Parçalanmış Kimlik ve Parçalanmış Siyaset*

Abbas Vali*

Kürtler, çağdaş dünyadaki en büyük devletsiz ulusu oluştururlar. Otuz milyon kadar Kürt, Kürtlerin ulusal kimliğini çeşitli yollarla inkar eden ve bu kimliğin siyasal ve kültürel tezahürlerini silah zoruyla bastıran dört hükümler devleti, Türkiye, İran, Irak ve Suriye'nin ulusal yönetimi altında yaşıyor. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kürdistan'ın bölünmesi ve bunun sonucu olarak, farklı siyasal ve ekonomik rejimler tarafından yönetilen Kürt toplumların yapısal çeşitliliği, Kürtleri siyasal birlikten ve kültürel iç tutunumdan mahrum bıraktı. 1918'den itibaren bölünmüş Kürdistan'da çoğalan Kürt siyasal örgütleri ve hareketleri farklı biçimler aldı ve farklı amaçlar peşinde koştu; fakat Kürt kimliğinin inkarına karşı çıkmak ve dayatılan "ulusal" kimliklere direniş, Kürt isyanlarının temel davası olarak kaldı.¹

Kürt milliyetçiliği, Kürt ulusal kimliğini onaylatma siyasetidir. Kürt ulusal kimliği, özgül bir biçimde de olsa, modern ulus-devletin kurulmasıyla yakın ve özgül bir biçimde bağlantılı modernitenin bir ürünüdür.² İki savaş arası dönemde Türkiye, İran, Irak ve Suriye'nin çok-etnisiteli ve çok-kültürlü toplumları içinde modern ulus-devlet ve ulusal kimlik inşa etmeyle ilgili siyasal ve kültürel süreçlerde ve pratiklerde kökleri vardır. Kürt etnisitesinin, etnik ve ulusal kimliklerin inkarı, bu toplumlarda bu süreçlerin zorunlu koşuluydu. Fakat bu ülkelerde ulusal devletlerin ortaya çıkışı ve bu devletlerin otariteryen yönetimini ve hegemonyacı siyasal kültürünü meşrulaştırmak için inşa edilen resmi milliyetçi söylemler, biçim ve karakter bakımından önemli ölçüde değişti. Bunların yapısal dinamikleri değişik mo-

dernleşme ve gelişme yollarına imkan verdi; bu da, o topraklarındaki Kürt kimliğinin inkarı ve dışlanmasıyla ilgili genel siyasal ve kültürel süreçler üzerinde değişik etkiler yarattı.³ Kürt ulusal kimliği, "öteki"nin bu siyasal ve kültürel çeşitliliğinin izini taşımıştır; başlangıcından beri derin bir şekilde parçalı olmuştur.

Bununla birlikte, "öteki"nin bu çeşitliliği, sadece Kürt ulusal kimliğinin parçalanmışlığını değil, özgül ulus-ötesi (transnational) karakterini de belirler. İnkâr ve direniş diyalektiği, bölgesel koşulların elverişli olması durumunda, Kürt kimliğinin siyasal ve kültürel parçalanmışlığını aşabilecek Kürt milliyetçiliğine özgül bir ulus-ötesi karakter kazandırır. Fakat bu, hiçbir zaman teorik bir olasılıktan öteye gitmemiştir. Zira Kürt milliyetçiliğinin ulus-

*Profesör, Luale Sulansea Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü

Kürt milliyetçiliğinin bu siyasal ve kültürel parçalanmışlığın yapısal sınırlarını bir türlü aşamamasının ve başkalaşım başarısız bölgesel özerklik hareketlerine dönüşmesinin kökleri, Kürdistan'daki sivil toplumun kronik zayıflığında yatar. "Öteki"nin şiddetiyle sürdürülen bu zayıflık, Kürt siyasetindeki bu onursuz başkalaşımın birinci nedenidir. Sivil toplumun bu kronik zayıflığı, tüm diğer faktörlerden önce, milliyetçiliği yerel, özerk ve "etnik kolektivizm"den ayıran uçurumun başlıca nedenidir.

ötesi etosu'nun da, Kürt toplumlarının iç koşullarından ve farklı gelişim düzeylerinden kaynaklanan yapısal sınırlılıkları vardır. Merkez kaç eğilimleri etkili bir şekilde zayıflatan bu koşullar —

en başta az gelişmiş sosyal yapı ve kentsel alanda burjuvazinin zayıflığı ile kırsal alanda ağalığın ve aşiretçiliğin kemikleşmiş gücü— Kürt milliyetçiliğinin ulusötesi karakterini ciddi biçimde temelsizleştirmiştir. Kürt milliyetçiliği de, derin bir şekilde parçalanmış durumdadır. Yapısal, siyasal ve kültürel birlikten yoksun bırakılan Kürt milliyetçiliği, dar çıkarlar ve klientelist ilişkilerle parçalanmış yerel özerklik hareketleri derekesine düşmüştür.

Kürt milliyetçiliğinin bu siyasal ve kültürel parçalanmışlığın yapısal sınırlarını bir türlü aşamamasının ve başkalaşım başarısız bölgesel özerklik hareketlerine dönüşmesinin kökleri, Kürdistan'daki sivil toplumun kronik zayıflığında yatar. "Öteki"nin şiddetiyle sürdürülen bu zayıflık, Kürt siyasetindeki bu onursuz başkalaşımın birinci nedenidir. Sivil toplumun bu kronik zayıflığı, tüm diğer faktörlerden önce, milliyetçiliği yerel, özerk ve "etnik kolektivizm"den ayıran uçurumun başlıca nedenidir. Bu olgu sivil toplum ile milliyetçilik arasında zorunlu bir ilişki olduğunu gösteren modern Avrupa politikasından alınacak acı bir derstir: yani gelişkin ve aktif bir sivil toplum, modern devletin merkezileştirici eğilimlerine rağmen demokratik siyasal süreç içinde eklenmesini sağlayarak, halk hükümranlılığı kavramının modern toplumda demokratik politik süreç içinde "mümkün olabileceği"dir.⁴ Esasında milliyetçilik konusunda Batı Avrupa'ya ait olan bu dersin pratik mantığı, sivil toplumun bir o kadar sistematik olarak zayıfladığı komünizm sonrası sorunlu Balkan ülkeleri hariç, çağdaş dünyada başka yerlerden daha açık biçimde bölünmüş olan Kürdistan'a uygundur. Şimdi, Kürt milliyetçiliğinin aktif ve gelişen bir sivil toplumun yerleşmesine her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır; sırf derinden parçalı bir siyasetin merkezkaç eğilimlerinin üstesinden gelmek için değil, daha önemlisi şiddetli

saldırgan dört resmi milliyetçiliğin ezici gücüne dayanmasını sağlayacak kendi ulusal siyasal kültürünü yaratmak için de.

Şu anda Kürt siyasal sahnesine egemen olan özerkçi hareketler böyle bir kültür yaratmaya ne isteklidirler, ne de yetenekli; aksine sivil toplumun Kürdistan'daki zayıflığına dayanıyorlar. Karakteristik olarak etos'larında dargörüşlü (parakial) olan bu hareketler, sadece Kürt kimliğinin parçalanmış doğasını onaylarlar, üstesinden gelemeyizler. Aslında, bölgede sık sık olduğu gibi, komşu hükümrân devletler tarafından sınır ötesi siyasette kendi parçalanmış kimliklerine, yani diğer ülke(ler)deki Kürtlere karşı kullanıldıklarında, korunduklarında ve kollandıklarında, özerkçi hareketler etnik ve ulusal kimlikleri ayıran siyasal ve kültürel sınırları ciddi biçimde bulanıklaştırır. Karakteristik olarak milliyetçilik ile etnisitecilik arasında gidip gelen, dar çıkarlar ve "yakın" siyasal amaçlar peşinde koşarken sık sık biçim ve yön değiştiren muğlak bir kimliğe sahiptirler. Bu muğlaklık, özerkçi hareketlerin maskara siyasetleri ve trajik tarihleriyle tanınan söylemlerini ve pratiklerini tanımlar. Bir yanda özerkçi hareketlerin kendi "öteki"leriyle muğlak ilişkileri, diğer yanda ulusal sınırları aşan Kürt hareketleriyle ve Kürtlerle çıkar çatışmaları ve onlara muhalefetleri, Kürt ulusal kimliğinin parçalanmışlığını ve çeşitliliğini arttırmaktan başka birşey yapamaz. Dar görüşlülüğün, klientelist çıkarların yön verdiği özerkçi hareketler, kendilerine karşı dönen grotesk Kürt kimliği imgesini akla getirirler, kendi parçalanmış benliğinin işkence görmüş parçalarına işkence ederler.

Özerkçi Kürt hareketlerinin iki temel özelliği olan yabancı hamiliği ve iç klientelizm, Kürt ulusal kimliğine karşıttır. Kürt milliyetçiliğinin yapısal zayıflığını kültürel geriliğini kalıcılaştırarak, Kürdistan'daki etnik ilişkilerden ve etnik kimliklerden beslenirler ve beslerler. Kürdistan'ın parçalarında özerkçi hareketlerin periyodik yükselişi ve sönüşü, bu siyasal hakika-

Bu sonuç, çağdaş Kürdistan'daki özerkçi hareketlerin izledikleri durgun siyasetin iç mantığından kaynaklanır. Bu hareketler proaktif olmaktan çok "reaktif"dirler ve bütün reaktif siyasetler gibi dinamikleri, karakteristik olarak "dışsal"dır; merkezi hükümetlerin Kürdistan'da topraksal merkezîyetçilik kurma ve uygulama güçleri ve kapasiteleri dahilinde, kendi jeopolitik sınırlarının dışına konumlanmışlardır. Bu yüzden yükselişleri ve düşüşleri, her zaman, merkezi hükümetlerin gücü ve kapasitesiyle ters orantılıdır.

te tanıklık eder. Fakat özerkçi hareketlerin Kürt milliyetçiliğinin yapısal gelişimi ve kültürel oluşumu üzerindeki geciktirici etkilerinin ötesinde, Kürt kimliğinin egemen varoluş tarzı olarak varlıklarını sürdürmeleri daha vahim bir sonuca işaret eder gibi görünüyor; sanki modernite Kürt siyasetine hiç uğramamış gibidir.

Bu sonuç, çağdaş Kürdistan'daki özerkçi hareketlerin izledikleri durgun siyasetin iç mantığından kaynaklanır. Bu hareketler proaktif olmaktan çok "reaktif"dirler ve bütün reaktif siyasetler gibi dinamikleri, karakteristik olarak "dışsal"dır; merkezi hükümetlerin Kürdistan'da topraksal merkezîyetçilik kurma ve uygulama güçleri ve kapasiteleri dahilinde, kendi jeopolitik sınırlarının dışına konumlanmışlardır. Bu yüzden yükselişleri ve düşüşleri, her zaman, merkezi hükümetlerin gücü ve kapasitesiyle ters orantılıdır. Özerkçi siyasetin özgül iç mantığı ve dinamikleri, Kürt tarihinde yeni bir şey değildir; uzun ve yerleşik bir modern öncesi geçmişleri vardır. Kürt prenslikler ile onların Pers ve Osmanlı efendileri arasındaki ilişkiyi tanımlayan "merkez-çeper" siyasetinin "reaktif" doğasıyla ve "dışsal" dinamikleriyle tam bir paralellik gösterirler. Bu anlamda Kürt siyasetinin karakteristik özellikleri ve temel ethos'u, neredeyse iki yüzyıldır hemen hemen hiç değişmemiştir. Bu muazzam tarihsel süreklilik, sadece moderniteye rağmen değil, ona karşıdır da. Kürt siyasetinin tarihsel durağanlığını gösterir.⁵

Ne var ki, Kürt milliyetçiliğinin siyasal özgüllüğünü sadece Kürt toplumlarının iç koşullarına atfetmek ciddi bir teorik hata ve siyasal aptallık olurdu. Doğrudur, mevcut Kürt toplumlarındaki modern öncesi ve anti modern siyasal ve kültürel güçlerin ve ilişkilerin gücü ve inatçılığı, Kürt ulusal kimliğinin parçalı niteliğini açıklar, fakat sadece kısmen. Zira son zamanlarda kimlik siyaseti üzerine yazılan kuramsal yazıların kısaca incelenmesi, ulusal ya da başka türlü kimliğin her zaman farklılığı varsaydığını ve bunsuz

düşünülemediğini bize hatırlatır. Kimlik, ben ile ötekinin farklılık içindeki ilişkisidir; ben her zaman öteki'nin izini taşır ve öteki tarafından sürekli kovalanır. Asla sabit ya

da istikrarlı olmayan kimlik, "öteki'nin kimliğini tanımlayan farklılık(lar)a cevap olarak değişir."⁶ Bu ön tanımlama, basit bir teorik noktayı içerir: kimlikler, birbirleriyle bir "farklılık" ilişkisi içindedirler ve bu ilişki tanımlayan farklılık(lar) sistemindeki değişime uygun olarak değişirler. Her zaman ilişkiseldirler.

Bu teorik noktanın savımız bakımından anlamı açıktır: Kürt milliyetçiliğinin siyasal özgüllüğü, kısmen, Kürt kimliğinin kendi "ötekileri"yle değişen ilişkisi tarafından da tanımlanır. İnkâr ve direniş diyalektiğinde örtük olarak zaten var olan bu ilişki, şiddet, "farklılığı" siyasal dışlama ve bastırma ilişkisidir. Kürt kimliğinin sürekli bastırılması, bu toplumlardaki Kürtlerin "ötekiliğinin", kendi yurtlarında yabancı olarak konumlarının koşuludur. Kürtlerin temsil edilmemeleri, kimlik takıntılarının temel nedenidir. Bu şiddet diyalektiği sadece Kürt ulusal kimliğinin etos'unu değil, kendi ötekileriyle ilişki tarzını da tanımlar. Kürt milliyetçiliğine, onu Batı Avrupa'daki klasik milliyetçilikten ayıran özgül bir karakter kazandırır. Zira Avrupa'daki klasik milliyetçilik moderniteyle başladığı, sivil toplumun ve demokratik vatandaşlığın doğuşu eşlik ettiği halde, Kürt kimliğinin inkarıyla başlayan Kürt milliyetçiliği Kürdistan'da sivil toplumun ve demokratik vatandaşlığın bastırılmasına dayanır. Kürdistan'da modernite koşullarının bastırılmasıyla beslenen modern bir siyasettir: ötekileri tarafından sistematik bir şekilde uygulanan zoraki asimilasyon siyasetine özgü bir paradoks.

Kürt milliyetçiliğinin moderniteyle muğlak ilişkisinin nedeni, başka herhangi birşeyden daha çok bu paradokstur; Kürt milliyetçiliğinin zayıflığının temelinde yatan bir muğlaklık. Doğrusu, Kürt milliyetçiliğinin yapısal koşulları, modernitenin siyasal ve kültürel başarılarını değerlendirmesine imkan tanımamıştır.

Kürt ulusal kimliğinin ve milliyetçi siyasetin parçalanmışlığını kalıcılaştırın ve yeniden üreten “öteki”nin şiddeti ve Kürdistan’da farklılığın ve sivil toplumun bastırılması da, modernitenin siyasal ve kültürel koşullarını etkili bir şekilde zayıflatır. Bu yüzden, hikaye görüldüğünden daha karmaşıktır: modernite Kürt milliyetçiliğini pas geçmedi; aksine Kürt milliyetçiliğini söylemde ya da pratikte teyit etmeden yarattı.

Kürt milliyetçiliğinin oluşum döneminde bu böyleydi ve bu durum bugün de devam ediyor. Kürt milliyetçilerin moderniteye yönelik coşku-ları ve değerlendirmeleri, modern bilim ve teknolojiye pozitivist bir inanın sınırlarını pek aşmadı. Karakteristik olarak modernist sosyal “ilerleme” önermelerine sıkıştırılan modern bilimsel-teknik bilgiye bu pozitivist inanç, “aklın” modernitedeki en radikal işlevini, yani geleneğin, özellikle siyasal ve dinsel geleneksel otoritenin eleştirisi işlevini kolayca gözardı eder. Milliyetçi entelijensiyanın, özerkçi hareketlerin sürekli maruz kaldıkları siyasal-askeri yenilgilerin ardından kendini haklılaştırmanın banal diliyle seslendirilen geleneğe ve geleneksel otoriteye yönelik ikircikliliğinin nedeni budur. Bu ikirciklilik, milliyetçi entelijensiyanın moderniteyle muğlak ilişkisinin mantıksal sonucudur.

Milliyetçi entelijensiyanın geleneksel otoriteye yönelik ikircikliliği, “siyasal aklı” etkili bir şekilde hadımlaştırmasına rağmen, Kürt milliyetçi siyasetinde ve kültüründe modernitenin kronik zayıflığının tek nedeni değildir. Bunun daha önemli başka bir nedeni vardır. Kürt ulusal kimliğinin ve milliyetçi siyasetin parçalanmışlığını kalıcılaştırın ve yeniden üreten “öteki”nin şiddeti ve Kürdistan’da farklılığın ve sivil toplumun bastırılması da, modernitenin siyasal ve kültürel koşullarını etkili bir şekilde zayıflatır. Bu yüzden, hikaye görüldüğünden daha karmaşıktır: modernite Kürt milliyetçiliğini pas geçmedi; aksine Kürt milliyetçiliğini söylemde ya da pratikte teyit etmeden yarattı. Bu tarihsel sürecin paradoksal sonucu hala bizimledir; Kürt milliyetçiliği olmaksızın Kürt milliyetçilerimiz var tarihsel bir anomali, ama yine de doğru.

Ne var ki, burada biz bu tarihsel anomaliyle değil, bu anomaliyi yaratan özgül siyasal ve kültürel süreçle, yani Kürdistan’ın ikinci bölünmesinden hemen sonra Türkiye, İran, Irak ve Suriye’de başlayan ulus-devlet inşa süreciyle ilgileniyoruz. Bu süreç, bu dört

ülkenin her birinde farklı bir biçim aldı. Fakat her yerde stratejik hedefi aynı kaldı: kimliği, kendi nüfuslarının kolektif kimliğiyle tanımlanan devletler kurmak. Bu, siyasal iktidarın ya-

sallığı ve meşruluğu için elzem sayıldı. Yeni devletlerdeki siyasal otorite teorik olarak anayasal ve demokratikti; egemen despotun hevesinden değil, halkın kolektif iradesinden kaynaklanıyordu. “Halkın hükümranlılığı” demokratik öğretisi, anayasal olarak, bu modern kimliği oluşturmaya hukuksal zemin sağlıyordu; fakat ortaya çıkan siyasal ve kültürel süreçler, çok farklı oldu.

Yeni devletlerin kimliği, kendi uluslarıyla varsayılan birlikleri, askeri güçle ve yeni “resmi/ulusal” ideolojilerle biçimlendirildi. Bu devletlerin oluşumunu izleyen merkezîyetçilik süreci, yürütme ve yasama otoritesinde cisimleşen halk iradesinin, tasarlanan toprakların tamamında bir-biçimli (uniform) bir tarzda ve bölgesel ve yerel muhalefet ya da itatsızlık olmadan hayata geçirilmesini güvence altına alıyordu. Fakat yeni devletler, otorite ve meşruiyetle ilgili modern isteklerinin gerçekleşmesinin, kabul edilen “ulusal” toprakları üzerinde etkili bir kontrolden fazlasını gerektirdiğini kısa sürede anladılar. Modernite, geleneksel siyasal iktidar mekanını değiştirmişti.⁸ Bu yüzden, toprak üzerinde etkili kontrole sahip olmak, giderek daha fazla o toprağın halkı, yani devletin “tebası/vatandaşları” üzerinde etkili bir kontrole sahip olmasına bağlı hale geldi. Aslında halk, devlet ile milletin sadece ortak-sınırlı değil, bölünmez de olduğunu iddia eden siyasal iktidarın stratejik hedefi haline geldi. Devlet ile milletin bu varsayılan “organik” birliği, buralarda devlet kurma süreçlerinin ideolojik bileşeni haline gelen resmi milliyetçilikler tarafından eşzamanlı olarak tekrarlandı. Resmi söylem devlet ile milletin aynı olduğunu, aynı kimliğe sahip olduklarını, hem hükümrân hem de bölünmez olduklarını savunuyordu. Devletin iradesi ve yönetme kapasitesi, milletin iradesini ve iktidarını, milletin bağımsız varoluş koşullarını gösteriyordu.

Milliyetçiliğin bu evrensel hakikatı, modernitenin siyasal biçiminin evrensel olduğu anlamına da gelir, fakat sadece kendi tikelliği içinde; yani, modern ulusları meydana getiren ve onların kimliklerini tanımlayan modern devletler biçim ve nitelik olarak değişiklik arzederler ve bu değişiklikler, modern öncesi güçlerin ve ilişkilerin modern siyasal ve kültürel süreçlerde ve pratiklerde eklememesiyle tarihsel olarak oluşurlar.

Bu ülkelerdeki devlet oluşum süreçleri, niyet edilen ve edilmeyen sonuçları gibi, modern-di. Siyasal iktidarın stratejik hedefini değiştiren şey, devlet ile milletin, yöneten ile yönetilenin demokratik kimliğidir. Modern devlet, “farklılığı,” yani etnik ve kültürel farklılığı hedef alıp bastırarak ve böylece hükümlan, ulusal kimliğine uygun hale getirerek vatandaşlarının kimliğini tanımlar. Modern ulusal kimlik, her zaman olmasa bile genellikle çoğunluğun etnik kimliğidir. Bu anlamda, hem ulus-devlet hem devletsizlik, modernitenin ürünüdür. Aynı tarihsel sürecin diyalektik karşıtlarıdır.

Ulus-devletin kurumsallaşması ve bununla bağlantılı siyasal ve kültürel süreçler ve pratikler, genelde modernitenin en etkileyici başarıları olarak selamlanmasına rağmen, modern felsefi ve siyasal söylemde devletsizliğe ve sonuçlarına aynı ayrıcalıklı konum nadiren verilir. Devletsiz kişi moderniteye karşı savaşan geçmişin bir yadigarı, ya da tarihe karşı savaşan modernitenin bir kazası olarak görülür; her iki durumda da sonuç aynıdır: devletsiz kişi ve bu kişinin hak talepleri, modernitenin felsefi ve siyasal söyleminde ve bu söylem tarafından temsil edilemez, en azından siyasal olarak edilemez.⁹ Modernitenin siyasal söyleminde devletsizlik, açlık, kıtlık ve evsizlikle aynı düzeyde acıma ve merhameti akla getiren insani bir sorun olarak kavranır. Bunun nedeni, siyaset olarak devletsizlik ve “siyasal bir özne” olarak devletsiz düşüncesinin, modernitenin siyasal söyleminde ulus-devletin ve ulusal hükümlanlığın kurulmasıyla bağlantılı olan çetrefil haklar sorununu akla getirmesidir. Bu nedenle, devletsizin modern siyasal kimliğe sahip olmaması fazla şaşırtıcı değildir. Devletsizin kimliği ve hak talepleri, devletsizi modernitenin tarihsel ötekisine dönüştüren modern ulus-devlet tarafından inkar edilir. Bu, bizi Kürtlerin kötü durumuna ve parçalanmış kimliğine geri götürür.

Kürt kimliğini bastıran hükümlan devletler, popüler-demokratik meşruiyet iddiasında bulundular ve

iddialarının kaynağı, modernitenin bütün evrensel iddiaları gibi, Aydınlanma ve kapitalist üretimdi. Fakat devlet oluşum süreçleri bu ülkelerde başladığı sırada, liberal kültür ve kapitalist üretim ilişkileri, hala oldukça güdüktü. Bu demekti ki, anayasalarında varsayılan ve iddia edilen devlet ile milletin bir-biçimli kimliği, silah zoruyla biçimlendirilmeliydi. Bu nedenle, süreç pratikte tersineydi. Ortaya çıkan devletler, kültürel ilişkilerin hemen hemen değişmez bir biçimde siyasal ilişkilerin peşinde topallayarak gittiği eşitsiz tarihsel süreçlerde kendi uluslarının kimliklerini —hem dış sınırları, hem ulusal kimliklerinin iç çekirdeğini— tanımladılar. Bu yüzden, Türkiye, İran ve (daha sonra) Irak’ta bir-biçimli hükümlan ulusların ve ulusal kimliklerin inşa süreçlerinde siyasal şiddet kullanımı yoğunlaştırılarak bu ülkelerdeki resmi milliyetçiliklerin ideolojik zayıflığı desteklenmeliydi.

Ne var ki, bu tersine süreç, hiçbir şekilde, bu toplumdaki milliyetçiliğin benzersiz bir özelliği değildi. Aksine, ulusun ve ulusal kimliğin inşasında modern devletin eksen rolü, dünya çapında milliyetçiliğin ayırt edici özelliğidir. Ulus, modernitenin “siyasal biçim”idir; fakat hemen hemen dünyanın her yerinde, ona tarihi ve kimliğini de kazandıran devlet tarafından dövüle dövüle şekillendirildi.¹⁰ Milliyetçiliğin bu evrensel hakikatı, modernitenin siyasal biçiminin evrensel olduğu anlamına da gelir, fakat sadece kendi tikelliği içinde; yani, modern ulusları meydana getiren ve onların kimliklerini tanımlayan modern devletler biçim ve nitelik olarak değişiklik arzederler ve bu değişiklikler, modern öncesi güçlerin ve ilişkilerin modern siyasal ve kültürel süreçlerde ve pratiklerde eklememesiyle tarihsel olarak oluşurlar. Geçmişin stratejik kullanımı, ulus ve ulusal kimlik inşasıyla ilgili siyasal ve kültürel süreçlerde ve pratiklerde asli olarak vardır; fakat bunun mutlaka bir bedeli vardır. Milliyetçilik modern bir gelecek yaratmak için geçmişe takılıp geçmişi harekete geçirdiğinde, bu bedel özellikle yüksektir. Zira bu geçmiş takıntısı, ulusun moderniteyle ilişkisini zayıflatır. Etnisite, yönetim işi-

Kürt kimliği ile egemen kimlik arasındaki ilişkiyi tanımlayan koşullar değişmeden kaldığı sürece siyasal zor ve şiddetin Kürdistan'da kalıcı olacağını gösterir. Bu bakımdan, bu ilişkinin kısa, fakat şiddetli tarihinin tekrar tekrar tanıklık ettiği en önemli konu, bu devletlerin anayasalarında yüceltilen modern siyasal egemenlik kavramıdır. Bu kavram, Kürt kimliğinin ve egemen kimliğin sınırlarını tanımlamış, bu devletlerin kendi Kürt topluluklarına karşı tutumlarını biçimlendirmiştir.

nin yürütüldüğü birleşik bir ulusal mekanın sınırlarını tanımlayan ana ilke olarak —tek ilke olmasa da— politik aklın yerini alır. Siyasal aklın yerini etnisitenin alması, modernitenin sapkınlaştırılmasıdır ve kronik ekonomik gerilik ortamında canavarlar yaratır.

Türkiye, İran, (daha sonra) Irak ve Suriye'de modern devletler tarafından bu şekilde inşa edilen hükümler uluslar, bu çarpık modernitenin siyasal biçimleriydi. Moderniteyle ilişkileri, aklı cisimleştiren otoriter devletler tarafından kesintiye uğratılmıştı. Hükümler etnisitenin yön verdiği aklın, çok-etnisiteli ve çok-kültürlü toplumlarında rasyonelleşmenin gerekli koşullarını yaratması çok zordu. Bu nedenle, laikleşmeye yönelik şiddetli dürtülerinin, otoriter modernleşme stratejilerine karşı duran Kürtlerin silahlı muhalefetine yol açmasında şaşılacak bir şey yoktur. Modernitenin çarpıtılması, toplumda laikleşme ile modernleşme arasında dolayım kuran sosyo-kültürel mekanı zayıflatmıştı. "Resmi akıl"ı dine ve geleneğe karşı bir savaşa iten şey, yeni "ulusal" siyasal alanda modernleşme ve laikleşme stratejilerinin eklenmemesiydi. Yeni devletlerde cisimleşen "resmi akıl," bu devletlerin otoriter yönetimlerinin ana direği idi. Modernleşme ve laikleşme stratejilerini meşrulaştırmak için harekete geçirildi, fakat hükümler etnisiteler tarafından belirlenen "ulusal" siyasal alanlarda. Sonuç, hükümler olmayan/bağımlı etnisitelerin marjinalleşmesi oldu ve bu etnisitelerin yeni devletlere muhalefetine önemli ölçüde din ve gelenek renklendirdi. Türkiye ve İran'daki ilk Kürt isyanları, tam da bu marjinalleşmeye gösterilen tepkilerdi. Modern devletler, Kürtlerin temsil edilmediği ve temsil edilemez olduğu ulusal siyasal alanlar oluşturmuşlardı.

Siyaset ile kültür arasındaki can alıcı uyumsuzluk da, bu ulus-devletlerin çocukluğuna ait tarihsel bir kaza değildi; daha ziyade, siyasal süreçlerinin kalıcı bir özelliği idi; ortaya çıkan ulus-devletlerin anayasal

vatandaşlık tanımlarından doğan sonuçları vardı. Bu devletlerin anayasalarında otoritenin ve meşruiyetin doğasını tanımlayan halk egemenliği doktrini, hakim etnisitenin kimliğini taşıyan va-

tandaşlık nosyonları tarafından zayıflatılıyordu. Etnik Türk, Pers ya da Arap olarak nitelenmeyenler, etnik ve kültürel kimliklerinden vazgeçemedikleri/inkar etmedikleri sürece, ortaya çıkan ulusal devletlerin vatandaşlığından da dışlandılar. Etnik ve kültürel kimliklerini inkar etmeyenler boyun eğmeye zorlandılar ve çoğunlukla direniş, itaatsizlik ve isyan hareketlerinden sonra, sonunda boyun eğdiler. Onlar için yeni devletlere mensubiyet, özgür ya da gönüllü olmaktan çok uzaktı; siyasal zorlamayla sağlanmıştı. Aslında, bu devletlerin anayasalarında egemenlik koşulları ile vatandaşlık koşulları arasında bir uyumsuzluk vardı ve hala da vardır. Halk egemenliği ile "etnik" vatandaşlık arasındaki uçurum, bu dört ulusal devlette Kürtler ile egemenler arasındaki ilişkilerin ana düzenleyicisi olan siyasal zor yoluyla kapatılır.

Bu son nokta, özellikle öğreticidir. Kürt kimliği ile egemen kimlik arasındaki ilişkiyi tanımlayan koşullar değişmeden kaldığı sürece siyasal zor ve şiddetin Kürdistan'da kalıcı olacağını gösterir. Bu bakımdan, bu ilişkinin kısa, fakat şiddetli tarihinin tekrar tekrar tanıklık ettiği en önemli konu, bu devletlerin anayasalarında yüceltilen modern siyasal egemenlik kavramıdır. Bu kavram, Kürt kimliğinin ve egemen kimliğin sınırlarını tanımlamış, bu devletlerin kendi Kürt topluluklarına karşı tutumlarını biçimlendirmiştir. Böyle bir egemenlik kavramı, politik iktidarı toplumdaki "güç ilişkilerini yönetme davranışı" olmanın ötesinde, tarihistü (transhistorical) bir olgu olarak görür. Egemen siyasal iktidar kavrayışının biçimlendirdiği siyaset nosyonu, fiili siyasal güçler arasında var olan ilişkilerin değişen sınırları dışında kalır ve bu yüzden değişime ve bu ilişkilerin dinamizmine duyarsızdır. İyi yönetim tarzına zarar verir. Bu devletlerin Kürt topluluklarını yönetmeleri, bu nedenle pratikte egemenlik sorunundan ayrı tutulmalıdır. Kürt toplulukların yö-

netimi, genel iktidar ve vatandaşların yönetilmesi alanına ait siyasal bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Burada egemenlik kavramı üzerinde biraz durmak gerekir. Modern egemenlik kavramı sorunludur: Siyasal iktidarın kimliğini ve meşruiyetini tanımlarken devletin işleyişine karışmaz. Siyasal iktidarın kodlanması için bir hukuksal-siyasal ilkeyi örtük olarak içerir, ancak bu ilke sivil topluma hiçbir göndermeyi öngörmez. Bu haliyle modern egemenlik kavramı, kimlikleri her zaman bir-biçimli, sabit ve etnik olan siyasal iktidarın kimliğiyle tanımlanan “birleşik uyruklar” olarak bireylerin yer aldığı birleşik bir “ulusal siyasal alan”ı gösterir. Bu nedenle ilke olarak hiçbir farklılığı kabul etmez ve var olan siyasal, ekonomik ve kültürel farklılıklar ve çıkarlar ya “ulusal siyasal alan”dan dışlanırlar, ya da devletin tümleştirici aklı altında toplanırlar. Ne var ki, her iki durumda da sonuç aynıdır: anayasada kodlanan siyasal iktidarın bir-biçimli etnik kimliğine uygun olmayan kimliklerin dışlanması ya da bastırılması ve bu kimliklerin ulusal siyasal alandaki ifadelerinin anayasa dışı ve gayri meşru sayılması. Siyasal iktidarın egemenliğe ayarlı olarak uygulanması, sivil toplumun “devletleştirilmesi”ne yol açar, büyümesini ve gelişmesini engeller.

Sivil toplumdaki bireylerin, grupların ve toplulukların siyasal iktidarla ilişkilerini düzenleyen vatandaşlık kavramı, bu bakımdan can alıcıdır.¹¹ Egemenlikle bağlantılı vatandaşlık kavramı, her zaman siyasal iktidarın etnik kimliğini taşır. Egemenliğin hukuksal çerçevesi içinde devletin birleştirici işlevlerinin ana odağıdır ve dolayısıyla, “haklar”ının tanınmasına yönelik taleplerini barışçı ve anayasal çerçevede ifade etseler bile, egemen olmayan siyasal ve kültürel kimlikleri siyasal süreçten dışlamanın temel aracıdır. Egemenlik, modern devlette siyasetin temel ilkesi olarak kaldığı sürece, vatandaşlık kavramı, “ulusal” siyasal süreçte egemen olmayan kimliklerin —bireyler, gruplar ve topluluklar— demokratik hak ve çıkarlarını eklemeleri için bir temel sağlayamaz. Bu kimliklerin,

Egemenlikle bağlantılı vatandaşlık kavramı, her zaman siyasal iktidarın etnik kimliğini taşır. Egemenliğin hukuksal çerçevesi içinde devletin birleştirici işlevlerinin ana odağıdır ve dolayısıyla, “haklar”ının tanınmasına yönelik taleplerini barışçı ve anayasal çerçevede ifade etseler bile, egemen olmayan siyasal ve kültürel kimlikleri siyasal süreçten dışlamanın temel aracıdır.

hakların ve çıkarların modernitede kökleri bulunduğu ileri sürüldü; fakat egemenlikten kaynaklanan ya da egemenlikle bütünleşmiş hiçbir modern siyaset kavramı, modern devletin hukuksal-siyasal

çerçevesi içinde egemen olmayanların “yaşanmış deneyim”ini anlayamaz ya da açıklayamaz. Paradoks, bir çözümü olmasa bile, bir anlayışı gerektirir.

Egemenlik, Yönetim ve Sivil Toplum: Sav

Bu yönde, bu çalışmada önerilecek ilk adım, radikal anayasal reformların hayata geçirilerek, mevcut etnik vatandaşlık anlayışı yerine, devlete ve topluma üye olmak için tüm etnik, ırksal, dinsel kısıtlamalardan kurtulmuş demokratik vatandaşlık nosyonlarının getirilmesidir. Fakat bu önerme kendi başına etkili değildir; aslında, önerilen anayasal reformlar aynı zamanda, bu devletlerdeki siyasal iktidarın bir-biçimli etnik kimliğinin kökten yeniden tanımlanmasını, yani hükümet ile devletin yasal birliği arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasını da —ki bu, bu toplumlardaki siyasal iktidarın hedeflerinin, yöntemlerinin ve görevlerinin yeniden tanımlanmasını gerektirir— kapsamazsa, kendi teorik öncülerini yıkar. Önerilen anayasal reformun başarılı olması için bu yeniden tanımlama zorunludur. Fakat egemenlik kavramının hukuksal birliğinin eleştirisi, devlet idaresinin kökten yeniden tanımlanmasının kökünde yatan daha önemli başka bir koşula işaret eder. Bu koşul, siyasal iktidar ile sivil toplum arasındaki ilişkiyle ilgilidir: devlet idaresinin yeniden tanımlanması, siyasal iktidarın kodlanması için, zorunlu olarak sivil topluma bir göndermeyi de kapsayan yeni bir hukuksal çerçeveyi gerektirir. Etnik, ırksal ve kültürel çeşitliliğini hesaba katmalı, siyasal iktidarın hukuksal kodlanmasında tüm grupların etkin temsilini sağlamalıdır.

Sivil toplumun özgüllüğüyle ilgili bir değerlendirme, modern devlette yönetim şeklini ve siyasal iktidarın kimliğini yeniden tanımlamaya çalışırken yaşamsal önemdedir. Sivil toplumu anlamda modern yöne-

Peki Türkiye ve İran'da sivil toplumun fiili durumu nedir? Siyasal iktidarın kimliğinde böyle bir dönüşümü sağlayacak kadar olgun mudur? İran'da ve Türkiye'de sivil toplumun doğası ve sınırları üzerine yürütülen tartışmalar, geniş bir fikir yelpazesini gösteriyor. Gündemdeki tartışmalar, ortaya çıkmalarına neden olan siyasal ve kültürel koşulların, yani siyasal süreci demokratikleştirme mücadelelerinin damgasını taşır.

tim davranışıyla zorunlu olarak ilişkidedir; egemenlik söylemi ve pratiğiyle sürekli güçlendirilen "toplumun devletleştirilmesi"nden radikal bir kopuşun özsel bir önkoşuludur; modern devlette siyasal sürecin sahiden demokratikleşmesini sağlayabilecek "devletin hükümetleştirilmesi"ne geçiştir. Zira siyasal iktidarın kimliğinin ve işleyişinin siyasal "yönetim teknolojisi" terimleriyle yeniden tanımlanması, etnik özneliği ve farklılığı, yönetsel görevlerin ve hedeflerin tek siyasal mücadele ve çekişme ilkesi olduğu demokratik bir siyasal sürecin değişkenleri olarak temsil edebilen bir sivil toplumu gerektirir.¹²

Yukarıdaki sav, modern devlette siyasal (hükümler) iktidarın sınırlarının ve işlevsel sınırlamalarının tanımlanmasında sivil toplumun işgal ettiği benzersiz konuma işaret eder. Bunun nedeni, sivil toplumun, devletin yasal düzenlemelerinin birleştirici çerçevesi içine konumlanan, fakat devletin merkezileştirici işlevleri için ulaşılamaz olan bir varlık olmasıdır.¹³ Bu anlamda, modern devlete hem "içsel" hem "dışsal"dır, siyasal iktidarın sınırında bulunan ve siyasal iktidarın merkezileştirici etkilerinden kurtulan bir "muamele alanı"dır (transactional domain).¹⁴ Bu şekilde sivil toplumun sınırları, siyasal iktidarın merkezileştirici işlevlerinin sınırlarını, bu işlevlerin modern devletteki etkinlik kapsamını tanımlar ve dolayısıyla, devletin ulusal güvenlik politikasında uygun teknikler kullanması için can alıcı mekanı yaratır. Burada sorun şudur, yönetim teknikleri sivil topluma başvurmayı gerektirdiğinde, uyruk ile siyasal iktidar arasındaki ilişkinin de yeniden tanımlanmasını —yani, genellikle vatandaşlık kavramıyla bütünleştirilen hak ve özgürlüklerin yeniden tanımlanmasını— gerektirmesidir ve bu da, devlet karşısında uyruk-halkın özgürlüğünün, devletin rasyonelliğinin merkezi bir bileşeni, toplumu yönetmenin temel bir koşulu haline gelmesi demektir.¹⁵ Bu anlamda sivil toplum devlette, uyruk-vatandaşların daha baştan otoriteye itaat etme yükümlülüğünden türetilen meşruiyet biçimlerine gerek kalma-

dan siyasal sorunları ele alma imkanı verir. Başka bir ifadeyle, hükümet etmek, kendi işlevsel etkinliği dışında bir meşruiyet kaynağını gerektirmez.¹⁶

Kürt sorununun siyasal hükümlerlikten ayrılmasına yönelik sav, aslında, bu devletlerin "ulusal" siyasetinde bu sorunun niteliğinin yeniden tanımlanması talebidir. Kürt sorununun bir ulusal güvenlik sorunundan günlük hükümet işlerinde pratik bir siyasal soruna dönüşmesi, gördük ki, herşeyden önce, bu devletlerdeki siyasal iktidarın kimliğinde buna denk bir değişimi gerektirir. Bu, sivil topluma ve siyasal sürecin yeniden yapılandırılmasında/inşasında sivil toplumun eksen rolüne işaret etmeden kavranması mümkün olmayan bir önermedir. Böyle bir muhakeme, bu devletlerde egemenlikten hükümlerliğe gerekli geçişin hem aracı, hem koşulu olarak sivil toplumun siyasal "nesnelleştirilmesi"ne (objectification)¹⁷ işaret eder. Yukarıda tartışıldığı tarzda, sivil toplumun siyasal nesnelleştirilmesi, özerk hükümet rasyonelliğini sağlayabilir ve böylece nasıl yönetmeli, devlet-ulusal güvenlik sorunlarını ele almanın uygun tekniklerini nasıl bulmalı merkezi sorusu, egemenlik kavramıyla bağlantılı otorite ve meşruiyet nosyonlarına başvurmadan ortaya konabilir ve cevaplanabilir.¹⁸

Türkiye ve İran'da Sivil Toplum ve Kürt Kimliği

Peki Türkiye ve İran'da sivil toplumun fiili durumu nedir?¹⁹ Siyasal iktidarın kimliğinde böyle bir dönüşümü sağlayacak kadar olgun mudur? İran'da ve Türkiye'de sivil toplumun doğası ve sınırları üzerine yürütülen tartışmalar, geniş bir fikir yelpazesini gösteriyor. Gündemdeki tartışmalar, ortaya çıkmalarına neden olan siyasal ve kültürel koşulların, yani siyasal süreci demokratikleştirme mücadelelerinin damgasını taşır. Bu mücadele, açıktır ki, siyasal iktidarın ve dolayısıyla sivil toplumun sınırlarının yeniden tamamlanmasını gerektirir. Bu anlamda, Türkiye ve İran'da sivil toplum lehine savlar, bu nedenle, siyasal süreci de-

Bu bakımdan stratejik soru, bu nedenle, Türkiye’de ve İran’da siyasal süreci demokratikleştirme arayışlarının ne kadar demokratik olduğudur. Ya da başka bir ifadeyle, Türkiye’de ve İran’da sivil toplum lehine savlar, ne kadar demokratiktir? Bu soruya cevap, Türkiye’de ve İran’daki mevcut tartışmaların kavramsal oluşumlarını incelemeyi gerektirir.

mokratikleştirme popü-
ler talebinden ayrı tutu-
lamaz: sivil toplum, si-
yasal iktidarın sınırları-
nın çizmenin, siyasal
sürece popüler katılımı
güçlendirmenin ve de-
mokratik hesap sorula-
bilirliği sağlamanın bir aracı olarak kavranmaktadır. Demokratikleşmeyle bu ilişki, sivil toplum üzerine tartışmaların siyasal ve teorik sınırlarını belirlemektedir. Birbirleriyle çekişen sivil toplum kavrayışları, sivil toplumun niteliğini ve sınırlarını tanımlama girişimleri, demokratikleşme ve halkı harekete geçirme stratejileriyle ve bunların gerektirdiği mücadele biçimleriyle yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda konu özellikle önemlidir. Zira bu demektir ki, sivil toplumun niteliği ve sınırları, fiili gelişmişlik ve olgunluk derecesi, Türkiye ve İran’daki siyasal alanda değişen güçler dengesine bağlı olan, siyasal süreci demokratikleştirme mücadelesinin hakim biçimlerinin sonucuna bağlı olacaktır. Başka bir ifadeyle, hem siyasal iktidarın hem sivil toplumun değişen sınırlarını tanımlayan demokratikleşme siyaseti, sadece siyasal iktidarın kimliğini yeniden tanımlama çabasından ayrılamaz değil, üstelik bu çabayla özdeştir de. Bu ikisi, yani demokratikleşme siyaseti ile siyasi iktidarın yeniden tanımlanması çabası, aynı sürecin iki yanını oluştururlar.

Bu bakımdan stratejik soru, bu nedenle, Türkiye’de ve İran’da siyasal süreci demokratikleştirme arayışlarının ne kadar demokratik olduğudur. Ya da başka bir ifadeyle, Türkiye’de ve İran’da sivil toplum lehine savlar, ne kadar demokratiktir? Bu soruya cevap, Türkiye’de ve İran’daki mevcut tartışmaların kavramsal oluşumlarını incelemeyi gerektirir. Bu çalışmada böyle bir inceleme, özellikle, demokratik süreçte etnik ve ulusal farklılıklar ve etnisite konularıyla ilgili olacaktır. Türkiye’de etnisite ve etnik sorun, akademi ve medyadaki resmi ve yarı-resmi söylemde Kürt sorununa örtülü gönderme olduğu halde, İran’da konu daha karmaşıktır. İran, hükümler olmayan birçok etnik topluluktan oluşur; sayısal olarak Azeri topluluk, büyük bir farkla en büyük topluluktur, Kürtler ise ikinci sırada gelirler. Fakat siyasal bakım-

dan Kürtler, hükümler kimliğe muhalefetin ön safını işgal etmeye devam ediyorlar ve Kürt kimliğinin bastırılması, en azından Azeri milliyetçiliğinin siyasal iç tutumunu ve yönelimini kaybetmişti

1947’deki Azerbaycan cumhuriyetinin çöküşünden beri, bir-biçimli İran ulusal kimliğinin inşasında ve tanımlanmasında daha önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, siyasal bakımdan çağdaş İran’da etnik ve ulusal farklılık söylem ve pratiğinin öncelikle Kürtlere ve Kürt kimliğine işaret ettiğini söylemek yerinde olur.

Türkiye’de sivil toplum lehine savlar, biçim ve nitelik bakımından geniş bir çeşitlilik gösterir. Yine de, ortak teorik ön-varsayımları paylaşırlar. Sivil toplum ile demokratik düzenin karşılıklı bağımlılık halinde olduğu kabul edilir; birbirlerinin varoluş koşuludurlar —olgun bir demokrasi, olgun bir sivil toplumu varsayar ve tersi. Siyasal iktidarın sınırlarını çizmek ve hem sivil toplumun, hem demokratik düzenin ayakta kalması ve gelişmesi için zorunlu bir koşul olan kamusal sorumluluğu sağlamak için bu karşılıklı bağımlılık gereklidir. Bu ön-varsayımlar, bu savların referans noktaları olarak işgörürler. Türkiye’de zayıf fakat işlevsel bir demokratik siyasal sürecin yanı sıra, sınırlı fakat oldukça hareketli bir sivil toplumun var olduğu genelde kabul edilir. Güçlü bir müdahaleci devlet ve saldırgan bir milliyetçi ideoloji, Türkiye’de 1960’tan itibaren ulusal siyasette ordunun artan gücü ve birbirini izleyen üç askeri darbe nedeniyle devletin yürütme gücünün, yasama ve yargı gücü aleyhine sürekli artması dikkate alınarak, sivil toplum ile demokratik sürecin karşılıklı zayıflığından sorumlu tutulur. Burada devlet gücünün hukuksal alanı dışında, fakat devletin genel olarak Türk toplumundaki merkezileştirici işlevlerinin genişleyen kapsamı ve artan etkisiyle ihlal edilen kurumsal bir alan olarak kavranan sivil toplumun özerkliğine vurgu yapılır. O nedenle sivil toplum lehine savlar, 1980 anayasasında düzenlendiği şekliyle Türk hükümlerliğinin hukuksal-siyasal çerçevesi içinde demokratik sürecin genişletilmesi ve pekiştirilmesi lehine savlardır.²⁰

Kemalizmin talep ettiği ve Kemalizmin devlet aygıtının içindeki ve dışındaki sivil ve asker muhafızları tarafından şart koşulan laikliğe bağ-

Türkiye’de sivil toplum lehine savlar, görüldüğü gibi hükümrancılık ile resmi Kemalist ideolojinin kesişme noktası olan bu çerçevenin sınırlarını nadiyen aşar. Aslında bu savlar, Türk hükümrancılığının asli unsuru olan siyasal iktidar, otorite ve meşruiyet kavrayışlarını ve Kemalizmin ilkeleriyle tanımlanan siyasal aracılık ve pratik nosyonlarını içerirler. Kemalizmin talep ettiği ve Kemalizmin devlet aygıtının içindeki ve dışındaki sivil ve asker muhafızları tarafından şart koşulan laikliğe bağlılık, Türk ulus-devleti ve Türk uygarlığı, demokratikleşme ve sivil toplum üzerine çağdaş tartışmanın sınırlarını fiilen belirler. Bu yüzden, Kürt ve İslami kimlikler, tanımı gereği, anayasal siyaset alanının dışındadırlar. Ekstra-siyasal ifade ve çözüm araçları gerektiren “ekstra-siyasal” sorunlar olarak vardırırlar. Bu nedenle demokratikleşme ve sivil toplum söylemlerinde Kürt ve İslami kimlik sorunlarıyla ilgili bir kapalılık, bir sessizlik vardır. Bu kimliklerin sivil toplum ve demokratikleşme söylem ve pratiğinden dışlanmaları/inkar edilmeleri anlamına gelen bu kapalılık/sessizlik, hükümrancılıktan ötekilere karşı şiddeti onaylayan anayasanın normatif çerçevesi içinde haklılaştırılır. Çağdaş Türkiye’de demokratikleşme ve sivil toplum söyleminde bu anti-demokratik kapalılık/sessizliğin varlığını inatla sürdürmesi ve ötekine karşı şiddetin ve farklı olanı inkarın meşrulaştırılması, herşeyden önce, teorik savımızın pratik doğruluğunu teyit eder: sivil toplumun gelişimi, siyasal iktidarın kimliğini değiştirmeden mümkün değildir. Aynı sürecin iki yanındırlar; birbirlerini varsayarlar. Olgun bir sivil toplum, siyasal sürecin demokratikleşmesi demektir ve Türkiye’de siyasal iktidarın kimliğinde değişim, bununla mümkündür.

Bu genel özet, Türkiye’de sivil toplum üzerine çağdaş tartışmayla ilgili kapsamlı bir inceleme değildir. Sadece kısmen de olsa bu normatif çerçeveyi kırabilen daha radikal birkaç çalışma da vardır. Zira bu katkılar, Türk devletinde siyasal iktidarın kimliği ve Kemalizm için ifade ettiği anlamları hesaba katmadan, sa-

dece Türkiye’de Kürt ve İslami kimliklerin sivil toplum ve demokrasi söylemine dahil edilmesi gereğini kabul edecek kadar ileri giderler. Bu yüzden, Kürtlerin kültürel kimliğinin ve bununla bağlantılı

kültürel hak ve özgürlüklerin kabulü, Türkiye’deki Kürt sorununa önerdikleri çözümün temelini oluşturur. Bu savlara göre, siyasal merkezleşme ve siyasal iktidarın sınırlarının yeniden tanımlanması, sivil toplumun gelişimini sağlamaya yeter. Hükümrancılık ve siyasal iktidarın kimliği sorununu işin içine sokma noktasına kesinlikle gelmezler asla yanaşmazlar. Türk siyasal sahnesinde bu savların radikalizmine rağmen, bu eksiklik, bu savların siyasal gücünü önemli ölçüde azaltmaktadır.²¹

Bu eksikliğin hem siyasal hem teorik farklı nedenleri vardır. Bu konuda kuşku yok ki, sivil toplum ile siyasal iktidarın kimliği arasındaki ilişkiye ilgisiz kalan özel özcü teorik söylemlere bağlılık gibi, siyasal basiret ve devlet zulmü korkusu da önemli mülahazalardır. Ne var ki, ana neden, demokratik entelijensiyanın Kemalizme yönelik siyasal ikircikliliği ve sadece moderniteye değil, laikliğe ve devlet ile toplumun rasyonel örgütlenmesine de bağlılığıdır. Demokratik entelijensiyanın moderniteye ve aklın üstünlüğüne bağlılığıyla beslenen bu ikirciklilik, Kemalizmin çağdaş demokratik evriminde çok önemli görünür. Kemalizmin, özellikle Kürt kimliği ve hakları konusunda Türkiye’deki demokratik tartışmanın sınırlarını belirlemeye devam ettiğini söylemek abartı olmaz.

İran’da sivil toplum üzerine mevcut tartışmanın farklı bir bağlamı, kavramsal çerçevesi ve stratejik hedefi vardır. 1997 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden beri İslami rejim içindeki iktidar mücadelesinin ve siyasal hizipçiliğin önemli bir vechesidir; İslam Cumhuriyeti’nde siyasal otoritenin niteliği, hükümet ve meşruiyet konusunda birbiriyle çekişen tutumların söylemsel temsili için bir araçtır. Tartışmanın siyasal özgülüğü, tartışmaya, Türkiye’de bulunmayan bir ivedilik kazandırır. Fakat Türkiye’de olduğu gibi İran’da

da, sivil toplum tartışmasının sınırları hükümler söylem tarafından, yani siyasal İslam ve daha özel olarak Humeyni'nin şahsıyla ve devrimci önderlikle özdeşleşen radikal siyasal Şiilik tarafından tanımlanır.²²

Tartışmada İslamın ve İslami kimliğin ve kurumların merkeziliği, tartışmaya stratejik bir nitelik kazandırır. Bunun ana nedeni, siyasal İslam'ın sadece rejimin ethos'unu değil, İslam Cumhuriyeti'nde siyasal iktidarın kimliğini de tanımlamasıdır. Fakat İran'daki mevcut sivil toplum tartışmasında İslam ve İslami kimlik, iki farklı düzeyde rol oynar: Genel tarihsel düzey ve özgül siyasal düzey. Bu iki düzey kavramsal olarak ya da siyasal olarak birbirinden tamamen ayrılmamasına ve büyük ölçüde birbirlerini tamamlamalarına rağmen, yine de ayrıkçıdır; çünkü farklı siyasal iktidar, otorite ve meşruiyet nosyonlarını gerektirirler ve dolayısıyla sivil toplum kavramıyla ilgili farklı tanımlamaları kullanır ve farklı tanımlamalara ayrıcalık tanır.

Genel düzeyde sav, tarihsel ve karşılaştırmalıdır. Esas olarak İslami hukuksal-siyasal ve kültürel süreçlerin ve pratiklerin, tarihsel olarak sivil toplumun Batı'daki yükselişiyle bütünleştirilen modern laik siyasal ve kültürel süreçlerle ve pratiklerle bağdaşabilirliğiyle ilgilidir. Bu nedenle temel varsayım şudur: sivil toplum, modern Batı toplumlarının tarihlerine verili olan belirli söylemsel ve söylemsel olmayan süreçleri ve pratikleri varsayan modernitenin bir veçhesidir. Bu varsayım, tartışmanın tarihsici niteliğini ve karşılaştırmacı perspektifini tanımlar. İran'da sivil toplumun varlığına ya da gelişme olasılığına karşı savların ana gövdesini, köktenci İslam ve modernite kavrayışları biçimlendirir. İslam ile modernite, birbirini dışlayıcı olmasa bile, bağdaşmaz sayılır: İran toplumu, özünde İslami bir toplumdur ve İran toplumunun tarihinin seyrini ve yönünü tanımlayan bu bir-biçimli İslami öz, temelde Batı'ya ait ve dolayısıyla yabancı bir kurum olan sivil toplumun gelişmesine imkan tanıyamaz. Bu

Tartışmada İslamın ve İslami kimliğin ve kurumların merkeziliği, tartışmaya stratejik bir nitelik kazandırır. Bunun ana nedeni, siyasal İslam'ın sadece rejimin ethos'unu değil, İslam Cumhuriyeti'nde siyasal iktidarın kimliğini de tanımlamasıdır. Fakat İran'daki mevcut sivil toplum tartışmasında İslam ve İslami kimlik, iki farklı düzeyde rol oynar: Genel tarihsel düzey ve özgül siyasal düzey.

köktenci savlar, ne İran'ın ne de Batı'nın tarihsel ve siyasal bağlamında, kavramsallaştırılması bir yana, neredeyse açıklanmayan çok muğlak bir sivil toplum kavramını gerektirirler.

Fakat sivil toplum kavramına karşı köktenci Şii muhalefet, tek başına bu argümanla sınırlı değildir. Karşılaştırmacı tarihsel sav, otoritesini Humeyni'nin Vilayet i Faqih öğretisinden ve bu öğretinin gerektirdiği hükümet, iktidar ve hükümlerlik kavrayışlarından alan daha katı, siyasal bir savla birleşir. Tarihsel ve kavramsal olarak sivil toplumun Batı'da doğuşu ve gelişimiyle bütünleştirilen siyasal iktidar, hükümlerlik ve meşruiyet nosyonlarına karşı çıkmak ve reddetmek için bu kavrayışlar, tekrar tekrar hatırlatılır. Bu yüzden, sivil toplumun İslam dışı ve yabancı olarak temelden reddini fiilen haklılaştıran şey, özellikle İslam Cumhuriyeti'ndeki iktidar mücadelesinin bugünkü evresinde, sivil toplumun Batılı tarihsel geçmişi değil, daha çok demokrasi ve demokratik yönetimle bağlantısıdır. İslam Cumhuriyeti bağlamında sivil toplum söylemi, siyasal iktidarın kimliğini sorgular; demokratiktir. Herşeyden önce, rejim ve genel olarak toplum içinde çekişen güçlerin siyasal yöneliminde ve iktidar mücadelesinde sözkonusu olan, demokrasi ve demokratik yönetimdir. Bu nokta, özellikle dikkate değerdir; çünkü hem sivil toplum kavramının stratejik niteliğine, hem de İran'daki mevcut siyasal konjonktürde sivil toplum kavramının araçsallığına tanıklık eder.

Diğer yanda, sivil toplum ve İslam Cumhuriyeti'nde sivil toplum alanının gelişmesi ve genişlemesi gereği lehine savlar, sivil toplumu İslamla bağdaşır bulurlar. Sivil toplum savunucuları, siyasal ve ideolojik olarak homojen bir blok oluşturamazlar; İslamcılar ve laikler, Humeyni'nin Vilayet i Faqih öğretisiyle ve özellikle öğretinin yönetim alanında dinsel siyasal otoritelerin bölünmez birliğinde ve İslam cemaatinin sosyal ve siyasal örgütlenmesinde Şeriat'ın tartışmasız üstünlüğünde ısrarıyla özdeşleşen uzlaşmaz İslamcılara ortak muhalefetle ayakta tutulan geniş bir reformist ittifak

inde birarada duruyorlar.²³

Laik entelijensiya, hemen hemen değişmez bir biçimde, karşılaştırmalı tarihsel çerçeveyi kullanır; fakat referans

noktaları, İslamdan çok İran tarihidir. İslam, savın merkezinde kalmasına rağmen, İran toplumunun karmaşık tarihsel gelişim sürecinin sadece bir yanı olduğu kabul edilir. Genel olarak konuşursak, laik savda sivil toplum siyasal iktidar alanının dışında, fakat siyasal iktidarın sınırlarını da çizebilen özerk bir kurumsal toplam (ensemble) olarak kavranır. Sivil toplumun özerkliği ve siyasal iktidarın sınırlarını çizmedeki rolü, sivil toplumun temel varoluş koşulu olan bir demokratik siyasal süreci varsayar. Çeşitli biçimleriyle sivil toplumu savunan laik argüman, siyasal sürecin demokratikleşmesi, fakat tanımı gereği hükümler olmayan kimlikleri ve hakları dışlayan normatif bir çerçeve içinde demokratikleşme lehine bir argümandır. Açık ya da örtük, İslami siyasal hükümleranın laik eleştirisi, hükümleranın etnik, yani Pers kimliğinin asla sorgulanmadığı ulusal İran hükümleranın yana bir savdır. Sivil toplumla ilgili laik demokratik söylem, etnik farklılık ve kimliğe herhangi bir göndermeyi hemen hemen hiç kapsamaz. Siyasal iktidarın Pers kimliğini açıkça onaylar ve bu kimliğin, İran toplumunda Pers olmayan toplumlara dayatılması, sorunsuz, önerilen laik seçeneğin demokratik niteliğini ihlal etmeyen bir şey olarak görülür.²⁴

İran'da sivil toplumun İslamcı taraftarları, bu kavramın reformist söylemlerindeki stratejik konumunu gösteren farklı bir yaklaşımı benimserler. Hükümetin hem içindeki hem dışındaki İslamcı reformistler, kendi bakış açılarına göre demokrasiyle sınırdış olan "hukukun üstünlüğü"ne işaret etmek için sivil toplum kavramını kullanırlar.²⁶ Sivil kurumların devletten özerkliği ve siyasal iktidarın sınırlarını çizmedeki rolleri de vurgulanır; fakat, iktidarın "sorumluluğu" ve "yasallığı" nosyonlarının ağır bastığı reformist söylemin kavramsal sınırlarını bu özerklik ve sınır çizme özelliği belirlemez. İslami reformistlerin bu nosyon-

Pers kimliğinin asla sorgulanmadığı ulusal İran hükümleranın yana bir savdır. Sivil toplumla ilgili laik demokratik söylem, etnik farklılık ve kimliğe herhangi bir göndermeyi hemen hemen hiç kapsamaz. Siyasal iktidarın Pers kimliğini açıkça onaylar ve bu kimliğin, İran toplumunda Pers olmayan toplumlara dayatılması, sorunsuz, önerilen laik seçeneğin demokratik niteliğini ihlal etmeyen bir şey olarak görülür.

larla uzlaşması, İslam Cumhuriyeti'ndeki devlet aygıtları içinde sertlik yanlılarının hegemonyasının ve siyasal mücadelenin doğasının bir göstergesidir. Zira, reformistlerin "yasal ve sorumlu hükümet"

talebi, Vilayet i Faqih öğretilerine, muhafazakarlar tarafından savunulan devlet ve siyaset örgütlenmesinin üstün ilkesine örtülü bir saldırıdan başka birşey değildir. Fakat tartışmadaki eksen konumuna rağmen, hukuk kavramı İslami reformist söylemde fazla tanımlanmaz ve oldukça muğlak kalır, özellikle yasama sürecinde dinin ve dini otoritenin rolüyle ilgili olarak. "Hukukun üstünlüğü" lehine reformist sav, en genel terimlerle anlatılır ve içeriği hemen hemen hiç belirtilmez. Reformist sivil toplum kavrayışında dini otoritenin muğlak statüsünün nedeni budur.

Yine de, reformistlerin siyasal iktidarın yasallığına ve sorumluluğuna yaptığı vurgu ve özellikle hukukun üstünlüğü ve sorumlu hükümeti demokratik düzen ve anayasal hükümetle özdeşleştirilmesi, konuya biraz ışık tutabilir. Çoğunlukla Batı'nın tarihsel gelişim bağlamında girilen, hukukun üstünlüğünün hukuksal-siyasal süreçleri ve kurumsal biçimiyle ilgili tezler, İslami reformist söylemdeki hukuk kavramının aklın egemenliğine dayandırılan laik bir kavram olduğunu gösterir. Reformist söylemde siyasal istikrarın sınırlarını ve siyasal otoritenin niteliğini tanımlayan da hukuktur. Reformist söylemin savunucuları, siyasal iktidarın kaynağına ve sınırlarına gönderme yapmak için, oldukça farklı bir biçimde de olsa, anayasal hukuka başvururlar. Normatif siyasal bir çerçevede bu, reformist söylemin demokratik niteliğinin göstergesi sayılabilir, ancak İran bağlamında tamamen farklıdır. Bunun nedeni de, esas olarak İslam Cumhuriyeti'nin anayasasının özgüllüğüdür.

İslam Cumhuriyeti'nin anayasası, iki farklı ve taban tabana zıt siyasal egemenlik ve otorite kavrayışını barındırır; bu kavrayışlardan her biri siyasal iktidarın kaynağı ve sınırlarıyla ilgili farklı nosyonları gerektirir: ilahi ve popüler-demokratik.²⁶ Bu kavramsal çe-

Kemalist Türkiye'nin ve İslami İran'ın anayasalarında hükümranın ve vatandaşın bir-biçimli etnik kimliğinin, farklı biçimde kavramsallaştırmalarına ve farklı söylemsel ve siyasal süreç ve pratikleri gerektirmelerine rağmen, sivil toplum üzerine bugünkü tartışmaların demokratik ethos'u bakımından önemli imaları vardır. Türk ve Pers etnisetelerinin, bu devletlerde sivil toplumun etnik sınırlarını da saptadığını gösterir.

şitlilik sadece İran anayasasının siyasal tutarlılığını zayıflatmakla kalmaz, anayasayı sivil toplum tartışmasındaki siyasal çekişmenin oldukça stratejik bir zemini haline de getirir.

Velayet i Faqih öğretisinin temel direği olan ilahi hükümrانlık kavrayışı, öz olarak, Şeriat'ın tarif ettiği sınırlamalar dışında siyasal iktidara hiçbir sınırlamayı kabul etmez. Farklılığın —ulusal, etnik ya da sosyo-ekonomik— ifadesine de izin vermez. Müslümanlar, imanla tanımlanan bir-biçimli bir cemaati anlatan genel Ümmet kategorisi altında toplanır. Be nedenle ilahi hükümrانlık kavramı, toplumla sınırdış bir devlet kavramını gerektirir; herangi bir sivil toplum kavramına yer bırakmaz.

Diğer yanda, popüler-demokratik hükümrانlık kavramı, devletin meşruiyetinin temel ilkesi de olan hukuk tarafından sınırları tanımlanan bir siyasal otorite ve iktidar kavramını gerektirir. Bu nedenle, sivil toplumun varlığına açıkça imkan tanır, sınırlarını yasal olarak çizer ve siyasal iktidarın merkezileştirici işlevlerine karşı korur; fakat genel olarak toplumda ulusal ya da etnik farklılığı kabul edemez ya da böyle bir farklılığa saygı gösteremez. Popüler-demokratik hükümrانlık kavramındaki bu ciddi anomali, bu denemenin bir önceki bölümünde ayrıntısıyla tartışıldı ve burada tekrarlamaya gerek yoktur. Siyasal iktidarın etnik kimliğinin demokratik siyasal sürecin sınırlarını tanımladığını ve böylece hükümrان olmayan bütün ulusal ve etnik farklılıkları siyasal iktidardan dışladığını ya da marjinalleştirdiğini söylemek yeterlidir. Hükümrان olmayan milliyetler ve etnisiteler, aynı nedenle, vatandaşlığın hukuksal-siyasal koşullarından ve dolayısıyla demokratik siyasal süreçten dışlanırlar.

Doğrusu, Türk anayasasından farklı olarak İslam Cumhuriyeti'nin anayasası, etnik farklılığı kabul eder; İran, çok-etnisiteli ve çok-kültürlü bir toplum olarak algılanır ve bu algılama, anayasal hukukun ilgili kısımlarını açıkça biçimlendirir. Bu, İslam Cum-

huriyeti'nde hükümrان olmayan etnik azınlıkların kabulü anlamına gelir. Fakat İran anayasasındaki etnik azınlık nosyonu kesin bir şekilde kültürel, kütürel bir dil topluluğunu, ortak

bir tarihle birbirine bağlı bir görenek ve gelenek topluluğunu anlatır. Etnik topluluk ve bu topluluğun tarihi "yerel"dir, anayasada sadece hükümrان Pers etnisitesine tanınan siyasal ve söylemsel özerklikten yoksundur. Bu yüzden, etnik kimlikler anayasal olarak tanınmasına rağmen, kesin bir şekilde yerel olarak kalırlar ve hukuksal-siyasal ilişkiler, bu kimliklerinin sınırlarının tanımlanmasında hiçbir rol oynamaz. İran anayasasındaki etnik azınlık kavramı, kesinlikle kültürel; hukuksal-siyasal bir kimliği yoktur; anayasal siyaset sürecine katılma koşul ve araçlarını tanımlayan hükümrان karşısında hiçbir siyasal hakka sahip değildir. İslam Cumhuriyeti'nin anayasasında siyasal iktidarın kimliği, bir-biçimli ve etniktir; Pers etnisitesi hükümrانın kimliğini, vatandaşlık koşullarını ve dolayısıyla devletin ve sivil toplumun sınırlarını tanımlar.

Kemalist Türkiye'nin ve İslami İran'ın anayasalarında hükümrانın ve vatandaşın bir-biçimli etnik kimliğinin, farklı biçimde kavramsallaştırmalarına ve farklı söylemsel ve siyasal süreç ve pratikleri gerektirmelerine rağmen, sivil toplum üzerine bugünkü tartışmaların demokratik ethos'u bakımından önemli imaları vardır. Herşeyden önce, vatandaşlık, siyasal ve kültürel katılım koşullarını tanımlayan hükümrان Türk ve Pers etnisetelerinin, bu devletlerde sivil toplumun etnik sınırlarını da saptadığını gösterir. Böyle yapmakla, sivil süreçler ve pratikler üzerinde etnik bir set olarak işlev görürler ve böylece hükümrان olmayan etnik farklılıkları hukuksal-siyasal sınırları dışında tutarlar. Sivil toplumda hükümrان olmayan etnik toplulukların ve kimliklerin sivil toplum içindeki varlığı, Türkiye'de olduğu gibi ya toptan inkar edilir, ya da İran İslam Cumhuriyeti'nde olduğu gibi, sadece kültürel bakımdan kabul edilir. Ne var ki, her iki durumda da, sivil olmayan bir varoluşa sahiptirler, ana-

Bu çalışmada, Türkiye’de ve İran’da siyasal, sosyal ve kültürel süreçlerde hükümler olmayanların temsil edilmesini sağlamak için, sivil toplum ve

yasa dışı bir siyasal alanda sivil toplumun hukuksal-siyasal sınırlarının dışında, gücün geçerli olduğu bir alanda kalırlar.

demokratikleşme söylemlerinin, siyasal iktidarın etnik kimliğinin değişmesi yönünde demokratik bir arayışa dayanması gerektiği gösterilmektedir.

Fakat siyasal iktidarın kimliğini değiştirme çabası, Türkiye’de ve İran’da Kürt sorununa önerilen çözümün merkezi ilkesidir de.

kavramının radikal bir eleştirisinden ve dolayısıyla, vatandaşlık koşullarının etnisitesizleştirilmesini gerektiren radikal bir anayasal reform talebinden kaynaklanır. Bu

Türkiye ve İran’da sivil toplum üzerine mevcut tartışmalar konusunda yapılan bu gezinti, modern devlette hükümlerlik kavramının siyasal sürecin demokratikleşmesi üzerindeki geciktirici etkileriyle ilgili teorik savın doğruluğunu açıkça gösterir. Hükümler olmayan kimliklerin ve bununla bağlantılı siyasal ve kültürel hakların değerlendirme dışı tutulması, bu tartışmalara hükümlerlik söyleminin —Türkiye’de ve İran’da, modern devletin oluşumundan beri, bu toplumlardaki siyasal iktidarın etnik kimliğini sorgulamayı reddeden hem reformistlerin hem muhafazakarların aktif rızayısıyla sürdürülen hegemonik siyasal söylemin— hakim olduğunun açık bir göstergesidir. En iyi durumda sessizlik, en kötü durumda hükümler olmayan kimliklerin ve bu kimliklerin sivil ve demokratik haklarının inkarı anlamına gelen bu konsensus, anti-demokratiktir. Türkiye ve İran’daki sivil toplum tartışmalarının radikal atılımını ve demokratik ethos’unu ciddi biçimde zayıflatır. Türkiye ve İran’daki sivil ve demokratik siyasal güçler, tartışmanın hukuksal-siyasal sınırlarını yeniden tanımlamalı, pre-modern egemenlik söylemiyle ilgili modern saplantılarını terk etmelidirler.

Sonuçlar

Bu çalışmada, Türkiye’de ve İran’da siyasal, sosyal ve kültürel süreçlerde hükümler olmayanların temsil edilmesini sağlamak için, sivil toplum ve demokratikleşme söylemlerinin, siyasal iktidarın etnik kimliğinin değişmesi yönünde demokratik bir arayışa dayanması gerektiği gösterilmektedir. Eğer sivil toplum demokratik süreci geliştirebilir ve popüler katılımı ve sorumluluğu sağlayabilir yetenekte, farklılığın ve muhalefetin temsilcisi olacaksa, bu temel koşuldur. Fakat siyasal iktidarın kimliğini değiştirme çabası, Türkiye’de ve İran’da Kürt sorununa önerilen çözümün merkezi ilkesidir de. iki ülkede de , teorik önerme hükümlerlik

ortak teorik temel, Kürt sorununu kopmaz bir biçimde, Türkiye’de ve İran’da sivil toplumun gelişmesine ve siyasal sürecin demokratikleşmesine bağlar. Bu yüzden, kabul ve takdir edilmesi gereken ortak bir siyasal yönelime işaret eder.

Sürekli tekrarlanan özerklik planlarının başarısızlığından sonra, Kürdistan’da bugünkü koşullarda, bu ortak yönelimi kabul ve siyasal önemini takdir edecek çok kişi vardır; fakat çok az kişi, bunu açıkça desteklemek ister. Önerilen siyasal çözüme sahiden ilgi gösteren birçok kişi için, temel teorik önerme sağlamdır, fakat pratik değildir. Muhakeme üzücü, fakat inandırıcıdır: bölünmüş Kürdistan’ı yöneten dört hükümler devletinin, en azından egemen resmi milliyetçi/devletçi söylemler ve gerekli “ulusal” kurumlar yürürlükte kaldığı sürece, Kürt kimliğini siyasal hükümlerlik koşullarından ayırmayı istemesi ya da buna cüret etmesi pek olası görünmüyor. Bunun nedeni, Kemalizmin, Humeyniciliğin ve Baasçılığın, temel farklılıklarına rağmen, kendi ulusal hükümlerliklerinin ön koşulu olarak Kürt ulusal kimliğini inkar etmede ısrar etmeleridir. Bu görüş, kendilerini hükümler ve bağımsız devletler olarak algılamalarının asli bir parçasıdır. Şimdiye kadar Kürtlere karşı siyasal şiddeti onaylayan ve Kürtlerin siyasal çözüm taleplerini reddeden güvensizliğin, korkunun ve paranoyanın kökünde bu görüş yatar. Fakat Kürt ulusal kimliğinin tanınmasına bugünkü alternatif, bir alternatif olduğu kadarıyla, daha az ütöpik değildir. Bu devletler tarafından çeşitli biçimlerde uygulamaya konan askeri çözüm, irrasyoneldir ve güvenli değildir. Özellikle hükümlerlik alanlarındaki sivil toplum ve demokratik süreç hâlâ zayıf ve gelişmemişken, askeri çözümün "ulusal hükümlerliklerini" güvence altına alması daha az mümkündür. ▲

* Bu deneme, Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East, cilt XVIII No. 2 (1998)’den çevrilmiştir.

DİPNOTLAR:

'1514'ten önce Kürdistan olarak bilinen toprakların büyük bir bölümü, İran'a egemen olan rejimler tarafından yönetiliyordu. M.S. onuncu yüzyılda, ülkeye bugünkü adıyla işaret edildiği ve devletin değişen sınırları içinde coğrafi sınırlarının çizildiği Buyid zamanından beri, durum böyle olmuştu. 1514'te yeni kurulan Safevi devleti sahip olduğu Kürt ülkesinin büyük bir kısmını güçlü komşusu Osmanlı devletine kattı ve 1639 Kasrı Şirin anlaşmasıyla resmen onaylanan bu bölünme, 1918'de Osmanlı İmparatorluğu dağılına kadar yürürlükte kaldı. Bu dönemde Osmanlı Kürt toprağı, yarı-özerk Kürt prensliklerini gerektiren bir haraç yapısıyla İstanbul'dan dolayı bu şekilde yönetildi; bu prenslikler, sonunda, 1837 Tanzimat reformlarıyla sonuçlanan devlet-yönetiminde modernleşmeyi izleyen topraksal merkezîyetçilik sürecinin ve pratiğinin kurbanı oldular. 1870'lerin sonunda, son Kürt prensliği Osmanlı merkezîyetçiliğine teslim oldu ve Osmanlı devleti, Kürt toprağına tam hakim oldu. İran'da da, yaklaşık dört yüzyıl boyunca devletle zor bir askeri ve mali haraç ilişkisiyle ayakta kalmış olan yarı-özerk Kürt prenslikleri, Qajar devletinin gelir yetersizliği yüzünden gerilemesinin neden olduğu dış baskıların ve iç çürümenin kurbanı oldular. Kürt prensliklerinin Osmanlı ve Qajar devletleri tarafından yıkılmaları, Kürdistan'da 1918 öncesi siyasal ve yönetsel yapılar üzerinde aynı etkiyi göstermiş gibi görünüyor: her iki durumda da, Sufi tarikatlarla, aşiret bağları ve toprak mülkiyetiyle yakından bağlantılı olan ve sonraki on yıllarda Kürt hareketlerinin (en önemlisi 1880-1882'deki Şeyh Ubeydullah hareketi) örgütsel yapılarında belirleyici rol oynayan dini liderlerin otoritesi prenslerin gücünün yerini aldı. Şeyhler ve ağalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu topraklarının Britanya ve Fransa tarafından paylaşıldığı 1918'den sonraki Kürt hareketlerinin liderliğine hakim olmaya devam ettiler ve Kürt toprağının bir kısmı, yeni kurulan Irak ve Suriye devletlerine bağlandı. Türkiye'de Kemalist devlete karşı Şeyh Said'in (1925) ve Seyit Rıza'nın (1937-38) yönettiği ayaklanmalar, Irak devletine karşı Şeyh Mahmud'un (1920'ler) ve Molla Mustafa Barzani'nin (1940'lar, 1960'lar ve 1970'ler)

isyanları, İran'da Simko'nun isyanı (1920'ler) ve Mahabad Cumhuriyetiyle sonuçlanan hareket (1947), hepsi, yakın zamana kadar Kürt hareketlerinin liderliklerinde dinin, aşiret bağlarının ve toprak ağalığının özgül ve oldukça eşitsiz eklemlenmesini gösterirler. Kürt hareketlerinin bu yapısal özgüllüğü, büyük ölçüde artan kentleşme, meta üretiminin ve modern orta sınıfın gelişimi ve özellikle Marksizm-Leninizm olmak üzere laik ideolojilerin etkisi sayesinde, Türkiye ve İran'da 1970'lerden itibaren önemli ölçüde değişti: Türkiye'de Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK), Kürdistan Sosyalist Partisi'nin (PSK) ve Halkın Emek Partisi'nin (HADEP) doğuşu, İran Kürdistan'ında İran Kürdistan Demokrat Partisi'nde (PDK-I) sosyalist bir liderliğin ortaya çıkışı ve Kürdistan Emekçilerinin Devrimci Birliği'nin (KSRKI, şimdi İKP) oluşumu, hepsi bu değişime tanıklık eder. Irak Kürdistan'ında ise, aksine, 1960'larda ağırlıklı olarak kentli, sosyalist yönelimli Kürdistan Yurserver Birliği'nin (YNK) oluşumu, Barzani'nin Kürdistan Demokrat Partisi'sini (KDP) yerinden oynatamamış, ya da geleneksel desteğini zayıflatamamıştır; bu durum, aşiret ve din bağlarının, dışsal etkiye ve değişime önemli ölçüde dirençli olduklarını kanıtlamıştır. Kürtlerin ve Kürdistan'ın genel tarihi, hem Avrupa hem Ortadoğu dillerinde azdır. Bilgiye dayanan, fakat oldukça betimleyici modern siyasal tarihler için bkz. W. Jwaideh, "The Kurdish Nationalist Movements: Its Origins and Development," doktora tezi, Syracuse Üniversitesi 1960; D. McDowall, A Modern History of the Kurds (Londra: I. B. Tauris, 1996).

² Modernite kaypak bir kavramdır, çağdaş post-Marksist ve post-liberal söylemde yaygın geçerliliğine rağmen muğlaklığını koruyor. Bu muğlaklığın nedeni, büyük ölçüde, kavramın değişik ve heterojen olan post-yapısalcılığın ve post-modernizmin felsefi temelleriyle bütünleştirilmesidir. Post-yapısalcılık ve post-modernizm, Rönesans'tan beri Batı siyasal ve felsefi söyleminde "özne"nin ve "öznellik" inşasının koşullarıyla ilgili eleştirel değerlendirmelerinin biçimlendirdiği farklı modernite kavrayışlarını varsayar ya da ortaya atarlar. Bu koşullar, büyük ölçüde değişiklik arzederler; fakat çeşitli biçimlerde, "akıl" ve aklın "özgürlük"le asli ilişkisi tarafından tanımlanırlar. Akıl ile özgürlük arasındaki ilişki, özellikle kopmaz bir

biçimde “ilerleme” düşüncesiyle bağlantılı olduğu Aydınlanma’dan beri modernite söyleminin merkezi bir teorik varsayımı olmuştur. Bu yüzden, mevcut modernite kavramları, çeşitliliklerine rağmen, ortak bir özelliği paylaşırlar; söylemde ve pratikte “aklın egemenliği”ni gösterir; tarih, siyaset ve kültür alanlarında aklın özgürlük ve ilerlemeyle asli bağlantısını vurgularlar. Özgürlük ve ilerleme sağlayan “endojen” bir modernleşme ideolojisi ve stratejisi olarak modernizmin moderniteyle eleştirel bütünleştirilmesinin nedeni budur. Çağdaş modernite eleştirisi, bu merkezi teorik ön-varsayımı reddeder. Aklın, özgürlük sağlama- madığı, çeşitli biçimlerde ileri sürülür; akıl insan özgürlüğüne ve mutluluğuna fazla aldırmanın siyasal ve ekonomik faktörler tarafından gerçekleştirilen modernleşmenin gerçek mekanı ya da aracısı da olmamıştır. Aydınlanmadan beri Batı toplumlarının tarihinin, bu başarısızlığı gösterdiği savunulur. Bu sav, siyasal ve felsefi modernite söyleminin kavramsal yapısında temel bir tutarsızlığa açıkça işaret etmesine rağmen, eleştirel değeri abartılmamalıdır; çözmeyi önerdiğinden fazla teorik sorun yaratır. Burada sözkonusu olan, post-modern söylemde modernitenin söylemi ile pratiği arasındaki ilişkinin kavramsallaştırılmasıdır ve bu, neredeyse değişmez bir biçimde, modernitenin Batı’daki tarihsel modernleşme deneyimiyle birleştirilmesine yol açar. “Kavram”ın “gerçek”le varsayılan bu özdeşliği, köktencilğe dayanır; modern Batı’nın sadece aklın, rasyonalist söylem ve pratiğin mekanı değil, başarısız bir tarihsel deneyim bağlamında da olsa, onunla özdeş de olduğuna dair varsayımla desteklenir. Bu nedenle Batı’nın başarısızlığı, aklın başarısızlığıdır. Bu kökten- ci varsayımın doğu toplumları için yol açacağı mantıksal sonuçlar açıktır: doğu toplumları dışsal bir moderniteyle sorunlu bir ilişki yaşayarak, aklın alanının dışına düşerler. Bu kökten- ci varsayım, post-modern eleştiriyi ve modernitenin evrensel iddialarının reddini biçimlendiren kökten- ci-karşıtı savla huzursuz bir şekilde birarada yaşar. Foucauldcu anlamda bir “söylemsel oluşum”u, yani özgül bir söylemi ve bu söylemin söylemsel olmayan varoluş koşullarını; bu durumda “aklın” söylemini ve aklın ekonomik, siyasal ve kültürel olasılık koşullarını gösterir. Söylemsel ile söylemsel olmayan arasındaki ilişki, aynı zamanda modern toplumda “özne”nin oluşturucusu da olan

iktidar stratejileri tarafından tanımlanır. Modern toplumda “özne”nin oluşma koşulları ile moder- nitenin koşulları bu anlamda çakışır: her ikisi de, toplumdaki iktidar stratejileri tarafından meydana getirilen ve sürdürülen sosyal süreçlerde ve pratiklerde aklın hakimiyetini ve eklemlesmesini varsayar. Bu demektir ki, aklın/iktidarın hiçbir özgül odağı ya da aracısı yoktur; modernleşmenin toplumda eklemlesme koşullarından, içsel ya da dışsal herhangi bir genel ya da bir-biçimli modernleşme kavrayışı da çıkarsana- maz. Akıl ile özgürlük arasındaki ilişki de, egemen iktidar stratejileri ve bunlara “direniş” tarzları tarafından tanımlanan öznenin oluşum kuşallarına bağlı kalır. Bu şekilde tanımlanan modernite, modern toplumun herhangi bir özgül özelliğiyle —ister kapi- talist üretim biçimi, ister rasyonalizasyon, ister ulus- devlet olsun— Marksist ya da Weberci tarihselci bir tarzda özdeşleştirilemez. Herhangi bir özgül toplum- daki tarihsel “modernleşme” deneyimiyle de özdeşleştirilemez. Bunun nedeni, iktidar stratejilerinin ve bu stratejilerin işleyiş koşullarının ve biçimlerinin toplumdan topluma büyük değişiklik arzemesidir. Örneğin, modernite düşüncesi ve aklın söylemi, bilim ve teknoloji, laik eğitim ve hukukun üstünlüğü, Osmanlı ve İran toplumlarına, 19. yüzyıl ortalarında modernist entelijensiya tarafından sokuldu. Fakat modernitenin kurumsal süreçleri ve pratikleri, yaklaşık yüzyıl sonra modern anayasal devletler tarafından yaratıldı. Türkiye’de ve İran’da —daha sonra Irak ve Suriye’de— modern devlet, hem aklın kurumsal tesil- cisi, hem de modernleşmenin aracısı oldu. Bu dönüşümde yeni çok az şey bulunmasına rağmen, modernitenin bu toplumdaki karakteristik özellik- lerini tanımlayan bazı sonuçlar üretti. İlginç, fakat oldukça farklı iki modernite anlatımı için bkz. C. Taylor, *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992) ve A. Touraine, *Critique of Modernity* (Londra: Blackwell, 1997).

³Türkiye ve İran’da eskinin yıkıntılarından ortaya çıkan, Irak ve Suriye’de sömürgeci güçler tarafından kurulan yeni devletler, temelden farklı oluşumlardı. Yapısal gelişimleri farklıydı ve kendi yönetimlerindeki Kürt topraklarının ekonomik, siyasal ve kültürel gelişimi bakımından farklı sonuçlar doğurdular.

Türkiye ve İran'da Kürt toprak sahipleri sınıfının karşı siyasal gelişimi ve tutumları, bu can alıcı farklılığı aydınlatılabilir. Türkiye'de Kürt ve Kürt kimliğini toptan inkar eden Kemalist politika ve Kürt hareketlerinin zalimce bastırılması, sadece Kürt dili ve kültürünün bastırılmasına değil, etnik olarak tanımlanan siyasal haklar ve temsiliyet alanlarından dışlanan Kürt toprak sahipleri sınıfının siyasal ve kültürel gerilemesine de yol açtı. 1946'da etnik olarak tanımlanan siyasal süreçle sınırlı çok-partitli sisteme geçiş, Kürt temsiliyetini inkar etmesine rağmen, Kürdistan'ı, Türk partilerinin siyasal ve ekonomik ihvanlar dağıtarak Kürt oyları kapmaya çalıştıkları bir pazara çevirdi. Bu durum, Türk parlamenter siyasetinin Kürdistan'daki ana dayanağını oluşturan yeni bir klientelizm çerçevesinde de olsa, Kürt toprak sahipleri sınıfının siyasal canlanmasına yol açtı; PKK'nin siyasal sahnede görünmesi bunu zayıflattı. İran'da ise, Rıza Şah'ın izlediği topraksal merkezîyetçilik siyaseti, 1930'larda Kürt aşiretlerin siyasal örgütlenmesini önemli ölçüde zayıflatan aşiretsizleştirmeyi gerektirdi. 1941'de aşiretsel siyasal gücün ani yükselişi (geçici de olsa), hem Kürt cumhuriyetinin doğuşuna, hem 1947'de hızla yok oluşuna yol açtı. Sonraki onyıllarda, Kürt toprak sahipleri sınıfı, özellikle aşiret liderliği, İran'da iktidarın aşırı merkezileşmesi ve sahiç bir çoğulcu siyasal sürecin yokluğu nedeniyle Kürdistan'da etkili bir klientelist yapı üretmeyen sallantılı iktidar yapısına dahil edildi. 1960'ların başında uygulamaya konan toprak reformu, sadece Kürt toprak sahipleri sınıfının ekonomik temelini değil, kırsal alandaki siyasal güç tabanlarını da zayıflattı. 1979 devriminden sonraki milliyetçi siyasetin yükselişinde toprak sahipleri sınıfı yoktu; birkaç istisna hariç, ne milliyetçi siyasette, ne de bu siyasete muhalefette fazla rol oynamadı. Türkiye ve İran'daki Kürt toplumların yapısal gelişiminin farklı yanlarıyla ilgili değerlendirmeler için bkz. M. van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State: The Social and Political Structures of Kurdistan* (Londra: Zed Press, 1992); R. Olson, ed., *The Turkish Nationalist Movement in Turkey in the 1990s* (Lexington: University Press of Kentucky, 1996); H. J. Barkey ve G. Fuller, *Turkey's Kurdish Question* (New York: Roman & Littlefield, 1998); A. Vali, "The Making of Kurdish Identity in Iran," *Critique*, 3, 7, Güz 1995; A. Vali, "Kurdish

Nationalism in Iran: The Formative Period, 1942-1947," *The Journal of Kurdish Studies*, II, 2, 1997; McDowall, age. Kürdistan'da devletin değişik dil ve kültür politikalarıyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. A. Hasanpour, *Nationalism and Language in Kurdistan* (San Francisco: Mellon University Press, 1994).

⁴Bu nokta, başkalarının yanı sıra, modern Avrupa tarihinden yararlanan Calhoun ve McCrone tarafından açıklanıyor. Bkz. G. Calhoun, "Nationalism and Civil Society," G. Calhoun, ed., *Social Theory and Identity* (Oxford: Blackwell, 1994); D. McCrone, *The Sociology of Nationalism* (Londra: Macmillan, 1998).

⁵ Kürt prenslikler, Osmanlı ve İran devletlerinin sınırları içinde yarı-özerk hukuksal-siyasal varlıklardı. Bu prensliklerin 16. yüzyıldan önceki koşulları hakkında fazla bir şey bilinmiyor; 16. yüzyıl başlarında Osmanlı devleti ile Safevi devleti arasındaki askeri çatışma ve ardından Kürt topraklarının bölüşülmesi, bu prensliklere bölgesel siyasette emsalsiz bir önem kazandırdı. Öyle görünüyor ki, Kürt prenslikler Cuma hutbelerinde Osmanlı ve İranlı efendilerinin üstün otoritesini resmen kabul ediyor ve boyun eğiyorlardı. Pratikte bu otoriteyle ilişkileri, zaman zaman feodal vasallığa çok benzeyen bir haraç yapısıyla düzenleniyordu. Bu haraç ilişkisinin biçimindeki başkalaşım, büyük ölçüde Osmanlı ve İran devletlerinin siyasal ve askeri gücüne ve merkezileştirici işlevlerinin fiili kapsamına bağlıydı; bu, tersinden de olsa, Kürt prensliklerinde siyasal ve yönetsel gücün fiili sınırlarını tanımlıyordu. Prensliklerin iki devlete karşı siyasetlerinin "reaktif" doğasının nedeni budur; devlet gücünün aniden merkezileştiği ya da merkezileştiği dönemlerde güç dengesi bozulduğunda, bu siyaset hızla silahlı çatışmaya dönüşebiliyordu. Kürt prensliklerinin farklı dönemlerdeki örgütlenmeleri ve yapılarıyla, gelişimleriyle ilgili açıklamalar için bkz. van Bruinessen, age.; Hassanpour, age.; C. J. Rich, *Narrative of a Residence in Kurdistan*, 2 cilt (Londra: Cape, 1836).

⁶Son yıllar, büyük ölçüde post-yapısalcı felsefecilerin, özellikle Jacques Derrida'nın eserlerine artan akademik ilginin ve bu eserlerin post-modernist

sahiplenilmesinin sonucu olarak, kimlik üzerine söylemde bir patlamaya tanık oldu. Fakat akademik modaya rağmen, konu üzerine ciddi teorik yazılar oldukça kıttır. Bkz. Jacques Derrida, *Of Grammatology* (Baltimore: John Hopkins University Press, 1970); E. Laclau, ed., *Writing and Difference* (Londra, 1976); "The Making of Modern Political Identities," (Londra: Verso, 1994); *Emancipations* (Londra: Verso, 1997); W. E. Connolly, *Identity and Difference: Democratic Negotiation of a Political Paradox* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991); G. Bennington, *Negotiations* (Londra: Verso, 1995).

Söylem ile pratiğin uyumsuzluğu, modern siyasal hareketlerin ortak bir özelliğidir. Kürt milliyetçiliği örneğinde konu, daha karmaşıktır. Sorun bir uyumsuzluktan çok, milliyetçi bir siyasal pratiğin toptan yokluğudur; milliyetçi söylem popüler çekiciliğe sahiptir, fakat popüler siyasal varoluştan, yani bu söylemi siyasal pratiğe tercüme etme araç ve koşullarından yoksundur. Kitlese bir siyasal ideolojiden çok, popüler bir siyasal düşüncedir. Fakat bu can alıcı farklılık, sadece Kürdistan'da etkili bir harekete geçirci gücün yokluğuna indirgenemez; Kürt milliyetçiliğinin yapısal koşullarına derinden kök salmış, hükümlanlık ile özerklik arasında var olan temel farklılığı anlatır. PKK'nin oluşumu ve gelişimi, bu savın doğruluğuna tanıklık eder. Kürdistan için bağımsızlık isteyen açık milliyetçi bir stratejiyle mücadelesine başlayan tek modern Kürt siyasal örgütüdür. Fakat Mart 1993'te, on yıllık aktif bir milliyetçi siyasetten sonra, Türkiye'de federal bir siyasal sistemin kurulmasını isteyerek, stratejik hedefini değiştirdi; Kasım 1998'de lideri, Türkiye'yle silahlı çatışmaya siyasi bir çözüm bulma arayışıyla Avrupa'ya gelince, federasyon talebi de değiştirilip özerkliğe çevrildi. (PKK lideri yakalanarak Türkiye Cumhuriyeti devletine teslim edildikten sonra özerklik talebinden de vaz geçti. Serbesti'nin notu) Ne var ki, PKK'nin stratejik hedefindeki köklü değişim, Türk egemenliği çerçevesinde siyasal bir çözümden yana savlarla yanyana görünen milliyetçi söylemini etkilememiş gibi görünüyor. Bu paradoks, sadece muğlak bir siyasal kimliğe değil, elli yıl önce Mahabat cumhuriyetinin söylemini ve pratiğini karakterize eden milliyetçiliksiz milliyetçilerin tuhaf durumunu da

çağırıştırır. PKK'nin siyasal gelişimi için bkz. Barkey ve Fuller, 1998, age.; Olson, 1996, age. Cumhuriyet'in söylemi ve pratiği için bkz. Vali, 1997, age.

*Bu konu, Foucauld'nun çok alıntı yapılan governmentalite üzerine denemesini akla getirir. Ne var ki, Foucauld, büyük ölçüde liberal siyasal teorinin bazı temel felsefi öncüllerine sorunlu yaklaşımı nedeniyle, modern siyasetin ve hükümlanlığın kavramsallaştırılması bakımından kendi savının tüm imalarını araştırmaz. İktidar ve hükümlanlık üzerine yazılarını eleştiren bazı yazarlar tarafından bu nokta belirtildi. Foucauld'nun hükümlanlık üzerine denemesi, G. Burchell vd., ed., *The Foucauld Effect* (Londra: Harvester Wheatsheaf, 1991) içinde. Foucauld'nu denemesi üzerine eleştirel çözümleme ve yorum için bkz. B. Hindess, *Discourses of Power from Hobbes to Foucauld* (Oxford: Blackwell, 1996) ve "Politics and Governmentality," *Economy and Society*, 26, 2, 1997; C. Gordon, "Governmental Rationality," ve G. Burchell, "Peculiar Interests: Civil Society and Governing the System of Natural Liberty," ikisi de Burchell, vd. 1991 içinde; A. Barry, vd., ed., *Foucauld and Political Reason: Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government* (Londra: University College London Press, 1996).

*Batı Avrupa toplumlarının değişen etnik ve ırksal bileşimi ve bununla bağlantılı sosyal ve siyasal marjinalleşme ve dışlanma sorunları, vatandaşlık kavramına bilimsel ilginin canlanmasına yol açtı. Sosyal ve siyasal teorisyenler, haklı olarak, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın çok etnisiteli ve çok kültürlü toplumlarında normatif vatandaşlık kavramının yetersizliklerine ve bu toplumların, etnik ve ırksal grupların demokratik temsili sağlamalarına işaret ettiler. Bu yüzden, siyasal ve kültürel süreçlerde "marjinaler" in ve "dışlanmışlar" ın temsili sağlamak için, demokratik toplumlarda vatandaşlık ve siyasal katılım koşullarının yeniden tanımlanmasını istemektedirler. Vatandaşlık ve etnisite üzerine son zamanların "revizyonist" eserleri, çağdaş Batı'da demokrasi ve demokratik sürecin doğasıyla ilgili önemli soruları açıkça ortaya koyarlar; fakat bu sorunlara uygun cevaplar veremezler. Will Kymlicka'nın çokça anılan eseri *Multicultural*

Citizenship (Oxford: Oxford University Press, 1997), en iyi örnektir: Kymlicka'ya göre, demokratik sürecin etnik ve kültürel farklılığı temsil edememesinin kaynağı, vatandaşlık kavramının yetersizlikleridir, yani vatandaşlığın toplumda gerçekleşme koşulları ve haklarıdır. Fakat böylelikle, vatandaşlığı siyasal hükümlerle ve demokratik siyasal süreç üzerindeki kısıtlayıcı etkileriyle ilişkilendirmeyi başaramaz ve bu yüzden, hükümlerin "etnik" kimliğinde, siyasal iktidarın kimliğinde bir değişiklik olmaksızın vatandaşlık koşullarında bir değişikliği savunur. Kymlicka'nın sorularını sorduğu ve cevapladığı haklar söylemi, hükümler olmayan kimliklere yer bırakmayan hükümler söylemi tarafından tanımlanır; marjinaller, dışlanmışlar ya da devletsizler, temsiliyetsiz ve temsil edilemez kalırlar. Siyasal teori, temsil edilmeyeni temsil edecekse, hükümler söyleminin dar etnik sınırlarını kırmalıdır.

¹⁰Bu düşünce yeni değildir; Renan'ın çığır açıcı denemesi "What is the Nation?"dan beri ortalıktadır; bu denemenin yeni bir İngilizce çevirisi, H. Bhabha, ed., Nation and Narration (Londra: Routledge, 1988)'de yer alıyor. Son yıllarda, "konstrüksiyonist" millet ve milliyetçilik kavrayışlarına kafa yoran ve etkisi giderek artan bir literatürü biçimlendirdi; bunun en iyi örnekleri: Ernest Gellner, Nation and Nationalism (Cambridge: Cambridge University Press, 1988) ve Benedict Anderson, Imagined Communities (Londra: Verso, 1983). Konstrüksiyonist millet ve milliyetçilik düşüncesiyle ilgili eleştirel bir tartışma ve bununla ilgili teorik bir değerlendirme, siyasal ve yöntemsel önemi, teorik sınırları ve yanlışları için bkz. benim denemem "Nationalism and Kurdish Historical Writing," New Perspectives on Turkey, 14, Spring 1996.

¹¹Vatandaşlık kavramının, demokratik düzende devletin ve sivil toplumun sınırlarını düzenlediği yaygın bir biçimde savunulur. Geoffrey Andrews'in editörlüğünü yaptığı bir derleme olan Citizenship (Londra: Lawrence and Wishart, 1991)'te yazdıkları yazılarında David Held ve Bhikhu Parekh, bunu açıkça savunurlar. Savın doğruluğuna rağmen, siyasal iktidarın etnik kimliğinin sivil toplumun gelişimine dayattığı sınırlamaları gözardı ederek, demokratik süreçte vatandaşlığın düzenleyici işlevinin özerkliğini

büyük ölçüde abartır. Bu konu, ilerleyen sayfalarda tartışılacak. Ayrıca bkz. B. S. Turner, ed., Citizenship and Social Theory (Londra: Sage, 1993), özellikle Hindess, Kalberg ve Turner'ın yazıları.

¹²Bu konuda bkz. Graham Burchell'in Foucauld'nun hükümlerlilik (governmentality) kavramını değerlendirmesi ve geliştirmesi, G. Burchell vd., age., 1991.

¹³Sivil toplum, her zaman, devletin yasal düzenlemelerinin birleştirici çerçevesi içinde işlev görür ve bu durum, çağdaş sivil toplum hayranları tarafından savunulan özerklik mitini bozar. Gramsci'nin sivil toplum kavramına yönelik kısa, fakat keskin eleştirisinde Althusser, bu noktayı güçlü bir şekilde ortaya koyar. Althusser, in, ekonomik düzenin hakimiyeti tarafından yapılandırılan sosyal bütünlük kavrayışı, onu diğer uca, sivil toplumun egemen sınıf ilişkilerine topyekün bağımlı olduğu ve devlet aracılığıyla egemen sınıf ilişkilerinin merkezileştirici işlevlerine hedef olduğunu savunmaya götürür. Bkz. L. Althusser, Reading Capital (Londra: New Left Books, 1970), s. 168; "Ideology and Ideological State Apparatuses," Lenin and Philosophy (Londra: New Left Books, 1971) içinde.

¹⁴"Muamele alanı" kavramı, Graham Burchell'den ödünç alınmıştır; bkz.. Burchell, age., 1993.

¹⁵Bu sav, Foucauld'nun hükümlerlilik ve siyasal akıl kavramını tartışıp eleştirirken Barry Hindess tarafından geliştirilmiştir; Hindess, age, 1997 ve age., 1996.

¹⁶Bkz. Hindess, age., 1997.

¹⁷Bu konuda bkz Burchell, age, 1991.

¹⁸Ibid.

¹⁹Bu denemenin geri kalan kısmında sivil toplum ve demokratik süreç tartışması, Türkiye ve İran'la sınırlı olacak, Irak ve Suriye dışlanacaktır. Suriye, demokratik sürecin yokluğu ve sivil toplumun durumu, özellikle etnisite ve etnik farklılıkla ilgili bilgi kıtlığı nedeniyle dışlanmıştır; 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın sosyal, siyasal ve kültürel koşulları,

siyasal iktidarın devletin zor ve güvenlik aygıtlarında tamamen toplanması, herhangi bir sivil toplum tartışmasını saçmalık haline getirir. Sivil toplum ve demokratik süreç söz konusu olduğu ölçüde, Irak'taki mevcut durum, tanımı gereği sivil toplumun kapahılgılığı anlamına gelen Baas yönetimi altında başlayan sürecin vardığı sonuçtur.

²⁰Türkiye'de sivil toplum ve demokratik süreç üzerine, büyük ölçüde normatif anayasal siyaset çerçevesi içinde kalan ve dolayısıyla, Kürt ve İslami kimlikler gibi anayasal olmayan konularla ilgili değerlendirmeyi dışlayan ve giderek büyüyen bir literatür vardır. Sadece birkaç yazar, bu dar siyasal ve yöntembilimsel çerçeveyi aşar. Örneğin bkz. B. Toprak, "Civil Society in Turkey" ve N. Göle, "Authoritarian Secularism and Islamic Participation: The Case of Turkey," A. R. Norton, ed. *Civil Society in the Middle East*, 2 cilt (Leeiden: E. J. Brill, 1994) içinde; E. Özbudun, "Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon" ve L. Köker, "Ulusal Kimlik ve Devlet Meşruiyeti: Türkiye'nin Demokratik Deneyiminin Çelişkileri," E. Özdağ ve S. Persson, ed., *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*, çev. A. Fethi (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999) içinde.

²¹Toprak (age. 1995) ve Göle (age. 1995), kısmi kabulün örnekleridir; fakat normatif anayasal çerçeveden can alıcı kopuş, mantıksal sonucuna götürülmez. Köker (age., 1997), açıkça anayasal çerçevenin normatif öncüllerinden açıkça koparak, daha radikal bir çözümleme verir. Kürt kimliğine radikal yaklaşımı, çağdaş Türkiye'de sivil toplum ve demokratikleşme söyleminin Kemalist sınırlarını reddetmesine dayanır.

²²Sivil toplum (Jame-yeh Madani), 1997 cumhurbaşkanlığı seçiminde Hatemi'nin savaş narasıydı. Kavram, demokratik düzenle özdeşleştirilen hukukun üstünlüğüne işaret etmek için kullanılıyordu. Bu haliyle, nüfusun hem laik hem dinci kesimlerinden aktif destek gören reformist platformda merkezi ilke haline geldi. Devrimci meşruiyeti ve İslam cumhuriyetinin ethos'unu temsil ettiğini ileri sürdükleri Vilayet i Faqih adına sivil toplum söylemini redde-

den muhafazakarlar, reformist platforma karşıydı. Sivil toplum ve demokratik düzen üzerine tartışmalar, Hatemi'nin zaferinden beri daha ateşli biçimde devam etmektedir; bu durum, reformistlerle muhafazakarlar arasında siyasal mücadelenin devam ettiğini gösterir. Bu mücadele, aslında sivil toplum üzerine tartışma, bir-biriyle çekişen İslam tanımları ve bununla bağlantılı siyasal otorite ve meşruiyet nosyonları çerçevesinde yürütülüyor; bu tartışmada Humeyni ve onun Vilayet i Faqih kavramı referans noktası olarak kalıyor. Sivil toplum ve hukukun üstünlüğü lehine İslami reformist sav için bkz. günlük Salam gazetesinin ve haftalık Jame-eh, Toos, Keeyan, Neshat degileri. Reformist platforma muhafazakar muhalefet için bkz. Ocak 1997'den itibaren günlük Resalat gazetesi.

²³Jame-eh Madani va Iran-e Emrooz (Sivil Toplum ve Bugünkü İran), Tahran 1377/1997, sivil toplum savunmasında farklı savları ileri süren dinci ve laik yazarların makalelerinden oluşan bir derlemeyi içerir; özellikle bkz. Abdul Karim Soroush, Din va Jame-eh (Din ve Toplum). Ayrıca bkz. Iran-e Farda, sivil toplum üzerine özel sayı, Tahran 1997 ve Iran Nameh, İran'da sivil toplum üzerine özel sayı, XIII, 4, Güz 1995 ve XIV, 1, Güz 1996.

²⁴Örneğin bkz. Hussein Bashiryeh, Jame-eyeh Madani va Iran-e Emrooz (age., 1997)'deki yazısı ve Iran Nameh'in özel sayılarında (age., 1996, 1997) Farhad Kazemi ve Gholam Reza Afghami'nin makaleleri.

²⁵Örneğin bkz. Soroush (age., 1997) ve 1997 cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında ve sonrasında Hatemi'nin çeşitli konuşmaları (Salam'da yayınlandı) ve Hashesi Nejad'ın Jame-eyeh Madani ve Iran-e Emroz'daki kısa fakat ilginç katkısı (a.g.e. 1997).

²⁶İran İslam Cumhuriyeti anayasasının hazırlanması ve onaylanmasıyla, otoriter ve demokratik içeriğiyle ilgili ayrıntılı ve bilgi verici bir inceleme için bkz. Asghar Schiraz, *The Constitution of Iran: Politics and the State in the Islamic Republic* (Londra: I. B. Tauris, 1997).

Çeviren: A. Fethi

Barajlar ve Su Altında Kalan Kürt Tarihsel ve Sanatsal Mirası

Mehrdad R. Izady* Merhum Dr. Henny Harald Hansen (1900-1993), Kürt kadınlar üzerine yazılarından ötürü uzun sü-
re anılacaktır. Dr. Hansen'in, Raniya Ovası'nda ve Erbil'in doğusunda orta Zap Vadisi'ndeki tarihi
alanları ziyaret eden Danimarkalı bir ekibin üyesi olarak 57 yaşındayken ilk kez Kürtistan'la tanıştı-
ğı fazla bilinmez. Dokhan hidro-elektrik barajı daha sonra bu alanları su altında bırakacaktı.

Hep susuz olan Ortadoğu'da, Kürdistan'ın zengin su kaynakları ve akar suları, herkesin imrendiği hazinelerdir. Kürt suyunun kullanımını optimize etmek için, yerel devletler, bütün Kürdistan'da kıvrıla kıvrıla akan sayısız ırmağa aceleyle set çekmeye koyuldular. Bu yüzden, Henny Hansen'in 1957'de Dokhan'ı ziyaretinden bu yana, bir düzineden fazla büyük baraj ve sayısız küçük baraj inşa edildi.

Kürdistan'da bol yağmur yağdığı için — dolayısıyla ırmakların bolluğu nedeniyle— barajlar o topraklardaki Kürtlerin değil, dışarıdaki halkların yararına inşa edilirler. Görüleceği gibi, Türkiye'de çok gürültüsü koparılan GAP projesi bile, bu temel kurala istisna değildir.

Barajlar, doğal olarak, ırmak vadilerine inşa edilirler. Kürdistan'da olduğu gibi, insan uygarlığının ilk tutunduğu yerler ırmak vadileridir. Bir baraj setinin arkasında suyla dolan

her vadi, Kürdistan —ve insanoğlu— tarihinin bir kısmını, su altında bırakır.

Her barajın yapılışında Kürt geçmişinin bir kısmı yok oldu ve tarihsel bir Kürt vadisi, bir göle dönüştü. Yine de, tarihi Kürt alanlarının su altında kalması, 1960'ların sonunda Mısır'ın tarihi anıtlarını Aswan barajının yükselen sularından kurtaran uluslararası çığlığa benzer bir yankı yaratmadı. Kürt olmayanların yararına inşa edilen barajlar, Kürt mirasını her gün sulara gömmektedir. Fakat şimdiye kadar ne uluslararası bir haykırış, ne de bir Kürt haykırışı duyuldu.

Su toplanmadan önce verili bir alanın arkeolojik incelenmesini düzenleyen politikalar, devletten devlete ve zamandan zamana değişiktir. Su toplanmadan önce arkeologlardan bir alanda kazı çalışması yapmaları istendiğinde bile, sadece baraj tamamlanana kadar çalışabi-

*Profesör,
Howard Üniversitesi
Doğu Dilleri ve
Uygurlukları Departmanı

Dokhan'dan sonra, Iraklı yetkililer baraj programlarını sürdürdüler.

Kurak bir ülke olan Irak, neredeyse tüm su kaynakları bakımından

liyorlar. Arkeolojik çalışma uğruna tamamlanmış bir barajın su havzası, hiçbir zaman doldurulmadan bırakılmamıştır. Bu nedenle bu arkeolojik incelemeler, üstünkörü olma eğilimindedirler. Bu günlerde bu tür "arkeolojik incelemeler" artık hiç yapılmamaktadır. Bu incelemeler, sit alanından elde ettiklerini parçalayıp yırtan ve faaleyetlerini, taşınmayan şeylerin su altında kalacağı gerekçesiyle haklılaştıran örgütlü yağma partileri haline geldiler.

Bir kere su altında kaldıktan sonra, arkeolojik bir sit alanının kaybı kalıcılaşır; barajların kendisi kalıcı olmasa da. En iyi koşullar altında, bir barajın yararlı ömrü 75 yılı zor geçer. Doğal alüvyonlaşma süreci dikkate alındığında, pek çok barajın ömrü daha kısadır. Yağmur tarafından yıkanıp bir ırmağa toplanan üst toprak ve alüvyon, insan yapımı parajların arkasında birikir. Zamanla alüvyonlaşma bir barajın su biriktirme kapasitesini artık yararlı olamayacak noktaya kadar azaltır. Alüvyonla dolan böyle bir baraj yıkılacak olsa bile —pahalı bir girişim— suyun yok etmediği arkeolojik malzeme, yüzlerce metrelik alüvyonlar altına gömülecektir. Genellikle bir baraj alüvyonla dolduğunda, akarsu üzerinde yeni barajlar yapılır ve kendi kendini baltalayan süreç tekrarlanır. Ortadoğu'da sürekli artan su ihtiyacı dikkate alındığında, Kürdistan'daki her ırmak vadisinin ve bu vadilerin barındırdığı arkeolojik zenginliğin zamanla bu şekilde yok olacağı beklenmelidir. Demek ki, Kürt ırmakları üzerinde Kürtlerin yararlanmadığı ve ömürleri sınırlı barajların yapılması, Kürt tarihsel mirasını yok ediyor —ebediyen. Bu yıkım süreci aktık durmalıdır.

Irak Kürdistan'ındaki Baraj Projeleri

Dokhan'a geri dönersek, aceleyle yapılan üstünkörü kazılar, bölgenin, Küçük Zap boyunun orta kısmında en önemli vadi ve özünde iki eski krallığın, Simurrum ve Harhar krallıklarının anayurdu olduğunu ortaya çıkardı. Raniya Ovası'nda su toplanmadan önceki eksik kazılardan ve basit taramalardan, iki eksik

Kürt yaylalarının ırmaklarına bağlıdır. Bu ırmakların en önemlileri Dicle ve Fırat'tır. Küçük ve Büyük Zap ırmakları ve Sirwan-Diyala, Dicle'nin üç önemli su kaynağıdır ve önemli bir kısmı Irak Kürdistan'ından geçer.

kral lesteside dahil, bu iki devletin tarihinin bir kısmını yeniden kurmaya yeterli malzeme keşfedildi —Simurrum'un 4 100 yıllık kraliyet kaya kitabeleri, basitçe kaya duvara

bakılarak "bulundu." Bu ovada Şemşara tepesiğindeki keşifler, Ortadoğu'nun ve dünyanın tarih öncesi arkeolojisindeki kilometre taşlarından biri haline geldi. Dokhan barajı, Kürt tarihinin Huri evresinden itibaren bu iki krallık hakkında dolaysız bilgi edinme fırsatını ebediyen ortadan kaldırarak, Şemşara'yı ve bu tarihi vadinin geri kalan kısmını yok etti.

"Yapay mağara" anlamına gelen Dokhan, açıkça, bu alana bakan kayalıklara oyulmuş eski yapay mağaralara ve odalara işaret eder. Kral mezarları olarak işlev görüyorlardı. Şimdi hepsi su altındadır. Bu iki eski krallığın Kürtlerin tarihi bakımından önemini ölçecek kadar ileri gitmemize gerek yoktur. Dokhan barajının etrafındaki 50 mil çaplı alan içinde, bugün Karkar, Horhora ve Gargar gibi fikir verici adlar taşıyan Kürt aşiretlerinin bulunduğunu söylemek yeterlidir. Harharlar, hâlâ o civardadırlar ve Kürt olusunun oluşturucu unsurları olarak bugün de yaşıyorlar. Ne var ki, onların eski kayıtları, dikkatsiz gözlerimizin önünde Dokhan tarafından ebediyen yok edildi.

Dokhan'dan sonra, Iraklı yetkililer baraj programlarını sürdürdüler. Kurak bir ülke olan Irak, neredeyse tüm su kaynakları bakımından Kürt yaylalarının ırmaklarına bağlıdır. Bu ırmakların en önemlileri Dicle ve Fırat'tır. Küçük ve Büyük Zap ırmakları ve Sirwan-Diyala, Dicle'nin üç önemli su kaynağıdır ve önemli bir kısmı Irak Kürdistan'ından geçer. Daha güvenilir bir su akışı sağlamak için Irak, tüm bu yayla ırmakları üzerinde barajlar kurmaya koyulmuştu. Yine de Bağdat, arkeologları bölge su altında kalmadan kazı yapmaya ve bulduklarını kurtarmaya çağırma insafını gösterdi.

Derbendikhan sit alanında, Sirwan-Diyala sistemi üzerindeki barajlarda ve Büyük Zap üzerindeki

Bekhma'da da benzer son dakika arkeolojik kazılar gerçekleştirildi. Halepçe'nin batısındaki Derbandikhan barajı, sayısız Kürt hanedanlığının ve dini hareketin beşiği olarak hizmet görmüş olan tarihi Şehrazur mıntıkasının göbeğindedir. Bölge, daha Sumerler zamanında yoğun iskan ve zengin ekonomisiyle ünlüydü. Şahrazur'dan Huri göçü, 3 800 yıl sonra bugün Kerkük olarak bilinen Arrap'he şehrinin kurulmasından sorumluydu.

Arkeolog E. Speiser bize şunu hatırlatır: bu Şahrazur mıntıkasında “eski höyüklerin sayısı ... Irak'ın diğer yerlerinden muhtemelen bir mil kare daha büyüktür” (Speiser, 1928: 26). Irak ovalarındaki arkeolojik höyüklerin dillere destan zenginliği dikkate alındığında, Speiser'in gözlemi, şaşırtıcıdır. Darbandikhan baraj gölü, tüm Kürdistan'da ve Speiser'e inanmak gerekirse tüm dünyada en zengin arkeolojik sit alanlarından birini su altında bırakarak, Speiser'in tarif ettiği alanın çoğunu kapladı.

Böylece daha eski iki Huri Kürt kültürünün —Zamua ve Namri— kalıntıları, Darbandikhan'ın barajının arkasında silinip gitti. Fakat tarihi su altında kalan sadece Huri Kürdistan değildi. Doğal olarak, her arkeolojik sit alanının tabakalarıyla birlikte, sonraki bin yıllık kültürün kayıtları da su altında kaldı. Tarihi Şahrazur mıntıkası, Müslüman yazarlar tarafından 7. yüzyıldan itibaren zenginliği ve kentselliğiyle övülmüştü. Bu mıntikanın eski kayıtları ve mirasları su altında bırakıldığı sırada, Halepçe ve Gulanbar gibi mıntikanın yaşayan şehirlerinin Irak ordusu tarafından kimyasal silahlarla bombalanması ironiktir.

Darbandikhan'ın güney-batısında, Hanaqin'e yakın Hamrin barajı alanındaki arkeolojik kazılar, alışılmıştan daha aceleyle gerçekleştirildi. Sabırsız Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in emriyle, Hamrin barajının inşasına olası en büyük hızla başlandı; çünkü, sadece 30 mil uzaklıktaki Bağdat metropolitan alanının suyunu ve hidro-elektrik enerjisini düzenliyordu. Fa-

Böylece daha eski iki Huri Kürt kültürünün —Zamua ve Namri— kalıntıları, Darbandikhan'ın barajının arkasında silinip gitti. Fakat tarihi su altında kalan sadece Huri Kürdistan değildi. Doğal olarak, her arkeolojik sit alanının tabakalarıyla birlikte, sonraki bin yıllık kültürün kayıtları da su altında kaldı. Tarihi Şahrazur mıntıkası, Müslüman yazarlar tarafından 7. yüzyıldan itibaren zenginliği ve kentselliğiyle övülmüştü.

kat alelacele yapılan bu arkeolojik kazılar bile, Lullubi ve Hamban kültürleri gibi Zagros kültürleri ile Ishnuna, Akkadya ve Babil gibi Mezopotamya kültürlerinin üstüste bindiğini açığa vuran malzemeyi gün ışığına çıkardı. Eski katmanları, klasik Kürt krallığı Şatrapan'ın ve ortaçağdaki Ayyarid'lerin kalıntıları kapatıyordu. Şatrapan kültürü ve krallığı hakkında, muhtemelen adından başka birşey öğrenemeyeeğiz; zira şu anda büyük Hamrin baraj gölünün dibinde yatıyor. Komşu ırmak vadilerindeki şehirleri, henüz su altında kalmadığı için, ortaçağın Ayyarid'leri hakkında daha fazla bilgiye sahibiz.

İran ve Suriye'deki Barajlar

İran Kürdistan'ındaki barajlar, Irak ve Türkiye'dekilerle karşılaştırıldığında, çok az ve çok küçüktürler. Hamadan, Saqqız ve Mahabad'a yakın inşa edilen küçük baraj alanlarında, Iraklıların kendi baraj alanlarında yaptıkları minimum düzeyde arkeolojik tarama ve kazıları bile yapılmadı. Bu İran barajları bilinen hiçbir arkeolojik alanı su altında bırakmamasına rağmen, yalnızca yerlerine bakılarak tarihi önemde kayıplar tahmin edilebilir. Mahabad ve Saqqız, tarihi Manna'nın göbeğindeyken; Hamadan (eski Ecbatana), Medlerin başkentiydi. Ünlü Hassanlu ve Ziwiyar arkeolojik alanları, Mahabad ve Saqqız'a bir taş atımlık mesafedeydi. Hamadan, eski höyüklerle, kaya kitabeleriyle, mozolelerle, harabelerle çevrilidir. Yakınlardaki barajların neleri su altında bıraktığı, asla öğrenilemeyecek; fakat, Kürt geçmişin bazı vechelerini yok ettiğini varsaymak, akla uygundur.

Suriye'de, bu ülkedeki en büyük Kürt yerleşimi olan Cezire bölgesinde birkaç küçük baraj inşa edilmiştir. Baraj gölleri dolmadan önce, herhangi bir arkeolojik tarama yapılmadı. Urkiş gibi etkileyici kalıntılarıyla erken Huri şehirleri, daha eski Halaf arkeolojik sit alanları ve daha sonraki Mittani şehri Waşşukani de dahil, bu Kürt bölgesinde rastlanan görkemli iz-

Bu ne bir tesadüftür, ne de bir abartma. İnsanlığın ilk yerleşik hayat deneyiminin, temel tahıl ürünlerinin ve hayvanların evcilleştirilmesinin öncelikli yerlerinden biri, bakır ve bronz işinin, dokumacılığın ve çömlekçiliğinin, en eski kentsel merkezlerin gelişiminin, ilk yazıya evrilen kayıt tutma sisteminin en eski mekanı olan Kürdistan'ın mirası, açıkça önemlidir ve arkeolojik alanlarının korunması bakımından aşırı özeni hak eder.

ler, bu bölgenin tarihsel zenginliğine ve böyle bir bölgede baraj yapmanın yarattığı tahribatlara işaret eder.

Orta-kuzey Suriye'de Fırat üzerindeki büyük Assad barajı, öncelikle Suriye'nin kendi geçmişini, Arap ve Arap öncesi Arami, Eblan ve hatta Huri geçmişi su altında bıraktı. Bununla birlikte, Assad baraj gölünün kuzeydoğusundaki toprakları işgal eden Kürt topluluk Mahmudi'lerin parçalanmasına da neden oldu. Bu Kürtler, atalarından kalma tarımsal topraklarından çıkarılıp, Arapların egemen olduğu Raqqa kasabasına ve hükümetin yerlerinden edilen insanlar için inşa ettiği köylere dağıtıldılar. Yerlerinden edilen Mahmudi Kürt topluluğunun asimilasyondan kurtulması olası değildir.

Türkiye ve GAP Projesi

Irak, İran ve Suriye Kürdistan'ında Kürt tarihsel mirasına karşı gerçekleştirilen yıkımın tamamı, Türkiye'de gerçekleşen felaketle kıyaslandığında önemsiz kalır. Aşağıdaki satırlarda "dünyanın en eski" ve "dünyanın ilk" sıfatlarıyla karşılaşacaksınız. Bu ne bir tesadüftür, ne de bir abartma. İnsanlığın ilk yerleşik hayat deneyiminin, temel tahıl ürünlerinin ve hayvanların evcilleştirilmesinin öncelikli yerlerinden biri, bakır ve bronz işinin, dokumacılığın ve çömlekçiliğinin, en eski kentsel merkezlerin gelişiminin, ilk yazıya evrilen kayıt tutma sisteminin en eski mekanı olan Kürdistan'ın mirası, açıkça önemlidir ve arkeolojik alanlarının korunması bakımından aşırı özeni hak eder.

Daha 1882'de Britanica Ansiklopedisi şunları belirtiyordu: "Bugün Doğu'da, Erzurum'dan Kirmanşah'a kadar Kürtlerin meskun olduğu topraklardan daha fazla dikkatli incelemeyi hak eden ve antikite araştırmacılarına daha zengin bir hasat vaat eden başka bir bölge bulunmadığı iddia edilebilir" (9. baskı). Aşağıda sıralanan barajlardan önce gerçekleştirilen tiz kazıların sonuçları, Britanica Ansiklopedisinin iddiasını doğrular. Fakat "antikite araştırmacıları," her ta-

raf su altında kalmadan ellerini çabuk tutsunlar.

1967'de, Türkiye Kürdistan'ındaki büyük barajlardan ilki, Keban'da kudretli Fırat üzerinde inşa edilmek-

teydi. Dokhan'daki Danimarkalı ekibin çalışmaları gibi o zamanın eğiliminden etkilenen Ankara Üniversitesi, devasa Keban'ın su altında bırakacağı alanın tarihsel kalıntılarını araştırmak üzere arkeolojik bir sefer düzenledi. Ankara Üniversitesi ekibinin yanı sıra, Michigan Üniversitesi'nden de arkeologlar davet edildi. M.Ö. 2. binyılın eski Hazo krallığının zengin kalıntıları bolca ortaya çıkarıldı. Burada, o zamana kadar sadece eski Mezopotamya tabletlerinde söz edildiği kadarıyla bilinen bir krallığın ve kültürün kalıntıları yatıyordu. Hazo'lular/Hadho'lular, sonraki iki bin yılda, orta Kürdistan'da (Irak'ta) Adiabene (Hadhabani) krallığını oluşturmak üzere yayılan ve kral Selahaddin'in ve Eyubi hanedanlığının ataları haline gelen halktır. Hazo katmanlarının altında Kürdistan'ın neolitik kültürünün kalıntıları bulundu; üst tabakada ise, daha sonraki klasik, ortaçağ ve erken modern Kürtlerin kültürlerinin kalıntıları vardı. 1970'e gelindiğinde, kuzey-batı Kürdistan'ın 256 milkaresi ve buranın arkeolojik kalıntıları, Keban'ın derin suları altındaydı. Bu arada, bu iki arkeoloji ekibinin Keban'daki ortak keşiflerinin, onlar için —ve Kürtler için— çok iyi olduğu anlaşıldı. Ortadoğu Teknik Üniversitesinden, Barajın Öldürdükleri: Keban Barajı'nın Oluşmasıyla Tehdit Altında Olan Anıtlarla İlgili Bir İnceleme (Ankara, 1967) gibi suçlayıcı başlıklar taşıyan ve yok olmakta olan kültürel anıtların şok edici sayısını veren yazılar çıktı. Michigan grubu, gömülü kültürler ve eski höyüklerle ilgili bir inceleme çıkardı (Ann Arbor, 1979). Ankara ekibi, Elazığ'ın doğusundaki Altınova'nın girişinde, keşfedilen arkeolojik alanların en zengin olanlarını su baskımından kurtarabilecek küçük, pahalı olmayan bir toprak baraj yapılmasını bile önerdi. Bu "münasebetsiz laflar"ın hiçbiri, Ankara'da dikkate alınmadı. Sonuç olarak, Karakaya ve daha sonra Atatürk barajları yapılmaya başlanmadan önce, hiçbir arkeolojik faaliyet görülmedi.

Hasankeyf, güneyden Dicle'nin suladığı ovaya çıkıntı yapan büyük bir kayaya tünemiş bir kaleden oluşur; şehirin adının daha doğru ve daha eski biçimi olan Hesn Keyfa, "kaya şatosu" buradan gelir. Camileri, kiliseleri, mozoleleri, kervansarayları, medreseleri ve çarşıları barındıran şehir, şatonun aşağısına, Dicle'nin kıyısına oturur.

Fırat üzerindeki büyük barajların benzerleri, Dicle üzerinde de inşa edildi ve edilmektedir; bunların en büyüğü, Dicle ile Botan'ın birleştiği yerin hemen aşağısında yapılan Ilisu barajıdır.

Resmi ve yarı-resmi yağmanın ötesinde gerçek hiçbir arkeolojik çalışma yürütülmediği için, Ilisu'nun suyla dolduracağı alanlardaki arkeolojik kaybın büyüklüğünü kestirmek zordur. Bununla birlikte baraj bir şehri su altında bırakacaktır ve bu şehir, yaşayan bir müze olan Hasankeyf'tir —Kürt kent mimarisinin iyi korunmuş bir mücevheri ve krall Selahaddin'in ünlü Eyubi hanedanlığının son başkenti.

Hasankeyf, güneyden Dicle'nin suladığı ovaya çıkıntı yapan büyük bir kayaya tünemiş bir kaleden oluşur; şehirin adının daha doğru ve daha eski biçimi olan Hesn Keyfa, "kaya şatosu" buradan gelir. Camileri, kiliseleri, mozoleleri, kervansarayları, medreseleri ve çarşıları barındıran şehir, şatonun aşağısına, Dicle'nin kıyısına oturur. Şehir, kuzey kıyısında büyük, zengin süslemeli taş bir köprüyle mahallelere bağlanırdı; 1220'de bu köprüyü İslam dünyasında gördüğü en güzel mimari eserlerden biri olarak tarif eden Yaqut gibi ortaçağ coğrafyacılarının üzerinde çok yorum yaptıkları bir köprü.

Kayalığın tepesindeki kale, dahü küçük ve çeşitli tipte Eyubi anıtlarını ve Artuk-Eyubi sarayını barındırır da, Eyubi anıtların çoğu doğal olarak kasabanın aşağısındadır. Bu anıtlar, köprüye ek olarak, Eyubi kral I. Süleyman'ın zengin süslemeli, çok kubbeli ve 1351'de yapılan ekleriyle cami külliyesini; 1409'da II. Süleyman tarafından yaptırılan büyük camii ve 100 fit yüksekliğindeki süslemeli minaresini; Zeynel Bey'inki de dahil, birçok taş oyma ya da çinili mozoleyi ve büyük İmam Abdullah medresesini kapsar. Büyük anıtlar ve kazı yapılan bazı alanlar, su kaplamadan önce rutin yağmaya açıldı ve böylece, Batılı ziyaretçileri, "arkeolojik bir inceleme" yapılmakta olduğuna dair yanıltıcı izlenim verildi (Ward, 1990).

Yaşayan bir müze kasabayı sular altında bırakacak kadar vandalizme izin veren bir hükümetin duyarsızlığına karşı Hasankeyf'in Kürt vatandaşlarının cüretkar protestosuyla karşılaşınca,

Hasankeyf Belediye Başkanı ve görünüşe göre Kürt olan Eşref Başaran, 1994 Mayıs'ında National Geographic Magazine'in Amerikalı muhabirlerine hüznü bir şekilde şunları söylüyordu: "Çocuklarım ve torunlarım için burada kalmak istiyorum. Kurtarmak [Hasankeyf'i] için birşeyler yapılmalı." National Geographic muhabiri, "GAP hayalperestleriyle konuşunca, [Hasankeyf için] fazla umut görmüyorlardı." Türk mühendislerin, "Kalkın! Biz kalkıyoruz. Bu baraj, hidroelektrik enerji üretimi bakımından en iyi alandadır" diye gürledikleri söyleniyordu.

Üretilen hidroelektrikliği tüketecek sanayiden yoksun olduğu için, Ilisu enerjisi, gerçekten de, Ankara'ya ve Türkiye'nin batısına —Kürdistan'ın dışına— götürülecektir. Ilisu, batı Türkiye'nin "kalkma"sı için yıllık 1.2 megavat hidroelektrik üretme amacıyla inşa ediliyor. Ya doğunun mirasının su altında kalması? Sırası değil.

Ilisu için yabancı kaynaklardan fon sağlandığına göre, şehrin kaderi bellidir. Birkaç yıl içinde, orada oturan zavallılar tepelerden bakarken, eski şehir tüm tarihi ve anıtlarıyla birlikte, Ilisu'nun yükselen sularına gömülecektir. 2003 yılına gelindiğinde şehir ve tarihsel anıtları yok olacaktır.

Hasankeyf yok olunca, şimdiyeye kadar bir sır olarak kalan Eyubi hanedanlığının son dört yüz yılını doğru bir şekilde asla yeniden kuramayacağız. Kürt tarihçi Bitlisi bile, Şerfname'de bu dönemle ilgili verdiği bilgiden fazla emin değildir ve verdiği bilgi de çelişkilidir. Hasankeyf'le ilgili yüzeysel bir inceleme, Eyubilerin sanatın ve mimarinin patronları olduklarını doğrular. Bunun ötesinde ve başkentleri Hasankeyf'in yokluğunda, sonraki tarihleri hakkında fazla yeni bilgi bekleyemeyiz.

Bu arada Batman suyuna, Kayser, Silvan ve Batman barajlarıyla set çekildi. Geniş, düz vadilerin girişine kurulan bu barajlar, tarihi Silvan/Miyafariğin bölgesini su altında bıraktı. Klasik Mardia, ortaçağ Mervaniler Kürt hanedanlıkları ve bunların peşinden gelen modern zamanların Slimani, Sason, Ziriqi ve Hazo nanedanlıkları bu bölgede doğdular.

İlisu, Dicle üzrindeki barajların en büyüğüdür. Bunun dışında birçok baraj, Dicle'nin tarihi havzasının büyük bir kısmını su altında bıraktı. Cizre barajı, diğerlerinin yanı sıra, ortaçağın ve erken modern zamanların Kürt Bokhti hanedanlığına ait tarihsel alanlarla birlikte Kitabı Mukaddes'te adı geçen Bazabda ve Baqarda şehirlerinin kalıntılarını da su altında bıraktı. Diyarbakır'ın yukarısında, Devegeçidi, Dicle, Kralkızı ve Dipni barajları, arkeolojik kaynağını Çayönü'nün temsil ettiği bölgeleri su altında bıraktı; Çayönü'nde dünyanın en eski bakır, bronz ve pişmiş kil eserleri ile ilgili kanıtların, keçi, koyun, buğday, arpa ve yulafın evcilleştirilmesiyle ilgili insanın tuttuğu en eski kayıtlarla buluşur.

Bu arada Batman suyuna, Kayser, Silvan ve Batman barajlarıyla set çekildi. Geniş, düz vadilerin girişine kurulan bu barajlar, tarihi Silvan/Miyafariğin bölgesini su altında bıraktı. Klasik Mardia, ortaçağ Mervaniler Kürt hanedanlıkları ve bunların peşinden gelen modern zamanların Slimani, Sason, Ziriqi ve Hazo nanedanlıkları bu bölgede doğdular. Bu zengin vadi suyla kaplanmadan önce çok az bilimsel kazı yapılabildiği için, bu eski tarihsel alanlar hakkında tam bilgiyi asla edinemeyeceğiz.

1994'te, Delaware Üniversitesi'nden Michael Rosenberg, Michigan Üniversitesi'nden Richard Redding ve Londra College Üniversitesi'nden Mark Nesbitt'in yönetiminde uluslararası bir ekip, Hallan Cemi'de, Silvan'ın kuzeyinde Neolitik bir sit alanının, domuzun evcilleştirilmesiyle ilgili dünyanın 10 400 yıl öncesine tarihlenen en eski kanıtının keşfedildiğini bildirdi. Hallan Cemi'deki topluluğun tarımla uğraşmayan yerleşik bir "tarımsal" topluluk haline geldiği anlaşıncı, ekibin keşfi insan tarihinde bir nirengi noktası oldu. Bu topluluk, domuzu evcilleştirip yetiştirerek, temel gıda ihtiyaçlarını karşılıyordu.

Bu keşif, yerleşik köy topluluklarının oluşumunun tahıl ekimine dayandığına dair fikri altüst etti.

Burada, Kürdistan'da hayvan yetiştiriciliğine dayanan köy hayatını icat eden Neolitik bir toplulukla karşılaşıyorduk. Çayönü'nda Hallan Cemi'nin 100 mil batısında, Kürtlerin atalarının bin

yıl önce, bu gezegende geleneksel tahıl ekimine dayanan bilinen en eski tarımcı toplulukları kurmuş oldukları anlaşılınca, bu daha da büyüleyicidir. Hallan Cemi'de, tahıl ekimi ve çifçilik dışında ve zaman olarak daha önce bu "alternatif yol"un keşfedilmesi, gıda üretiminin ve insan yerleşiminin kökeniyle ilgili geleneksel dar görüşü tamamen düzeltmiştir. Hallan Cemi, yiyecek aramadan çifçiliğe geçişin, can alıcı ilk adım olarak yoğun tahıl kullanımını zorunlu olarak kapsamadığını açığa çıkardı.

Hallan Cemi'de ve Batman çayı havzasında su altında kalacak komşu höyüklerdeki "kazılar," kazıdan çok yüzeydekilerin toplanmasıyla sınırlı kaldı: su altında kalacak yaklaşık 80 milkarelik geniş bir alanda sistematik kazı yapmak için fazla zaman ya da para yoktu. Bu kazılar, yetkililer kıymetli hidroelektrik barajlarının ertelenmesini ya da iptal edilmesini gerektirebilecek öngörülmeleyen bir keşifle karşılaşmalar diye, baraj inşaatı başladıktan sonra izin verilen son dakika "ara ve yakala" operasyonlarıydılar. Bu aceleyle rağmen, Hallan Cemi'deki 10 000 yıllık eski küçük taş evlerin kalıntıları arasında, domuz ve keçileri tasvir edenler de dahil, zarif bir şekilde öyülmüş heykeller bulundu. Uzun mesafe maden ve diğer eşya ticaretinin kanıtları da, Hallan Cemi'de günyüzüne çıktı.

Nirengi taşı niteliğindeki bu keşifle ilgili haberlerde "Kürt" ya da "Kürdistan" terimleri yer almıyordu. Haber medyası, Hallan Cemi'ye "150 nüfuslu Neolitik Türk köyü" diyordu (New York Times, 5/31/94). Bu yüzden Türkler emsalsiz Hallan Cemi'yi temizlemekle meşgulken, keşiflerden ötürü kredi ve övgü alıyorlardı.

Fırat'a geri dönersek, iki yeni baraj tamamlanmak üzereydi. Keban barajının yaklaşık 40 mil aşağı-

Basit bir nedenden ötürü: Yok olan Anadolu'daki Türk tarihi değildir. Bölgedeki Türk tarihi 800 yıl önce başlamış ve "arkeolojik" olması için yeterli zaman geçmemiştir. Su altında kalan, insan uygarlığının şafağına kadar uzanan Kürt mirası ve bu mirasın 12. 000 yıl önce tarımın ve çiftlik hayvanlarının evcilleştirilmesine katkısıyla ilgili kayıtlardır.

sında Karakaya barajı inşa edildi. Karakaya'nın su toplama alanı, Keban'ın dibine kadar gelir; Karakaya'dan Keban barajının arkasındaki Palu'ya kadar uzanan kesintisiz bir ölüm çukuru yaratır; 100 milden fazla alandaki birçok tarihi vadiyi ve bu vadilerin akreolojik mirasını temizler. Bu arada, Karakaya'nın aşağısında Samsat'ta tüm barajların en tahrip edicisi, Atatürk barajı inşa edilmekteydi.

GAP projesindeki —aslında tüm Kürdistan'daki— bütün barajlardan Atatürk barajı, Kürtlere kaybettikleri bakımından en ön sırada gelir. Atatürk barajı, değerlerinin anlaşılması için kazı yapılması gereken çok sayıda dünya çapında akreolojik sit alanını, anlı müze kentleri ve ayakta duran anıtları su altında bıraktı.

Atatürk barajındaki çalışmalar 1983 ortalarında başladı.. Aynı yıl dünyanın her tarafından arkeologlara —ve yağmacılara— alana girme izni verildi. Su altında kalacak alan, 315 milkareydi —Lüksemburg'un üçte biri. Bilinen ve tahmin edilen yüzlerce arkeolojik alan su altında kalacaktı. Her türden kazıcı sürüleri ekiplere bölündü; bu ekipler çeşitli arkeolojik alanları günyüzüne çıkardılar ve bu alanların ilişki matriksini ya da bağlamını fazla ya da hiç incelemeyen, bulunan eserleri kamyonlara doldurup götürdüler. Alan, arkeolojik incelemeyen çok yağmaya ve vandalizme açıldı. Kazıcıların —arkeologlar da dahil— bu yukarı Mezopotamya'da en zengin ve en az bilinen arkeolojik alanlarından birinde yapabileceklerini yapmaları için beş yıl zamanları vardı.

Nevali Cori'de, Heidelberg Üniversitesi'nden Harald Hauptmann'ın gözetiminde yürütülen daha önceki kazılar, sayısız kült heykeli barındıran 9000 yaşında zengin bir tapınağı günyüzüne çıkarmıştı. Tapınağın, dünyanın önceden yapılan bir zemin planıyla tasarlanmış en eski yapısı olduğu kanıtlandı. Bu dünya hazinesi ve insan uygarlığının mimarlığın gelişiminde

nirengi anıt, aşağıda Samsat'ta alelacele kazılar, çilgin korsanlıklar ve yağmalar yürütülmekteyken, Atatürk barajının arkasında suya gömülmeyi bekliyordu.

Fırat'ın üzerinde, Adıyaman'ın güney-doğusunda ve Urfa'nın batısında, Commagene Kürt krallığının başkenti eski Samosata (modern Samsat) uzanır. Bu eski şehir, Commagene'nin Kürt kralı II. Sames tarafından M.Ö. 130 civarında yeniden inşa edildiğinde, yaklaşık 4000 yaşındaydı. II. Sames, şehire kendi adını verdi: Sames Sate, "Sames şehri"nin eski Kürtçe karşılığı. III. Sames Antiochus (M.Ö. 64-38) şehiri, birçok anıt ve sarayla daha da süsledi. Şehir, 1990'a kadar gelişmeye ve arkeolojik kayıtları ve anıtları biriktirmeye devam ediyordu.

1983'te, 55 metre yüksekliğinde eski Samsat hisarı ve "en az altı bin yıllık tarihe sahip kat kat sanat eserleri" keşfedilmişti. Bunlara, III. Sames Antiochus'ın efsanevi sarayı da dahildi. Bildirildiğine göre, saraydan alınan birçok mozaik ve fresk, Adıyaman'a götürüldü; kraliyet Samsat'ından geriye kalan birkaç el çizimi taslak ve fotoğraftı. Samsat'taki kazıları yöneten Ankara Üniversitesi'nden arkeolog Nimet Özgüç habercilere şunları söylüyordu: "Normal koşullar altında, 50 yıldan fazla sürecek arkeolojik bir program yapardım. Fakat hızlı bir program yapmak zorundaydım" (New York Times, 9. 2. 95).

Bununla, elli yerine üç yıllık bir kazıyı kastediyordu. Baraj inceleme aşamasındayken, bu alanın hiçbir arkeolojik veçhesi tartışılmamıştı. Basit bir nedenden ötürü: Yok olan Anadolu'daki Türk tarihi değildir. Bölgedeki Türk tarihi 800 yıl önce başlamış ve "arkeolojik" olması için yeterli zaman geçmemişti. Su altında kalan, insan uygarlığının şafağına kadar uzanan Kürt mirası ve bu mirasın 12. 000 yıl önce tarımın ve çiftlik hayvanlarının evcilleştirilmesine katkısıyla ilgili kayıtlardır. Kürt kimliğini yok etmeyi açıkça kafasına koymuş bir devlet için bu, bir kayıp değil, iyi bir ödül olarak görünebilir. "Bu [GAP] proje[sin]deki en

Türk gözetimi altında Kürt geçmişle ilgili bu son dakika "arkeolojik" kazılardan ne öğrendik? Baş arkeolog Özgüç, toplanan bilgiyi aşağıdaki

büyük [barajdır] ve kimsenin arkeolojiye aldıracağı yok" diye yakınıyordu Özgüç. "Şimdi herkes ağlıyor..." New York Times'in baraj alanındaki muhabiri Henry Kamm

şunları belirtiyordu: "Tarihin doğduğu bu bölgede insan refahında elde edilen kazançlara, muazzam bir kültürel kayıpla ulaşıldı." Kentin büyük sarayı ve mimari kalıntıları, yükselen su karşısında bulabildiklerini alıp götürülen yağmacılara bırakıldı. Samsat camisinin uzun minaresi, eski kentin aylar önce gömüldüğü yeri işaretleyerek, Atatürk barajının yükselen sularına bir süre meydan okudu. Sonunda o da boyun eğdi ve Samosata/Samsat'ın 6 000 yıllık tarihinin son sayfasının son satırı oldu.

Türk gözetimi altında Kürt geçmişle ilgili bu son dakika "arkeolojik" kazılardan ne öğrendik? Baş arkeolog Özgüç, toplanan bilgiyi aşağıdaki kelimelerle özetledi: "Höyüklerdeki yüzey bulguları, M.Ö. 4. bin yılın kalkolitik çağına kadar geri gidiyordu. Daha yakın çağlara tarihlenen bulgular, diğerlerinin yanı sıra, Bizinslıların, Frenk haçlıların, Türkmenlerin, Emevi ve Abbasi Arapların, Selçukluların ve nihayet Türklerin varlığını göstermiştir." Şaşırtıcı değil, Bayan Özgüç, kazılarında Kürtlerle —bölgenin yerli sakinleri ve kentin kurucuları— ilgili hiçbir kanıt bulamamış. Samsat, Atatürk barajının 60 metre derinliğindeki sularına gömüldüğüne göre, bu dikkate şayan atlamaya zor karşı çıkabiliriz. Bir keresinde "Arkeoloji bir bilim değil, bir kan davasıdır" diye yazan İngiliz arkeolog Mortimer Wheeler'e insanın inanası geliyor.

Bütün bunlar olurken Kürtler ne yapıyordu? Diasporada? Hiçbir şey. Kazı alanlarında? Doğal olarak, muhterem arkeologların yerli Kürtlerin dışında herkeşe —Frenk haçlılardan Türkmenlere, Abbasi Arapları ve Türklere kadar— ait saydıkları şeylerin yağmasına katıldılar.

Kürt halkının tarihine ve kültürel mirasına bu kadar zarar veren barajın, kişisel mirasıyla Kürtlerin bu

kelimelerle özetledi: "Höyüklerdeki yüzey bulguları, M.Ö. 4. bin yılın kalkolitik çağına kadar geri gidiyordu. Daha yakın çağlara tarihlenen bulgular, diğerlerinin yanı sıra, Bizinslıların, Frenk haçlıların, Türkmenlerin, Emevi ve Abbasi Arapların, Selçukluların ve nihayet Türklerin varlığını göstermiştir."

yüzyıldaki hayatına en büyük zararı veren adamın adını taşaması trajikomik bir ironidir. Bu noktada, bu kentle ilgili sayfa ebediyen kapanmadan önce Samsat'ın en ünlüsü olduğunu hatırla-

mak yerinde olur. Grek-Roma edebiyatının seçkinlerinden biri olan Lucian, M.S. 120'de bir "Soran" Kürt olarak doğdu. Samsat'ta bir Roma villasında çalışırken Grekçe öğrendi ve dürüstlüğü, sezgisi ve nüktedanlığıyla sonraki kuşakları hayran bıraktı. Grek-Roma dünyasındaki ününe rağmen, Lucien yazılarında sevgili yurdu Samsat'ı özel bir sevgiyle anmaktan ve yazılarında her vesileyle tekrarladığı etnisetisinden duyduğu onuru ifade etmekten geri durmadı (Harmon, ed., 1991). Adının Latince biçimi Lucien, muhtemel Kürtçe adı Ruşin gibi "ışık" anlamına gelir. 1990'da Lucien'in sevgili Samsat'ının ışığı ebediyen söndürüldü ve modern hemşerilerinden ve başkalarından bir parıltı bile gelmeden. Dylan Thomas'ın şiirsel içgörüsü, Lucien'in eski ulusu devam eden bu felaketin farkına varırsa ve vardığı zaman, telafinin yolunu gösterebilir:

Ey soylu o güzel ışığa girme,
Yaşlı çağ günün sonunda yanacak, bağırı
çağırarak;
Öfkelen, ışığın ölümüne öfkelen.

Yağmacıların Sonuncusu

Atatürk barajının aşağısında, Birecik ve Carchamish'te iki yeni baraj inşa edilmektedir. Birecik barajı, Grek-Roma yazarların basitçe Zeugma, "köprü" olarak bildikleri klasik ikiz kent Apamea-Seleucia'nın muhteşem harabelerini su altında bırakacaktır. Seyri boyunca kudretli Fırat'ın iki yakasını birleştiren tek taş köprü olduğu için, bu ad ikiz kente yabancılar tarafından verilmiştir. M.Ö. 4. yüzyılda Seleucid İmparatorluğu'nun* kurucusu I. Seleucus'un hükümdarlığı sırasında kent, köprüünün her iki yakasında yükseldi. Batı yakasında zaten mevcut olan kente, sevgili karısı aristokrat Zelanid Kürt Apamea'nı adını verdi ve do-

1992'de Zeugma'da Kürt ulusunun tarihsel mirasının yağması sürmekteyken, Batı Avustralya Üniversitesi, Glasgow Üniversitesi ve Antep müzesinden, bu sit alanlarında öğrenilebilecekleri görmek için bir son dakika "arkeolojik gezi seferi" istendi. Kabul edildiği üzere zaman darlığı yüzünden sıkışan ekiplerin faaliyetleri, başka bir ad altında aynı yağma olduğu anlaşıldı.

ğu yakasında ona eş bir kent inşa etti ve ona da kendi adını verdi. Köprü iki kenti birleştiriyordu; klasik yazarlara göre iki kent, "sanki iki kişi, Fırat üzerinde kollarını uzatıp birbirine ulaşıyormuş gibi"ydi.

Bu stratejik köprü, ikiz kenti muazzam servet getiren önemli bir uluslararası ticaret merkezine dönüştürdü. Bu da büyük inşaat projelerini ve sanatsal süslemeleri teşvik etti. Zeugma önem bakımından Samsat ve Halep'i geride bıraktı ve Antakya'dan sonra ikinci sıradaydı. Zengin şehir, III. Sames Antiochus kendi krallığına bağlayınca, Kürt Zelanid Commagene hanedanlığı tarafından miras alındı. Romalılar M.S. 73'te kenti ele geçirdiler ve önemli bir garnizon kenti haline getirdiler. Kent, 3. yüzyılda Pers kralı I. Shapor tarafından yağmalandı ve imparatorluk sınırları doğuya doğru kayınca, önemini giderek yitirdi. Ne var ki, ünlü köprü ancak 11. yüzyılda düştü. Seleucia ve Apamea'nın harabelerinin üzerinde şimdi Kürt köyleri Belkıs ve Tel Musa bulunmaktadır. Çevredeki arazi fıstık ve zeytin ağaçlarıyla kaplıdır; bu ağaçlar "arasında mermer sütunlara, heykel parçalarına, zarif bir şekilde kesilmiş taş bloklara ve zaman zaman bir hamama, sarnıca, yıkık bir zafer takına ya da su kemeri parçalarına rastlanabilir..." (Kennedy, 1995: 55). Bölge, Villa, çiflik evi, tapınak, aile mozoleleri, su kemerleri ve sivil merkezlerin harabeleriyle doluydu. Yazılı taş bloklar, her tarafa dağılmış durumdaydı.

1992'de Zeugma'da Kürt ulusunun tarihsel mirasının yağması sürmekteyken, Batı Avustralya Üniversitesi, Glasgow Üniversitesi ve Antep müzesinden, bu sit alanlarında öğrenilebilecekleri görmek için bir son dakika "arkeolojik gezi seferi" istendi. Kabul edildiği üzere zaman darlığı yüzünden sıkışan ekiplerin faaliyetleri, başka bir ad altında aynı yağma olduğu anlaşıldı. Daha az bilimsel yağmacıların gözden kaçırmış oldukları bronz ve mermer heykellerden ve sanat nesnelere oluşan bir serveti alıp götürdüler. Gezi başkanına göre, Zeugma'dakine benzer, fakat

daha geç Bizans çağına ait bir mozaik panel, batıdaki sanat karaborsasında 1.08 milyon dolara satılmıştı.

Arkeolog D. Kennedy, P. Freeman ve Antep Müzesi Müdürü Rıfat Ergeç, çizim öncesi bu yağmayı belgeliyorlar. Bazıları 9 x 3 metre kadar büyük, iyi durumda mozaik paneller parçalanıp satıldı. Daha büyük panellerin sadece ön yüzleri ve üst kısımları alınıp götürülmüş, gerisi bırakılmış. Yerel yönetimdeki herkes, polis ya da asker tarafında rahatsız edilmeden faaliyetlerine devam eden yağmacıların kimliğini bilmediklerini iddia etmekteydi. Arkeoloji dergisinin Mart/Nisan 1996 sayısı, eski Zeugma ikiz kentinin bütün arkeolojik kalıntılarının su altında kalmasıyla ilgili bir öyküyü konu ediyordu. "Fırat üzerindeki Birecik barajının dolmasıyla meydana gelecek muazzam yıkım dikkate alınarak, iki milikarelik arkeolojik alan (şimdi Tel Musa-Belkıs olarak bilinen), Avustralyalı arkeologlardan oluşan bir ekip tarafından ziyaret edildi. Zeugma'nın mermerleri, mozaikleri ve freskleri kompresör kullanan siviller ve yerel görevliler tarafından açıkça yağmalandığını bildiriyorlar"

Apamea-Seleucia'ya yapılan bu son dakika arkeolojik geziden öğrenilen şey, burada bütün bilgi ve malzeme servetiyle muhteşem bir kentin, toptan su altında kalmakta olduğuydu. Kürt ulusunun tarihinin bir kısmı, yine, meşru bir incelemenin yerine geçirilen bir son dakika yağmasıyla yok edilmektedir. Kennedy, Freeman ve Rıfat Ergeç, şunu kabul ediyorlar: "Bizim kazı çalışmamız araştırmaya yönelikti, gelecek mevsimler için bir ilk çalışmaydı. Fırat'ın hemen aşağısında yeni bir büyük baraj inşa ediliyor. Sonunda 12.5 milden uzun bir göl, alanı suyla dolduracaktır. Sadece Seleucia'nın yüksek kesimleri ve akropolisi, suyun yukarısında kalacaktır; geri kalan kısım, Apamea ve diğer alanlar su altında kalacak. Zaman az. Bizim ve Türk meslektaşlarımızın çabaları, özel ya da uluslararası yardımdan yararlanacaktır." Kompresör taşıyan yağmacılar ve meslektaşlara, dikkat edin!

Hacinebi, Kürdistan'ın eski tarihine yeni bir sayfa, dağ kültürlerinin aşağı Mezopotamya kültürlerinden aşağı olmadığını ve onlara bağımlı olmadığını doğrulayan bir sayfa ekledi. Buna rağmen, birçok doğmatik tarihçi ve arkeolog, eski görüşü hâlâ inatla savunuyor (Nissen, 1983, bl. 1-3). Ne var ki, bu inatçı gelenekçileri ikna etmek için daha fazla kanıt bulmak için, Hacinebi yakında ortalıkta olmayacak.

Bu arada, Zeugma'nın birkaç mil kuzeyinde Hacinebi'de, Northwestern Üniversitesi'nden Gil Stein'in başkanlığında bir ekip, 5000 yaşında önemli bir ticaret kentinin ka-

lıntılarını keşfetmişti. Kent, Uruk ve Ur gibi, aşağı Mezopotamya'nın en eski kentleriyle karşılaştırılıyordu ve o kentlerle sürekli ticari temas halindeydi. Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü Müdürü William Summer, Hacinebi'deki bulgulara "arkeologların, yerli [dağ] toplumlarının bu ticari merkezlerdeki rolünü araştırmaları ve yabancılarla [tüccarlarla] ilişkilerini belirlemeleri için ilk fırsat" demekte gecikmedi. Hacinebi'deki bulgulara kadar, Kürdistan'a ve komşu bölgelere yüksek kent kültürünü soğanların Sumerler ve Akadlar gibi aşağı Mezopotamya kültürleri olduğunu varsaymak, yerleşik arkeolojinin ve tarihin normuydu. Hacinebi, açıkça aksini kanıtıyor.

Karmaşık yerli yapılarla ve maddi kültürle karşılaşan, Hacinebi'deki kazı ekibinin başkanı Gil Stein, şu gözlemde bulunuyordu: Bulgular "birçok bilim insanının Mezopotamya ticaretinin ve koloniciliğinin, Anadolu'nun bu kaynak-zengini ... bölgelerinde [Kürdistan] karmaşık toplumların ortaya çıkışına yol açtığına dair varsayımını zayıflatır. Genellikle daha ileri kent merkezleriyle bütünleştirilen türden, anıtsal kamu binalarının yıkıntıları, bu yerel halkların, şimdiye kadar zannettiğimizden çok daha karmaşık bir toplum geliştirdiklerini gösterir" (American Archaeology, Haziran 1993).

Kil tabletler üzerindeki yerel mühürleri hatırlatan Stein, daha put kırıcı bir gözlemde de bulunur: "Sadece Mezopotamyalılar değil, yerel halk da, resmi bir yetkiyle ticaret sistemine katılıyordu. Birçok kanıt, Uruk'un [aşağı Mezopotamya] yayılmasıyla [Kürdistan'a] ilgili mevcut modellerin, yerel kültürlerin rolünü azımsamış olabileceklerini gösterir. Birincisi, yerel kültürler, Uruk kültürüyle temasa girmeden önce zaten nispeten gelişmişlerdi. İkincisi, ticaret sisteminde piyon değil, az çok eşit ortaklardı. Görüyorsunuz, kla-

sik koloni modeli gerçekte işe yaramıyor" (Ibid.).

G. Johnson, Kürdistan'daki dağ kültürlerini, Mezopotamya'nın ova kültürlerine bağımlı diye tasvir eden ve zaman za-

man Mezopotamya'nın bir kolonisi olduğunu varsayan eski modeli yıkmada daha da ileri gitti. "Koloni hipotezinin tutacak yanı yoktur. Bilim insanları, bu dönemin birçok güney Mezopotamya kentinde keskin bir nüfus azalması dönemi olduğunu unutma eğilimindedirler. Nüfusunuzun yarısını kaybettiğinizde, birşeyler kötü gidiyor olmalı; yaylalarda Mezopotamya yerleşimlerinin aniden ortaya çıkışının arkasında, çöküş olabilir. Bir imparatorluk genişlemiyordu, insanlar kaçıyor [Kürdistan'a]."

Hacinebi, Kürdistan'ın eski tarihine yeni bir sayfa, dağ kültürlerinin aşağı Mezopotamya kültürlerinden aşağı olmadığını ve onlara bağımlı olmadığını doğrulayan bir sayfa ekledi. Buna rağmen, birçok doğmatik tarihçi ve arkeolog, eski görüşü hâlâ inatla savunuyor (Nissen, 1983, bl. 1-3). Ne var ki, bu inatçı gelenekçileri ikna etmek için daha fazla kanıt bulmak için, Hacinebi yakında ortalıkta olmayacak. Bu satırlar yızılırken, Zeugma, Hacinebi ve diğer bütün değerli arkeolojik alanlar, Birecik'teki Türk barajının arkasında sulara gömülmekteydi

Birecik'in aşağısında, Suriye sınırındaki Carchemish'te bir baraj daha inşa edilmektedir. Baraj bittiğinde, Kitabı Mukaddes'te adı geçen Carchemish'in Mittani ve Neo-Hitit harabeleri su altında kalacak.

Sonra?

Türk-Suriye sınırından Dersim ve Palu'ya kadar, yukarı Fırat vadisinde Kürtlerin bütün arkeolojik mirası, yaşayan birçok kasabası ve topluluk, yukarıda sıralanan beş barajla yaratılan kesintisiz, geniş bir gölün altında yok edilmektedir. Dicle üzünde, Ilisu tamamlandıktan sonra, Diyarbakır'ın hemen aşağısında ve yukarısında ırmağın sadece 100 mili, göl haline gelme-

GAP, Türkiye'nin doğusundaki Kürtlerin payını arttırmaya yardım etmek için tasarlandı —Türk hükümeti ve projeye ilgili bütün batılı yazarlar bunu söylüyorlar. Bu tür sözler, bizzat yazarlar ve muhabirler tarafından dillendirilmeyecek kadar beylik laflardır: muhtemelen, resmi Ankara'nın "istek listesi"ni ifade ediyorlar. Şimdiye kadar hiçkimse, Türklerin "en iyi" ve "en çok" iddialarının doğruluğuna bakmadı.

yecektir. Irak-Suriye-Türkiye sınırındaki Cizre'den Bismil'e kadar olan alan, su altında kalacak. Dicle ve Fırat'ı besleyen çaylar üzerinde eş zamanlı inşa edilen barajlar, Dicle ve Fırat vadilerinde batı ve kuzey Kürdistan'ın sanatsal ve arkeolojik kalıntılarının tümünü hemen hemen tamamen yok etmiştir.

Mirasları, tarihleri ve nüfusunun yerinden edilmesi bakımından Kürtler için hesaplanamaz bir maliyetle, ucuz hidroelektrik batı Türkiye'de evleri aydınlatıyor, sanayiye çalıştırıyor. Bu arada, yöre Kürtlere büyük yararı olarak reklamı yapılan pahalı sulama projeleri, bir yanılsama olarak duruyor. Her zamanki gibi, Kürt suyundan Kürt olmayanlar yararlanıyor: Türkler için hidroelektrik, Arap Harran ovası için su.

Bütün Barajlar Niye?

GAP, Türkiye'nin doğusundaki Kürtlerin payını arttırmaya yardım etmek için tasarlandı —Türk hükümeti ve projeye ilgili bütün batılı yazarlar bunu söylüyorlar. Bu tür sözler, bizzat yazarlar ve muhabirler tarafından dillendirilmeyecek kadar beylik laflardır: muhtemelen, resmi Ankara'nın "istek listesi"ni ifade ediyorlar. Şimdiye kadar hiçkimse, Türklerin "en iyi" ve "en çok" iddialarının doğruluğuna bakmadı. "Kürtlerin en iyi çıkarları," "Kürt tarımının birkaç kat genişlemesi," "Kürdistan'ın tamamen sanayileşmesi" —Batı medyasında GAP üzerine çıkan her haberde papağan gibi tekrarlanan beylik laflardır.

Muhteşem medyadaki tüm iddialar, gerçekler karşısında hükmünü yitirir: 1) ırmakların kenarındaki 1 300 mil karelik en verimli Kürt arazisi —İsrail'deki tüm tarımsal arazinin büyüklüğünde bir alan— kesinlikle su altında kalmıştır; 2) GAP'ın sulayacağı tek büyük arazi, Kürdistan'ın dışında, Suriye sınırında Arapların meskun olduğu Harran'dır; 3) barajların elle tutulur tek üretimi, elektrik olmuştur —saatte 24 megawatt, Türkiye'nin ihtiyacının yarısından fazla. Kürdis-

tan, bu elektriğin %5'inden azını kullanır. GAP'tan ucuz enerjiye boğulan Türk sanayi, 1990'dan beri büyümektedir. Ve 1990'dan beri, Kürt asilere karşı GAP'ı savunmak için, binlerce

Kürt köyü ve kasabası Türk ordusu tarafından zorla boşaltıldı ve yıkıldı. Haberlere göre 2.5 milyon köylü kırsal alanlardan toplu halde Kürdistan'ın ve batı Türkiye'nin büyük kentlerine sürüldü: Bunlar, medyanın GAP'tan "esas yararlananlar" demeye devam ettiği Kürtler midir?

Kısaca, GAP için tantanası yapılan "en iyi" ve "en çok"lardan —dünyadaki en büyük barajlar, en büyük inşaat siteleri, en büyük makineler, Kürtlerin ilerlemesi için en iyi fırsat, devlet megalomanyakları tarafından en çok şişirilen tuttular— sadece ikisi gerçekleşti ve bunların ikisi de orijinal listede yoktu. Birincisi, barajlar, II. Dünya Savaşı'ndan beri insanlığın kültürel mirasına karşı en yıkıcı tek harekettir. İkincisi, dünyanın en büyük iç savaş mültecileri nüfusunu yarattı —Ruanda ya da eski Yugoslavya'dakinden çok daha büyük. Ve bütün bunlar, batı Türkiye sanayine uzun erimli ucuz enerji kaynağı üretmek için. Bu arada, GAP'ın iddia edilen "ana amacı" —Kürt ekonomisini kalkındırmak— Batı medyası ve avanak Batı kamuoyu için üretilen bir fantazi olarak kalır. Gerçekten de GAP'ın gerçek başarıları ile medyanın şamatasını ayıran şaşırtıcı bir uçurum vardır.

Kürtlerin ve Dünya Topluluğunun Aldırmazlığı

Dokhan projesinden beri geçen 30 yıl içinde su altında kalan tarihi kentlerin, arkeolojik alanların, anıtların, kayıtların ve belgelerin listesi dehşet vericidir. Bundan daha dehşet verici tek şey, Kürtlerin, uluslararası topluluğun ve akademik çevrelerin bu vandalizme aşırı aldırmazlığı olmuştur. Burada Kürtlerin ulusal arşivleri, ulusal müzeleri ve ulusal kütüphaneleri sular altında kalıyor; ve hiçbir Kürt örgüt, grup ya da birey karşı çıkmadı. Bir Kürt yayınında bir satır, ya da Kürt uydu televizyonu MED-TV'de bir dakika,

Yakın zamana ait herhangi bir arkeolojik yayını açın, sayfalarında Kürdistan olduğundan büyük görünür. Yalnızca son üç yılda Kürt anayurdu, dünyanın en eski planlı tarımının kanıtlarını, dokumacılığın en eski kanıtlarını, şarap ve bira yapımıyla ilgili en eski kanıtları, domuzun evcilleştirilmesinin en eski kanıtlarını ve Huri Kürdistan'ında Sumer ve Akad Mezopotamya'sındaki benzerlerinden daha büyük kentlerin keşfini ortaya çıkardı.

bu ulusal felaketi tartışmaya ayrılmadı. Sadece birkaç Kürt entelektüel ilgi gösterdi. GAP'la ilgili Kürt kamuoyu üzerine bir incelemede Carl Nestor, Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'da önde gelen on iki Kürt şahsiyet ve örgütün, "Kürt varlığını silme çabasıyla tarihsel alanları yok eden ... GAP"ı fazla "dert" etmediklerini bulguladı (The International Journal of Kurdish Studies, 9, 1-2, 1996). Allaha şükür!

Bu açık Kürt duygusuzluğunun arkasındaki birinci suçlu, tarihin kendisidir. Tarihlerinin ve kültürel miraslarının dört kuşak boyunca devlet desteğiyle gizlenmesinden ya da küçümsenmesinden sonra, Kürt, söz konusu malzeme ayakları dibinde kazılıp çıkarılmasına rağmen, neyin kendisinin olduğundan emin değildir. Kürtler büyük şeylerin mirasçıları olduklarını hissettikleri halde, hiçbiri bu "büyük şeyler" in ne olduğunu biliyormuş gibi görünmez. Miraslarının derinliği ve genişliği ya da tarihlerinin seyri hakkında gerekli eğitim, hiçbirine verilmemiştir. Kaybettikleri şeylerin farkında olmadan, tarihsel kayıtlarının önemli bir kısmını yitiriyorlar.

Ne var ki, insanlığın kaybı da Kürtlerinki kadar büyüktür. Yakın zamana ait herhangi bir arkeolojik yayını açın, sayfalarında Kürdistan olduğundan büyük görünür. Yalnızca son üç yılda Kürt anayurdu, dünyanın en eski planlı tarımının kanıtlarını, dokumacılığın en eski kanıtlarını, şarap ve bira yapımıyla ilgili en eski kanıtları, domuzun evcilleştirilmesinin en eski kanıtlarını ve Huri Kürdistan'ında Sumer ve Akad Mezopotamya'sındaki benzerlerinden daha büyük kentlerin keşfini ortaya çıkardı. Liste uzayıp gider. Tüm insanlık için açık önemi bulunan bu kadar çok arkeolojik alanın acımasızca yok edilmesi, sadece Kürtleri değil, herkesi şok etmeliydi, Fakat kimseyi etmedi. Londra'daki Saatchi & Saatchi gibi halkla ilişkiler firmaları tarafından Türkiye'nin başarılarını duyurmak için üretilen "en" sıfatlarına boğuluruz. Bu arada Irak, dünyadaki pek çok gerçek ve hayali kötü-

lüğe bulaştırılır; fakat Kürt geçmişi sulara boğması, listede öne çıkmaz.

Ne var ki, dünya topluluğu sadece ilgisiz kalmakla yetinmiyor:

açıkça teşvik de ediyor. Daha birkaç ay önce, Birleşmiş Milletler habitat konferansı İstanbul'ta toplandı. Güya insan habitatını iyileştirmeyi amaçlayan bir konferans, bilerek ya da bilmeyerek, Kürdistan'ın nehir vadilerinde insanlığın kolektif mirasının ve buna paralel olarak Kürt habitatının yok edilmesine onay verdi.

Dünya habersiz miydi, ya da habersiz midir? Hayır. BM konferansına katılanlardan bazılarıyla "mimar ve kent plancıları"ndan oluşan bir grupla— şahsen görüştüm ve onlara olup bitenler hakkında bilgi ve malzeme verdim. Orada bulunmalarının ne anlama geleceği konusunda onları uyardım. Fakat sandviçlerine yumulan bu kişiler, uyarılarımı sadece efendilik olsun diye dinlediler. Ardından da, devletin kendileri için hazırladığı egzotik sandviçleri yemek üzere İstanbul'a gittiler.

Böyle bir vandalizmi önlemek uygar insanların görevi midir? Herhalde. Fakat Kürtler için mesele, kimliklerinin ve kendi anayurtlarının yerli sakinleri olduklarına dair kanıtların suya gömülmesi meselesidir. Dokhan, Hacınebi, Hasankeyf ve Samsat gibi alanlar, Kürtlerin ulusal kimlik kitabının baş sayfalarıdır. Bu süreç durdurulmalıdır ve bitmemiş barajlar, asla tamamlanmamalıdır. Kürtler, Amerikalı ve Avrupalı çevrecilerin ve ilgili vatandaş gruplarının eski ormanların kesilmesine, kent anıtlarının yıkılmasına ve mağaraların yıkılmasına karşı yürüttükleri protestolara benzer barışçı protestolara girişmelidirler. Su üstünde fazla bir şey kalmadı. Kalanı kurtaralım. Aldıran birileri olmalı.

Kürt ulusal mirasının başına gelen bu felakete karşı hiçbir avuntu bulamadım. Lucian'ın "Benim Anayurdum" dediği bir parçadaki 1800 yıllık sözleri, en uygun kasidedir. Her gerçek Kürt gibi, görmüş ol-

duğu diğer tüm zengin ovalardan üstün tuttuğu kendi dağlık yurdunu över:

“Gerçek bir anayurdu olanlar, ister dağlık ister yoksul olsun, üzerinde doğdukları ve yetiştikleri toprağı severler. Gerçekten de, düz ovalarıyla ve çayırlarıyla övünen başkalarını gördülerinde, kendi ülkelerinin meziyetlerini unutmaz, insan yetişmesine uygunluğunu överler. Tüm insanlar kendi ülkelerini o kadar üstün görürler ki, heryerdeki kanun koyucular sürgünü, en ağır suçlar için en ağır ceza olarak tarif etmiştir. Bir muharebede, hiçbir teşvik, “Anayurdunuz için savaşıyorsunuz” kadar etkili değildir. Bunu duyan hiçbir erkek korkak kalamaz; zira anayurdun adı, namerdi bile mertleştirir.” ▲

Kaynaklar

Lucian’dan özetler, Lucian, ed. A. M. Harmon (Cambridge: Harvard Loeb Classical, 8. baskı, 1991)’den alınmıştır.

Ankara Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Doomed by the Dam: a Survey of the Monuments Threatened by the Creation of the Keban Dam Flood Area (Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Yayın no: 9, 1967).

David Kennedy, Rifat Ergeç ve Philip Freeman, “Mining the Mosaics of Roman Zeugma,” *Archaeology* 48, 2 (1995).

Carl Nestor, “Dimentions of Turkey’s Kurdish Question and the Potential Impact of the Southeast Anatolian Project (GAP), Part II,” *The international Journal of Kurdish Studies*, 8, 1-2 (1995).

E. Speiser, “Southern Kurdistan in the Annals of Ashurnasirpal and Today,” *The Annual of the American Schools of Oriental Research* 8 (1926-27).

Diane Reines Ward, “ In Anatolia, A Massive Dam Project Drowns Traces of an Ancient Past,” *Smithsonian* 21 (Ağustos 1990).

Robert Whallon, *An Archaeological Survey of the Keban Reservoir Area of East-Central Turkey* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1979).

* Seleucid İmparatorluğu: Suriye ve Batı Asya’nın büyük bir bölümünde hüküm süren ve Büyük İskender’in generallerinden Seleucus Nicator tarafından kurulan imparatorluk —çn.

"Muhayyel"den Gerçeğe...

Ew bistokey dijmin nawî nayî sinor*

Hêmin Mukriyanî

Mehmet Sanrı

Newroz'un ruhu adeta yerle gök arasında sıkışan bir ateş topu... genişçe bir alanda kocaman bir alev, yerden 10-15 metre yükseldikten sonra kapkara bir dumana dönüşüyor; duman bulutları hızla doğuya doğru hareket ediyor. Ateşin etrafında daha çok kadın ve çocuklardan oluşan müthiş bir insan çemberi, insan ve ateş çemberini saran panzerler ve siren sesleri.... uyku sersemliği ve uzun yolculuğun yol açtığı kasılma nedeniyle neredeyse yerimden kıpırdayamıyorum; ancak sağa sola hızla bakınıyor ve nereye geldiğimizi anlamaya çalışıyorum.... Yol kenarında, insanların içinde, etrafında, güçlü bedenleriyle halktan ayrı üniformalı-üniformasız silahlı kimseler, bariz bir biçimde göze çarpıyor. Neredeyse bin kilometrelik bir yol katettikten sonra, gözünüzü açar açmaz, cehennemi bir manzarayla karşılaştığınızı düşünün... bedeninizi soğuk bir ürperti sarıyor ve dehşet dolu bir terör mekanizmasının hüküm sürdüğünü hemen farkediyorsunuz...

Ne garip bir şey! Newroz; tarih öncesinde insan beyniyle beslenen Dehhak'lara karşı yapılan efsanevi isyan; ve bu isyanın ateşli ruhu, modern çağlarda da tankla-topla, *bombê-i kimya'* larla bastırılmaya çalışılıyor ve Newroz, birilerinin korkulu rüyası olmaya hep devam ediyor; Saddam, Kawa balyozunun kafasına indiği bir anda kan-ter içinde uyanarak Halapçe'yi tatlı bahar uykusunda boğdu. Ve yine bu korkulu rüya, Şirnak'ın, Cizre'nin Lice'nin vb. diyarların yerle bir edilmesine neden oldu...

Bir an, otobüsün Nusaybin'i geride bırakarak hızla Cizre'ye doğru gittiğini farkediyorum... Saat 09. 30. Kızıl alevlerden yükselen duman bulutlarının hızı neredeyse otobüsün hızını geçiyor...

Cizre yakınında bir kayalığın tepesinde bir

ateş ve ateşin etrafında birkaç çoban çocuk beliriyor. Anlaşılan çocukların keyfi henüz yerinde; çünkü çrafta, yayılan sürünün dışında, *tehlike* arz edecek başka bir şey görünmüyor.

Nusaybin'den kopup gelen duman bulutları, Cizre semalarında ince donuk yağmur bulutlarıyla buluşmuş. Soğuk bir rüzgar otobüsün camından yüzüme vuruyor. Çukurlu caddeler, kaldırım boyunca uzanan araba lastikleri, oto tamir dükkanları, kirli duvarlar ve insanların yüzünde bir burukluk... Dicle nehri bulanık akıyor. Yol boyu uzanan mazot arabalarının kuyruğu, burada en aşına manzara...

Dicle kenarında dört çocuğun yaktığı bir araba lastiği alev alev yanıyor. İnanılır gibi değil; çocukların bulunduğu noktaya üç ayrı yoldan bir

*Düşmanın adını sınır koyduğu o bir karış

hücum var; birinde tank, birinde panzer, diğerinde beyaz bir oto. Önce polis panzeri çocuklara ve ateşe doğru 10 metre kadar yaklaşıyor; çocuklar durumu daha yeni farketmiş olacaklar, birden keklik yavruları gibi sağa sola kaçıyorlar; ancak fazla şanslı görünmüyorlar ve manzara gözden kayboluyor...

Yol boyunca sağlı sollu park eden mazot kamyonlarından dolayı Silopi'nin silüetini görmek mümkün değil... Saat 11 civarında Silopi'nin içinde yol üzerinde bir lokantaya girdim. Sipariş için Türkçe konuşan garsonun sorularına ısrarla Kürtçe cevap verince, *garson* çekip gitti ve yerine Kürtçe konuşan biri geldi... Silopi'de bir garsonun Kürtçe bilmemesine hayret ettim... Neyse 'buralarda bazı şeyleri kurcalamak iyi değil' diye düşünerek konuyu üstelemekten vazgeçiyorum.

"Bir Gün, Bir Kamyon Bu Kapıya Çarparsa..."

Habur Gümrük Kapısı'na ulaştığımızda saat 12'ye geliyordu. Askeri kontrolü geçtik; beni karşıya götürecek şoför arabadan indi ve bir süre sonra elinde dört ayrı formla geri döndü. "Abi bunları sen doldur benim okuma yazmam fazla yok" dedi. Bir an önce karşıya geçmek için hızla formları doldurarak şoföre uzattım. "Yapacak fazla bir şey kalmadı galiba" dedim. "Yok; saat 14'ten sonra ancak işlemlerimizi yapabiliriz. O da çok uzun sürer" dedi. Beklemekten başka çare yok; sert bir rüzgar esiyor, sonbaharı anımsatan tozdan dolayı arabadan dışarı çıkamıyoruz... Bir ara sırada bekleyen Şırnaklı bir iki şoför daha gelip takside oturdular... birisi 35 yaşlarında, esmer, yüz çizgileri güçlü ama kin ve nefret okunuyor yüzünden ve ağız dolusu küfür ettikten sonra ekliyor: "Bir gün bir kamyon bu kapıya çarparsa, o zaman siz görün pisliği; ne bakanlar, ne valiler ne müdürler ne mafyalar bu pislikten orta yere saçılacak... ama buraya çarpan, dokunan yok ki..." Şoförün anlatımlarından anlaşılan, burası çok belalı bir yer... Görünüşe bakılırsa, neredeyse Antep'ten Uludere'ye kadar halkın önemli bir kesiminin geçimi bu kapıdan giren mazota bağlı... Önemli miktarda para dönüyor... Günde ortalama bin kamyon giriyor, bin kamyon çıkıyor; bazen iki bine yükseldiği de oluyor. Bir ay boyunca sırada bekleyen ve ancak ayda bir sefer yapabilen kamyoncunun cebine fazla bir para gir-

Diğer tüm işlemler resmi bürokratik uygulamalar olarak değerlendirilirken, burada insanlar adeta ölüm- kalım sınavını veriyorlar... Buranın insanları, kulübedekilere "JİTEM", ya da "Kontr-gerilla" diyorlar; söylentiye göre daha çok itirafçılar burada görev yapıyor. Belli ki, devlet adına iş yapan, ama görevleri, belli olmayan, bu kulübedekiler, insanları müthiş tedirgin ediyorlar...

miyor; onların deyimiyle "karın tokluğuna." çalışıyorlar. Kamyoncu Irak'tan getirdiği mazotu istediği yere satamıyor; Türk Petrol'ün bölgede kurduğu depolara ucuz bir fiyatla boşaltmak zorunda. Bu işin, prosedürü bu. Ancak, aracı kurumlar, kişiler ne yapıyor, ne tür işler çeviriyorlar, orası biraz *meçhul*... Ve gerçekten bu kapıdan pis kokular geliyor...

Devletin ne kadar kurumu varsa tümü orada ve hepsine "temiz kağıdı" vermek lazım. "Kurum"ların önünde insan ve araç kuyrukları uzayıp gidiyor. Önce maliye, sonra ulaştırma, daha sonra trafik ve güvenlik kontrolleri derken, pasaport kontrol gişesinde bir-iki sözlü sorgudan sonra pasaportlarımızı alabiliyoruz. Nihayetinde gümrük kontrolünden geçtik; "iş tamam dedim". Şoför; "Hayır abi, asıl zorlu nokta duruyor. Adamlar orada isteseler bizi sabaha kadar tutar ve hiç bırakmazlar da". Sınırın sıfır noktasında Habur'un üzerinde kurulan köprünün başındaki kulübede tanıtıcı hiçbir levha ya da yazı bulunmuyor. Kulübedeki sivil görünüm- lü kimselerin adları, görevleri de belli değil. Ancak devletin diğer kurumlarının kontrolünden geçenler, en son gelip bu kulübedekilere ifade vermek zorundalar. Kulübenin önüne gidenler, 3-4 metre uzakta esas duruşta bekleyerek kulübedekilerin sorularına cevaplıyorlar. Diğer tüm işlemler resmi bürokratik uygulamalar olarak değerlendirilirken, burada insanlar adeta ölüm- kalım sınavını veriyorlar... Buranın insanları, kulübedekilere "JİTEM", ya da "Kontr-gerilla" diyorlar; söylentiye göre daha çok itirafçılar burada görev yapıyor. Belli ki, devlet adına iş yapan, ama görevleri belli olmayan, bu kulübedekiler, insanları müthiş tedirgin ediyor... Türkiye tarafından ancak dört buçuk saat sonra ayrılabiliriz...

Ve karşımızda kocaman bir levha...

Bi Xêr Hatın bo Kürdistan

"Bi Xêr Hatın bo Kürdistan" (Kürdistan'a Hoş Geldiniz). Bu levhanın Türk yetkililerini çileden çıkardığı söyleniyor. En son Türkiye Ticaret Bakanı bir heyetle Bağdat ziyareti sırasında bu levhaya ilişkin rahatsızlığını Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'e ifade etmiş. Tarık Aziz,

Nihayetinde bir levha deyip geçebilirsiniz de ancak mesele bu kadar basit değil. Bu levhanın bu topraklarda dikilmemesi için bugüne kadar sayısız uluslararası antlaşma imzalandı, *savaş paktları* kuruldu. "*Muhayyel Kurdistan'ı gömdük*" dediler bunun için gerçek darağaçları kurdular... Hiçbir tedbir gerçeği yok etmeye yetmedi. Bu levha sanki çakılmamış, toprağın bağrından, "gömlüdüğü" yerden, ilahi bir tecelli olarak fıskırmış adeta...

Türk bakanına "Oranın Kürdistan olduğunu bilmiyor musunuz?" şeklinde ironik bir ifadeyle cevap vermiş

Nihayetinde bir levha deyip geçebilirsiniz de ancak mesele bu kadar basit değil. Bu levhanın bu topraklarda dikilmemesi için bugüne kadar sayısız uluslararası antlaşma imzalandı, *savaş paktları* kuruldu. "*Muhayyel Kurdistan'ı gömdük*" dediler bunun için gerçek darağaçları kurdular... Hiçbir tedbir gerçeği yok etmeye yetmedi. Bu levha sanki çakılmamış, toprağın bağrından, "gömlüdüğü" yerden, ilahi bir tecelli olarak fıskırmış adeta...

Ve Zaho gümrük binası, hemen bir düzen göze çarpıyor. Binanın etrafında yapılan bahçe ve çiçek düzenlemeleri, İngiliz bahçe sanatlarını kışkıracak kadar güzel. Hiçbir yerde araba ve insan kuyruklarına rastlamıyoruz. Pasaportlarımızı bilgisayarın başında oturan, tebesümle bizimle Kürtçe konuşan güzel, genç bayana uzatıyoruz. Yanında, bilgisayarların başında birkaç bayan daha var; yüzlerindeki ifade insana huzur veriyor. Hızla işlemlerimizi tamamlayıp, pasaportlarımızı Kürdistan vizesinin yerine geçen bir kağıtla birlikte bize geri veriyorlar.... Gümrük alanından çıkıyoruz, etraf ana-baba günü; tam bir bahar şenliği. Kadın-erkek, genç-yaşlı, çoluk-çocuk, insanlar çayırlara- bayırlara yayılmışlar. Müzik düğün halay gırla gidiyor; rengarenk giysiler göz kamaştırıyor. Karşıda görünen tepenin yamacında, kocaman derin hendeklerle Newroz harfleri kazılmış; edindiğim bilgilere göre, akşam karanlığı basar basmaz bu hendeklere doldurulan yakacaklar ateşe verilecek... bir kabustan uyanır gibiyim... Özgürlük denen o sihirli sözcüğün somut ifadesi bu olsa gerek... Özgür Kürdistan! Tank- panzer yok, sağa sola saldıran asker-polis yok... Zaho boşalmış, insanlar Newroz'un coşkusunu yaşıyor...

İçimden o insanların arasına karışmak geliyor... Sonra uzun yolculuğun yorgunluğu ağır basıyor ve bir süre yol kenarında bir tümsekte sırtüstü uzanıyorum. Kocaman mazot kamyonları geçerken yaslandığım tümseğin titrediğini hissediyorum... anlaşılmasız çocuksu duygular bedenimi sarıyor; yalnızım, ama sanki içinde kalabalıklar konuşuyor, coşuyorum... benden başka o yakınlarda kimse yok... Tatlı hafif bir uyku bastı.. Bir ara sate bakıyorum. Türkiye saatiyle, saat 17'yi geçiyor..

Coşkulu kalabalıklar seyrekleşmiş, insanlar evlerine dönüyorlar. Bulutların da yavaş yavaş yağmurun çiselemesine hazırlandığını fark ediyorum... Newroz ateşçileri ise steplerde mekan kur-

muşlar...

Bir Kaygı....

Zaho'ya doğru yol alırken, 45 yaşlarındaki sürücüyle konuşmaya başlıyorum. Geçmişte uzun yıllar peşmergelik yapmış, şimdi sürücülük yapıyor... Bir kontrol noktasında üzerinde askeri üniforma bulunan adamları gördüğümde, hemen O'na, "Bunlar kim?" diye sordum "Bunlar Kürt askerleri, kendi ordumuzun askerleri *bira*" diye cevap veriyor. Kontrol noktasında Kürt askerlerinden birisi pasaportuma baktıktan sonra, meşhur tabeladaki yazılı sözleri, bir kez de kibar bir ses tonuyla ondan duydum ve yolumuza devam ediyoruz. Birkaç sözden sonra sürücü, kaygısını dile getirmekten kendini alıkoyamıyor; "Ülkemiz özgür, özgür olmak dünyada her şeyden daha güzel. Allah'a şükür, aşımız ekmeğimiz var; tek bir kaygımız var, o da KDP ile YNK arasında yeni bir çatışmanın çıkması."

Zaho'nun hemen girişinde sarı renge boyanmış yeni yapılar göze çarpıyor. Soruyorum sürücü, hükümet tarafından şehit peşmerge aileleri için yapıldı." diye cevaplıyor. Hükümetin şehit peşmerge ailelerini maaşa bağladığını ekliyor sözlerine.

Delalan Köprüsü

Zaho'nun içinde bir iki tur atıyoruz . Cadde ve kaldırımlar oldukça bakımlı. Ancak Newroz bayramı vesilesiyle neredeyse işyerlerinin yüzde doksanı kapalı... Zaho'yu güneyden saran, sonra ikiye bölen Habur suyu üzerinde bulunan Delalan (Güzeller) adlı taş köprü tarihi harikalardan biri... Neden bu köprünün adını Delalan koymuşlar? İlk görüşte insanı gizemli bir duygu sarıyor... Köprünün şehir tarafı geniş bir caddeye açılırken, öbür tarafı kuytu ve mağara şeklindeki yerlere uzanıyor... Kentin güneyinde kurulan ve yay şeklinde bir kavis çizen köprünün uzunluğu 30-40 metre arası, orta yüksekliği 5-6 metre; iki ana gözün yanısıra 4 tane ufak göz de bulunuyor. Genişliği ise 3-4 metreden başlayarak ortaya doğru 1.5 metre kadar daralıyor. Köprünün öbür

Yollarda eski model Brezilya yapımı VW otolarından son model mercedeslere kadar her türden araç bulmak mümkün... Kentin trafiğine düzenli bir akış sağlayan trafik polisleri, her kavşakta muntazam bir mesai yapıyorlar. Kent içinde görev yapan trafik ekipleri yanlış park eden sürücülere göz açtırmıyor. Trafik polislerinden sonra, en çok göze çarpan belediye temizlik işçileri...

tarafında, yani şehirin karşı yamacında, çocuk parklarının yanı sıra büküklerin de dinlenebileceği yerler, modern bir düzenlemeyle dikkati çekiyor; bu tarafında ise, suyun kenarında güzelce bir bira-hane göze çarpıyor... Köprünün yapımı ve tarihi konusunda detaylı bir bilgi edinme fırsatım olmadı; ancak söylenceleri çok; bunlardan birisi şöyle: Köprünün ustası Cizreliymiş, birkaç kez köprüyü tamamlamış, ancak her dafasında denge sağlanamadığı için köprü çökmüş; en son usta, üç kızından en güzel olanı, ortancasını getirip köprünün başında kurban etmiş, böylece köprünün degesi sağlanmış ve o güzel kızdan esinlenerek köprünün adı Delalan olmuş...

İnsanlar küme küme Delalan köprüsünden geçerek evlerin arasında gözlerden kaybolurken, köprünün başında, ortasında, genç kızlar ve erkekler günbatımında kızılbaşan güneşe bakarak objektiflere poz veriyorlar... Dağları yırtan hırçın Habur ise, burada, mavilikler giymiş 18'lik gelin zerefetinde, usulca akıyor..

Taksici yoldaşım da, beni güvendiği bir otele bırakıyor...

Otelde, yatağımda karışık duygularla uzanınca, elimdeki kumanda ile kanaldan kanala dolaşıyorum; bir an Kürdistan TV Duhok kanalında Titanic filminin Kürtçe dublajı çıkıyor karşıma; filmin dublajı o kadar iyi yapılmış ki, bir an filmin dublajını değil, orijinalini seyrettiğim kanaatine kapılıyorum. O büyük aşk destanının heyecanını iliklerime dek hissediyorum; kocaman gemi batıyor; insanlar yok oluyor, geride sadece aşkın ruhu kalıyor...tüm bunlar "Kürtçe" oluyor.

Duhok...

Etrafını saran dağlardan dolayı geniş bir huni şeklinde daralan bir vadiyi andırıyor Duhok; birkaç yapının dışında binalar genellikle iki veya üç katlı; güney cephesinden bakıldığında kurşuni renkte bir görünüm sergiliyor...

750.000 civarında bir nüfusu bulunan Duhok'un çeşitli yerlerinde yapılan Otel Jiyan, Otel Sulava, Mazi Supermarket, Bedirxaniler Kütüphanesi gibi yeni yapılar,

modern çizgiler olarak kentin silüetine eklenmiş. Bedirxaniler Kütüphanesi, kentin güney cephesinde, geniş bir alanda üç katlı bir bina. Oval mimarisi ve iç dizaynıyla insanı kendine hayran bırakıyor. Bu kütüphanenin bir benzerini, İsveç'in Uppsala kentinde (Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi) görmüş-tüm.

Mazi süpermarketi çeşitleri yönünden İstanbul'un ünlü süpermarketlerini aratmıyor. Bana refakat eden ağabeye marketin müşteri kapasitesini sordum. Marketin 4 ay içerisinde 1 milyon dolar ciro yaptığını söyledi. Dev ekranlı elektronik cihazlardan, bol çeşitli beyaz eşyalardan, Avrupa standartlarında her türden yiyecek giyecek maddesini bulmak mümkün.

5 yıldızlı Otel Jiyan'ın içinde dolaşırken, bir an Antalya sahillerinde kurulan 5 yıldızlı bir otelde olduğunuz duygusuna kapılıyorsunuz. Adı Jiyan ama Sheraton diye anılıyor; Sheraton standartlarında, alabildiğine lüks bir otel.

Kentin merkezinde dikkat çeken diğer bir durum ise, trafik yoğunluğu. Yollarda eski model Brezilya yapımı VW otolarından son model mercedeslere kadar her türden araç bulmak mümkün... Kentin trafiğine düzenli bir akış sağlayan trafik polisleri, her kavşakta muntazam bir mesai yapıyorlar. Kent içinde görev yapan trafik ekipleri yanlış park eden sürücülere göz açtırmıyor. Trafik polislerinden sonra, en çok göze çarpan belediye temizlik işçileri... 40 yaşlarında bir temizlik işçisiyle konuşuyorum; işçi, Kürdü özgürlüğüne kavuştuğu için Allah'ına bin şükür ediyor. Ancak maaşının azlığından yakınmaktan da geri kalmıyor...

Çarşıda dolaşan gençler genellikle blucinli, orta yaşlılar ise takım elbise ve kravatlı; "kumukefi", geniş Kürt pantolonu ya da peşmerge kıyafeti sanki bir an bu kente uğrayıp yüz bulmayınca da kaybolmaya yüz tutmuş... Kadınlarda ise etek, pantolon açık saçla sıradan bir kıyafet olmasına rağmen, diğer kapalı kostümlerin yanı sıra Arapların kapalı kara çarşafı da beli bir yaş grubunun üzerinde hükmünü sürdürmekte... Yalnız Newroz şenliklerinde ve daha sonra bir düğünde tanık

Duhok'un güneyinde, adeta kenti gözetlercesine ve dağları kışkandıracak kadar heybetli duruşuyla, efsanevi lider Melle Mustafa Barzani'nin heykeli dikilmiştir. Bu kentte dikilen sadece Barzani'nin heykeli değil; Ehmedê Xanî, Melayê Cezeri, Mihemed Arif Cizrewi, gibi Kürt ünlülerinin heykelleri de şehrin kültürel belleğini tamamlıyor. Dikilen heykeller, kurulan kurumlar ve gökte dalgalanan bayrak bir halkın kudretini simgeliyor...

olduğum, değişik çiçek ve parıltılarla işlenmiş, uzun, beyaz ipeksi bir giysi üzerine giyilen ön tarafı açık Kürt kostümünün ihtişamı, diğer kıyafetleri gölgede bırakıyor...

Çarşıda dikkatimi çeken Zanist (Bilişim) adlı bilgisayar satış mağazasına giriyorum; temel paket programlarının en son versiyonlarından bilgisayara ait diğer bütün araç ve gereçleri bulmak mümkün. Zanist adında bilgisayarı ve işletim sistemlerini kullanma kılavuzunu da Kürtçe basmışlar. Mağazada yetkili biri, satışlardan çok memnun olduklarını, kurumların dışında, Dohuk'ta 600 evde bilgisayar bulunduğunu ve talebin gittikçe arttığını söylüyor. Ayrıca kentin kuzey batı kanadında hükümet tarafından büyük bir internet merkezi kurulmuş. Uluslararası telefon şebekesi olmadığı için, çeşitli yerlerde kurulan özel satellite telefon hatlarıyla, uluslararası görüşmeler yapılabilmekte, internete bağlanabilmektedir. İç hat telefonlarında ise, kimi problemler olmasına rağmen, normal bir hizmet sunulmaktadır.

İki gün Duhok'ta dolaştım, hiçbir yerde dilenciye rastlamadım. Daha sonra gittiğim Hewlêr'de de dilenciye rastlamayınca, merak edip birkaç kişiye sordum; "Dilenci yok" dediler. Oysa 92-93 yıllarında her adım başında bir dilenci bulunuyormuş. Ancak boyacı esmer çocuklarının yazgısı Özgür Kürdistan'da da değişmiş değil.

Yine kentin güneyinden, adeta kenti gözetlercesine ve dağları kışkandıracasına heybetli duruşuyla, efsanevi lider Melle Mustafa Barzani'nin bir heykeli dikilmiştir. Bu kentte dikilen sadece Barzani'nin heykeli değil; Ehmedê Xanî, Melayê Cezeri, Mihemed Arif Cizrewi, gibi Kürt ünlülerinin heykelleri de şehrin kültürel belleğini tamamlıyor. Dikilen heykeller, kurulan kurumlar ve gökte dalgalanan bayrakla simgeleşen bir halkın kudreti... Güney Kürdistan'da ilk anda göze çarpan şeyler bunlar.

Ehmedê Xanî adına Duhok'ta kurulan basın-enformasyon merkezinin bünyesinde yüzlerce kişi çalışıyor. Duhok bölgesine yönelik yayın yapan Duhok Kürdistan Tv, Duhok Kürdistan'ın Sesi Radyosu, Türkiye sınırlarını da aşarak Nusaybin'den bile kolayca izlenebiliyor. Zaho ve Akre'de daha dar bir alanda yayın yapan bir kaç

yerel radyonun yanı sıra, onlarca dergi ve benzeri yayın bu merkezin bünyesinde yayınlanmakta, kitaplar basılmakta. Ayrıca bu kurumun bünyesinde zengin bir kütüphane kurulmuş. Hewlêr'de Kültür

Bakanı Felekeddin Kakeyi, KDP'nin denetiminde bulunan Kürdistan bölgesindeki medya faaliyetlerine ilişkin şu bilgileri veriyor: "Sadece Hewlêr'de 7 tane yerel televizyon kanalı var: Sırasıyla; 1) TV Herêm (Hükümetin) 2) Gulan TV (Gulan Basın-Enformasyon Merkezine bağlı), 3) Azadî TV (Komünistlerin), 4) Hereketa İslami Tv (İslamcılarının), 5) Yekgirto TV (Muhafazakarların), 6) Asuri TV (Asurilerin), TRET TV (Türkmenlerin). Kültür Bakanlığının bilgisi dahilinde yayın yapan gazete ve dergilerin sayısı 95'tir. Günlük gazete olarak sadece *Brayeti* gazetesi yayınlanıyor. (Süleymaniye de YNK tarafından günlük olarak yayınlanan *Kürdistanê Nwe* gazetesi de gününde Duhok ve Hewlêre ulaşabiliyor) Diğerleri ise haftalık ya da 15 günlük gazeteler. Diğer bir kısmı ise aylık, iki aylık veya üç aylığa kadar periyoda uzanan dergilerdir.

Merkezi Hewlêr'de bulunan Kürdistan Gazeteciler Birliği Sendikası'nın 500 üyesi var; yasal güvencelerin gereği olarak sendikanın bilgisi dışında hiçbir gazeteci hakkında herhangi bir idari işlem yapılamıyor, gazetecilik faaliyetleriyle ilgili nedenlerle hiç kimse her ne suretle olursa olsun mahkemeye verilemiyor; sendikaya üye olan hiçbir gazeteci bir başka işte istihdam edilmeden işten atılmıyor."

Kürdistan'da 9 yıldan beridir ilkokuldan üniversiteye kadar İngilizce ve Arapça'nın yanı sıra Kürtçe eğitim veriliyor. Kürt çocukları, sabahları kendi ulusal marşlarıyla okula başlıyorlar ve kendi ulusunun tarihini artık okul sıralarında öğreniyorlar, kaçan yılların hayfını çıkarırcasına...

Duhok'ta 1992'den beri kurulan Duhok Üniversitesi'nde Kürt dili ve edebiyatı bölümünde okuyan öğrenciler, bitirme tezlerini Ehmedê Xanî, Mellayê Cizerî, Ali Heriri vb. Kürt edebiyatçı ve şairlerin üzerine yaptıkları araştırmalarla hazırlıyorlar. Yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi üniversitelerde de adeta yarım kalmış yaşamları tamamlama çabası var; Duhok Üniversitesi'nde yaş-

ları 45-50 arasında bir çok üniversite öğrencisi bulunuyor; bunlar liseden sonra okumayı bırakıp peşmerge olmak zorunda kalanlardan oluşuyor. Yıllarca dağlarda çarpışanlara, peşmerge-lik yaşamından sonra, nihayet kendi deyimleriyle Özgür Kürdistan'da hükümet ve üniversite yönetimi kontenjan sağlamış ve onlar da yarım kalan öğrenimlerini tamamlamaya çalışıyorlar. Bunlardan birisi de Ehmedê Xanî Basın-Enformasyon Müdürü Mamosta Fehim. Mamosta Fehim geçen sene üniversiteyi bitirmiş. Duhok Üniversitesi'nin 8 tane fakültesi var. Her bir fakülteye bağlı iki veya üçten fazla bölüm bulunuyor ve üniversitenin 2022 öğrencisinden 770'i bayan. Duhok üniversitesi de Kürdistan'ın diğer üniversiteleri gibi Uluslararası Üniversiteler Birliği'ne de üyedir.

Duhok'ta bulunan Folklor Müzesi'ndeki tarım, mutfak, ev ve giyim alet ve edevatları, adeta prehistoriyadan günümüze kadar toplu bir bellek sunuyor.

Mihemed Arif Cizrewî sergi sarayı ise 2000 kişiyi alacak kapasitede. Bu sarayda her gün ya bir müzik şöleni ya da bir tiyatro oyunu sahneleniyor; güzel sanatlarla uğraşan sanatçıların eserleri sergileniyor. Ayrıca Duhok'ta her adım başı, tabelalarında *Company* diye yazdıkları ticari kuruluşlara rastlamak mümkün. Ayrıca Kürdistan piyasasında bulunan dinar, Irak'da tedavülde olan dinardan on kat daha değerlidir; yani on Kürdistan dinarı yüz Irak dinarına bedeldir. Ve gittikçe Türk lirası da Kürdistan piyasasında bulunan dinar karşısında değer yitirmektedir.

Duhok'un Arka Yüzü...

Şair Mueyet Teyib, Mamosta Fehim ve KTV Duhok Müdürü Ahmet Abdullah ile birlikte Duhok'un arkasında bulunan stepteki yazlık yerine bir öğlen yemeği için çıkıyoruz... Büyük bir gölet var. Duhok'un arkasında; göletin önünde ise büyük bir set kurulmuş, fazladan suyun akması için sette sonradan birkaç göz açılmış. Şair Mueyet Tayib, "Saddam, bu seti, tüm bu bölgeyi su altında bırakmak ve peşmergenin, kuzey cephesinden Duhok'a ulaşmasını engellemek maksadıyla kurmuştu; ancak zamanı yetmedi." diyor ve ekliyor; "Eğer bu göl olmasaydı kalkışma döneminde şehir susuzluktan kırılırdı."

Yeniden Valiye dönüyorum; ne süper bir unvanı, ne süper kobraları, ne karma birlikleri ne Hizbi kontrası, ne de TIT'i, İT'i, JİTEM'i var. Oldukça rahat bir şekilde halkla birlikte kah açık havada, kah kapalı yerlerde Newroz şenliklerine katılıyor, halkın içinde dolaşiyor, O halkı, halk o'nu seviyor. Hey sevgili Amed! Duhok sana gülümsüyor; ver elini...

Bazen her şey tam tersine dönebiliyor. Kürt coğrafyasında Kürt düşmanlarının imha planları tersine dönmüş ve Kürdün yeniden dirilmesine neden olmuştu. Göl Saddam'ın emellerinin tersine bir işlev görüyor artık... Hava pırıl pırıl, göl mavi çarşaf gibi ve rüzgarın etkisiyle hafif hafif deviniyor....

Duhok Valisi Nêçirvan Ahmet ve yanında Duhok Emniyet Müdürü ile İran'dan Newroz şenlikleri için Kürdistan'a gelen Kamkar müzik grubu da valinin misafirleri olarak yazlık yere geldiler. Yemek sonrası valiyle biraz oturma fırsatı buluyorum. Vali'nin yüzünde bürokratlara mahsus gerilimden iz yok; halktan biri gibi, sakin ve mütevazî. "Kürtleri yönetmek kolay mı?" diye soruyorum.

Vali Nêçirvan Ahmet: "Halkla herhangi bir proble-mimiz yok. Birlikte sorunlarımızı tespit ediyor ve onları hal etmenin yollarını arıyoruz. Elektrik sorununun yanında kentin çeşitli alt yapı sorunları var, bunlarla uğraşıyoruz. Çeşitli yerlerde kurulan sağlık merkezleriyle halkın sağlık konusunda hemen hemen bir problemi kalmadı. Kentin trafik yoğunluğunu azaltmak ve insanların daha rahat alışveriş yapmasını sağlamak için, beş ayrı yerde alışveriş merkezi kurmak için yer tespit ettik; birkaç gün içinde bunların temellerini atacağız."

Emniyet Müdürü ise şunları ekliyor: "Genel olarak ve özellikle Duhok'ta tek bir hırsızlık ve soygun olayı yok. Adli vakalar yok denecek kadar az. Kan davalarında, KDP yönetimi yıllar önce tarafları bir araya getirerek, tarafların rızasıyla barış sağladı."

Yeniden Valiye dönüyorum; ne süper bir unvanı, ne süper kobraları, ne karma birlikleri ne Hizbi kontrası, ne de TIT'i, İT'i, JİTEM'i var. Oldukça rahat bir şekilde halkla birlikte kah açık havada, kah kapalı yerlerde Newroz şenliklerine katılıyor, halkın içinde dolaşiyor, O halkı, halk o'nu seviyor. Hey sevgili Amed! Duhok sana gülümsüyor; ver elini...

"Kürtlük Bunun Neresinde?"

Duhok-Selahaddin kara yolunda, yol arkadaşım Hewlêr'li bir sürücü, özgürlüğü hiçbir şeye değiştireme-

Yol arkadaşına, "Bu yerler niçin kazılmış?" diye sorunca şunları öğrendim: 3 seneden beri, Parti (KDP), hükümet ve halk el elle vererek Kürdistan'ı ağaçlandırma kampanyası başlatmış. İlk etaptaki hedef, 100 bin dönümlük bir arazinin ağaçlandırılması. Sonra dikkatlice bakıldığında, ekili alanların ve sürülerin otlandığı otlakların dışında kalan hemen her yerde bir ağaçlandırma faaliyetinin olduğunu görebiliyorsunuz.

yeceğinden söz ediyor, ama Kürdistan'da yeterince iş imkanı olmadığından şikayetçi. Zawita'nın inişli çıkışlı yollarında tam hız gidiyor. Yollarda en ufak bir çukur yok... Yol arkada-

şımınla sohbetimiz devam ederken, konu yine siyasi partilere geliyor. Bir ara PKK hakkında ne düşündüğünü sordum. Önce hayıflanıyor; "Yazık" diyor ve ekliyor; "Bu kadar büyük bir parti, o kadar aydın insanı var, nasıl bu kadar olmadık işler yapabiliyor, akıl erdiremiyorum." "Nedir olmadık işler?" diye sordum. O nefis Soranca lehçesiyle şöyle cevap veriyor: "Ağabey, burası yol, yoldan gidiyoruz; yol herkesindir. Ancak PKK, gelip yolları kesiyor; yolcunun kim olduğu hiç önemli değil, insanları yol kenarında öldürüp, arabalarını yakıyorlar. Kürtlük bunun neresinde? İnanmıyorsan bu yol üzerinde bu söylediklerimin kanıtı olan en az on yeri sana gösterebilirim. Partiyle savaşmaları neyse, ancak halktan masum insanların öldürülmeleri akıl karı değil; zaten onların bu hareketleri halkın onlara büyük bir tepki duymasına neden oldu... Daha önce insanlar onları çok seviyorlardı ama şimdi büyük bir kızgınlık duyuyorlar."

Yeniden Dirilen Bir Coğrafya

Yolda yüzlerce yeni inşaata, içme suyu vb. projelerine rastlamak mümkün.... Ayrıca yol üzerindeki irili ufaklı tüm yerleşim yerlerinde, sağlık merkezleri ve yeni inşa edilen okullar hemen dikkati çekiyor; sağlık merkezlerinin çoğunun önünde bir iki Ambulans hazır bekliyor. (Ben daha ordayken UNESCO'nun yayınladığı bir rapora göre, Irak rejiminin denetiminde bulunan yerlerde çocuk ölümleri ve hastalıklarının oranı, geçen yıllara göre artarken, Kürdistan'da, çocuk ölümleri ve hastalıkları azalarak normal bir seyir izliyor.)

Mirêba ovası baştan sona kadar ekili. Sonra steplerde ve ekili alanların dışında, düzenli hatlarla işlenmiş ve arklar şeklinde kazılmış yerler, Özgür Kürdistan'a girer girmez dikkati çekiyor. Yol boyunca bu tür yerleri her tarafta görünce iyice meraklandım, derken, bir köye yaklaştık, köyün karşısında ark şeklinde kazılmış bir yerde ihtiyar bir kadın elindeki su ibriğiyle bir şeyler suluyordu... Yol arkadaşına, "Bu yerler niçin kazılmış?" diye sorunca şunları öğrendim: 3 seneden beri, Parti (KDP), hükümet ve halk el elle vererek Kürdistan'ı ağaçlandırma

kampanyası başlatmış. İlk etaptaki hedef, 100 bin dönümlük bir arazinin ağaçlandırılması. Sonra dikkatlice bakıldığında, ekili alanların ve sürülerin otlandığı otlakların dışında kalan hemen her yerde bir ağaçlandırma faaliyetinin olduğunu görebiliyorsunuz.

Oysa 1960'tan 90 yılına kadar Kürdistan'daki köy yıkımları gibi, sistemli bir orman yıkımı da Irak rejiminin savunma mekanizmasının bir gereği idi. Kürdistan'da sadece insanlar değil, ağaçlar, bitkiler ve diğer tüm canlılar da özgür...

Çevreciler, doğayı ve insanları sevenler, bu coğrafyada, doğa ve insan katliamının bir daha olmaması için özgür Kürdistanla el ele vermeye ne dersiniz? Yoksa siz de bir çoğu gibi tüm bunlara; salt bir Amerikan oyunuymuş gibi mi bakıyorsunuz? Hiç değilse bir defa Özgür Kürdistan'a gelin, görün ve sonra vicdanınız ya da politik tercihiniz hangisi ağır basarsa ondan sonra kararınızı verin. Bu coğrafya çok zulümler gördü, yarası gördüğü zulümlerden değildir, gerçeğinin saptırılmasından ve çarpıtılmasındandır... Çocuğu, yakını peşmerge saflarına katılmış ailenin, gece yarısı, ansızın evlerinin başlarına yıkılacağı o eski korkulu günler, (siz kristal geceler de diyebilirsiniz) yerini adeta sonsuz bir özgürlük duygusuna bırakmış...

Kürdistan'ın inşaa durumunu ve inşaa ile ilgili sorunlarını öğrenmek için, Kürdistan İnşaa Bakanı Nesrin Berwari'yle Hewlêr'de Kürdistan Parlamento binasının hemen yanında bulunan, hükümet binasındaki makamda görüştük. Kürdistan'ın iç ve dış sorunları konusunda da Kürdistan Başbakan Yardımcısı ve Hükümet Sözcüsü Sayın Sami Abdurrahman'la Parlamento binasında, makam odasında görüştük ve en son Kürdistan Demokrat Partisi Genel Başkanı Sayın Mesut Barzani'yle Salahaddin kentinde bulunan Başkanlık Sarayında görüşme fırsatımız oldu. Ayrıca Kürdistan'daki yüksek öğrenimle ilgili, Hewlêr'de bulunan Selahaddin Üniversitesi Rektörü Prof. Seadi Berzenci içtenlikle sorularımıza yanıt verdi.

Bir dahaki randevuda sıra elmanın diğer parçasında.... ▲

“Muhayyel”den Gerçeğe...

Nesrin Berwari, Kürdistan İnşa Bakanı:

“Yıkımların Getirdiği Yük Ağır, Ancak Üstesinden Geleceğiz”

Genç ve güzel bir bayan olan Nesrin Berwari'nin mesleği mimarlık, mastırını Amerika'da Harvard Üniversitesi'ni birincilikle tamamlamış; Amerika'daki yaşama aşına. Kendisi için-en büyük mutluluğun baştan sona inşa ve imar edilmiş bir Kürdistan'ı görmek olduğunu söylüyor. Gözlerindeki parıltı bu hedefe kilitlendiğini gösteriyordu. Biz sorduk o cevap verdi:

Biliyorum göreviniz ağır, Zaho'dan Duhok'a, Duhok'tan Hewlêr'e gelirken yol boyunca her tarafta inşa projeleri göze çarpıyor; Kürdistan'ın konut, inşa vb. alt yapı sorunları hakkında biraz bilgi verebilir misiniz?

Nesrin Berwari: Kürdistan'da inşa temel bir sorundur. Geçmişe bakıldığında; 60'lı,

70'li ve 80'li yıllarda, 30 yıl boyunca Kürdistan sistemli bir yıkım yaşadı. Yıkılmayan yerler ise temel-altyapı hizmetlerinden mahrum bırakılmış. Bu da inşa konusunda bize ağır bir yük getiriyor. Diğer ağır bir sorun ise savaş nedeniyle köylerini, yurtlarını terk edip İran'a Türkiye'ye hatta Avrupa'ya sığınanların, 1991'den sonra tekrar Kürdistan'a geri dönmeleridir. Şu anda Irak denetimindeki yerlerden de insanlar Kürdistan'a geliyor. 1991'den sonra 500 bine yakın insan Kürdistan'a geri döndü; doğal olarak nüfus çoğaldı. Bunların bir kısmının köyleri yeniden inşa edildi ve evlerine yerleştiler; ancak önemli bir oramı da kentlerde kalmayı tercih etti. İster kentte, ister köyde olsun bu insanların temel-altyapı ihtiyaçları; konut, su, yol, elektrik, sağlık, okul, cami vb. karşılamak zorundayız.

"Irak hükümetinin denetimindeki kentlere yakın yerler hariç, Kürdistan'ın her tarafı harap edilmiş durumdaydı. Bakın Irak Kürdistan'ında toplam 4200 köy bulunuyordu; bunların 3800'ü yıkılmıştı. O yüzden bizim birinci hedefimiz Kürdistan'ı baştan sona inşa etmek ve inşa edilen yerleri her yönüyle; ekonomik, sağlık eğitim bakımından yaşanılır hale getirmektir."

Bu saydığım nedenlerden dolayı İnşa Bakanlığı olarak görevimizin ne olduğunu iyi biliyoruz. Birincisi, ilk aşamada yıkılan yerlerin inşası ve kurulu olan yerleşim yerlerinin daha iyi bir duruma getirilmesidir. Bu inşa programı çerçevesinde 1991'den bu yana toplam 2500 köy inşa edildi.

Daha çok hangi bölgelerde köy yıkımları olmuş?

Nesrin Berwari: Irak hükümetinin denetimindeki kentlere yakın yerler hariç, Kürdistan'ın her tarafı harap edilmiş durumdaydı. Bakın Irak Kürdistan'ında toplam 4200 köy bulunuyordu; bunların 3800'ü yıkılmıştı. O yüzden bizim birinci hedefimiz Kürdistan'ı baştan sona inşa etmek ve inşa edilen yerleri her yönüyle; ekonomik, sağlık eğitim bakımından yaşanılır hale getirmektir. İnşa edilen köylere geri giden insanların temel sorunlarını hal edemezsek tekrar köylerini bırakmak zorunda kalacaklar. Köyde ziraat ve hayvancılık alanında iş yapabileme imkanı varken, şehirlerde iş imkanı yok. O nedenle kentler, köylerin yükünü kaldıracabilecek kapasitede değildir. Başta BM olmak üzere bir çok uluslararası yardım kuruluşlarının yardımıyla bir çok inşa projesini gerçekleştirdik. 94-95 yılları arasında Kürdistan'da 50 civarında yardım kuruluşu bulunuyordu. Bu kuruluşların Kürdistan'ın inşasına yardımları çok oldu.

Ancak 1996'da BM'nin aldığı petrol karşılığında gıda programı kararıyla bu yardım kuruluşlarının çok az bir kısmı Kürdistan'da kaldı. BM'nin aldığı karar gereği alınan petrolün karşılığı paraya çevriliyor ve bu para çeşitli kısımlara ayrılıyor: Bir kısmı gıda ve ilaca ayrılırken, bir kısmı eğitime, elektrige, suya ayrılıyor ancak bir kısmı inşa için tahsis ediliyor. Tabi inşa programlarını ve yerlerini biz belirliyoruz ve yönetimini de biz yürütüyoruz.

'96'dan sonraki durum nasıl?

Nesrin Berwari:

1996'dan sonra son üç yılda, Duhok- Hewlêr illerinin ve bağlı yerleşim yerlerinin inşası için 40 milyon dolar tahsis edildi. Bu parayla köylerde ve kentlerde çok sayıda okul yapıldı; 1975'te İran'a göç etmek zorunda kalan ancak son bir iki senede tekrar yurtlarına dönen insanlara konut yapıldı. Bir çok sağlık merkezinin yapılmasının yanı sıra, bir çok köye yol götürdük. Bir de uluslararası yardım kuruluşları tarafından daha önce yapılan bir çok proje yarıda kalmıştı; örneğin köy yapmışlar ama köyün yolu, suyu, elektrigi, okulu yok. Tabi biz köy inşalarından söz ederken tüm bu temel ihtiyaçların karşılanmasının yanı sıra ekonomik açıdan köyün ziraata ve hayvancılığa elverişli olup olmadığına da bakıyoruz. Yoksa sadece konut inşa ederseniz bir işe yaramaz. Amacımız, köyün kendi geçimini sağlamanın yanı sıra bölge ekonomisine katkı sağlayabilecek duruma gelmesidir.

BM'nin petrol-gıda programının ve yardım kuruluşlarının dışında bakanlık olarak sizin ve hükümetin inşa için ayırdığı bir bütçesi var mı?

Nesrin Berwari: Var. Bizim kendi programımız da var; bir çok köyün inşasını ve yolların yapımını kendi imkanlarımızla yapıyoruz. Şu anda Hewlêr'de bir banka binası inşa ediyoruz. Tabi bu ayrılan bütçe imkanıyla sınırlı bir şeydir; her sene bir bütçe oluşturuyoruz ve bu bütçenin el verdiği oranda iş yapıyoruz. Bizim de bütçemizin temel kaynağı "oil-for food" programıdır.

YNK ile KDP'nin denetimindeki bölgeler arasında inşa konusunda uyumsuzluk söz konusu mu?

Nesrin Berwari: Hayır program aynıdır. Ancak

yönetimleri farklı. Burada biz yapıyoruz diğer tarafında YNK yürütüyor. Ayrıca aramızda koordinasyon komiteleri de var. Su, elektrik, inşaat sorunları konusunda sürekli görüşmeler yapılıyor.

Kürdistan'da evsiz ailelerin sayısı ve konut ihtiyacının yanı sıra temel-altyapı sorunlarının giderilmesi yönünde bir tespitiniz var mı?

Nesrin Berwari: Sadece Hewlêr ili sınırları içindeki tespitlerimize göre 825 köyün inşasına ihtiyaç vardır; bunların çoğu yıkılan köylerdir. Duhok il sınırlarında ise inşa edilmeyi bekleyen 850 köy var. Hewler için daha 125 okulun yapılması gerekmektedir; yine il sınırları bazında Dohuk'ta 60 okula ihtiyaç var. Sağlık hizmetleri açısından da Hewlêr'in 83, Duhok'un 110 sağlık merkezine ihtiyacı var. Hewlêr'in su sorununun giderilmesi için 280 su projesinin gerçekleştirilmesi gerekiyor. Duhok için ise 360 su projesinin gerçekleştirilmesi lazım.

Yol yapımları da bu inşaat projelerimize dahildir. Hewlêr il sınırlarında 2000 km'lik yol yapımına ihtiyaç var. Duhok'un yol yapım ihtiyacı ise 1500 km civarındadır. Bunların yanısıra köylerde ziraat veriminin artırılması için sulama projelerinin gerçekleştirilmesinden hayvan sağlığını koruma merkezlerini kurmaya kadar bir dizi projemiz var.

BM petrol karşılığında gıda programı bu projenizi olumsuz yönde etkilemiyor mu? Yani gıda programı çerçevesinde iç piyasada kimsenin neredeyse ziraat ve hayvan ürünlerine ihtiyacı kalmıyor.

Nesrin Berwari: Evet, bu çok önemli bir sorun. 1996'da BM bu kararı alırken, kararın bu yönünün düzeltilmesi için itiraz ettik: Bu kararın insanların karnını tok tuttuğu doğru; ancak bölgemizin eko-

"Yol yapımları da bu inşaat projelerimize dahildir. Hewlêr il sınırlarında 2000 km'lik yol yapımına ihtiyaç var. Duhok'un yol yapım ihtiyacı ise 1500 km civarındadır. Bunların yanısıra köylerde ziraat veriminin artırılması için sulama projelerinin gerçekleştirilmesinden hayvan sağlığını koruma merkezlerini kurmaya kadar bir dizi projemiz var."

nomik kalkınması için zararlı olduğunu ısrarla söyledik. Nihayetinde BM' in bu çerçevede aldığı 1284 sayılı yeni bir karar var. Bu karara göre Kürdistan'da üretilen ziraat ürünlerini Birleşmiş Milletler satın alacak. Tabi bu karar henüz yürürlüğe konmadı. Ziraat Bakanlığımız, bu kararın yürürlüğe konması için gerekli görüşmeleri ve çalışmaları yürütmektedir.

Bankalardan söz ettiniz, Kürdistan'da bankalar çalışıyor mu?

Nesrin Berwari: Evet bankalarımız var; ama sadece Kürdistan bölgesinde faaliyet gösterebiliyorlar. Tüm mali işlemler bankalar üzerinde yapılıyor. Bir çok şirket ve iş yapan tüccarlarımız, Duhok ile Hewlêr arasındaki para transferlerini bu bankalar aracılığıyla yapıyorlar. Halktan insanlar da paralarını bankalara yatırıyorlar. Hükümet ve bakanlık olarak bizim de paralarımız bu bankalarda bulunuyor.

Kürdistan'da temel sorunlardan birisi de elektrik sorunudur. Genellikle gece saat 12'den sonra elektrikler kesiliyor. Bu sorunun muhatabı bakanlığınız olmayabilir, ancak kabine olarak bu soruna köklü bir çözüm bulmak yönünde bir arayışınız var mı?

Nesrin Berwari: Yeni elektrik santrallerine ihtiyacımız var ve nitekim, Dukan ve Derbendixan üzerinde, yeni elektrik santrallerinin kurulmasının yollarını arıyoruz. Musul'dan Dohuk'a elektrik sınırlı veriliyor. Suyun azalması nedeniyle Dukan'dan alınan elektrik de Hewlêr'e sınırlı geliyor. Sadece hastanelere ve su dağıtım şebekelerine sürekli elektrik verilmektedir. Bunun dışında kısıtlama sözkonusu. İnsanlar, elektrik ihtiyaçlarını özel jeneratörlerle karşılıyor. Bir çok konuda imkanlarımız sınırlı; ancak başaracağımıza inanıyorum.▲

“Muhayyel”den Gerçeğe...

Federal Çözüm...

Sayın Mesut Barzani, Zaho’da bir taksi şoförüyle konuştum; sorduğum bir soruya karşılık şu cevabı verdi: “Özgür Kürdistan çok güzel, çok mutluyuz. Tek endişemiz, Parti (KDP) ile Yekitinin (YNK) arasında olası bir çatışmadır.” Bu sadece bu şoförün değil Kürtlük konusunda duyarlı her insanın kaygısı; bu konuda siz ne düşünüyorsunuz? Kürtler ve Kürt dostları böyle bir çatışmaya bir kez daha tanık olacaklar mı?

KDP Genel Başkanı Mesut Barzani: Bizim temel dileğimiz savaşın bir daha çıkmamasıdır. Hiçbir zaman biz parti (KDP) olarak savaşı başlatan taraf olmadık, hep bize yapılan saldırılara karşı kendimizi savunmak zorunda kaldık. Arzumuz böylesi durumların bir daha tekrarlanmamasıdır. Bu konuda Washington ittifakı tarih için, Kürtler için çok önemlidir. Bu süreçte de çok önemli adımlar atılıyor.

Sürekli bir barışın önündeki temel engel nedir?

Mesut Barzani: Temel engel, Washington ittifakına ilişkin iki ayrı yorum var. Washington’da imzalanan antlaşmanın bir gereği olarak, antlaşmadan hemen sonra seçim hazırlıklarının yapılması ve seçime gidilmesi yönünde temel bir karar aldık. 1992’de yapılan seçimde biz kendi hakkımızdan feragat ederek 50-50 durumuna razı olduk. Buradaki temel kaygımız şuydu: Eğer diğer tarafın istediği durumu kabul etmezsek sorun çıkabilir; Kürtler açısından ilk defa özgür bir ortam sağlanmıştı; bu ilk fırsattı, ilk deneyimdi, ilk kazanımdı. Bunu kaybetmemeye özen gösterdik. Ama maalesef yine savaş başladı. İşte bu süreç bizi Washington antlaşmasına götürdü. Yani Washington antlaşması yürümeyen 50-50 durumunun

neticesidir. Orada bu konuda anlaşma sağladık. Ancak Washington dönüşünden sonra diğer taraf tekrar başa dönmekte ısrar etmektedir; “hayır, önce 50-50 ittifakına dönmemiz lazım”. diyor. Oysa bu ittifakın yürümediği yaşanan deneyimlerle sabittir. Şu anda bizim temel problemimiz budur.

Ortadoğu siyasetiyle ilgili hep şöyle bir mantıktan söz edilir: Güçlü olan zayıfla uzlaşmıyor, zayıf olan ise teslim olmuyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Mesut Barzani: Aslında bu yanlış bir mantıktır. Ancak yaşanan tecrübelerden ders almak gerekiyor. 50-50 ittifakı Kürtlere bir yarar sağlamadı. İlk yıl belki biraz iyiydi; ancak daha sonra Kürt halkına kardan çok zarar getirdi. Buradaki temel sorun kimin daha güçlü ya da kimim daha zayıf olduğu değildir. Kötü bir deneyim yaşadık. Yeneden başa dönmek istemiyoruz. Yapılan antlaşmanın yükümlülüklerinin yerine getirilmesi ve yeni bir seçime gidilmesi gerekiyor.

Yanlış hatırlamıyorsam bundan bir yıl önce, “Amerika’nın bir Kürt politikası yok” diye bir açıklama yaptınız. Acaba hala bu kanıda mısınız?

Amerika'nın artık bir Kürt politikası var diyebilir miyiz?

Mesut Barzani: Amerika siyasetinde bir değişiklik var: Daha önce Amerika buradaki Kürt meselesini Irak'ın bir iç sorunu gibi değerlendiriyordu. Ancak bu mantık 1991'deki Körfez Savaşından sonra değişti ve son bir iki yıldır artık Amerika Irak'ın toprak birliğini koruyarak federal bir çözüm yönünde tutum aldı. Amerika'nın bu konuda ne kadar kararlı olduğu, kararlıysa Kürt meselesi konusunda programının ne olduğu konusunda tam olarak bir şey söyleyemem. Ancak aldığımız duyular ve Amerika medyasından izleyebildiğimiz kadarıyla, Amerikanın bölgenin korunmasına ilişkin taahhütleri ve federal bir çözüme ilişkin açık bir politikası olduğu doğrultusunda. Bu bizim için önemlidir. Zaten biz de Irak'ın bölünmesine ilişkin bir siyaset yürütmüyoruz.

Irak muhalefetine ilişkin ne düşünüyorsunuz? Bu muhalefetin Kürdistan'a ilişkin açık bir politikası var mı, size güven veriyor mu?

Mesut Barzani: Irak Muhalefeti'ni ikiye ayırmak gerekir: Bir kısmı Körfez Savaşından önce de vardı ve yıllarca mücadele, bedeller ödemiştir; diğer bir kısmı ise Körfez Savaşından sonra oluştu. Irak Muhalefeti için çeşitli fırsatlar da doğdu. Ancak bu fırsatları değerlendiremediler. Irak Muhalefeti de Irak halkının bir parçasıdır. Fakat dışarıdan müdahalelerle bir şey yapamazlar. İçerde de rejimi değiştirecek bir güçleri yok.

Bugüne kadar uluslararası çalkantılar ve bunu izleyen bölgedeki siyasal değişimler sonucunda, Kürtlerin kaderi hep çok kötü bir şekilde yeniden belirlendi. Belki bin yıldır, bu kadar uzun süreli bir imkan ilk defa Kürtlerin eline geçiyor ve Kürtler, kendi yönetimleri altında yaşıyorlar. Kürtlerin durum geri dönülemeyecek biçimde artık iyiye doğru mu gidiyor, yoksa uluslararası siyasetin Kürtleri yeniden kötü kaderlerine mahkum etmesi ihtimali hala var mı?

Mesut Barzani: Tabii bu çok zor bir durum. Irak Kürdistan'ının geleceği Irak'ın geleceğine bağlı. Büyük Eylül Devriminin başlangıcında (11. 9. 1961-6.3.1975 yılları arasında süren Kürt ulusal mücadele süreci) Kürt ulusal hareketinin şiarı açıkça şuydu: "Kürdistan'a otonomi, Irak'a demokrasi!" Şimdi de Kürt parlamentosunun aldı-

"Amerika buradaki Kürt meselesini Irak'ın bir iç sorunu gibi değerlendiriyordu. Ancak bu mantık 1991'deki Körfez Savaşından sonra değişti ve son bir iki yıldır artık Amerika Irak'ın toprak birliğini koruyarak federal bir çözüm yönünde tutum aldı. Amerika'nın bu konuda ne kadar kararlı olduğu, kararlıysa Kürt meselesi konusunda programının ne olduğu konusunda tam olarak bir şey söyleyemem."

ğı federal çözüm kararı var. Bu Kürt halkının kararıdır. Yaşanan uzun yılların tecrübesinden sonra bize göre en uygun çözüm federal çözümdür. Gerçekçi bir politika bunu gerektiriyor. Bugünkü uluslararası konjonktürde, bunun dışında başka bir talepte bulunamayız. Ayrılma hakkımız da olsa, böyle bir talep illeri süremeyiz. En makul çözüm federal çözümdür.

Federal çözümden daha geri bir çözüme razı olur musunuz?

Mesut Barzani: Federal çözümden daha geri bir çözüm, Kürt halkının taleplerine cevap verir mi vermez mi? Bu çok yönlü tartışılması ve irdelenmesi gereken bir konu; iki kelimeyle cevaplandırılmaz.

Güney Kürdistan'da adalet mekanizmasının durumunu sormak istiyorum size. Türkiyeli bir gazetecinin Güney Kürdistanla ilgili; "kimin cebinde parası ve belinde silahı varsa adalet onundur" şeklinde bir değerlendirmesini okumuştum. Oysa Mustafa Barzanî döneminde Peşmergenin Kürdistan'da kontrol sağladığı sırada bir tüccar; Mustafa Barzani ye "peşmergeler benden iki kez vergi aldılar bu da yetmiyormuş gibi bana iki tokat attılar." diye şikayette bulunur. Merhum Mustafa Barzani tüccarın parasını verir ve tüccara; "sana tokat atan peşmergeyi görürsen tanır mısın?" diye sorar. Tüccar "hayır" diye cevap verir. Mustafa Barzani "o zaman onun yerine bana iki tokat at, çünkü o benim sorumluluğum altında bu haksızlığı yaptı sana" der. Sormak istiyorum size şu anda Kürdistan adalet terazisinin neresinde?

Mesut Barzani: Maalesef bazı kimseler burayı bilmeden, buradan söz ediyorlar. Bazıları da yıllardır Kürt halkına karşı besledikleri kinden dolayı gerçeği görmeyiyorlar. İdeal bir adaletin var olduğunu söylemiyoruz. Ancak eğer bir kıyaslama yapılırsa, hiç şüphe yoktur ki burada bulunan adalet, çevremizde yok. Kürdistan'daki adalet, özgürlük ve demokrasi civar ülkelerinkinden daha ileride.

Yine merhum Mustafa Barzanî'nin Kürtlere ilişkin uluslararası adalet anlayışını simgeleyen bir sözünden söz etmek istiyorum., "Bir litre petrol bir ton adalet bedeldir" diyordu. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz? Uluslar arası siyasette Kürtlere ilişkin adil bir tutum-

dan söz etmek mümkün mü?

Mesut Barzani: Doğru. Kerkük petrolü Kürtlerin kötü kaderine neden oldu; Kürt halkını kaderi ayaklar altına alındı ve Kürtler petrol çıkarlarına satıldılar.

Peki, Kürlerin bir kez daha güçlü devletlerin petrol ve başka türden çıkarlarına kurban edilmesi ihtimali varmı?

Mesut Barzani: Bu dünyada her şey mümkün; neticenin ne olacağını şimdiden kestiremeyiz. Ancak günümüzde dış dünyanın siyaseti, şartları eskisi gibi değil, bir çok şey değişti. İnsan hakları konusu uluslararası siyasette merkezi bir yer almaktadır; dünya kamuoyunun da tutumu bu yöndedir. O nedenle Kürtlerin bir kez daha uluslararası çıkarlara kurban edilmesi gibi bir durumun tekrarlanacağına ihtimal vermiyorum.

Siz bir konuşmanızda; "Ben üniversite kapısında bir bekçi olmayı başkan olamaya tercih ediyorum" diyorsunuz. Neden?

Mesut Barzani: Üniversite bilim yuvasıdır. Kürt halkının eğitime, bilime ihtiyacı var. Bu da üniversitede yapılır. Kürtler sadece savaşçılıklarıyla değil, ilim ve irfanla da kendilerini dünyaya tanıtmalıdır; geleceğimiz orada. O nedenle ben üniversiteyi her şeyden daha çok önemsiyorum.

"Biz savaş istemiyoruz; ancak hiçbir zorbaya ve diktatöre de boyun eğmeyiz." Bu söz sizindir. Bunun sınırı ne?

Mesut Barzani: Bunun sınırı çok açıktır. Hiç kimseye savaşmak istemiyoruz; hiç kimsenin malında mülkünde gözümüz yok. Diktatör ve faşist zihniyetlere itibar etmiyoruz. Biz demokratik anlayışa, kardeşliğe ve bir arada yaşama prensiplerine inanıyoruz. Kürt halkı olarak kanlı çarpışmalarda çok bedel ödedik. O yüzden ne Kürtlerin, ne de başka bir milletin savaşla yüz yüze gelmesini asla istemeyiz. Ancak birileri hakkımıza, hukukumuzla saldırırsa haklarımızı korumak için elimizden gelen bütün imkanları seferber ederiz.

Kürt davasını dünyaya nasıl tanıtıyorsunuz; dünyaya

"Diktatör ve faşist zihniyetlere itibar etmiyoruz. Biz demokratik anlayışa, kardeşliğe ve bir arada yaşama prensiplerine inanıyoruz. Kürt halkı olarak kanlı çarpışmalarda çok bedel ödedik. O yüzden ne Kürtlerin, ne de başka bir milletin savaşla yüz yüze gelmesini asla istemeyiz. Ancak birileri hakkımıza, hukukumuzla saldırırsa haklarımızı korumak için elimizden gelen bütün imkanları seferber ederiz."

"İşte Kürtler budur" konusunda ne diyorsunuz?

Mesut Barzani: Kürtleri, tıpkı dünyanın diğer ulusları gibi, bir ulus olarak görüyoruz. Kürtler iradeleri dışında parça parça

edildiler. Bu yapılırken Kürtlere hiç sorulmadı. Ancak bu da bir vakadır ve bu nedenle de Kürtlerin çok akıllıca hareket etmeleri gerekiyor.

Merhum Mustafa Barzani, "Biz hiç kimseden yana değiliz-dini, dili, gücü ve ideolojisi ne olursa olsun- her kim ulusal davamızı destekliyorsa ondan yanayız." di-yordu. Bu konuda sizin düşünceniz nedir?

Mesut Barzani: Elbette bizim için esas olan budur. Kim bizim ulusal davamızı doğru buluyor ve destekliyorsa bizim için o dosttur.

PKK konusuna gelmek istiyorum. PKK'nin etkisiyle Türkiye'de Kürtlerin bir kesiminde şu kanaat hakim: "KDP Türk ordusuyla birlikte, PKK'ye karşı savaşıyor." Bu kesim, bu nedenle size çok kırgın. Bu konuyu, siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Mesut Barzani: Hakikat bunun tersinedir. Türkiye'de 1980 yılında yapılan askeri darbe nedeniyle bir çok örgüt ve parti yurtdışına çıkmak zorunda kaldı. PKK'lilerde o dönem Irak Kürdistan'ına geldiler. Onlara çok yardım ettik, kardeşimiz gibi baktık; 1986 yılına kadar bu böyle sürdü, bu çok açıktır. PKK 86'da bize karşı tavır aldı. PKK'nin anlayışı şuydu: "Biz parti olarak güçlendik toparlandık. Önümüzde bir engel var o da KDP'dir. Ne yapıp edip onu Türk ordusu ile Irak ordusunun ateşi arasında sıkıştırarak ortadan kaldırmalıyız." Bundan hareketle sınır karakollarına karşı vur kaç yöntemlerine başvurdular. Saldırılarından sonra sınır civarında yaşayan sivil ve peşmergeler ateşin içinde kalıyorlardı. Biz, "bunu yapmayın; bu yaptıklarınız halka, insanlarımıza zarar veriyor" şeklinde çok rica ettik ama para etmedi.

En son onların bir açıklaması elimize geçti. Bu açıklamada KDP'ye bir sürü hakarete bulunarak her ne şekilde olursa olsun KDP'nin ortadan kaldırılmasının gerektiğini söylüyorlardı. Bu nedenle onların yetkililerini çağırdık ve onlara şunu söyledik: "Bu sizin yatığınız nankörlüktür; 6 yıldır size yardım ediyoruz. Eğer bundan memnun kalmamışsanız da, neden bizi ortadan kaldırma ge-

reğini duyuyorsunuz; bundan sizin çıkarınız nedir?” Sonra onlara, “Madem anlayışınız budur, Allah yardımcınız olsun, size karşı savaşmayız; ancak aramızda hiçbir antlaşma ve protokol da kalmadı” diyerek ayrıldık.

Enfal hareketlerinden sonra, 1990 yılında partimizin 6 kadrosu kaybolmuştu. Bunların akıbeti konusunda hiç bir bilgi edinemiyorduk. Ancak Dohuk ayaklanması sırasında, Duhok'taki Irak istihbarat merkezinin arşivi elimize geçti. Bu arşivlerin içinde, bir belge, açık bir şekilde PKK ile Irak rejiminin bize karşı ittifakını gösteriyordu. Ayrıca kayıp olan 6 kadromuzun da PKK tarafından nasıl Irak rejimine teslim edildiği ele geçirilen belgelerin arasındaydı.

Ayaklanmadan sonra Parlamento kuruldu, parlamentoya karşı çıktılar. Hükümet kuruldu hükümete karşı çıktılar. Her şeye rağmen onlara şunu söyledik: “Başka bir devletin onbaşısına gösterdiğiniz saygının yarısını bizim bir bakanımıza karşı gösterin, sizden başka bir şey istemiyoruz.” Ancak ne yaptılar; yollarda kontrol noktaları koydular, insanları kendilerince yargılayıp idam ettiler. Başka hiçbir yerde barınamadılar. Tüm güçleriyle buraya yöneltiler. Bize karşı savaştilar; köy yollarına mayın döşediler. Buranın şartlarını bozmak için, hakikaten bölge devletlerinin de eli bu işin içinde vardı. 25.8.1995 tarihinde PKK'den bir heyetin bizimkilerle görüştüğü sırada; PKK güçleri bir gecede 23 karakolumuza karşı baskın düzenledi.

KDP'yi suçlayanlar gelip görsünler; PKK nerede savaşmış Diyarbakır, Van Tunceli de mi, yoksa yoksa Hewler ve Dohuk'da mı? Gerçekten PKK Kürt halkına, KDP'ye büyük haksızlıklar ve büyük zulümler yaptı.

Şöyle bir iddia var: Deniyor ki, Washington'da sağlanan antlaşmada PKK'yi de bitirme kararı alındı. Böyle bir şey sözkonusu mu?

Mesut Barzani: Amerika'nın PKK konusunda bizimle böyle bir ittifak yapması mümkün değil. Bizim PKK'yle bir sorunumuz yok. PKK, kendini burada sorun haline getiriyor. Bizim PKK'yle savaşmamız sözkonusu değildir, olamaz da. PKK, kendi savaşımı bizim içimizde ta-

“Enfal hareketlerinden sonra, 1990 yılında partimizin 6 kadrosu kaybolmuştu. Bunların akıbeti konusunda hiç bir bilgi edinemiyorduk. Ancak Dohuk ayaklanması sırasında, Duhok'taki Irak istihbarat merkezinin arşivi elimize geçti. Bu arşivlerin içinde, bir belge, açık bir şekilde PKK ile Irak rejiminin bize karşı ittifakını gösteriyordu. Ayrıca kayıp olan 6 kadromuzun da PKK tarafından nasıl Irak rejimine teslim edildiği ele geçirilen belgelerin arasındaydı.”

şıyor. Türkiye, ABD ya da başka bir gücün PKK'yi bitirme konusunda ittifakı varsa, biz böyle bir işin içinde yer almayız. Şunu da açık bir şekilde ifade ediyoruz PKK'nin Irak Kürdistan'ında yaptığı cerimelere karşı sesiz kalmayız. Her türden Dehhaki (zalim) emellerine karşı kendi bölgemizi ve insanlarımızı korumak zorundayız.

Daha önce de belirttiğim gibi, Kuzey Kürdistan'da kısmen de olsa, KDP'nin, Türkiye Kürtlerinin davasına karşı ya da Kürdistan'ın bu parçasındaki özgürlük hareketine karşı bir cephede yer aldığı doğrultusunda bir kanaat var. Hakkikat bunun tersinedir diyorsunuz. O zaman, bu yanlış kanaatin kırılması için ne düşünüyorsunuz?

Mesut Barzani: Bu çok yanlış bir kanaattir. Türkiye Kürdistan'ını Kürtleri bizim kardeşlerimizdir; gönlümüz onlarla birlikte. Kardeşlerimizin buraya gelip, PKK'nin yaptıklarını görmesini istiyoruz. Burada eli ayağı kopmuş yüzlerce çocuk ve genç var, yüzlerce genç kadın dul kaldı. Yakılmış yüzlerce köy var. Tüm bunlar PKK'nin eliyle gerçekleştirildi. Buradaki insanlar da kırgın. Ancak böyle yanlış bir siyasetin bizim ile Türkiye Kürdistan'ındaki kardeşlerimizin arasını açmasını asla doğru bulmuyoruz; onlarla kanımız canımız birdir. Irak Kürdistanı ile Türkiye Kürdistan'ındaki Kürtleri karşı karşıya getirmek, Kürt düşmanlarının temel programıdır ve bu program PKK'nin eliyle gerçekleştirilmektedir. O yüzden Kürt halkının PKK yönetimini iyi tanıması gerekir. Bu yönetimin Kürt halkına yaptığı ihanetleri ve kötülükleri Kürt halkının iyi bilmesi gerekir.

Öcalan'ın yakalanması ilişkin tepkiniz ne oldu, sizi nasıl etkiledi?

Mesut Barzani: O sıra partimizin politbürosu bu konuda bir açıklama yaptı. Biz hiçbir zaman herhangi bir Kürdün böyle talihsiz bir durumla karşılaşmasını istemedik. Ancak şu da bir gerçek ki, ne ekersen onu biçersin. Öcalan da kendi yanlışlıkların kurbanı oldu.

Irak Kürdistan'ında PKK'nin dışında karşılaştığınız ne türden temel engeller var?

Mesut Barzani: Son birkaç yıl içinde en büyük zorlu-

Tabi bu zorluklardan diğeri birisi de kendi iç savaşımız oldu. Bir de son 30 yılda Kürdistan'ın bütün temel alt yapısı yıkılmıştı. Bu yıllarda köyler boşlatıldı, yıkıldı, insanlar sürgün edildi. Bu beraberinde büyük bir ekonomik yıkım getirdi. Bu köylerin yeniden inşası çok zor oldu. Bu dönemde yaklaşık 400 Kürt köyü PKK'nin eliyle yıkıldı.

Bir ara Irak Muhalefetinin Kürdistan'da konumlandırılması gündeme geldi; siz o zaman dediniz ki, "Kürdistan'ı Irak Muhalefeti için bir savaş köprüsü haline getirmeyiz". Irakla ilişkileriniz nasıl?

Mesut Barzani: Eğer bizim Bağdat'a bağlı olmamız bir kararsa, haliyle Bağdat'la ilişkilerimizin devam eder. İktisadi, ticari ilişkiler doğal olarak sürüyor; petrol ve diğeri akaryakıtların tümü Bağdat'tan sağlanıyor. Sosyal olarak da kimi aileler var, ailenin yarısı burada diğeri yarısı Bağdat'a yaşıyor. Siyasi yönde çeşitli girişimler oldu. Ancak Irak hükümeti henüz bir siyasi çözüme, yani bizim kabul ettiğimiz federal çözüme yanaşmış değil. Irak hükümeti federal çözüme kabul etmediği sürece, siyasi bir çözümün koşulları zordur.

Pek çok şey gelip YNK ile KDP arasındaki kavgaya kilitleniyor. Bu iç sorun hal edilmeden herhangi bir tarafla oturup siyasi bir çözüm bulmakta zor. Sayın Celal Talabani kendisiyle yapılan bir röportajda, "Benim Kek Mesut'la hiçbir sorunum olmadı. Her konuda çok rahat anlaşılıyor; ancak buna rağmen bir bakıyoruz çatışmalar başladı." Acaba bir takım olaylar kontrolünüzün dışında mı gerçekleşiyor?

Mesut Barzani: Tabi bu geçici bir durumdur. Mümkündür. Çatışmaların başında kontrol dışı bazı olaylar gelişiyor olabilir. Sonuçta istenmeyen bazı durumlarla karşı karşıya geliniyor. Bazı gizli ellerin bu işlerin içinde olduğu da bir gerçektir.

Dohuk'ta Mele Mustafa Barzani'nin dağları kışkırtan bir heykeli dikilmiş. Yalnız sizin aile olarak bu tür şeylerden hoşlanmadığınızı öğrendim. Tüm ulusların güçlü sembollere ihtiyaçları vardır. Mustafa Barzani de Kürtler için güçlü bir semboldür. Neden heykellerinin dikilmesine karşısınız?

"Son birkaç yıl içinde en büyük zorluğu PKK bize çıkardı. Tabi bu zorluklardan diğeri birisi de kendi iç savaşımız oldu. Bir de son 30 yılda Kürdistan'ın bütün temel alt yapısı yıkılmıştı. Bu yıllarda köyler boşlatıldı, yıkıldı, insanlar sürgün edildi. Bu beraberinde büyük bir ekonomik yıkım getirdi. Bu köylerin yeniden inşası çok zor oldu. Bu dönemde yaklaşık 400 Kürt köyü PKK'nin eliyle yıkıldı."

Mesut Barzani: Mele Mustafa bizim ailemizin malı değildir. Babamdır; ama Kürtlerin arasında ve dağlarda kaldığı kadar, ailesiyle, çocuklarıyla kalmadı. Sovyetler Birliğine gittiği sıra ben 6 aylıktım. Dönüşünde 12 yaşındaydım; 12 yıl hiç görmedim. Aile olarak dini açıdan onun mezarına beton kubbe yapmak, ya da heykelini dikmek türünden şeylerden uzağız, doğru da bulmuyoruz. Biz böyle bir şey yapmayız. Ancak Kürt halkı kendisi heykelini dikiyorsa, karşı çıkmayız.

İki ciltlik bir kitap yazdığınızı biliyoruz. Bu kitap hakkında bilgi verebilir misiniz?

Mesut Barzani: Yıllarca korunan binlerce belge vardı. Bu belgelerde Barzani ve hareketine ilişkin çok önemli bilgiler bulunmaktadır. Söz konusu belgelerin kaybolması ya da satılması korkusu vardı. Yazdığım kitap, bu belgelerin bir kısmını, onun mücadele arkadaşları ve onunla Sovyetler Birliğine giden yoldaşlarının anlatımları ile benim de tanıklıklarımı kapsayan bir çalışma. Amacım, 20 yüzyılın ilk yarısının başlarında başlayan ve ikinci yarısının büyük bir kısmını kapsayan Barzani ve onun hareketinin tarihsel bir dökümünü yapmaktır. Eğer fırsat olursa bu çalışmayı daha da geliştirmek istiyorum; çünkü eklenecek yeni bilgiler ve belgeler var.

Kişisel yaşamınızla ilgili bir iki şey sormak istiyorum. Bundan birkaç yıl önce bir dergide sizin, 16 yaşınızda Melayê Cizrî'den sevgilerinize aşk şiirleri yazdığınızı okudum.

Mesut Barzani: (kahkaha) İlginç bunu nereden öğrendiniz?

Bir dergiden okudum.

Mesut Barzani: Doğru. Çocukluğumdan beri Melayê Cizerî ve Ehmedê Xani'nin şiirlerini çok beğenirim

Müzik?...

Mesut Barzani: Kürt stranlarını çok severim. Mihe-med Arif Cizrewî, Hesen Cizrewî, İsa Berwarî, Taha Tewfîq. Yeni kuşaktan ise Şivan'ın sesini ve üslubunu çok beğeniyorum. ▲

"Muhayyel"den Gerçeğe...

"Selahaddini Eyyubi'nin Torunları Savaşta da Barışta da Merttirler!"

Sayın Samî Abdurrahman, KDK ile YNK arasında süren barış prosesi sürekli bir barışa dönüşerek Kürdistan'da yeni bir yönetim birliğiyle sonuçlanır mı; varsa bunun önündeki engeller nelerdir?

Sami Abdurrahman: Bu konu bizim için hayati bir meseledir. Eğer biz iki parti kendi aramızdaki sorunu anlımızın aklıyla hal edebilirsek, Irak Kürdistan'ının sorununu yüzde 90 haletmiş oluruz. Tabii bu sorunun uzun tarihsel bir arka planı var. Bu tarihsel arka plan üzerinde farklı yorumlar yapılabilir. Ben kısaca YNK ile KDP'nin arasında ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright gözetiminde, 17 Eylül 1998'de Washington'da imzalanan antlaşma üzerinde durmak istiyorum. Bu KDP ile YNK arasındaki ihtilafların giderilmesi için çok önemli ve tarihi bir antlaşmadır. Yerine getirilemeyen kimi yükümlülüklerle rağmen, o günden bu yana çok önemli pozitif adımlar atıldı; bir kere bu süre zarfında hiç çatışma ol-

madı. ABD gözlemci sıfatıyla taraflara şu mesajı açık bir şekilde verdi: Savaşı çıkaran taraf her kim ise ABD'yi karşısında bulacaktır. O yüzden bu antlaşma halkımız için çok önemlidir.

Her iki bölgede de insanlar serbest dolaşiyor; ticaret serbesttir. Ayrıca şimdiye kadar KDP-YNK arasında 38 barış görüşmesi gerçekleştirildi. Ancak bölgesel bir yönetim birliği hala kurulmuş değil; bu da bizim için temel bir sorundur. Vicdani bir kanaat olarak söylüyorum; bu konudaki engeller KDP'den kaynaklanmıyor. Washington antlaşması, parlamento ve hükümetin 92 seçim sonuçlarına göre yeniden kurulmasını ya da yeni bir seçime gidilmesini karara bağlıyor. Bilindiği gibi 92

seçimlerinde KDP'nin oyları çoğunluktaydı.

Başkan Mesut Barzani parlamentoda yaptığı bir konuşmada da YNK'ye açık çağrı yaptı;

"Gelin, ya 92 seçim sonuçlarına göre bir parlamento ve hükümet kuralım; ya da yeni bir seçim için birlikte şartları normalleştirme yoluna gidelim; hangisini tercih ediyorsanız öyle yapalım." dedi. YNK ile yaptığımız en son toplantıda bunu karar olarak kendilerine bildirdik. Bu konuda henüz bir aşama kaydettiğimiz söylenemez. Diğer konularda bir çok şeyi hal ettik.

Geçenlerde Süleymaniye bölgesinde belediye seçimi oldu ve Celal Talabani KDP'nin de bu seçimlere katılması için çağrı yaptı, neden katılmadınız?

Sami Abdurrahman: Bu çağrı sadece bir demagogidir. Partimiz orada özgür bir şekilde faaliyet gösterme imkanına sahip değil. O yüzden biz seçimlere katılmayı uygun görmedik.

Karşılıklı tutsaklar sorunu vardı o ne oldu?

Sami Abdurrahman: Partinin elindeki YNK'li tutsakların sayısı çok az.

Kaç kişi?

Sami Abdurrahman: Kalanların sayısı 5-6 civarında. Bunlar da sivil halka karşı toplu katliamları gerçekleştirenlerdir. Zaho katliamı gibi, ki Zaho'da 150 sivil öldürüldü. Kalanlar bu türden suçları işleyenlerdir. bir takım olayların üstü örtülmemesi için bunların idam cezaları infaz edilmeyecek.

YNK'nin elinde KDP'li tutsakları var mı? Varsa kaç kişi?

Sami Abdurrahman: Akıbetinden hiç haber ala-

Şimdiye kadar aramızda dört kez sıcak çatışma yaşandı; 94-95-96-97. yıllarında. Tüm içtenliğimle söylüyorum; bu çatışmaların hiç birisini KDP başlatmadı; bu ispatlanabilir de. Bundan böyle de hiçbir zaman çatışmayı başlatan taraf biz olmayacağız. Barış prosesinin başarıya ulaşması için şimdiye kadar 110 milyon dolar YNK'ye verdik. Bir çok konuda ortak hareket etmek için çaba sarf ediyoruz.

madığımız 50-60 kişi var. Bunların kaçını sağ kaçı öldürüldü bilmiyoruz.

Behdinan-Soran ya da Kurmanç-Soran konusunda da siyasete yansıyan bir çelişki var mı?

Sami Abdurrahman: Bunun aslı esası yoktur. Akra'dan bu tarafa, yani Hewlêr ve civarında yaşayan Kürtler Soran lehçesiyle konuşuyorlar. KDP ulusal bir parti olarak kuruldu. Barzani kendisi bu bölgede [Soran bölgesi] olmadan parti başkanlığına seçildi. Parti yönetiminde de her yöreden insan var. Kurduğumuz bugünkü kabinede Yezidi, Asuri, Keldani ve Türkmen var; bu topraklarda yaşayan tüm etnik ve dini gruplardan insan var. Bazıları bölgecilik yapmak istiyor; ancak bunun bir etkisi olmuyor.

Siz yetkili bir isim olarak, KDP-YNK arasındaki sorunlar bir daha sıcak çatışmaya dönüşmeyeceği yönünde umut veren bir söz verebilir misiniz?

Sami Abdurrahman: Şimdiye kadar aramızda dört kez sıcak çatışma yaşandı; 94-95-96-97'de. Tüm içtenliğimle söylüyorum; bu çatışmaların hiç birisini KDP başlatmadı; bu ispatlanabilir de. Bundan böyle de hiçbir zaman çatışmayı başlatan taraf biz olmayacağız. Barış prosesinin başarıya ulaşması için şimdiye kadar 110 milyon dolar YNK'ye verdik. Bir çok konuda ortak hareket etmek için çaba sarf ediyoruz. Örneğin eğitim ve sınav sistemi konusunda, Temyiz Mahkemesi hususunda ortak hareket etme yönünde çok çaba sarf ettik. Ortak hükümet döneminde burada bir Temyiz Mahkemesi kurmuştuk. Ancak YNK bunu ihlal etti.

Temyiz Mahkemesi konusunda bilgi verebilir misiniz?

Sami Abdurrahman: Temyiz Mahkemesi'ne üye olabilmek için 20 yıl hakimlik yapmış olmak gereki-

yor. Temyiz Mahkemesi ortak hükümet döneminde kuruldu; Hewlêr'de bulunmadığımız dönemde de bu Mahkeme vardı. YNK burayı kontrolüne geçirdiği sırada bir-

kaç üyesini değiştirdi. Bizim dönemde sadece bir üyesi değişti. Şimdi biz buradayız, Temyiz Mahkemesi'nin bize karşı aldığı kararlar var; YNK'nin burada bulunduğu sırada YNK'ye karşı aldığı kararlar var; yani tamamıyla bağımsız bir mahkemedir. YNK Süleymaniye'de yeni bir mahkeme kurdu. Mam Celal kendisini Kürdistan Başkanı ilan etti. Bu her iki konu da Washington Antlaşması'nın ihlalidir. Mam Celal kendisini Süleymaniye valisi ilan etseydi normal görülebilirdi; ancak kendisini Irak Kürdistan'ının tümünün başkanı ilan etti. Oysa Washington Antlaşması bölge yönetiminin yapısına ilişkin bütün düzenlemelerin seçimine yapılmasını öngörüyor. ABD'nin Kürdistan'ı ziyaret eden heyeti, Mam Celal'in kendisini Kürdistan Başkanı ilan etmesi ve Süleymaniye'de kurulan mahkeme konusunda YNK'yi uyardıklarını söyledi. Bu sorunlar yeniden bir iç çatışmaya dönüşür mü diye sorarsanız, ben hayır derim.

Bu konuda nasıl bu kadar emin olabiliyorsunuz?

Sami Abdurrahman: Bana göre sıcak bir iç çatışmanın şartları kalmadı. Birincisi, petrol karşılığında gıda programı Kürdistan için çok önemli. 1999 yılında gıda ve ilaç hariç, bu programdan sadece Kürdistan bölgesine düşen pay 708 milyon dolar. Kürdistan'da yaşayan her aile, her yönüyle kendine yetecek kadar gıda (un,yağ, çay, şeker, sabun vs.) yardımı alıyor. Bununla birlikte iş imkanları da Kürdistan'da arttı. İnsanların karnı tok olduktan sonra bin dinar için silahı alıp savaşmazlar. Bu durum iç savaş olasılığını büyük ölçüde azaltıyor. Kimi bölgesel değişimler de bu yönde geliyor; İran'daki değişimler, savaş değil barışı destekleyen değişimlerdir. Bilindiği gibi Kürdistan'daki iç savaşta bölge devletlerinin rolü çok büyüktür.

1999 yılında gıda ve ilaç hariç, bu programdan sadece Kürdistan bölgesine düşen pay 708 milyon dolar. Kürdistan'da yaşayan her aile her yönüyle kendine yetecek kadar gıda (un,yağ, çay, şeker, sabun vs.) yardımı alıyor. Bununla birlikte iş imkanları da Kürdistan'da arttı. İnsanların karnı tok olduktan sonra bin dinar için silahı alıp savaşmazlar. Bu durum iç savaş olasılığını büyük ölçüde azaltıyor.

Konuşmanızdan Kürdistan'daki iç çatışmada İran'ın rolünün olduğu anlamı çıkıyor. İran'daki, reformist olan hükümetten bu konuda umutlu musunuz?

Sami Abdurrahman: Evet, bu bir gerçektir. Şimdiye kadar bölge devletlerinin içinde olmadığı hiçbir iç çatışma burada yaşanmadı. Durum bölge devletleri açısından da hızla değişiyor. Bölge devletlerinden daha önemlisi Amerika'nın tutumudur: Amerika dünyada tek süper güçtür ve Kürdistan'daki savaş onun politikasına ters düşüyor. O yüzden Amerika bu konu üzerinde hasasiyetle duruyor. Savaşın çıkarmaması yönünde ABD ile antlaşma yaptık.

Bölge devletlerinin bir Kürt oluşumuna karşı, stratejik bir tutuma sahip oldukları biliniyor. Bir reformla ya da başka bir biçimsel değişiklikle bu tutum değişeceğine inaniyor musunuz?

Sami Abdurrahman: Tabii benim söylediğim biraz farklı. İran'da reformistlerle muhafazakarlar birbiriyle çekişme halindedir. Reformist kanat devrim ihracından bütünüyle vazgeçti. Ayrıca bu kanat, halkın 20 senedir bastırılan taleplerine kulak veriyor, dünyanın her tarafıyla ticari ilişkiler geliştirmek istiyor. Barışı bozan diğer bir unsur da PKK'dir; 1992'de PKK ortak hükümete savaş açtı. 1995'te ise KDP'ye karşı savaş başlattı;1996'daki savaşta da PKK'nin rolü çok ve 1997'deki savaşa da katılımı çok; yani PKK bölgede bir savaş unsurudur.

Artık PKK'yle çatışma sona erdi diyebilir miyiz? PKK'nin savaşı yeniden başlatma ihtimalinin kalmadığını söyleyebilir miyiz?

Sami Abdurrahman: Temennimiz PKK'nin yaşanan acı deneylerden ders çıkarmasıdır.

Türkmenlerin haklarını biz programlaştırdık ve bu haklara sonuna kadar saygılıyız. KDP'nin programında Türkmenler'in, Asuriler'in hakları yer almaktadır. Sadece bugün değil, 20 sene önce de parti programında bu haklar yer alıyordu. 12. Kongrede güncelleştirdik. Bu nedenle, Türkmen kardeşlerimizle nasıl hareket edeceğimiz hususunda kimsenin bize ders vermesine gerek yok.

PKK'nin KDP'yle, Kürdistan hükümetiyle savaşını neye bağlıyorsunuz?

Sami Abdurrahman:

Bölge devletlerinin tahriklerine. Bölgedeki tüm devletler PKK'den bunu istiyor.

Peki bölge devletlerinin bu tutumu hala geçerli değil mi, şartlar değişti mi?

Sami Abdurrahman: Sanırım, bölge devletlerinin PKK üzerine hesapları değişiyor artık. PKK izlediği politikalar yüzünden bir hayli güç yitirdi. Ancak bundan PKK'nin artık aynı hatayı yapmayacağı sonucunu çıkarmak zor. Fakat şartları da zor.

KDP'nin katılımcı ve çoğulcu siyasetinden söz ediyorsunuz. KDP'nin diğer etnik ve dinsel azınlıklara karşı tutumu nasıl? Mesela Asurilere karşı; geçenlerde "KDP Asuruların bir köyünü kuşatmış" diye bir haber yayıldı, bu nedenle soruyorum.

Sami Abdurrahman: Irak Kürdistan'ın üç vilayetinde Asuri - Keldanilerin (Mesihî) nüfusu 38 bindir. Bunların çoğunluğu Hewlêr ve Duhok'ta yaşıyor. Süleymaniye de nüfusları çok az. Buna rağmen şu anda kabinde kaç Mesihî bakanın bulunduğunu biliyor musunuz? Üç bakan. Maliye Bakanı, Sanayi Bakanı, ve Bölge Bakanı. Sanayi Bakanı aynı zamanda Asuri Demokratik Hareketi politbüro başkanıdır. İşçi Partisi'nin Sekreteri de Asuri'dir. o da kabinde bölge bakanıdır; yani devlet bakanı statusünde. Fransuva Herîri Asuridir ve aynı zamanda Parlamento KDP grup başkanıdır. Mesihî 6 tane Parlamento üyesi var. Bunlardan iki KDP'lidir. Diğer dördünden birisi bağımsız, üçü de Asuri Demokratik Hareketin temsilcileridir. Ayrıca Asurilerin gazeteleri, radyoları ve televizyonları var. Asuri dilinde eğitim kurumları var. Tüm bunlar ortada. Amerika'da ya da başka bir yer-

de oturan bir Asuri, bir haber uyduruyor, sağa sola internetle gönderiyor. Basın da buna bakarak yalan yanlış haber yayınlamaktadır.

Kürdistan Hükümeti'nin Türkmenlere karşı tutumu nasıl? Türkmenlerin Kürdistan'da nüfusu ne kadar?

Sami Abdurrahman: Kürdistan'da Türkmen nüfusu çok az. Süleymaniye ve Duhok'ta Türkmen hiç yok; çok az bir nüfusları güneyde Kifri kentinde var. Hewlêr kentinde herkes gibi Türkmenlerin de kendi okullarını açmalarına iznini verildi. buna Türkmenler de dahildir. Okulların yanı sıra partileri, cepheleri var. Radyo, televizyon ve gazeteleri var. Türkmen okullarında öğrenci sayısı 2. 400'dür. Hükümette Türkmen bir bakan var.

Hewlêr'de 1000'in altında Türkmen ailesi var. Türkmenler'in nüfusu en fazla 6-7 bin civarındadır. Bazı Türkmenler 30 senedir burada yaşamıyor. Buna rağmen 3 milyon Türkmen nüfusu nereden çıkarılıyor anlamıyorum. Olmayan Türkmenlerle Kürdistan'ı Türkmenistan yapmak istiyorlar.

Türkiye hep Türkmenleri gündeme getiriyor, onların siyasal ve sosyal haklarından söz ediyor; hatta onlar için otonomi talep ediyor. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Sami Abdurrahman: Türkmenlerin haklarını biz programlaştırdık ve bu haklara sonuna kadar saygılıyız. KDP'nin programında Türkmenler'in, Asuriler'in hakları yer almaktadır. Sadece bugün değil, 20 sene önce de parti programında bu haklar yer alıyordu. 12. Kongrede güncelleştirdik. Bu nedenle, Türkmen kardeşlerimizle nasıl hareket edeceğimiz hususunda kimsenin bize ders vermesine gerek yok.

Kerkük'te ne kadar Türkmen nüfusu var? Kerkük'te de Türkmen nüfusunu yoğun olduğu iddia ediliyor.

Sami Abdurrahman: Irak'ta Türkmen yoğunluğu sadece bir kent var; o da Tılahfır. Musul'un batısında bulunuyor. Ne Kerkük'te ne Kerkük'ün herhangi bir kaza ve kasabasında Türkmen yoğunluğu hiç bir yerleşim yeri yok. Kerkük'ün vilayet sınırlarının tümünde nüfusun çoğunluğunu Kürtler oluşturmaktadır.

Kürdistan hükümetinin komünistlere karşı yaklaşımı nedir?

Sami Abdurrahman: Kürdistan Komünist Partisi'nden bir bakanımız var. Bu parti Irak Komünist Partisinden ayrıldı; Komünistlerle tarihsel olarak ilişkilerimiz çok iyidir. Komünist Partisi'nin de radyosu, televizyonu ve diğer yayınları var. Herkesten daha çok Kürt olan Yezidiler'in dinsel sorunlarının giderilmesi için hükümette Yezidi bir bakanımız da var.

Kürdistan'da İslam hareketi ne durumda?

Sami Abdurrahman: İslam Hareketin iki önemli örgütü var: Birincisi İslami Birlik Hareketidir. Yapılan genel ve çeşitli yerel seçimlerde; öğrenci dernekleri ve Süleymaniye'deki belediye seçimlerin halkın yüzde 20'sinin desteğini aldı. Diğer İslami örgüt adı Bizotneweyî İslami'dir (İslami Hareket). Bu parti Halepçe'de güçlüdür. Diğer ufak tefek bazı İslami örgütler de var. İslamcı partilerin tümü ulusal hareketlerdir. Bugüne kadar Kürtler müslüman ya da başka bir dinden oldukları için değil, Kürt oldukları için öldürüldüler. Herkes bunun bilincinde.

Kürdistan'da birkaç terörist eylem gerçekleştirildi ve bu eylemlerin dinci örgütler tarafından gerçekleştirildiği ileri sürülüyor. Doğru mu?

Kürdistan Komünist Partisi'nden bir bakanımız da var. Bu komünist parti Irak Komünist Partisinden ayrıldı; Komünistlerle tarihsel olarak ilişkilerimiz çok iyidir. Komist Partisi'nin de radyosu, televizyonu ve diğer yayınları var. Herkesten daha çok Kürt olan Yezidiler'in dinsel sorunlarının giderilmesi için hükümette Yezidi bir bakanımız da var.

Sami Abdurrahman:

Bu eylemleri yapanlar Bizotneweyî İslami hareketine mensup kimseler. Ancak örgüt yönetiminin bu işlerle ilgisi yok. Bunların İslami hareketin dışında ve dış kaynaklı olarak bu eylemleri gerçekleştirdikleri sonucuna varıldı.

Asya'da, Kafkasya'da ve dünyanın diğer bir çok ülkesi gibi Fethulahçılar olarak bilinen cemaatin Kürdistan'da da okulları var. Kürdistan'da Fethulahçıların durumu nedir?

Sami Abdurrahman: Hewlêr'de Fettullahçıların Işık Koleji adında bir koleji var. Matematik, fizik, kimya dersleri bakımından çok başarılı okullar. Dil derslerini de iyi veriyorlar; İngilizce, Fransızca, Türkçe. Hatta Kürtçe dersler de okutuyorlar. Uysal, ılımlı bir cemaat.

Peki bunlar bu işi sadece bir hayır kurumu olarak mı yapıyorlar, yoksa misyonerlik ya da başka siyasi amaçları mı var?

Sami Abdurrahman: Doğrusu tam olarak bilmiyorum. Şimdiye kadar onlarla hiçbir problemimiz olmadı.

Bu okulun Eğitim-öğretim elemanları daha çok nereli?

Sami Abdurrahman: Daha çok Türk.

Başka bir konuya geçmek istiyorum: Siz Kürt diplomasinin bilinen bir isimsiniz, Kürdistan diplomasisi ne kadar başarılı?

Sami Abdurrahman: Bana göre genel olarak KDP'nin başarılı bir diplomasisi var. KDP, diplomasinin başta gelen sırası ve nezaket kurallarını çok iyi biliyor. Bazı kimseler diplomasiyi bir şova dönüştür-

mektedirler. Herhangi bir ülkenin dışışleri bakanıyla kapalı odalarda yapılan konuşmaları açık bir ilan şeklinde veriyorlar.

Mele Mustafa Barzani döneminde de KDP'nin güçlü bir diplomasisi vardı. 70-74 yıllarında Bağdat hükümetinde yer aldık. O yıllarda diplomasinin tüm kurallarını öğrendik. KDP'nin o dönem dört tane bakanı vardı. bu bakanlar tüm diplomatik görüşmelere katılıyorlardı. Önemli bir tecrübe edindik.

Son on yılda diplomatik ilişkilerin gelişmesi için fırsatlar doğdu. Son kalkışmadan sonra, Amerika, Fransa, İngiltere Almanya, Avrupa'nın hemen bütün ülkeleri ve diğer bölge devletleriyle (Türkiye, Suriye, İran, Irak) diplomatik ilişkileri geliştirme fırsatını bulduk ve bu ülkelerin diplomasisinden tecrübeler edindik. Diplomaside uluslararası standartları yakaladığımızı söyleyebiliriz. Örneğin Anklara'daki temsilcimiz Sefin Dızayî; hem Ankara, hem diğer diplomatik çevrelerle ilişkilerimizi gayet düzeyli ve ciddi bir şekilde yürütüyor. Amerika ve Britanya'nın federal bir çözümü kabul etmelerinde Kürt diplomasisinin aydınlatıcı ve ikna etme kabiliyetinin çok önemli bir payı var.

Kürdistan'ın şu anda karşı karşıya bulunduğu zorluklar nelerdir?

Sami Abdurrahman: En büyük sorunumuz ulaşım sorunudur. Hava yolunun olmaması yüzünden istediğimiz bir ülkeye buradan direkt gidemiyoruz. Komşu ülkelere birinin üzerinden gidebiliyoruz ancak. Genellikle Türkiye üzerinden çıkıyoruz. Türkiye, yabancı heyetlerin gelip bizi ziyaret etmelerine izin vermiyor. Hava yolu olsaydı başka ülkelere buraya diplomatik ziyaretler kolayca gerçekleşirdi. Gelmeyi de çok istiyorlar. Bu ulaşım problemi yüzünden ne biz kolayca istediğimiz ülkeye gidebiliyo-

Bu saatten sonra ABD'nin ben çekiliyorum Kürdistan'la bir ilgili bir sorumluluğum yok şeklinde bir tutum alması çok zor. Bu konuda dünya kamuoyunun büyük bir duyarlılığı var. Bağdat'ta olası bir hükümet değişikliğinde -ki bu koşullarda çok zor- ABD bu hükümete Kürtlerin hukukuna riayet etmesini, bize de bu demokratik hükümete katılmamızı söyleyebilir.

ruz, ne de başkaları gelebiliyor.

İran'la ilişkileriniz nasıl?

Sami Abdurrahman:

Bir iki yıl öncesine kadar ilişkilerimiz bozuktu. Şimdi düzeldi.

Kürt diplomasisinin Washington'daki konumu nasıl?

Sami Abdurrahman: Washington'la ilişkilerimiz gayet düzeyli ve ciddidir. Amerika'ya giden her yetkili yöneticimiz Dışışleri Bakanlığı tarafından kabul ediliyor. ABD'nin dışışlerinden resmi temsilciler ve saygın kişiler buraya geliyor. Birleşmiş Milletler nezdinde de ABD, Irak Kürdistan'nın hukukunu savunuyor.

İngiltere'yle ilişkileriniz nasıl?

Sami Abdurrahman: Bu devletle de ilişkilerimiz çok iyi. İngiltere, Irak ve Kürdistan konusunda oldukça iyi. Dostane ilişkilerimiz var.

Fransa nasıl?

Sami Abdurrahman: Fransa'yla Miterand döneminde iyiydi. Şimdi eskisi kadar iyi değil.

Fransa'yla iyi olmamasını nedeninin Fransa'nın Bağdat'la ilişkileri olduğunu söyleyebilir miyiz?

Sami Abdurrahman: Evet.

Almanya?

Sami Abdurrahman: Almanya'yla da ilişkilerimiz çok iyi. Orada temsilcimiz olarak Dilşad Barzani bulunuyor. Dilşad Barzani Büyükelçi statusünde saygı görüyor.

Son kalkışmada 150 bin Irak askerini esir aldık. Bunların arasında Enfal operasyonlarına ve Halepçe katliamlarına katılanlar da vardı. Ancak

Amerikan'ın hava güvenlik şemsiyesi ne kadar güvenli? Ez azında gelecek için.

hiç birisinin kılına dokunmadık hepsini serbest bıraktık. bu tutumumuz Irak ordusunau, Irak halkını çok etkiledi. Araplar bizim için "bunlar Selahaddini Eyyubi'nin torunlarıdır savaşta da barışta da merttirler" diyorlardı.

Enfal operasyonlarına ve Halepçe katliamlarına katılanlar da vardı. Ancak hiç birisinin kılına dokunmadık hepsini serbest bıraktık. bu tutumumuz Irak ordusunu ve

Sami

Abdurrahman:

Benim düşünceme göre, bu saatten sonra ABD'nin ben çekiliyorum, Kürdistan'la ilgili bir sorumluluğum yok şeklinde bir tutum alması çok zor. Bu konuda dünya kamuoyunun büyük bir duyarlılığı var. Bağdat'ta olası bir hükümet değişikliğinde -ki bu koşullarda çok zor- ABD bu hükümete Kürtlerin hukukuna riayet etmesini, bize de bu demokratik hükümete katılmamızı söyleyebilir. Bu hükümetle anlaşım anlaşamayacağımız konusunda şimdiden bir şey söyleyemez. Yeni hükümet bizimle federal bir devleti kurma konusunda uzlaşırsa ve bu anlaşmanın koşullarına uyarsa mesele kalmaz, biz de anlaşırız.

Irak halkını çok etkiledi. Araplar bizim için "bunlar Selahaddini Eyyubi'nin torunlarıdır savaşta da barışta da merttirler" diyorlardı.

Kürtler kendi iradeleri dışında, dört parçaya bölünmüş durumda; kardeş dört ayrı parça. Belki siyasi olarak bugün bu dört kardeşin birleşmesi zor. Ancak bu kardeşlerin birbirlerini daha iyi anlaması için ortak bir alfabe hayati bir önem taşımaktadır. Bunun gerçekleştirilmesi için de siyasi bir kudrete ihtiyaç var. Bu kudret bugün burada var. Latin alfabesi konusunda siz ne düşünüyorsunuz?

Türkiye'de de Kürtler ve bir Kürdistan var. Siz Türkiye'deki Kürtler hakkında ne düşünüyorsunuz?

Sami Abdurrahman: Bize göre de Kürtçe için en uygun alfabe Latin alfabesidir. Celadet Bedirhan'ın bu konudaki çalışması en bilimsel olanıdır. Ancak burada Irak Anayasası bizi bu konuda engelliyor. Pratik anlamda da burada herkes Arapça alfabesiyle eğitim-öğretim görmüş. 1970 otonomi antlaşmasında kültürel alanda Kürtlere bir sürü hak tanındı. Ancak Latin alfabesi konusundaki talebimiz kabul edilmedi; "Bu parçalanmaya yol açar" diyerek bu talebimizi red ettiler. Ancak herşeye rağmen bizim ortak bir alfabeye ihtiyacımız var. 1970'de Kürt Dili Araştırma Kürsüsü'nü kurduk. Bu kürsü 4-5 yıl iyi de çalıştı; daha sonra çalışmaları kesintiye uğradı. Şimdi bu kürsüyü yeniden kurmak için uğraşıyoruz. Sanırım önümüzdeki bir iki ay içinde bunu gerçekleştireceğiz. Bu dil araştırma ve çalışması, aşağı Kurmanca (Soranca), yukarı Kurmanca, Zazaca, Lorca ve Feylice gibi değişik lehçe ve ağızları kapsayacak şekilde olacaktır. Buradaki amaç lehçelerin birbirine yaklaştırılmasıdır. Temel dileğimiz bunu başarmaktır. ▲

Sami Abdurrahman: Bu açıktır, Türkiye Kürtleri kardeşlerimizdir; İran Kürtleri de öyle, Suriye Kürtleri de öyle. Bu tartışmasız bir hakikattir. Her kardeş kendi kardeşinin iyiliğini ister, müreffeh olmasını ister. PKK hariç sürekli Türkiye Kürtleriyle, örgütleriyle ilişkilerimiz hep iyi olmuştur. PKK'nin yaptıklarını Türkiye Kürtlerine mal etmiyoruz. Ancak Türkiye bu ülkelerdeki kardeşlerimiz kendi sorunlarını devletle nasıl çözmek istediklerine kendileri karar vermelidirler.

Kanaatimize göre Türkiye ne kadar Avrupa'yla yakınlaşırsa o kadar Türkiye Kürtlerinin durumu daha iyi olacaktır. Ayrıca Kürtlerin iç içe yaşadığı halklara karşı düşmanlık yapmaması lazım; biz burada hala Araplarla Kürtlerin kardeşliğini savunuyoruz. Türklerle Kürtlerin kardeşliği de öyle. Son kalkışmada 150 bin Irak askerini esir aldık. Bunların arasında

“Muhayyel”den Gerçeğe...

Salahaddin Üniversitesi

Salahaddin Üniversitesi Rektörü Prof. Seadi Berzenci, 1942 yılında Kerkük'ün Kadirkerem köyünde dünyaya geldi. İlkokulu kendi köyünde okudu, orta öğrenimini Kerkük'te tamamladı. 1966 yılında Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olan Seadi İsmail Berzenci 1975'te Fransa'ya gitti, Fransa'da Medeni Hukuk üzerinde doktorasını yaptı. 1983'te Süleymaniye üniversitesinde ders vermeye başlayan Berzenci'nin hocalığı fazla sürmedi. Kürt meselesi konusunda Saddam rejimine ters düştüğü için üniversiteden atıldı. 1986'da tekrar üniversiteye döner, 1988'de Doçent olur, bu arada diğer Kürt akademisyen arkadaşlarıyla birlikte Kürt Hakları Şavunma Komitesini kurarlar. 11 Nisan 1991'de büyük göç sırasında Hakkari'nin Çukurca kampına sığınanların arasında ve dönemin ABD Dışişleri Bakanı James Baker ile görüşen Kürt heyetinin başında bulunmaktadır. Bu vesileyle Kürt trajedisini dünyaya duyurmada büyük bir rol oynar. 1992'de tekrar Salahaddin Üniversitesinde Hukuk ve Siyasal Bilimler Fakültesinde Dekan olarak göreve başlar. Bereyi Kürdistanî (Kürdistan Cephesi) döneminde Kürdistan Parlamentosu'na Kanun tasarılarını hazırlayan komitenin içinde yer alır. 1994'te aynı Üniversitede profesör olur. 1995'te Mesut Barzani'nin hukuk danışmanı olur bu görevinin yanı sıra 5 ay önce Salahaddin Üniversitesinin Rektörü olarak atanır.

Hocam Salahaddin Üniversitesi hakkında biraz

bilgi verebilir misiniz, üniversitenin bünyesinde kaç fakültesi ve bölümleri var?

Prof. Seadi Berzenci: 1996' yılına kadar 7 fakültesi bulunuyordu; bunlar da Fen Bilimleri fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi, Edebiyat ve Sanat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ve Tıp Fakültesiydi. 96'dan sonra Farmakoloji, Ziraat Fakültesi ve Eğitim Fakültesi dahil olmak üzere 5 fakülte daha kurduk. Şu anda toplam olarak 12 fakülte ve bu fakülteler bağlı 57 bilim dalı bulunmaktadır. Bu fakültelerin tümünde her dalda mastır ve doktora tezi yapma imkanı var. Eğitim Fakültesine bağlı ilahiyat, tarih ve sosyoloji bölümlerinin yanı sıra Fars dili, Arap dili, İngiliz dili ve Kürt dili bölümleri bulunmaktadır. Ayrıca bu yıl Arkeoloji bölümünü de kurduk

Bir kıyaslama yapılırsa Salahaddin Üniversitesinin dünyanın diğer üniversiteler göre statüsü ve düzeyi nedir?

Prof. Seadi Berzenci: Salahaddin Üniversitesi ve Kürdistan'ın diğer üniversiteleri (Süleymaniye ve Duhok üniversitesi) üçü de Uluslararası Üniversiteler Birliğine üyedirler. Dünyada kabul gören herhangi bir üniversitenin statüsü neyse bu üniversitelerin de statüsü o dur. İlle de bir kıyaslama gerekiyorsa, Bilimsel açıdan, Salahaddin Üniversitesi, Bağdat Üniversitesinden, İran ve Suriye üniversitelerinden de bir çok alanda daha ileri bir düzeydedir. Burada eğitim çok ciddi olarak yapılmaktadır.

“Üniversitenin, Kürt toplumunun bilimsel yönden ihtiyaç duyduğu bilim adamı ve uzman kadroları yetiştirmek gibi temel bir görevi var. Bu misyona uygun bilimsel alanda ilerleme sağlamak ve bilimsel eserler vermekle yükümlü. Bu anlamda, şu anda Kürt parlamentosu ve Kürt Hükümetinin önünde; siyasi, kanuni, idari ve iktisadi alanlarda ne tür sorunlar var...”

Şimdi İnternet imkanı var. İnternet aracılığıyla dünyadaki bilimsel gelişmeleri yakından takip edebiliyoruz, bu imkan istenen kaynaklara ulaşmak açısından da büyük bir kolaylık sağlamaktadır.

Öğrenciler de internet hizmetinden yararlanabiliyorlar mı?

Prof. Seadi Berzenci: Tabi, hem öğrenciler hem öğretim görevlileri, istedikleri zaman bu imkandan yararlanabiliyorlar. Şimdiye kadar tek hat üzerinde internetle bağlantılı sağlanabiliyor ancak hükümetin aldığı yeni bir kararlarla hatların sayısı 4'e çıkarılacak.

Salahaddin Üniversitesinde şu anda ne kadar öğrenci var?

Prof. Seadi Berzenci: Mevcut durumda, 8000 bine yakın öğrenci var? Öğretim görevlilerin sayısı da 500'ün üzerinde.

Bayan öğrencilerin oranı ne?

Prof. Seadi Berzenci: Yüzde 35 civarında bayan öğrenci var.

Öğrenci alma sisteminiz hakkında bilgi alabilir miyiz?

Prof. Seadi Berzenci: Birleşik bir sistemimiz var. Orta öğretim başarı puanına göre öğrenci alıyoruz. Liseden sonra, üniversite başvuru formu var; bu formda toplam 30 tercih bulunmaktadır. Formlar doldurulduktan sonra, bilgisayara verilmektedir. Bilgisayar sistemiyle fakültelerin dereceleri ve ihtiyaç duyulan öğrenci sayısı belirlenmekte ve ona göre öğrenciler uygun fakültereye yerleştirilmektedir.

Sizin yeteri kadar üniversite öğretim elemanlarınız var mı?

Prof. Seadi Berzenci: Şimdi daha iyi, bundan önce 1991'de, Irak hükümeti idaresini buradan çektikten sonra, Arap öğretim görevlilerin tümü çekildi. O sıra 350 kadar Kürt olan öğretim görevlisi kaldı; bunlarda 600-650 kadronun yapacağı görevi üstlenmek zorunda kaldı. Tabi bu arada Başkan Mesut Barzani'nin üniversiteye çok önemli bir yardımı oldu. Partinin parasını üniversiteye aktardı. Hatta 1995 yılının başından 1996'ya kadar, Hewlêr, bir yıl sekiz ay boyunca tamamıyla YNK'nin denetiminde kaldı; bu dönemde de, Mesut Barzani, öğretim görevlilerinin maaşını muntazam bir şekilde gönderiyordu. Şimdi ise imkanlarımız daha çok, öğretim kadromuz da 500'ün üzerindedir. Ancak hala bazı ihtisas alanlarında kadro açığımız var.

Bilimsel kaynakların temini konusunda ne tür zorluklarınız var?

Prof. Seadi Berzenci: 1996' yılından önce kitap ve benzeri araç gereçlerin sağlanması, çok zordu. Ancak Güvenlik Konseyinin 96'da başlattığı “oil-for food” programının bir kısmına eğitim-öğretim ihtiyaçlarımızı da ekledik. Piyasaya çıkan bilimsel kaynakları, gününde temin etme şansımız olmasa da, bir ay en fazla 6 ay sonra temin edebiliyoruz.

En çok neye ihtiyaç duyuyorsunuz?

Prof. Seadi Berzenci: Bizim üniversite binamız eski, kapasitesi de artık yeterli değil. Entegre bir binaya ihtiyacımız var bunu da hal etmenin yollarını arıyoruz.

Yurt dışında Üniversiteye yardım eden kurum kuruluşlar var mı?

Prof. Seadi Berzenci: Sadece İngiltere'de Kürt akademisyenlerin kurduğu Kürdistan Üniversitelerine Yardım Komitesi var, bu komitenin çalışmaları çok yararlı oluyor.

1991'den sonra Irak Kürdistan'ı her yönüyle farklı bir sürece girdi; siyasal, sosyal, ekonomik vs., üniversite bu değişim sürecinin neresindedir?

Prof. Seadi Berzenci: Üniversitenin, Kürt toplumunun bilimsel yönden ihtiyaç duyduğu bilim adamı ve uzman kadroları yetiştirmek gibi temel bir görevi var. Bu misyona uygun bilimsel alanda ilerleme sağlamak ve bilimsel eserler vermekle yükümlü. Bu anlamda, şu anda Kürt parlamentosu ve Kürt Hükümetinin önünde; siyasi, kanuni, idari ve iktisadi alanlarda ne tür sorunlar var; bu sorunların tespit edilmesi ve bunlara bilimsel anlamda çözüm bulunması konusunda, üniversite kadrosu, bilimsel araştırma ve incelemelerde bulunmakta, konferanslar ve seminerler ve sempozyumlar düzenlemekte; toplumun sosyal-kültürel sorunları konusunda fikirler üretmektedir. Üniversitelerimiz ayrıca mühendislik ve teknik projelerin tümünde; su, yol, elektrik, ziraat ve yeniden yapılandırma alanlarında da önemli bir rol oynamaktadır. Üniversite toplumun modernleşmesi çabasına öncülük yapmaktadır.▲

KÜRDİSTAN

"Muhayyel"den Gerçeğe...

Kürdistan'da Sivil Toplum...

Bu röportaj; YNK'nın internetteki yayın organı olan Kürdistan Newslime'dan alınmıştır.

Kurdistan Newslime, Süleymaniye Üniversitesin'deki meslektaşlarıyla birlikte bir hafta çalıştıktan sonra geri dönen Profesör Budd Hall ile aşağıdaki röportajı gerçekleştirdi. Toronto Üniversitesin'de Yetişkinler Eğitimi Departmanı ile Toplumsal Gelişim ve Danışmanlık Kürsüsü Başkanı olan Profesör Hall aynı zamanda Uluslararası Yetişkinler Eğitimi Konseyi Başkan Yardımcısı'dır.

KN: Halepçe katliamının üzerinden 12, Kürt ayaklanması üzerinden 9 ve Petrol karşılığında İnsani Yardım Programı üzerinden de 4 yıl geçtikten sonra, Irak Kürdistanı'nda bugünkü yaşama ilişkin izlenimlerinizi öğrenebilir miyiz?

Prof. Hall: Ziyaretimden önce Kürdistan hakkında çok az şey biliyordum. Bildiğim tek şey, Kürt halkının yıllardan beridir kimlikleri ve kültürleri ile birlikte hayatta kalma mücadelesi verdiğiydi. Pratikte çifte hatta üçlü ambargo koşulları altında yaşayan sıradan halkın yaşam koşullarının ne kadar zor olduğunu daha önce farketmemiştim; baskı paketlerinden biri komşu ülkeler tarafından uygulanmakta, diğeri Dünya tarafından Irak'a uygulanan yaptırımlardan oluşmakta ve üçüncüsü de Irak içinde yarı-özerk bir bölge olmaktan kaynaklanan baskılardan kay-

naklanmaktadır. 1988 yılında gerçekleştirilen ANFAL hareketinin 4000 köyü ortadan kaldıracak bir boyuta ulaşması beni kedere boğarken, Halepçe'ye yapılan kimyasal bombardımanın yarattığı dehşet, insan türü olarak birbirimizi yok etmekte sahip olduğumuz acımasız kapasite konusunda kafamda ciddi soru işaretleri yarattı. Ancak benim hazırlıklı olmadığım şey, Süleymaniye'nin son derece canlı, telaşlı ve hareketli bir şehir oluşuydu. Caddeler taksi, özel araba ve otobüslerle doluydu. Pek çok yerde yepyeni binalar yapılmakta. Alışveriş bölgeleri ve pazar alanı meyve, sebze ve her türden malla dopdoluydu.

Otelimin yakınlarındaki ana cadde üzerinde yeni bir "internet kafe" açılmıştı ve bu kafe 24 saat internete erişim olanağı sunuyordu. Eğer insan Süleymaniye'ye paraşütle inmiş olsa, buranın, yıllarca süren bir savaş bölgesi olduğunu farketmesi hemen hemen imkansızdı. Eskiden Irakın askeri üs olarak kullandığı pek çok yer, şimdilerde parklara, sosyal merkezlere ve diğer kamusal kullanım ünitelerine dönüşmüş.

KN: Bugün Kürdistan'daki genç insanların özlemleri nelerdir? Çoğunun gözü göç etmekte mi, yoksa, kendi vatanlarında kendileri için bir

gelecek kurmayı mı düşünüyorlar?

Prof. Hall: Süleymaniye'deki genç insanlarla yeterince birlikte olacak kadar zamanım yoktu. Ancak Süleymaniye Üniversitesin'de tanık olduğum açık, aktif ve demokratik ortam beni en çok etkileyen şeydi. Avrupa'ya veya bir başka yere göç etmek üzere Kürdistan'dan ayrılma isteğinin güçlü olduğunu hissettim, ancak istikrarın ve barışın her geçen gün daha da artmasıyla birlikte, genç insanlar eskiden vaadedilen projelerin yavaş yavaş hayata geçmeye başlayacağına giderek daha çok inanmaya başlıyorlar. Süleymaniye'de, belediye tarafından kısa süre önce açılmış yeni bir gençlik merkezini ziyaret ettim. Saç kesiminden tutun da resime ve müzik yapmaya dek varan çeşitlilikte kurslar verilmekteydi. Tüm koridorlar, kendilerine yeni bir yaşam yaratmakta olan genç erkek ve kadınlarla dolup taşıyordu.

KN: O alçakça Anfal hareketinin üzerinden geçen on yıldan sonra, bölgede yeni bir sivil toplumun oluşmakta olduğunu gösteren herhangi bir belirti var mı? Sizce, sivil toplum kurumlarını oluşturma süreci ne tür engellerle karşılaşabilir? Sizce bu süreci ilerletecek faktörler nelerdir?

Prof. Hall: Ben şahsen, geçtiğimiz yıllar boyunca elde edilen politik kazanımların güvenceye alınması bakımından, bölgede çok daha güçlü bir sivil toplumun oluşumuna kilit bir önem atfediyorum. Sağlık, köylerin yeniden inşası ve savaş gazilerinin ihtiyaçları türünden pratik sorunlarla ilgilenen NGO'ların sayısı gün geçtikçe artıyor. Ayrıca, kadın sorunu, yetişkinlerin eğitimi ve benzeri alanlarda, internet ve faks aracılığıyla küresel ağlara erişen çok daha yeni NGO'lar da oluşmaya başlamış. Belki de benim için en ilginç olan olgu, Süleymaniye'de 50'yi aşkın dergi ve yaklaşık olarak 12 gazetenin Kürtçe olarak yayımlanmasıydı. Söz konusu dergiler arasında, çocuk dergileri, modern kadın dergileri ve uluslararası bilimsel buluşları yansıtan karmaşık çevirilerden oluşan dergiler bulunuyor. Kürdistan Yurtseverler Birliği en geniş desteğe sahip görünmekle beraber, bölgede serbestçe çalışma yapan pek çok siyasi parti bulunmaktadır.

"Belki de benim için en ilginç olan olgu, Süleymaniye'de 50'yi aşkın dergi ve yaklaşık olarak 12 gazetenin Kürtçe olarak yayımlanmasıydı. Söz konusu dergiler arasında, çocuk dergileri, modern kadın dergileri ve uluslararası bilimsel buluşları yansıtan karmaşık çevirilerden oluşan dergiler bulunuyor. Kürdistan Yurtseverler Birliği en geniş desteğe sahip görünmekle beraber, bölgede serbestçe çalışma yapan pek çok siyasi parti bulunmaktadır."

KN: Etnik, lingüistik veya cinsel bir ayrımın bugün Kürdistan'da bir sorun yaratıp yaratmayacağı konusunda herhangi bir fikir edinebildiniz mi? Gerek erkek gerekse de kadın olsun, bölge insanları böylesi sorunların varlığını kabul ediyorlar mı, ya da insan hakları sorunlarını tartışıyorlar mı?

Prof. Hall: Orada herhangi bir etnik ya da lingüistik bir ayrım yapıldığı konusunda herhangi bir fikir edinemedim. Kadınlara yönelik istismar üzerine araştırmalar yapan ve bu araştırmalarının sonuçlarını Kürtçe olarak çıkan gazetelerde yayımlayan Kürt Kadın Bilgi Merkezi tarafından yapılan çalışmalar beni çok etkiledi. Bu merkezdeki kadınlar, "onur cinayetleri" gibi oldukça hassas konularla ilgilenmekte ve küresel ölçekte kadın haklarıyla ilgilenen uluslararası ağlarla birlikte çalışmaktadırlar.

KN: Bölgede, duyarlılığı artırma ve uygun biçimde davranış değişimi sağlama doğrultusunda çaba harçlanan herhangi bir aktivist veya değişim yanlısı kişilerle karşılaştınız mı?

Prof. Hall: Bu kısacık ziyaretimden yola çıkarak söylemek gerekirse, Kürt Kadın Bilgi Merkezi tarafından yapılan çalışmalar bence bölgedeki değişim çabalarını yansıtan en iyi örnekti. Öte yandan, hem yabancı hem de yerli personele sahip olan birkaç uluslararası NGO da bölgede bulunuyor ki bu kurumlar da, bölgedeki sivil toplumun yeniden inşasında ve gelişiminde önemli bir rol oynuyor.

KN: Kırsal bölgelere dönen ailelerin ihtiyaçları konusunu tartışma fırsatınız oldu mu? Peki bu bölgelerdeki kadın ve çocukların özel ihtiyaçları ne durumda?

Prof. Hall: Demin de belirttiğim gibi, böylesine kısa bir ziyaret esnasında çok fazla şey öğrenme imkanım olmadı, ancak, ANFAL hareketi döneminde kocalarını, babalarını veya oğullarını kaybeden dul kadınların özel ihtiyaçları hakkında bazı şeyler öğrendim. Bu hareket esnasında yaklaşık olarak 200.000 kişinin öldürüldüğü tahmin edilmesine rağmen, asıl gerçek şu ki bu kat-

"Süleymaniye Üniversitesi'ndeki öğrencilerin yüzde 50'sinin kadın olması olgusu, insan haklarını ciddiye alan yeni bir Kürt sivil toplumunun inşası doğrultusunda büyük adımlar atıldığını göstermektedir. Bu genç kadınlar, bilinçli genç erkeklerle birlikte hareket ederek, yeni toplumun çekirdeğini oluşturacaktır. Kürdistan Çocukları Koruma Vakfı ise NGO'ların ve sivil toplumun neler yapabileceğini ortaya koymuştur."

liamlar üzerine hiçbir zaman resmi bir çalışma yapılmamıştır. Bu durum ise, söz konusu kadınları, çaresizlik, yoksulluk ve sömürü ile baş başa bırakmıştır.

KN: Kırsal bölgelerdeki kadınları, kişisel ve kolektif gelişimlerini desteklemeleri, temel insani haklarını kullanmaları, toplumsal ilerleme sürecinde erkekler ile tam eşitliğe ulaşmak üzere yeteneklerini geliştirmeleri konusunda kırsal bölgelerdeki kadınların desteklenmesi için bizzat Kürtlerin kendileri tarafından harcanan çabalara başarı şansı tanıyor musunuz? Böylesi çabalardan haberdar mıydınız? Kürdistan'daki koşullar gözönüne alındığında, sizce işe nereden başlanmalı?

Prof. Hall: Süleymaniye Üniversitesi'ndeki öğrencilerin yüzde 50'sinin kadın olması olgusu, insan haklarını ciddiye alan yeni bir Kürt sivil toplumunun inşası doğrultusunda büyük adımlar atıldığını göstermektedir. Bu genç kadınlar, bilinçli genç erkeklerle birlikte hareket ederek, yeni toplumun çekirdeğini oluşturacaktır. Kürdistan Çocukları Koruma Vakfı ise NGO'ların ve sivil toplumun neler yapabileceğini ortaya koymuştur. Böylesi örgütlenmelerin daha da çoğalması, doğru istikamette atılmış birer adım anlamına gelecektir.

KN: Ünlü Kürt karikatürist Babar Baban, Eylül 1999'da Süleymaniye'de şu açıklamayı yapmıştı: "Pek çok yakıcı sorun arasında, bu sergimde dile getirmeye çalıştığım konu, toplumumuzun kadınlara yaptığı baskı ve kadınların maruz kaldıkları acılardır. Toplumun gelişimi ve kalkınmasında, kadınların da erkeklerle eşit olmasını gerektiren büyük bir değişim döneminin başlangıcındayız." Sizce, bu açıklamada ifade edilen kavrayış, bugün Kürdistan'da geniş kitleler tarafından paylaşılmakta mıdır? Eğer öyleyse, insanların bu gündemi ilerletmek üzere harcadığı çabalardan örnekler verebilir misiniz?

Prof. Hall: Kanada ve Irak Kürdistan'ı da dahil olmak üzere, patriyarki dünyanın her tarafında bulunmaktadır. Kendimizi ve toplumumuzu değiştirmek üzere ihtiyaç duyduğumuz asıl şey ise değişime açık olma ruhudur. Bu anlamda Süleymaniye'de gördüğüm en cesaret verici şey, kadınların ve kızların orta ve üniversite

te eğitimine katılma düzeylerinin bir hayli yüksek oluşuydu. Bu durum ve Kürt Kadın Bilgi Merkezi gibi eleştirel ve toplumsal kökenli kurumların varlığı ve bu kurumların araştırmalarını ser-

bestçe yayınlatabilecekleri radyo ve televizyon programları, kadınların ihtiyaçları üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Ancak tüm ülkelerde ve ailelerde bu konuda hala uzun bir yolun katedilmesi gerektiği de bir başka gerçek.

KN: Süleymaniye Üniversitesi'nde yaptığımız çalışmalar baz olarak alındığında, sizce Irak Kürdistanı'ndaki yüksek eğitim ne durumdadır? Giderilmesi gereken öncelikli ihtiyaçlar hangileridir?

Prof. Hall: Süleymaniye Üniversitesi'nin gerçek gücünü, onun fedakar öğretmen ve yöneticileri oluşturmaktadır. Üniversite yönetimi, Kürt sivil toplumunun oluşumunda belirleyici bir role sahip olduğunun farkındadır ve son derece heyecanlı ve tutkulu hedeflere sahiptir. Ne var ki, Süleymaniye Üniversitesi'nin dünya çapındaki bilimsel ve kültürel oluşumlarla serbestçe ilişki geliştirebilecek olanaklara sahip olması gerekmektedir.

Kütüphanesindeki kitap eksikliği trajik boyutlardadır. Kitapların ve çeşitli materyallerin edinilmesinde ve çeşitli yayınlara üyelik konusunda müthiş zorluklar yaşanmaktadır. Dünya ile iletişimde yaşanan güçlüklerin bir kısmı internet aracılığıyla pekala da aşılabılır, ancak öğrencilerin ve personelin dış ülkelerdeki meslektaşlarıyla iletişim kurabilmeleri için daha fazla çaba harcanması gerekmektedir.

KN: Kürdistan'da iken doğrudan üniversite, üniversitedeki çeşitli departmanlar ve öğrencilerle çalıştınız. Öğrenim standartları, elde bulunan kaynaklar ve müfredat programı hakkında neler söyleyeceksiniz?

Prof. Hall: Herhangi bir öğrenim standardı fikri edinemedim. Ancak müfredat programı hakkında belli bir fikir edindiğim alanlardaki programların toplumla gayet uyumlu olduklarını gördüm. Süleymaniye Üniversitesi'nde Kürt tarihi, bölgesel tarih, felsefe, edebi-

"Toronto Üniversitesi'nde yapacağım konuşmanın başlığı şöyle olacak:

"Dağdan Gelen Mucize: Süleymaniye Üniversitesi'nin Yeniden Hayata Dö-

yat, yerel bahçecilik ve benzeri alanlarda yapılan çalışmalar, şüphe yokki dünyanın başka üniversitelerinde yapılan çalışmalardan çok daha güçlüdür. Dış Hekimliği Fakültesin'de muazzam miktarda yeni teknik donanım var, ancak öğrencilere öğrenim verecek yeterince kalifiye eğitmen bulunmamaktadır. Aynı şey İngilizce Bölümü için de geçerli; bu bölüm, İngilizce dersi verecek kalifiye eğitmen konusunda ciddi zorluklar yaşamaktadır. Ve daha önce de belirttiğim gibi, kaynak bağlamında, Süleymaniye Üniversitesi kendisine gönderilecek her türlü çağdaş metni ve referans kitaplarını kullanabilecek durumdadır.

KN: Akademik personelin dış dünya ve Kürdistan dışındaki akademik kurumlardaki meslektaşlarıyla iletişime girmesinin önünde ne tür engeller bulunmaktadır? Araştırma yapmak veya kendi alanlarındaki yeni gelişmelerden haberdar olmak amacıyla kullanabilecekleri bir internet erişimi mevcut mudur?

Prof. Hall: Üniversite'nin internette bir sayfası ve internet erişim imkanı bulunmaktadır. Ancak benim orada olduğum esnada, erişim her gün sağlanamıyordu. Sanırım bu durum kısa süre içinde değişecektir. Ve kapsamlı bir iletişim için bu durum kilit bir öneme sahip olacaktır. Ancak Üniversite bir bütün olarak izole olmuş durumda ve şimdilik, katılması gereken uluslararası konferanslara katılma imkanına sahip değil.

KN: Kürdistan'daki meslektaşlarınıza ne tür tavsiyelerde buldunuz ve Kürdistan'da eğitim seviyesinin yükseltilmesi için verilecek destek konusunda Kanada'daki meslektaşlarınıza ve öğrencilerinize neler söyleyeceksiniz?

Prof. Hall: Süleymaniye-Toronto Üniversiteleri Bilgi Aışverişı Komitesi'ni kurma aşamasındayız ve bunun dünyadaki benzer üniversiteler için de bir model olacağını ümit ediyoruz. Şu an üzerinde çalıştığımız işbirliği anlaşması, fakülte alışverişı, öğrenci alışverişı, kitap ve çeşitli materyalin sağlanması ve her iki üniversiteden yeni öğrencilerin yeteneklerini geliştirebilmelerine olanak tanınması gibi konuları içermektedir. Bu bağlamda, Toronto Üniversitesi'nden Süleymaniye Üni-

versitesi'ne göndereceğimiz ilk öğrenci heyetini, Eylül 2000 tarihinde Süleymaniye Üniversitesi'nde yapılacak ilk Bilimsel Kongre'ye göndermeyi hedefliyoruz.

KN: Kürdistan'ı, bölgede yapılan ilk belediye seçimlerinden sonra ziyaret ettiniz. İnsanların bu demokrasi deneyiminden sonra kendilerini nasıl hissettikleri konusunda bir şeyler söyleyebilir misiniz? Seçim sürecine ilişkin herhangi bir özel durum gözünüze çarptı mı? Seçimlerin sonuçları ve yapılaş biçimleri hakkında özgün yorumlar duydunuz mu?

Prof. Hall: Konuştuğum herkes, belediye seçimlerinde oy kullanma olanağı bulmuş olmaktan dolayı çok memnundu... hem erkekler hem de kadınlar. Seçim sürecinde gözlemci olarak çalışan birkaç yabancı NGO yetkilisiyle de konuştum ve hepsi de, seçimlerin demokratik ilkeler çerçevesinde gerçekleştiği konusunda fikir birliği içindeydi.

KN: Toronto'daki öğrencileriniz için Kürdistan'dan ne tür dersler çıkarmış olarak dönüyorsunuz? Kürdistan'daki genç insanların Kanada ve ABD gençliğine öğretebileceği bir şey var mı?

Prof. Hall: Toronto Üniversitesi'nde yapacağım konuşmanın başlığı şöyle olacak: "Dağdan Gelen Mucize: Süleymaniye Üniversitesi'nin Yeniden Hayata Dönüşü." Ben bu konuşmamda, bu üniversitedeki genç insanlar ile sorumlu konumlarda olan insanların, pek çok siyasal ve pratik zorluğun ortasındaki bir bölgede sergiledikleri yaratıcılık üzerinde duracağım. Bu bizlere verilmiş bir umut ve olasılık dersidir.

KN: Bu dersi bizimle de paylaştığınız için teşekkürler.

Prof. Hall: Bana bu imkanı verdiğiniz için teşekkürler!

Kurdistan Newline (YNK)
(20 Mart, 2000 - Washington DC & Toronto)

Türkiye'deki Kürt Kökenliler:

Demografik Bir Çalışma

Servet Mutlu*

Bir etnik grubun bir devlet içindeki politik taleplerinin gerçekçiliğinin öncelikle diğer gruplardan ne kadar büyük olduğuna, ikinci olarak da coğrafi dağılımına bağlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'de bulunan bazı Kürtlerin otonomiden bağımsızlığa kadar uzanan mevcut talepleri de bu kuralın dışında değildir, bu yüzden kaç kişi oldukları ve coğrafi dağılımları üzerinde dikkatle durmak gerekiyor.

Yaygın bir deyim vardır; Türkiye'de yetmiş iki buçuk millet var (1). Burada millet sözcüğü Osmanlıların kullandığı anlamda, geleneksel yasalara tabi olan toplumları belirtmek için değil (2), daha ziyade ülkedeki etnik grupları belirtmek için kullanılmıştır (3). Deyim biraz abartılı olsa da, bu popüler söylem gerçeği oldukça kesin bir şekilde yansıtır. Son zamanlarda yapılan ve muhtemelen konu hakkında yapılanlar arasında en geniş olan bir çalışma, ülkede en az kırkyedi etnik grup olduğunu gösteriyor (4).

Kürtler de bu etnik gruplardan sadece biri, fakat en büyük ikincisidir. Kürtlerin mevcut nüfusları üzerine yapılan tahminler 3 ile 15 milyon arasında değişmektedir (5). Ancak bu tah-

minler genellikle Kürt yanlıları ya da Türk yanlıları tarafından yapılmakta ve bilimsel gerçeklere ve derin araştırmalara dayanmamaktadır (6). Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de yaşayan Kürtlerin gerçek nüfusu ve coğrafi dağılımları hakkında, eldeki verilere dayanarak mümkün mertebe kesin bir tahminde bulunmaktır.

Nüfus konusu, Kürtlerin ve Türklerin mevcut tatsız durumdan çıkmak üzere tercih edecekleri gerçekçi politik alternatifleri doğrudan etkileyecektir. Ülkede Ağustos 1984'ten beri düşük yoğunluklu bir savaş yaşanmaktadır. Yaygın olarak PKK adıyla bilinen ayrılıkçı Kürt örgütü (Partiya Karkeren Kurdistan ya da Kürdistan İşçi Partisi'nin kısaltılmışı), gerilla tarzı bir savaşı ülkenin güney doğusunda sürdür-

*Prof. Ekonomist

mektedir -bu isyan, Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğundan beri yaşanan irili ufaklı isyanların on üçüncüsüdür (7).

Türkiye’de en büyük etnik grubu oluşturan Türklerin, Kürtlerin federalizm ve otonomi doğrultusundaki ayrılıkçı taleplerine karşı çıkmaları pek de aykırı bir tutum değildir, zira bir zamanlar Arap yarımadasından Macar ovalarına kadar uzanan eski imparatorluğun sınırları içinden pek çok etnik grubun ayrıldığını hatırlamak onları usandırmıştır. Ayrıca, şu anki şartlar altında etnik kökene dayalı federal bir devleti gerçekçi bir öneri olarak görmemektedirler, çünkü Kürtlere artık sadece doğu ve güneydoğudaki geleneksel yerleşim bölgelerinde değil, ekonomik olanaklara bağlı olarak, güneydeki Akdeniz sahilleri boyunca ve batıda giderek daha fazla miktarda rastlanmaktadır. Doğuda özerk veya bağımsız bir Kürt devleti kurulursa, ülkenin diğer bölgelerinde bulunan Kürtler üzerinde, geri girmeleri için büyük bir baskı oluşacaktır (8). 1915 ile 1922 yılları arasında Rumlar, Ermeniler, Türkler ve Kürtler arasında yaşanan acı olaylar dikkate alındığında, bu yalnızca bir tahmin değil, gerçek bir olasılıktır. Bosna ve Kıbrıs örneğinde olduğu gibi, etnik anlaşmazlıklar başladığında veya iki toplum arasında güven sarsıntısı yaşandığında ne tür nüfus hareketlerinin ortaya çıkacağı hususunda tarih daha yakın deneyimler de ortaya koymuştur. Pandoranın kutusu bir kez açıldı mı, toplumlar arasında geçmişte yaşanan barış dolu günler artık gelecekteki hiçbir ilişkinin güvencesi olamaz.

Bu yüzden, Kürtlerin günün birinde bağımsız bir devlet kurmaları durumunda olası bir nüfus hareketinin boyutu hakkında, dayanılmaz da olsa, bize bir fikir verdiğinden, Türkiye’deki Kürt ve Kürt olmayanların coğrafi dağılımı sorunu oldukça önemlidir. Türkiye’nin mevcut üniter sınırları içinde kalması biçimindeki daha olası tahmin gerçekleşse bile, özellikle yerel ve ulusal politika düzleminde, Kürtlerin dağılımı son derece ilgi çekicidir, zira son zamanlarda, özellikle büyük kentlerde Kürtlerin blok olarak bazı adaylara oy

Doğuda özerk veya bağımsız bir Kürt devleti kurulursa, ülkenin diğer bölgelerinde bulunan Kürtler üzerinde, geri girmeleri için büyük bir baskı oluşacaktır (8). 1915 ile 1922 yılları arasında Rumlar, Ermeniler, Türkler ve Kürtler arasında yaşanan acı olaylar dikkate alındığında, bu yalnızca bir tahmin değil, gerçek bir olasılıktır. Bosna ve Kıbrıs örneğinde olduğu gibi...

verdikleri görülmektedir. Kürtlerin oyları kilit oylara dönüşmüştür ve böylece, nüfuslarından ve bir yerellikteki toplam seçmen içindeki oranlarından çok daha

yüksek olan bir önem kazanmışlardır.

Kürtler Kimdir? Bir Tanımlama

Etnik grup, birlik bağları öznel olarak hissedilen konulardan, duygulardan ve bir devlet içindeki diğer gruplardan farklı ortak geleneklerden kaynaklanan hareketlere dayanan bir kolektivitedir (9). Tıpkı ulusun bir sabitlik değil de, Ernest Renan’ın isabetli deyişiyle “günlük bir plebisit” olması gibi, aynı şekilde etnik bir grup da asla bir sabitlik değildir; iç ve dış koşulların değişimine bağlı olarak daima evrim geçirmektedir.

Etnik göstergeler emik (grubun grup içindekiler tarafından tanımlanması) ya da etik (grubun grup dışındakiler tarafından tanımlanması) olabilir. Herhangi bir gruba yönelik emik yaklaşım, ortak dilden, dinden, örgütlenmeden, uğraşlardan, sürgünlerden, tarihten, soydan ve maddi kültürden kaynaklanabilir; daha güçlü ya da daha zayıf bir grup kimliği tanımlamak üzere bu işaretler birleştirilebilir; ancak bu göstergelerin hiç biri diğerinin yerine konamaz (10). Emik yaklaşım bu göstergelerin tümünü aynı anda içermeyebilir. Böylesi bir yaklaşım kendi kendini tanımlamada ortaya çıkan nüanslara duyarlıdır. Emik görüşle kıyaslandığında daha yüzeysel bir tanımlama getiren etik yaklaşım, dışarıdaki bir grubun, başka bir grup içinde kendisine tanıdık gelmeyen ve kendi gruplarını tanımlayan göstergelerden farklı olan nitelikleri algılayışına dayanmaktadır (11).

Kürtlüğün temel emik göstergesi dil olmuştur. Geerek 20. yüzyıldaki Kürt hareketlerinin liderleri için olsun gerek sıradan bir Kürt için olsun, Kürt dili hemen hemen her zaman Kürtlüğün emik tanımının odak

Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki Kürtlerin nüfusu ve onların ülke içindeki coğrafi dağılımları hakkında çeşitli tahminlerde bulunmaktır. Bu çalışmada Kürt olarak değerlendireceklerimiz, nüfusun anadili ile ilgili verileri içeren son sayım olan 1965 Nüfus sayımında anadillerinin Kürtçe (Zazaca da dahil) olduğunu belirtenler ve bunların soyundan gelenler olacaktır.

noktası ve ayrılmaz bir parçası olmuştur (12). Kürtlerin çoğunun tıpkı komşuları gibi Müslüman olmalarından dolayı, aynı zamanda dil de başlıca etik göstergelerden biri olmuştur (13). Emik ve etik yaklaşımlar büyük ölçüde örtüşmekte ve Kürtler, en basit tanımıyla, anadil olarak Kürtçeyi konuşanlardır. Kendi içinde çeşitli sorunlar taşımakla birlikte, bu çalışmada benimseyeceğimiz gösterge yine bu olacaktır.

Birincisi, anne veya baba tarafından ya da her iki taraftan da Kürt soyundan olan ancak Kürtçeyi anadili olarak konuşmayan bir kesim vardır (14). Zira özellikle büyük kentlerde farklı etnik kökene mensup kişiler arasında evlilik son derece yaygındır. Bunun dışında, anne ve baba tarafından Kürt soyundan gelen, ebeveynlerinin anadili Kürtçe olan ancak kendileri hiç Kürtçe bilmedikleri halde etnik anlamda kendilerini Kürt olarak tanımlayan bir kesim vardır (15).

İkincisi, Kürtçeyi neyin oluşturduğu hususunda bir anlaşmazlık vardır. Kurmanci, Lur, Kelhur ve Gorani (16) konuşanları Kürt olarak tanımlayan 16'ncı yüzyıl tarihçisi Şeref Han, dolaylı olarak bunların aynı dilin lehçeleri olduğunu kabul eder. Öte yandan, bir dil bilimci olmamasına rağmen Ziya Gökalp, Kelhur'u Gorani'nin bir dalı olarak sınıflandırmış (17) ve hem tüm bu dillerin hem de Zazacanın aynı dilin lehçeleri olmaktan çok, farklı diller olduğunu iddia etmiştir (18).

Günümüzde Zazaların bir kısmı kendilerinin Kürt, dillerinin de Kürtçe olduğu fikrine şiddetle karşı çıkmalarına rağmen, hem kendilerini hem de dillerini Dımili olarak tanımlayan Zazaların konuştuğu dil olan Zazaca, etik açıdan bakıldığında Türkiye'de Kürt olarak tanımlananların konuştuğu Kurmanci dışındaki tek farklı dil ya da lehçedir (19). David N. MacKenzie ve Vladimir Minorsky gibi dil bilimciler,

Zazacayı, Kurmanciden ve Kuzey Irak'ta konuşulan Gorani lehçesinden farklı bir dil olarak kabul etme eğilimindedir (20). Bu tartışmalar ve konu hakkında üzerinde anlaşmaya varı-

labilecek tanımlayıcı bir çalışmanın yapılmamış olması gibi olgular dikkate alındığında, benimsenebilecek en iyi görüş Kürt dillerinin de Latin dilleri gibidir. Burada asıl gözden kaçırılmaması gereken görüş, Zazaca konuşanların çoğunun kendilerini Kürt olarak kabul etmiş olmaları ve etik açıdan da bu şekilde tanımlanmış olmalarıdır (21). Böylece, bu çalışmada Türkiye bağlamında kullanılan "etnik olarak Kürt" terimi, Zazaca ya da Kurmanci konuşan herkesi ifade edecektir.

Üçüncüsü, başka halklar da Kürtler tarafından asimile edilmiştir. 19'ncü yüzyılın ikinci yarısında durumları kötüleşen çok sayıda Ermeni, İslamiyeti (çoğunlukla da aleviliği) kabul etmiş ve özellikle Derim'de Kürtçe konuşmaya başlamıştır (22). Öte yandan, Kürt aşiretleri arasında yaşayan Karakeçili, Türkkan ve Beğdili gibi bazı Türk aşiretleri, Kürtçe konuşmaya başlamışlardır (23). Ayrıca Arapça konuşan Kürtler ve Kürtçe konuşan Araplar da vardır.

Bu yüzden, dil biricik etnik gösterge olarak temel alındığında, Kürdün kim olduğu hususunda yeni karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. Ancak bu karışıklıklar burada tartışılmayacaktır çünkü, etnik yakınlıkları dilleri arasındaki yakınlıktan farklı olan bu gruplar, dil kriterine göre Kürtlerin nüfusu hakkında yapılacak tahminler üzerinde belirleyici bir etkide bulunacak kadar büyük değildir.

Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki Kürtlerin nüfusu ve onların ülke içindeki coğrafi dağılımları hakkında çeşitli tahminlerde bulunmaktır. Bu çalışmada Kürt olarak değerlendireceklerimiz, nüfusun anadili ile ilgili verileri içeren son sayım olan 1965 Nüfus sayımında anadillerinin Kürtçe (Zazaca da dahil) olduğunu belirtenler ve bunların soyundan gelenler olacaktır.

TABLO 1 Anadillerine Göre Nüfusun Dağılımı ve Artış Hızı

Yıl		Anadil						Toplam
		Türkçe	Arapça	Çerkezce	Kürtçe	Lazca	Diğer	
1935	Nüfus	13.899.073	153.687	91.972	1.480.246	63.253	469.219	16.157.450
1945	Nüfus	16.598.037	247.204	66.691	1.476.562	46.987	354.693	18.790.174
	Artış Hızı	1.77	4.75	3.21	-0.03	-2.97	-2.83	1.51
	(1935-45%)	(1.59)b	(-0.23)a	(3.30)a	(0.04)a	(1.29)b		
1950	Nüfus	18.254.851	269.038	76.037	1.855.169	70.423	421.970	20.947.188
	Artış Hızı*	1.90	1.69	2.62	4.57	8.09	3.47	2.17
	(1945-50 %)	(1.82)c	(2.10)c					
1955	Nüfus	21.622.292	300.583	79.837	1.679.265	30.566	352.220	24.034.763
	Artış Hızı*	3.39	2.22	0.97	-1.99	-16.69	3.61	2.78
	(1950-55 %)	(3.24)c				(2.64)c		
1960	Nüfus	25.172.535	347.690	63.137	1.847.674	21.703	302.081	27.754.820
	Artış Hızı*	3.04	2.91	4.69	1.91	6.82	-3.07	2.85
	(1955-60 %)	(2.92)c	(2.74)c					
1965	Nüfus	28.289.680	365.340	58.339	2.370.233	26.007	281.822	31.391.421
	Artış Hızı*	2.33	0.99	-1.58	4.98	-3.62	-1.39	2.46
	(1960-65 %)	(2.59)d						
1935-65	artış hızı	%	2.26f	1.15f	-1.56f	1.58f	2.12f	

a) Türkiye'ye 1939 yılında katılan Hatay ili bu nüfusa dahil değildir.

b) Hatay ilinin net nüfusu, etnik olarak Türk olanların Türkiye'ye göçü ve göçmen nüfusun artış hızı; göçmen nüfusun, sayımlar arasındaki dönemlerde, toplam nüfusla aynı hızda arttığı farzedilmiştir.

c) Dönem boyunca Türkiye'ye göç eden ve etnik olarak Türk olan göçmen nüfusun net toplamı ve göçmen nüfusun artış hızı; göçmen nüfusun, sayımlar arasındaki dönemlerde, toplam nüfusla aynı hızda arttığı farzedilmiştir.

d) Avrupa'ya göç eden işçiler ve onlara refakat edenler bu nüfusa dahil değildir.

e) Sayım verilerine dayanılarak belirtilen sayım dönemleri arasındaki artış hızı göçmenler için brüt olarak verilmiştir. Sayım dönemleri arasındaki artış hızını doğru bir şekilde hesaplayabilmek için, göçün net artış hızı ve göçmenlerin sayım dönemleri arasındaki artış hızı esas almak gerekmektedir, ancak bu net artış hızları elde bulunmamaktadır. Bu yüzden Türk kökenlilerin ve toplam nüfusun gerçek artış hızı ile burada verilen artış hızı arasında küçük farklılıklar olabilir.

f) Hatay ilinin net nüfusu, etnik olarak Türk olanların Türkiye'ye göçü ve göçmen nüfusun artış hızı; göçmen nüfusun, sayımlar arasındaki dönemlerde, toplam nüfusla ve Avrupa'ya göç eden göçmenlerle aynı hızda arttığı farzedilmiştir. Avrupa'ya göç edenler, 1965-70 yılları arasında yaşanan göçe tabi olan etnik grupların oranı baz alınarak etnik bileşenlerine bölünmüştür.

Kaynak: Göçmenlerle ilgili veriler Cevat Geray'dan alınmıştır, Türkiye'den Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961) (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Enstitüsü, 1962); nüfusun anadiliyle ilgili veriler beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarından elde edilmiştir.

Nüfus Sayımı Verilerinin Niteliği

Nüfusun anadiline göre dağılımı ve büyüklüğü gibi alanlarda, sayımlardan elde edilen verilerinin pek de arzu edilen nitelikte olmadığını belirtmek gerekiyor

(24). Verilerin zayıflığı, hem anadilleri itibarıyla etnik grupların ardarda yapılan sayımlar sonucu ortaya çıkan hacminden hem de bu grupların sayım dönemleri arasındaki büyüme hızlarından anlaşılmaktadır (Tablo 1).

Esasen analizler, sayım malzemesi göz önüne alınmadan bağımsız tahminler baz alınarak yapılmalıdır. Buna rağmen sayım verileri tamamen gözardı da edilemez, zira iller arasındaki göç örneğinde olduğu gibi, başka bir kaynaktan bulunmayan verileri içermektedir. Bu durum tahminlerde çeşitli hatalara düşülmesine neden olabilir, ancak bu hatalar böylesi tahminleri güvenilirlik sınırlarının ötesine taşıyacak boyutta değildir

Türklerin dışındaki diğer etnik grupların nüfusu önemli iniş çıkışlar sergilemektedir. Özellikle de Kürt örneği üzerinde duracak olursak, incelenen dönemdeki doğum ile ölüm oranları ve savaş ve salgın hastalıklar gibi felaketlerin yokluğu dikkate alındığında(25), olumlu olsun olumsuz olsun, verilen artış oranlarının inanılmayacak kadar yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Anadillerine göre tasnif edilen etnik gruplar için Tablo 1’de verilen rakamlar şüphe yok ki tartışmalıdır, ancak nüfus sayımlarından elde edilen verilerin dikkatle incelenmesi durumunda, nüfusun etnik dağılımına ilişkin bu veriler yine de kullanılabilir.

1935 Yılında yapılan nüfus sayımının, toplam nüfusu(26) doğru bir şekilde yansıttığı ve iki il hariç, Kürtçe konuşanları da doğru olarak verdiği herkesçe kabul edilen bir gerçektir (27). Eğer 1935 sayımı güvenilir kabul edilirse, o zaman Kürtçe konuşanların yıllık artış hızı olan yüzde 1.51’den hareketle, 1935-50 yılları arasında toplam nüfusun yüzde 1.82 oranındaki artış hızıyla kıyaslandığında, 1950’deki Kürt nüfusu için verilen rakamın da oldukça doğru olduğu anlaşılmaktadır. 1965 Nüfus sayımı verileri de dahil olmak üzere, Kürtlere ilişkin tüm diğer nüfus verileri, toplam nüfusun sayım dönemleri arasındaki artış hızı ve sözkonusu dönemin sosyal ve ekonomik durumu dikkate alındığında oldukça şüphe uyandırıcıdır (28). Daha da önemlisi, 1950 yılından sonra yapılan sayımlardan elde edilen verilerin güvenilir olmadığını gösteren bazı işaretler bulunmaktadır. Güneydoğu’da bulunan Şanlıurfa ili bu hususta bir örnek teşkil etmektedir; Şanlıurfa için verilen sayım rakamları, 1980-85 döneminde 5.538’lik bir yıllık artış hızı içermektedir, ancak net göçün 14.763 olduğu dikkate alındığında, bu rakamın inanılmayacak kadar yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Doğum ve ölüm oranları temel alındığında, bu dönem için tahmini doğal artış hızı yıllık 3.536’dır, hala da yüksek olan bu oran yine de sayım rakamının yüzde 2.002 puan altındadır.

Bu örnekler çoğaltılabilir. Nüfus sayımlarından elde edilen veriler ile doğum ve ölüm oranlarını temel alan tahminler arasında yapılan bir kıyaslama, nüfus sayımı

verilerinin pek çok ilde ya çok düşük ya da çok yüksek olduğunu göstermiştir. Tam olarak derlenmekle birlikte, düşük rakamların olası nedenleri daha sonra tahminler üzerinde yapılacak değerlendirme çerçevesinde ele alınacaktır. Yüksek rakamlara gelince, bunlar iki faktöre dayandırılabilir. Bu nedenlerden biri yasalardan kaynaklanmaktadır, zira yasalara göre sadece belediyeler İller Bankası’ndan ödenek alabilir ve bir yerleşim biriminin belediye statüsü kazanabilmesi için nüfusunun 2000’den fazla olması gerekmektedir.

İkinci neden ise, 1948 yılında çıkarılan ve ardından bir kaç kez değiştirilen bir kanuna göre merkezi hükümet belediyelere ödenek tahsisatı yaparken onların nüfustaki paylarını dikkate almaktadır (29). Bu iki faktör, kendileri de bölgenin yerlisi olan sayım yetkilileri üzerinde baskı oluşturmakta ve sahte sayım formları doldurarak nüfusu fazla göstermelerine yol açmaktadır. Öyleki, zaman zaman nüfus yüzde 100 oranında fazla gösterilebilmektedir (30).

Böylece, nüfus sayımlarındaki bu aşırı yüksek ve aşırı düşük verilerin, belli başlı etnik gruplara tabii olan kişilerin sayısını ve bu grupların illere göre dağılımını saptayacak nitelikli bir tahlil için kullanılması hemen hemen imkansız hale gelmektedir. Esasen analizler, sayım malzemesi göz önüne alınmadan bağımsız tahminler baz alınarak yapılmalıdır. Buna rağmen sayım verileri tamamen gözardı da edilemez, zira iller arasındaki göç örneğinde olduğu gibi, başka bir kaynaktan bulunmayan verileri içermektedir. Bu durum tahminlerde çeşitli hatalara düşülmesine neden olabilir, ancak bu hatalar böylesi tahminleri güvenilirlik sınırlarının ötesine taşıyacak boyutta değildir

Etnik Grupların Nüfusunun Tahmininde Kullanılan Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı, Kürtlerin nüfusunu ve bu nüfusun coğrafi dağılımını tahmin etmek olduğu için, il bazındaki nüfusu önce iki temel gruba böldük: Kürtler ve Kürt olmayanlar. Kürt olmayanların yüzde 97.48'i, 1965 yılı sayımında anadilleri itibarıyla Türk olanlar olarak kaydedilmiştir. 1990 Sayımından elde edilen veriler, il sınırlarında yapılan değişiklikler dikkate alınarak tanzim edilmiştir (31). Beş yılda bir yapılan nüfus tahminleri iller ve etnik gruplar için doğal gelişim oranları ve göç hareketleri göz önüne alınarak yapılmış ve bu yapılırken, etnik grupların il bazındaki nüfus artışlarının birbirine eşit olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Tahmin tekniğinin matematiksel açıklaması Ek A'da gösterilmiştir.

Ek A'da verilen tahmin tekniğini kullanabilmemiz için şu bilgilere ihtiyacımız vardır; (1) İllere göre artış yüzdeleri, (2) İl bazındaki toplam nüfusun, kaynak yıl olan 1965'te etnik gruplara bölünmesi, (3) İller arasındaki göç verileri, (4) Yabancı ülkelere göç edenler ve geri dönenlerin verileri, (5) Göç akımlarının Kürt ve Kürt olmayan bileşenlere bölünmesi.

1985-90 Döneminde, Türkiye'ye yabancı ülkelerden gelen göçmen verilerine de ihtiyaç duyulmaktadır zira, söz konusu dönemde Bulgaristan'dan Türkiye'ye, Türk kökenli yoğun bir göçmen akını olmuştur. İncelenen diğer dönemlerde, böylesi iç göçlerin önemsiz miktarda olduğu saptanmıştır.

İl Bazında Tahmini Doğal Artış Oranları

Tahminlerdeki en kritik değişkenlik, il bazındaki doğal nüfus artış oranıdır. Artış oranları tahminleri için şu verilere ihtiyaç vardır; (1) Brüt üreme oranı (BÜO)(32), (2) Doğum itibarıyla yaş ortalaması (demografik literatürde eY olarak bilinir) ve (3) Doğum yapanların yaş ortalaması (DY YO) (33). Cinsiyet

Öte yandan, 1967, 1977, 1982, 1985 ve 1990 yılları için ÇÖO tahminleri de elimizde bulunmaktadır (43). Artış oranları tahminleri, 1965 ile 1970 ve 1985 ile 1990 yılları arasında beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarının ara dönemleri için yapılmıştır. Bu durum, eldeki BÜO ve ÇÖO verilerine dayanılarak yapılan nüfus artış oranları tahminlerinin aynı zaman dilimine denk getirilmesini gerektirmiştir.

oranları göz önüne alınarak BÜO, toplam doğurganlık oranından (TDO) çıkarılabilir. Yaşam uzunluğu ve doğum oranı, eğer çocuk ölümleri oranı (ÇÖO) biliniyorsa

burdan çıkarılabilir. Bu üç veri elde edildikten sonra, yaşam tablosu modelinden artış oranı tahmini elde edilebilir (35).

1960 Sonrası dönemde seçilen yıllar için çeşitli TDO tahminleri bulunmaktadır, bunların bir kısmı il bazında, bir kısmı ise bölge bazındadır. 1960 Yılına ait il bazındaki tahminler Frederic C.Shorter ve Mirosław Macura (36) tarafından, 1985 yılı için Sevil Cerit (37) tarafından ve , 1970-75-80 yılları için Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (38) tarafından yapılmıştır. 1966-67 Yıllarına ait bölge bazındaki tahminler Kamu Sağlığı Kurumu tarafından(39), 1973,1978, 1983 ve 1988 yılları için yapılan tahminler ise Hacettepe Üniversitesi Nüfus Çalışmaları Enstitüsü (NÇE) tarafından yapılmıştır; 1974, 1975 ve 1989 yılları için yapılan tahminler ise Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (40) tarafından yapılmıştır. Bölgesel bazda yapılan tahminler için alan araştırmaları esas alınmıştır. BÜO'lar, 0.4815'lik bir cinsiyet oranı kullanılarak TDO'lardan elde edilmiştir (41). Bölge bazındaki DYYO'lar NÇE tarafından yapılan alan araştırmalarından veya bu araştırmalar baz alınarak yapılan hesaplamalardan elde edilen verilere dayanmaktadır (42). Bir bölgedeki her ilin aynı DYYO'ya sahip olduğu farzedilmiştir.

Öte yandan, 1967, 1977, 1982, 1985 ve 1990 yılları için ÇÖO tahminleri de elimizde bulunmaktadır (43). Artış oranları tahminleri, 1965 ile 1970 ve 1985 ile 1990 yılları arasında beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarının ara dönemleri için yapılmıştır. Bu durum, eldeki BÜO ve ÇÖO verilerine dayanılarak yapılan nüfus artış oranları tahminlerinin aynı zaman dilimine denk getirilmesini gerektirmiştir. Tıpkı nüfus artış oranları gibi, yaş ortalaması ve ölüm oranları da Doğu Modeli Yaşam Tablosu'ndan elde edilmiştir (44).

Daha önce yapılan çalışmalar, iller arası göçün son 40 yıl boyunca iki temel özellik sergilediğini göstermiştir (48); (1) İller arası göç dalgalarının yalnızca küçük bir kısmı kısa-mefase göçleridir ve bu tür göçler önemli ölçüde komşu illere yöneliktir; (2) İller arası göçlerin büyük bölümü metropol merkezlerine yöneliktir ve göçmenin geldiği il mesafesi dikkate alındığında, bu metropol merkezlerine yönelik göçler çoğu zaman esnek değildir.

Artış oranları, sayım sonuçlarıyla, özellikle de 1980 sonrasında yapılan sayım sonuçlarıyla kıyaslandığında oldukça düşük olan nüfus tahminlerine dayanan NÇE verilerinden elde edilmiştir. Bazı illerdeki sayım sonuçları, daha önce de belirtildiği gibi, tartışmalı bir değere sahip olmakla birlikte, artış oranları makul ölçüde doğru ise, çoğu ilin tahmini nüfusu, yeterince makul görünen sayım değerlerinden çok da farklı olmasa gerek. Sonuç olarak, NÇE verilerine dayanan artış oranları, tıpkı DİE ve BÜO verilerinde olduğu gibi, güvenilir olmayan tüm diğer tahlillerden düşülmüştür (45).

Bu çalışmada belirtilen tahminler, sayım değerleri ile daha uyumlu olan sonuçları veren DPT'nin ve Cerit'in BÜO verilerine dayandırılmıştır. Buna rağmen, bazı tahminler kabul edilemeyecek ölçüde yüksek veya düşük olmuştur. Bu yüzden, DPT'nin ve Cerit'in BÜO verilerine dayanan artış oranlarında çeşitli düzeltmeler ve değişiklikler yapılmıştır. Anormal değerler, üzerinde çalıştığımız dönemin öncesi ve sonrasındaki iki dönemin trendleri veya artış ortalamaları baz alınarak değiştirilmiştir. Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde yapılan tüm analizler, EK D'de verilen söz konusu değişikliğe dayanmaktadır.

İller Arası Göç Dalgaları

DİE, 1965 yılından beri, kalıcı ikamet yerlerini baz alarak, sayım soru kağıtlarına iller arası göçe ilişkin bir soru da eklemiştir. 1975-80, 1980-85 ve 1985-90 yıllarına ait tüm veriler DİE kaynaklarında bulunmaktadır (46). 1965-70 Yıllarına ait veriler özel bir dosyada bulunmaktadır (47). 1970-75 Yılları için ise, sadece illerin aldığı ve verdiği toplam göç verileri bulunmaktadır. Tahlillerimizde bu verileri kullanabilmek için, nüfus dalgalarının, üzerinde çalıştığımız dönemin öncesindeki ve sonrasındaki dönemlerde gözlenen seyirden fazlaca farklı olmayan bir doğrultu sergiledikle-

ri varsayılarak, bu veriler iller arası göç dalgalarına dönüştürülmüştür.

Göç Dalgalarının Etnik Bileşenlere Ayrılması

Sayım yayınlarına yansıyan iller arası göç dalgaları toplu bir şekilde verilmiştir. Kullanılan tahmin tekniği, iller arasındaki göç verilerinin etnik bileşenlerine ayrılmasını gerektirmiştir.

Daha önce yapılan çalışmalar, iller arası göçün son 40 yıl boyunca iki temel özellik sergilediğini göstermiştir (48); (1) İller arası göç dalgalarının yalnızca küçük bir kısmı kısa-mefase göçleridir ve bu tür göçler önemli ölçüde komşu illere yöneliktir; (2) İller arası göçlerin büyük bölümü metropol merkezlerine yöneliktir ve göçmenin geldiği il mesafesi dikkate alındığında, bu metropol merkezlerine yönelik göçler çoğu zaman esnek değildir. 1940 ile 1950'li yıllarda göç alan başlıca üç metropol İstanbul, Ankara ve İzmir'di. Sonraki yıllarda ekonomik olanakların artmasıyla birlikte, bu üç metropole 18 il daha eklenmiştir. Bunlar, Adana, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bursa, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İçel, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Muğla, Sakarya ve Tekirdağ illeridir ve bu iller de mesafe itibarıyla esnek olmayan göç dalgalarının yöneldiği merkezlere dönüşmüşlerdir.

Bu model göz önüne alınarak, verileri etnik bileşenlerine ayırmak üzere aşağıdaki yöntem formüle edilmiştir.

1- Çoğunlukla kısa mesafeli göçlerin yöneldiği 46 il için, bir ilin aldığı ve verdiği göçün etnik karışım veya oluşumunun, il nüfusunun, sayım dönemini ifade eden beş yıllık ara tahmin döneminin başlangıcındaki aynı etnik karışıma sahip olduğu farzedilmiştir.

2- Göç alan başlıca merkezler olan ve mesafe itibarıyla çoğunlukla esnek olmayan göçleri alan 21 il için ise, bu illere yapılan göçlerin, göçmenin çıkış ili ile aynı etnik karışıma sahip olduğu ve göçmenin geldiği ile

yapılan göçleri veren ilin aynı etnik oluşuma sahip olduğu farzedilmiştir.

Yabancı Ülkelere Göç Edenler ve Dönerler

Sadece Avrupa içinde, Türk vatandaşlığına mensup olan kişilerin sayısı 1965 yılında yalnızca 198 bin iken, bu rakam 1990 yılında 2 milyon 366 bine çıkmıştır. Tam olarak kesin olmasa bile, nüfusun etnik dağılımı üzerine bir tahminde bulunabilmek için, bu göç dalgalarının değerlendirmeye tabi tutulması gerekiyordu (49).

Türkiye'den yurtdışına verilen işçi göçleri ve diğer göçlerle ilgili veriler 1961 yılından beri, Avrupa ve Basra Körfezi ülkelerindeki Türk vatandaşlarının doğum ve ölüm oranlarına ilişkin veriler 1978 yılından beri (51), söz konusu yıllarda (52) eşlerini yanında götürünlere ve göçmen işçilerin geldiği bölgelere ilişkin veriler 1977 (53) yılına kadar ve göçmenlerin geldiği illere ilişkin veriler 1978 yılından beri yıllık olarak derlenmektedir (54).

1965-73 dönemi başta olmak üzere, yurtdışından döner nüfusa ilişkin sürekli ve güvenilir veri bulunmamaktadır. Bu yüzden verilerdeki eksiklikler giderildikten sonra, EK B'de verilen tahmin tekniği kullanılarak, 1965-73 yılları için yıllık veriler geliştirildi (55).

Göçmenlerin 1978 öncesi artış oranlarını tahmin etmek için, 1978 öncesi ve sonrası ölüm oranlarının eşit olduğu ve 1978 öncesi ve sonrası doğum oranlarının, eşleri yanında olan işçiler ile toplam işçi nüfusu ortalamasıyla orantılı olduğu farzedilmiştir (56). Yıllık bazda yurtdışına yapılan göçler ile yurtdışından yurtçine yapılan göçler arasındaki fark, yıl bazında yurtdışına yapılan net göçü ifade etmektedir. 1965 ile 1990 yılları arasındaki beşer yıllık dönemlerde yurtdışına yapılan göç oranlarını saptayabilmek için ise, yıl bazında yurtdışına yapılan net göç oranları toplanmıştır.

Anadilleri itibariyle Kürt kökenli olanların, 1935-65 yılları arasında beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarıyla ortaya çıkan toplam nüfus içindeki oranlarının, pek çok ilde değişken. Kürt nüfusunu olduğundan fazla göstermek yerine, olduğundan az gösterecek muhtemel hataların önüne geçebilmek için, 1965 yılında illere göre yapılan etnik dağılım belirlenirken, 1935 yılından beri yapılan nüfus sayımlarından elde edilen il bazındaki toplam nüfus içindeki Kürt nüfusunun en yüksek oranı esas alınmıştır.

Bunun ardından, herhangi bir bölgedeki illerden yurtdışına yapılan göçlerin, bu bölgenin her beş yıllık dönem başındaki il nüfusuna orantılı olduğu ve herhangi bir ilden yurt-

dışına yapılan göç ile yurtdışından herhangi bir ile yapılan göçlerin, yurt içinden yurt dışına ve yurtdışından yurt içine yapılan işçi göçleriyle orantılı olduğu varsayımına dayanılarak, yıl bazında yurtdışına yapılan net göçler illere bölünmüştür (57). 1976-80, 1981-85 ve 1986-90 Dönemleri için, yurt içinden yurt dışına, yurt dışından yurt içine yapılan göçler Avrupa ve Arap bileşenlerine ayrılmıştır; bunun ardından da, Avrupa bileşeni illere bölünmüştür. Arap ülkelerine yapılan dış göçe ilişkin olarak, elimizde 1978-90 dönemine ait il bazında veriler bulunmaktadır (58). Yıl bazındaki her göçün, önceki üç yılda söz konusu bölgeden yurt dışına yapılan göçlerle orantılı olduğu farzedilerek, Arap ülkelerinden yurt içine yapılan göçler illere bölünmüştür (58).

Yurt dışına yapılan net göçler illere göre hesaplandıktan sonra, bu göçlerin Kürt ve Kürt olmayan bileşenlerine ayrılması gerekiyordu. Bu ayırım, bir ilden her dönemde yurt dışına yapılan net göç, her ilin, üzerinde çalışılan dönemin başlangıcındaki toplam nüfusu içindeki Kürt kökenli nüfus oranıyla çarpılarak yapılmıştır.

1965 Yılı İllere Göre Etnik Nüfus Dağılımı

Anadilleri itibariyle Kürt kökenli olanların, 1935-65 yılları arasında beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarıyla ortaya çıkan toplam nüfus içindeki oranlarının, pek çok ilde değişken, hatta bazen keskin farklılıklar gösterdiği gözlemlenmiştir. Kürt nüfusunu olduğundan fazla göstermek yerine, olduğundan az gösterecek muhtemel hataların önüne geçebilmek için, 1965 yılında illere göre yapılan etnik dağılım belirlenirken, 1935 yılından beri yapılan nüfus sayımlarından elde edilen il bazındaki toplam nüfus içindeki Kürt nüfusunun en yüksek oranı esas alınmıştır; sonucu etkileyecek sayıda

Nüfus sayımına dayanılarak 1965 yılı için elde edilen 3.130.390 kişilik

Kürt nüfusu, anadillerinin veya ikinci dillerinin Kürtçe olduğunu belirten-

lerin toplam sayısı olan 2.797.332'den daha yüksektir. İkinci dillerinin

Kürtçe olduğunu belirtenleri, asimile edilerek Türkleştirilen Kürtler olarak

kabul ettiğimizde bile, bu alt gurubu içeren orantısız nüfus sayımı sonuç-

ları, sayım verileri ile orantılı olarak yapılan tahminlerin gerisinde kal-

maktadır.

Kürdün yaşamadığı ve diğer nüfus sayımlarındaki oranlar dikkate alındığında, en yüksek oranın bile, 1965 sayım oranına uygun düşmediği birkaç il bunun dışındadır.

Buna rağmen, diğer nüfus sayımlarından ve konuyla ilgili bulgulardan elde edilen bilgiler dikkate alındığında, en yüksek nüfus sayımı oranları bile, Adana, Ankara, Hatay, İçel, İstanbul ve İzmir gibi önemli illerdeki etnik dağılımı yansıtmaktan uzaktı. Bu illerin 1965 yılındaki nüfusları, doğum yeri -ili- baz alınarak incelenmiştir. Bu illerin her biri için, 1965 yılında ikamet edilen il dışındaki başka bir ilde doğan nüfus, doğum yeri olan ilin toplam nüfusu içindeki en yüksek Kürt kökenli nüfus oranıyla çarpılmıştır. Bu rakamlar, eksik verileri giderilen iller dışındaki tüm iller için elde edildikten sonra, verileri düzeltilen ilin Kürt bileşeninin 1935 nüfusunun, 1935-65 dönemindeki ulusal artış oranları ölçüsünde artması durumunda 1965 yılında ulaşacağı rakamlara eklenmiştir. 1965 Yılında ortaya çıkan nüfusun il bazındaki dağılımı, belirli bir ilin toplam nüfusu içindeki tahmini Kürt nüfus oranını vermiştir (59).

Etnik Kürtlerin il bazında düzenlenen nüfus oranı tablosu EK D'de verilmiştir. Elde edilen bu etnik oranlar kullanılarak 1965 yılı nüfusu etnik bileşenlerine bölündüğünde, ortaya 3.130.390 gibi bir Kürt nüfusu çıkmakta ve bu rakam -toplam nüfusun yalnızca yüzde 7.55'ine tekabül eden 2.370.233 kişilik nüfus sayımı sonucu ile karşılaştırıldığında- toplam nüfusun yüzde 9.97'sine tekabül etmektedir. 1935 Yılında yapılan nüfus sayımında, Kürtler toplam nüfusun yüzde 9.16'sını teşkil ediyordu ki bu oldukça güvenilir bir rakam olarak kabul edilmektedir. Kürtlerin 1965 yılındaki tahmini nüfusu, 1935-65 arasındaki 30 yıllık dönem boyunca yıllık yüzde 2.50'lik bir artış oranına tekabül etmekte ve bu artış oranı, hem nüfus sayımlarında ortaya çıkan yıllık yüzde 1.58'lik artış oranından hem de Türk kökenlilerin aynı dönemdeki yıllık

yüzde 2.26'lık artış oranından daha yüksektir (Bkz Tablo 1). Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı doğu ve güneydoğuda, üzerinde çalışılan dönemdeki ölüm oranları -özel-

likle de çocuk ölümleri- ve halk sağlığı şartları dikkate alındığında (60), yüzde 2.50'lik artış oranı yabana atılacak bir rakam değildir ve muhtemelen söz konusu dönemde mevcut olan doğurganlık ve ölüm koşulları altında mümkün olabilen artış oranının üst sınırına daha yakındır.

Nüfus sayımına dayanılarak 1965 yılı için elde edilen 3.130.390 kişilik Kürt nüfusu, anadillerinin veya ikinci dillerinin Kürtçe olduğunu belirtenlerin toplam sayısı olan 2.797.332'den daha yüksektir. İkinci dillerinin Kürtçe olduğunu belirtenleri, asimile edilerek Türkleştirilen Kürtler olarak kabul ettiğimizde bile, bu alt gurubu içeren orantısız nüfus sayımı sonuçları, sayım verileri ile orantılı olarak yapılan tahminlerin gerisinde kalmaktadır. Bu da, Kürt nüfusunun olduğundan az gösterme riskini daha da azaltmakta ve daha güvenilir verilere ulaşmamızı sağlamaktadır.

Son Yıllarda Türkiye'nin Aldığı Göç

Bu tahminler yapılırken dikkate alınması gereken bir diğer faktör de, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türk kökenli göçmenlerdir; 1990 yılında yapılan nüfus sayımına bu göçmenler de dahil edilmişlerdir. Ancak bu göçmenlerin ne kesin sayısı ne de Türkiye içindeki coğrafi dağılımları henüz tam olarak bilinmemektedir. Göç esnasında basında çıkan haberlerde ve yapılan resmi açıklamalarda 350.000 göçmenin geldiği belirtilmiştir; bu göçmenlerin yaklaşık olarak 100.000'i geri dönmüştür. Öte yandan, 50.000 ile 100.000 kadar kişi de yasadışı yollardan Türkiye'ye gelmiş ve bu yüzden kaba bir tahminle 250.000 ile 300.000 arasında değişen Bulgaristan göçmeni Türkiye'ye, çoğunlukla da kuzeybatıdaki Marmara bölgesine yerleşmiştir.

Bu göçmenlerin ülke içindeki dağılımlarına ilişkin

İkincisi, artış oranı tahminleri için kullanılan Doğu Modeli Yaşam Tabloları, başka toplumların, Türk toplumuna benzeyen ama onun tıpatıp aynısı olmayan ölüm oranlarını yansıtmaktadır. Üçüncüsü ve en önemlisi, hepsi olmasa bile, pek çok sayım sonucu şüphelidir ve daha önce belirtilen nedenlere göre, bazı sonuçlar diğerlerinden çok daha şüphelidir.

olarak elimizde bulunan yegane bilgi, bu göçmenler için çeşitli illerde devlet tarafından inşa edilen konutların miktarıdır (61). Toplam 21.556 ev ve apartman dairesi inşa edilmiş, bunlara ek olarak 22.700 aile konut başvurusunda bulunmuştur. Her aile beş kişi olarak kabul edildiğinde, yasal yollardan gelen ve Türk vatandaşlığına geçenlerin toplam sayısı 221.280'e ulaşmaktadır ki bu da göç esnasında resmi olarak duyurulan 250.000 kişilik rakamdan pek de uzak değildir. Bu çalışma yapılırken, konut başvurusunda bulunan göçmenlerin coğrafi dağılımı, kamu tarafından inşa edilen konutlara yerleştirilen göçmenlerin coğrafi dağılımı ile aynı olarak kabul edilmiştir. Göçmenlerin iç göç hareketlerinin saptanabilmesi için, 1990 yılında yapılan tahminlerde çeşitli tasnifler yapılmıştır.

Nüfus Tahminleri Ve Sonuçları

1965 Yılından bu yana, sayımlar arası dönemdeki nüfusu belirlemek üzere, her beş yılda bir il bazında Kürt ve Kürt olmayan nüfus için ayrı tahminler yapılmış ve toplam nüfusu saptamak için bu iki bileşen birbirine eklenmiştir. Bu tahminlerin sonuçları, karşılaştırılacakları sayım sonuçlarıyla birlikte Tablo 2'de verilmiştir.

Bir dizi nedenden ötürü, nüfus tahminleri ile sayım sonuçları arasında fazlaca yakın bir benzerlik beklememek gerekiyor. Birincisi, tahminlerde kullanılan artış oranları, kendileri de birer tahmin olan ve gerçek durumu yansıtmakta yetersiz kalabilecek bazı varsayımların bileşkesinden oluşan BÜO, DYYO ve ÇÖO'lara dayanmaktadır. Bünyelerinde tahmin hatalarını taşıyabilecek bu değişkenlerin birleşik kullanımı, artış oranı tahminlerinde daha da artan hatalara yol açmış olabilir. İkincisi, artış oranı tahminleri için kullanılan Doğu Modeli Yaşam Tabloları, başka toplumların, Türk toplumuna benzeyen ama onun tıpatıp aynısı olmayan ölüm oranlarını yansıtmaktadır.

Üçüncüsü ve en önemlisi, hepsi olmasa bile, pek çok sayım sonucu şüphelidir ve daha önce belirtilen nedenlerden ötürü, bazı sonuçlar diğerlerinden çok daha şüphelidir. Sonuç olarak, hem tahminlere hem de nüfus sayım sonuçlarına ihtiyatla yaklaşmak gerekiyor.

Tahminler ile sayım verileri arasındaki uyum hususunda, Tablo 2'de üç grup halinde verilen iller gözlemlenebilir (iller için Şekil 1'e bakınız). Sayım hesaplamalarının doğruluğu hakkında daha önce söylediklerimiz dikkate alınarak, birinci gruptaki iller dışındaki tahminlerde uygun düzeltmelerin yapılması gerekmiştir.

Grup 1

Bu guruba, 1990 yılı için yapılan nüfus tahminlerinin ve sayım sonuçlarının yaklaşık olarak aynı olduğu, tahmin ile sayım sonucu arasındaki farkın yüzde 1'den daha az olduğu iller dahil edilmiştir. Sayım sonuçları ile tahminler arasındaki değişkenliğin parantez içinde yüzde olarak verildiği bu iller aşağıdakilerdir:

Adana (%0.00), Ağrı (%0.00), Aydın (%0.10), Bilecik (%0.00), Bolu (%0.58), Denizli (%0.08), Kayseri (%0.00), Muğla (%0.21), Sakarya (%1.55) ve Tekirdağ (%3.10).

Resmi kayıtlara göre Sakarya'ya 5000, Tekirdağ'a da 7050 Bulgar göçmeni yerleştirilmiştir. Bu her iki ilde, kamu konutlarına yerleştirilen göçmen miktarına eşit sayıda göçmenin de aynı illerde bulunduğu farzedildiğinde, her iki il için yapılan tahminler ve gerçekleşen sayım sonuçları arasındaki fark ortadan kalkar. Diğer dokuz il için yapılan nüfus tahminlerinin bu illerin gerçek nüfusu olduğu kabul edilmiş ve Kürt ve Kürt olmayan bileşenlerin sayısı tahminlerde ortaya çıktığı gibi kabul edilmiştir.

TABLO 2: İllere Göre Sayım ve Tahmini Nüfus
(1965 ve 1990, 1000 olarak)

İller	1965 Sayımına Göre Toplam Nüfus	1990 Sayımına Göre Toplam Nüfus	1990 Yılı İçin Tahmin Edilen Toplam Nüfus	1990 Yılı İçin Gerçekleşen Tahmin	Gerçekleşen Tahminden Sonra Tahmini Kürt Nüfusu 1990	Toplam Nüfustaki Kürtler % 1990
Adana	902.7	1.934.2	1.934.2	1.934.2	194.3	10.05
Adıyaman	267.3	513.1	483.8	483.8	211.4	43.69
Afyon	502.2	739.2	669.3	669.3	0.2	0.02
Ağrı	247.0	437.1	437.1	437.1	307.9	70.45
Amasya	285.7	357.2	371.3	357.2	2.7	0.76
Ankara	1.644.3	3.615.6	3.085.2	3.615.6	243.6	6.74
Antalya	486.9	1.132.2	1.019.1	1.132.2	46.8	3.22
Artvin	210.1	218.8	269.6	212.8	0.05	0.02
Aydın	542.9	824.8	832.1	832.1	33.9	4.07
Balıkesir	708.3	973.3	994.1	994.1	24.1	2.48
Bilecik	138.0	175.5	175.3	175.3	6.9	3.93
Bingöl	150.5	250.9	282.4	282.4	192.3	76.63
Bitlis	154.1	330.1	266.6	266.6	170.7	64.03
Bolu	383.9	536.9	533.7	533.7	3.3	0.61
Burdur	195.0	254.9	295.9	295.9	0.5	0.20
Bursa	755.5	1.603.1	1.438.1	1.603.1	71.7	4.47
Çanakkale	350.3	432.2	492.6	432.2	0.6	0.13
Çankırı	250.7	279.1	335.5	279.1	3.5	1.26
Çorum	485.6	609.9	671.1	609.9	23.7	3.89
Denizli	463.4	750.9	750.3	750.3	23.1	3.08
Diyarbakır	476.0	1.094.9	1.060.2	1.060.2	771.6	72.78
Edirne	303.2	404.6	442.5	404.6	0.6	0.14
Elazığ	322.7	498.2	572.0	498.2	215.0	43.15
Erzincan	258.6	299.3	390.3	299.3	59.1	19.74
Erzurum	628.0	848.2	860.1	848.2	135.6	16.22
Eskişehir	415.1	641.1	717.3	641.1	19.9	3.10
Gaziantep	511.0	1.140.6	1.067.6	1.140.6	167.1	13.22
Giresun	428.0	499.1	681.1	499.1	1.3	0.26
Gümüşhane	262.7	276.7	358.6	276.7	5.7	2.07
Hakkari	83.9	219.8	176.4	176.4	157.8	89.47
Hatay	506.2	1.109.8	1.156.1	1.109.8	60.8	5.48
Isparta	266.2	434.8	418.2	418.2	1.1	0.27
İçel	511.3	1.267.0	1.201.3	1.267.0	123.1	9.71
İstanbul	2.293.8	7.309.2	5.621.0	7.309.2	596.4	8.16
İzmir	1.234.7	2.694.8	2.431.7	2.694.8	186.3	6.91
Maraş	438.4	893.0	863.9	863.9	132.8	15.37
Kars	606.3	662.2	770.7	770.7	146.6	19.02
Kastamonu	441.6	423.6	607.5	423.6	1.1	0.25
Kayseri	536.2	943.5	949.8	949.8	43.3	4.56
Kırklareli	238.4	309.5	395.2	309.5	0.7	0.24
Kırşehir	196.8	256.9	320.7	256.9	17.0	6.61
Kocaeli	355.5	936.2	754.4	936.2	74.3	7.94
Konya	1.122.6	1.967.8	1.932.3	1.932.3	104.8	5.42
Kütahya	398.1	578.0	586.0	586.0	0.2	0.03
Kalatya	452.6	702.1	752.4	702.1	120.7	17.20
Manisa	748.5	1.154.4	1.183.9	1.154.4	41.2	3.48
Mardin	397.9	769.9	787.3	769.9	576.2	74.84
Muğla	334.9	562.8	564.0	564.0	11.6	2.06
Muş	198.7	376.5	364.5	364.5	246.6	67.75
Nevşehir	203.3	289.5	346.5	289.5	6.1	2.10
Niğde	362.4	602.7	559.4	559.4	14.5	2.59
Ordu	543.9	830.1	867.7	830.1	0.4	0.04
Rize	281.1	348.8	401.3	401.3	0.2	0.06
Sakarya	401.1	683.1	672.7	683.1	19.3	2.82
Samsun	755.9	1.158.4	1.247.2	1.158.4	6.7	0.58
Şanlıurfa	450.8	1.001.5	771.2	771.2	368.9	47.84
Sırt	264.8	590.6	554.5	554.5	436.9	78.78
Sinop	266.1	265.2	402.2	265.2	2.1	0.80
Sivas	705.2	767.5	937.9	767.5	90.0	11.72
Tekirdağ	287.4	468.8	454.7	468.8	15.5	3.30
Tokat	495.3	719.3	710.9	710.9	12.2	1.71
Trabzon	595.8	795.8	928.2	795.8	0.3	0.04
Tunceli	154.2	133.1	228.6	133.1	74.4	55.90
Uşak	190.5	290.3	298.6	298.6	0.6	0.21
Van	266.8	637.4	68.0	68.0	401.6	70.70
Yozgat	437.9	579.2	670.5	579.2	13.1	2.25
Zonguldak	650.2	1.073.6	1.161.3	1.073.6	1.4	0.13
Toplam	31.391.4	56.475.0	55.136.4	55.939.1	7.046.2	12.60

Grup 2

Bu gruba, sayım sonucunda ortaya çıkan nüfusun, tahmin edilen nüfustan daha fazla olduğu iller dahil edilmiştir. Burada iki alt grup göze çarpmaktadır.

Alt Grup A: Bu guruba giren iller şunlardır (yıldız işareti, 1980 sayım sonuçları ile tahmini nüfusun birbirine yakın olduğu illeri gösterir, prantez içindeki bilgi, sayım sonuçları ve tahminlerin birbirlerine hemen hemen eşit oldukları 1980 yılı dışındaki sayım yılını göstermektedir): Adıyaman*, Afyonkarahisar*, Bitlis, Diyarbakır*, Hakkari, Isparta (1985), Konya*, Kahramanmaraş, Muş*, Niğde, Siirt*, Tokat, Şanlıurfa* ve Van. Yukarıda açıklanan iki nedenden ötürü, bu alt guruba giren illerin, neredeyse tüm sayımlarda gerçek nüfuslarını olduğundan fazla gösterme eğilimi içinde oldukları söylenebilir.

Üzerinde çalışılan dönem boyunca, nüfusu olduğundan fazla gösterme eğilimi yalnızca 1980 sayımında denetlenebilmiştir. Söz konusu nüfus sayımı sıkı yönetim döneminde yapıldığından, sahte sayım fişlerinin keşfedilmesi durumunda askerler tarafından sergilenen katı tutumların sayım görevlilerini ve yerel belediyeleri caydırdığı anlaşılıyor. Bu durum belki de son yılların en doğru sayımın yapılmasını sağlamıştır. 1980 Yılı sayım sonuçları daha önce yapılan tahminlerle karşılaştırıldığında ortaya şu sonuç çıkıyor; alt grupta bulunan on dört ilden yedi tanesinde sayım sonuçları ile tahminler 1980 yılında birbirine eşittir, ancak sonraki sayımlarda tekrar farklılaşan bu rakamlar, Şanlıurfa örneğinde de olduğu gibi, bazen keskin bir ayırım sergilemektedir.

Bu değerlendirme ışığında, bu alt grup için yapılan nüfus tahminlerinin, söz konusu illerin gerçek nüfuslarını yansıttıkları kabul edilmiştir.

Alt Grup B: Bu guruba, birinci gruptaki Adana ilinin de içinde bulunduğu ve üzerine çalışılan dönemde

Geriye şu olasılık kalıyor; sıkı bir denetim yoksa, sayım görevlileri ellerinden geldiğince az ev ziyaret etme eğilimindedir; böylelikle daha az çalışmış olacaktırlar. Bu yüzden, sayım sonuçlarının gerçek nüfustan daha düşük olduğu düşünülebilir. İkincisi, aşağıdaki grupta da göreceğimiz gibi, bazı illerin tahmini nüfusu sayım sonuçlarından çok daha fazladır.

göç alan başlıca merkezlerden olan aşağıdaki iller bulunmaktadır: Ankara, Antalya, Bursa, Gaziantep, İçel, İstanbul, İzmir ve Kocaeli.

1990 Yılı sayım sonuçları ve aynı yıl için yapılan nüfus tahminleri, bu illerin bir kısmında büyük farklılıklar göstermektedir. Ankara'da sayımda çıkan nüfus, tahmin edilenden yüzde 17.18, İstanbul'da yüzde 30.05, İzmir'de yüzde 10.81 daha fazla çıkmıştır. Sayım sonuçlarının mı yoksa önceden yapılan tahminlerin mi bu illerin gerçek nüfusunu yansıttığı konusu değerlendirilirken, aşağıda belirtilen nedenlerden ötürü, sayım sonuçlarının daha doğru olduğu sonucuna varılmıştır.

Birincisi, bu illerin önemli bir kısmında, şehir merkezi veya metropol bölgesi, il nüfusunun çoğunluğunu teşkil etmekte ve büyük şehirlerdeki belediye yetkililerinin sayım görevlilerine baskı yapma imkanı ve olasılığı pek fazla değildir. Geriye şu olasılık kalıyor; sıkı bir denetim yoksa, sayım görevlileri ellerinden geldiğince az ev ziyaret etme eğilimindedir; böylelikle daha az çalışmış olacaktırlar. Bu yüzden, sayım sonuçlarının gerçek nüfustan daha düşük olduğu düşünülebilir. İkincisi, aşağıdaki grupta da göreceğimiz gibi, bazı illerin tahmini nüfusu sayım sonuçlarından çok daha fazladır. Bu alt grup ve üçüncü grup birlikte ele alındığında, göç alan başlıca merkezlere gelen göçmen nüfusun sayımlara olduğundan daha az yansıdığı görülecektir.

Sayım sonuçlarının, bu alt guruba giren illerin gerçek nüfusunu daha doğru bir şekilde yansıttığı kabul edilerek, tahmini nüfus artış oranları, sayımlar arası her dönem için net göç ve sayım sonuçları ile tahminleri arasındaki fark kullanılarak, her il içindeki etnik bileşenler için yapılan nüfus tahminlerinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Sayımlar arası dönemde belirli bir ile yapılan ve sayım sonuçlarından daha yüksek olan tahmini göçün, sayım sonuçlarına yansıyan göç rakamlarıyla aynı etnik bileşime sahip olduğu farze-

dilmiştir. Bunun matematiksel ifadesi EK C'de gösterilmiştir.

Sayım sonuçları ile nüfus tahminleri arasındaki farklılık Ankara, İstanbul, İzmir ve Kocaeli'de 1970 yılında; Bursa ve Antep'te 1980 yılında; Antalya ve İçel'de 1990 yılında başlamaktadır. Gaziantep ve Antalya hariç, her il için yapılan düzeltme, farklılığın ortaya çıktığı yıldan başlatılarak 1990 yılına kadar sürdürülmüştür. Gaziantep 1975 ile 1985 yılları arasında göç alan bir merkezdir ve sadece 1985-90 döneminde dışarıya göç veren bir merkezdir. Bu iller için daha basit bir düzeltme yöntemi kullanılmış ve bunun sonucunda, 1990 yılı için yapılan özgün tahmindeki her etnik bileşen, 1985-90 dönemindeki toplam göç ve sayım sonuçlarındaki göç rakamlarında ortaya çıkan etnik bileşene orantılı olarak artmıştır. 1990 Yılı için bu düzeltmeler yapılırken, Ankara, Bursa, İstanbul, İzmir ve Kocaeli için Bulgaristan'dan gelen göçmenler de dikkate alınmıştır.

Grup 3

Bu guruba, sayım sonucu ortaya çıkan nüfusları tahmin edilen nüfuslarından daha düşük olan iller dahil edilmiştir. Bu iller şunlardır: Amasya, Artvin*, Balıkesir*, Bingöl, Burdur*, Çanakkale*, Çankırı*, Çorum*, Edirne*, Elazığ, Erzincan*, Erzurum, Eskişehir*, Giresun*, Gümüşhane*, Hatay, Kars*, Kastamonu*, Kırklareli*, Kırşehir*, Kütahya, Malatya, Manisa*, Mardin*, Nevşehir*, Ordu, Rize*, Samsun, Sinop*, Sivas*, Trabzon*, Tunceli*, Uşak*, Yozgat* ve Zonguldak.

Manisa ve Eskişehir hariç, bu iller dışarıya net göç veren illerdir; bu illerden yirmi üç tanesi, üzerinde çalışılan dönemin tamamı boyunca, geri kalan diğer on tanesi ise, en azından son sayım arası dönemde dışarıya göç vermiştir. Öte yandan, yanlarına yıldız işareti konulan yirmi beş ilin sayım sonuçları, istikrarlı bir şekilde, tahmin edilenden daha düşük olmuştur.

1965 ile 1990 yılları arasında etnik Kürt nüfusu her yıl yüzde 3.24, Kürt olmayan bileşenler ise, Bulgaristan'dan gelen 250 000 göçmen hesabına katıldığında yüzde 2.19, katılmadığında yüzde 2.17 artmıştır. Bu dönem boyunca, toplam nüfusun artış oranı, Bulgaristan'dan gelen göçmenler hesaba katıldığında yüzde 2.31, göçmenler hariç tutulduğunda ise yüzde 2.29 olmuştur.

Daha önce belirtilen nedenlerden ötürü, belediyelerin her zaman nüfusu olduğundan fazla gösterme eğiliminde oldukları dikkate alındığında, sayım sonuçlarının gerçek

nüfustan başka bir şeyi yansıtmadığına inanmamak için herhangi bir neden yok. Bu yüzden, sayım sonuçlarının, bu guruba dahil edilen illerin gerçek nüfusunu yansıttığı kabul edilmiştir. Sayım sonucunda ortaya çıkan nüfus ile tahmin edilen nüfus arasındaki fark, çoğunlukla, üzerinde çalışılan dönemden önce yapılan sayımlarda, yanlış ikamet yeri belirtilmesinden kaynaklanmış, böylelikle ikinci grup ile alt grup B'de bulunan ve göç alan başlıca merkezler olan illerdeki durumun tam tersi bir model yaratmıştır. Eğer bu gözlem doğruysa grup 2 ve alt grup B'de sayım sonuçlarının tahmini nüfusun üzerinde çıktığı miktarlar ile grup 3'te sayım ile tahmini nüfus arasında çıkan miktar hemen hemen eşit olmalıdır. Bu da durumu kabul edilebilir sınırlara çekmektedir. Sayım ile tahmini nüfus arasındaki farkın toplamı 1990 yılı için alt grup B'de 3 milyon 049 bin, grup 3'te 2 milyon 476 bin ve iki grup arasındaki fark ise sadece 573.000'dir. Bulgaristan'dan gelen ve alt grup B'deki illere dahil edilen 150 000 ile 200 000 arasındaki göçmen de hesaba katıldığında, aradaki fark 400.000'e iner. Bu da alt grup B'de sayım sonucu ile tahmini nüfus arasında sadece yüzde 13.12'lik, grup 3'te de yüzde 16.16'lık bir oran farkı ortaya çıkarır.

Sayım sonucu ortaya çıkan rakamların bu gurup-taki illerin nüfusunu, tahminlerden daha doğru bir şekilde temsil ettikleri kabul edildikten sonra, tahminlerin etnik bileşenlerinde düzeltmeler yapılmıştır. 1990 Yılında her ildeki tahmini etnik bileşen, sayım sonucu ortaya çıkan nüfus ile tahmin edilen nüfusa orantılı olarak düşmüştür.

Kürt Kökenli Nüfusun Miktarı ve Coğrafi Dağılımı

Düzeltilmelerden sonra elde edilen tahmini etnik

Kürt nüfusu TABLO 2'de verilmiştir. 1990 Yılında Kürtlerin toplam sayısı 7 milyon 046 bin'dir. Muhtemel eksikliklerden dolayı düzeltilen bu rakam, 1965 sayımında sadece 3 milyon 132 bin'dir. Bu da, 1965 ile 1990 yılları arasındaki 25 yıllık dönemde Kürt nüfusunun yüzde 124.94, ülkenin toplam nüfusunun yüzde 79.91 ve nüfusun Kürt olmayan bileşeninin ise sadece yüzde 73.02 arttığını göstermektedir.

1965 ile 1990 yılları arasında etnik Kürt nüfusu her yıl yüzde 3.24, Kürt olmayan bileşenler ise, Bulgaristan'dan gelen 250 000 göçmen hesaba katıldığında yüzde 2.19, katılmadığında yüzde 2.17 artmıştır. Bu dönem boyunca, toplam nüfusun artış oranı, Bulgaristan'dan gelen göçmenler hesaba katıldığında yüzde 2.31, göçmenler hariç tutulduğunda ise yüzde 2.29 olmuştur. Bu da Kürt nüfusunun artış oranının, Kürt olmayan bileşenlerin artış oranından -Bulgaristan göçmenleri hariç tutulduğunda- yüzde 49.31 daha fazla olduğunu, toplam nüfusun artış oranından ise -yine göçmenler hariç- yüzde 40.26 daha fazla olduğunu göstermektedir.

Nüfusun Kürt bileşeninin artış hızı, Kürt olmayan bileşenlere oranla daha yüksek olmasına rağmen, 1990 yılında 7 milyon 046 bin olan Kürt nüfusu, bazıları tarafından iddia edilen 12.5 - 15 milyon arasındaki rakamın oldukça gerisindedir (Bkz. 6. Dipnot).

Ülkenin batısına ve güneyine doğru büyük bir Kürt göçü yaşanmıştır (TABLO 3). Kürtler 1965 yılında Marmara bölgesindeki nüfusun yüzde 1.24'ünü, Ege bölgesindeki nüfusun yüzde 0.36'sını ve Akdeniz bölgesindeki nüfusun yüzde 4.98'ini teşkil ediyorlardı. Oysa 1990 yılına gelindiğinde, Kürtlerin söz konusu bölgelerdeki toplam nüfus içindeki payları sırasıyla, yüzde 6.09, yüzde 3.93 ve yüzde 8.95'e çıkmıştır. Marmara bölgesindeki Kürtlerin sayısı onikiye, Ege'de yirmiye, Akdeniz'de dörde katlanmıştır. İstanbul ve İzmir gibi illerde bulunan Kürt nüfusu, Kürtlerin geleneksel yerleşim alanı içinde olan Diyarbakır'daki Kürt nüfusu kadar olmuştur.

İstanbul ve İzmir'in yanısıra Adana, Ankara, Antalya, Bursa, İçel, Kocaeli ve Manisa'daki Kürtlerin nüfusunda hiç de önemsiz olmayan bir artış olmuştur. Ancak bu çarpıcı artışlara rağmen, Kürt nüfusunun miktarı, bazıları tarafından iddia edildiği üzere, sadece İstanbul'da 1.5 milyon Kürdün yaşadığı veya ülkenin batısındaki Kürt nüfusuyla doğusundaki Kürt nüfusunun eşit olduğu türünden iddialardan oldukça uzaktır (62). Zira Kürtlerin büyük çoğunluğu halen doğu ve güneydoğuda yaşamaktadır (bkz. TABLO 3); 1965 yılında bu iki bölgedeki nüfusun yüzde 81.80'i Kürttü. Büyük göç dalgalarının üzerinden geçen 25 yılın ardından, Kürt nüfusunun yüzde 65.22'si 1990 yılında hala bu bölgelerde yaşamaktaydı (63).

TABLO 3 BÖLGELERE GÖRE TAHMİNİ KÜRT NÜFUSU

Bölge	Bölge İlleri	1965		1990	
		Nüfus (Bin)	%	Nüfus (Bin)	%
Marmara	(1)	72.65	1.24	810.13	6.09
Ege	(2)	15.77	0.36	296.99	3.93
Akdeniz	(3)	190.22	4.98	726.55	8.95
İç Anadolu	(4)	262.64	4.13	579.38	5.53
Karadeniz	(5)	28.72	0.51	37.88	0.50
Doğu	(6)	1.369.65	38.87	2.230.29	41.96
Güneydoğu	(7)	1.192.73	64.24	2.365.04	64.98
Toplam		3.132.39	9.98	7.046.25	12.60

(1) Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ.

(2) Afyonkarahisar, Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak

(3) Adana, Antalya, Burdur, Gaziantep, Hatay, Isparta, İçel, Kahramanmaraş

(4) Ankara, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kayseri, Kırşehir, Konya, Nevşehir, Niğde, Sivas, Yozgat.

(5) Amasya, Artvin, Bolu, Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Tokat, Trabzon, Zonguldak.

(6) Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van.

(7) Adıyaman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şanlıurfa.

SONUÇ

Etnik Kürtlerin sayısı 1965 yılında 3 milyon 132 bin ken, 1990 yılında 7 milyon 046 bin'e çıkmıştır. Demografik değişimin tipik bir yansıması olan bu çarpıcı artış oranı, doğurganlık oranının yükselmesinden, ölüm oranının ise düşmesinden kaynaklanmaktaydı. Ülke nüfusunun etnik bakımdan Kürt olmayan bileşenin doğurganlık oranı daha düşük, bu yüzden doğal artış oranı da düşük iken, toplam nüfus içinde Kürt bileşenin oranı 1965'teki yüzde 9.98'den, 1990'daki yüzde 12.60'a çıkmıştır (64).

Bundan daha önemlisi ise, herhalde son yirmi yılda meydana gelen büyük nüfus hareketlerinin, Kürtlerin coğrafi dağılımını yeniden düzenlemiş olmasıdır (65). Pek çok Kürt geleneksel bölgeleri olan doğu ve güneydoğuda yaşamakla birlikte, giderek daha fazla Kürt batıya gelmektedir. 1965 Yılında Kürtlerin beşte biri batıda yaşarken, bu oran 1990 yılında üçte bire çıkmıştır. Buna rağmen, şu anda batıda yaşayan Kürtlerin sayısı, sık sık iddia edildiğinden çok daha düşüktür.

Kürtlerin yeni coğrafi dağılımı -batıya giderek daha fazla yerleşmeleri- Türkiye'yi, şu anda geçirmekte olduğu sarsıntılardan kurtarabilecek bazı siyasi seçeneklerin önünü kapatmaktadır. Etnik kökene dayalı federal bir devlet, çift yönlü kitlesel göçler nedeniyle imkansız görünmektedir; yoksa, Kürtler ülkenin batısını, çoğunlukla Türklerden oluşan Kürt olmayan kesim ise ülkenin doğusunu terketmek zorunda kalacaktır. Doğuda kurulacak bağımsız bir Kürt devleti de yine buna benzeyen bir trajediye, üstelik çok daha acı bir trajediye yol açacaktır. ▲

Çeviren: Nuray Mestci

DİPNOTLAR

Yazarın notu: Bu makale *Eastern Question in Turkey (Türkiye'deki Doğu Sorunu)* başlıklı daha geniş çalışmanın bir kısmıdır. Bu çalışma MERC Ödülü aracılığıyla Ford Vakfı tarafından desteklenmiştir. Verdiği destek için vakfa ve yararlı yorumlarından ötürü bu derginin isimsiz uzmanlarına teşekkür ediyorum.

(1) Yarısının Çingene olduğu sanılmaktadır.

(2) Osmanlı İmparatorluğu'ndaki millet sistemi için, bkz. Kemal Karpat, "The Ethnicity Problem in a Multi Ethnic Anational Islamic State; Continuity and Recasting of Ethnic Identity in the Ottoman State" (*Çok Etnisiteli Anadolu İslam Devletinde Etnik Sorun: Osmanlı Devletinde Etnik Kimliğin Sürekliliği ve Yeniden Düzenlenmesi*). *Ethnic Groups and the State*'ten alınmıştır, yay. Paul Brass (Totowa N.J.: Barnes and Noble Books, 1985), 102-5.

(3) Kanunlara göre etnik gurupların çoğu azınlık değildir. 1923 Lozan antlaşmasına göre Türkiye Cumhuriyeti, Müslüman olmayanları azınlık kabul eder, etnik kökene dayalı herhangi bir azınlığı tanımaz.

(4) Ashında buna, Türkmen, yani Tahtacı, Alevi, Karaçay ve Kumuk'tan oluşan 51 alt gurup da dahildir; bkz. Peter Alford Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey* "Catalogue of Ethnic Groups" (Türkiye Cumhuriyetindeki Etnik Guruplar "Etnik Grup Listesi"), (Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989), 53-178. Bu, Türkiye'deki etnik guruplar üzerine bugüne kadar yapılan en kapsamlı ansiklopedik bir derlemedir.

(5) 1990'larda Türkiye'de bulunan Kürtlerin nüfusu üzerine yapılan tahminler 7 milyon ile 17 milyon arasında değişmektedir. Bkz., Ali Erman Özsoy, İsmet Koç ve Aykut Toros, "Türkiyenin Etnik Yapısının Anadil Sorularına Göre Analizi" *Turkish Journal of Population Studies* 14 (1992); 101-14; Mortan Abramowitz, "Dateline Ankara: Turkey After Özal," (Ankara Tarih Hattı: Özal Sonrası Türkiye), *Foreign Policy* 91 (6 Haziran 1993), 174; Christopher Dickey, "A Game of Kurdish Roulette" (Kürt Ruleti Oyunu), *Newsweek*, 12 Temmuz 1993, 33; Michael Gunter, *The Kurds in Turkey: A Political Dilemma* (Türkiye Kürtleri: Politik Bir İkilem), (Boulder, Colo: Westview Press, 1990) 6-8. Van Bruinessen'in 1975 yılı tahmini 7.5 milyondur, ulusal artış oranı ise 1975-90 arası için yıllık yüzde 2.21'dir, 1990 yılında nüfus 10.45 milyona ulaşmış olmalıdır; Martin van Bruinessen, Ağa Şeyh ve Devlet, çev. Remziye Aslan (ilk basımı Flamanca, 1978) (Ankara Özge

Yayınları, 1992), 35. Bazı Kürt liderleri ve sempatanları bu rakamı 1990 yılı için 20 milyona çıkarmışlardır; Kemal Burkay, Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan: Coğrafya-Tarih-Edebiyat (İstanbul: Deng Yayınları, 1992) 22-25; Metin Sever'in Server Tanilli ile yaptığı söyleşi, Kürt Sorunu Aydınlarımız Ne Düşünüyor, Metin Sever (İstanbul: Cem Yayınları, 1992), 162; Mehmet Bayrak, Kürt ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri, (Ankara: Özge Yayınları, 1993), 585.

(6) Kendal, 1970 yılı için Türkiye'deki Kürtlerin sayısını 8.5 milyon, McDowall 1980'lerin sonu için 9.6 milyon olarak vermiştir. Izady, bu rakamı 1990 yılı için 13 milyon 65 bin olarak saptamıştır; ona göre yukardaki yıllara ait Kürt nüfusun toplam nüfus içindeki yüzdeleri ise şöyledir; 23.6, 19, 24. Herhangi bir veri kaynağı veya tahmin yöntemi belirtmedikleri için, bu sonuçlara nasıl ulaştıkları bilinmemektedir. Ancak nüfus sayım materyalleri üzerinde yapılacak kısa bir çalışma, bu sonuçlara nasıl varmış olabileceklerini bize gösterebilir. Görünen o ki, doğu ve güneydoğudaki 17 ilin sayım sonuçlarını alıp toplamışlar (bu iller için, bu yazının içinde yer alan TABLO 3'e bakınız) ve söz konusu illerde başka bir etnik grubun varlığını gözardı ederek, bu rakamlara batı kentlerinde yaşayan Kürtler için yarım milyondan 1 milyona kadar değişen rakamları eklemiştir. Izady'ye göre Kürtlerin tarihi ve nüfusu o kadar büyüktür ki, onlarla ilgili çalışmalarını M.Ö. 4000'e dayandırmıştır. Bu tarz tahminler için veriler ve bulgular o kadar kıtır ki, bu sonuçların ciddiye alınması mümkün değildir. Bkz Kendal (Nezan), "Kurdistan in Turkey", People Without a Country. The Kurds and Kurdistan ("Türkiyedeki Kürdistan". Ülkesiz Halklar. Kürtler ve Kürdistan) adlı eserde, yay. G. Chailand, çeviren M.Pallis (Londra: Zed Press, 1980), 47-48, 102-3, David McDowall, "The Kurdish Question: A Historical Review" (Kürt Sorunu: Tarihsel Bir İnceleme), The Kurds: A Contemporary Overview (Kürtler: Çağdaş Bir Değerlendirme) adlı eserde, yay. Philip G. Kreyenbroek ve Stefan Sperl (Londra ve New York: Routledge, 1992), 32; Mehrdad Izady, The Kurds: A Concise Handbook (Kürtler: Kısa Bir El Kitabı) (Washington DC: Crane Russak, 1992), 113-19.

(7) Kürt ayaklanmaları yeni değildir, 1788'den bu yana sürmektedir. Bkz. Rafet Ballı "Türkiye", Kürt Dosyası adlı eserde, yay. Rafet Ballı (İstanbul: Cem Yayınevi 1991), 50,82; Alpay Kabacalı, Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları (İstanbul cem Yayınevi, 1991); Celile Celil, XIX.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler, çeviren (Ruşçadan) M.Demir (Ankara: Özge Yayınları, 1992); Vecihi Timuroğ-

lu, Dersim Tarihi (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991); ayrıca Bayrak, Kürtler, passim. İsmet G. İmset, PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992) (Ankara: Turkish Daily News Yayınları, 1993), 373. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze dek, Türkiye'deki Kürt sorunuyla ilgili kısa bir tarih ve PKK için, bkz. Gunter, The Kurds (Kürtler), 12-19, 57-117.

Kürtlerin ayrı ya da federatif devlet talepleri için bkz, Ballı tarafından PKK lideri Abdullah Öcalan ile yapılan söyleşi. Mahmut Baksı ve Ahmet Zeki Okçuoğlu, Kürt Dosyası, 236, 144, 192. Militan gruplar Türkiye'den ayrılmak istemelerine rağmen, sosyalist ve militan olmayan Kürtler arasında bu fikri destekleyenlerin sayısı azdır; bkz Taha Ak-yol, "Güneydoğu Sorununda Diyarbakır Örneği"; Milliyet, 5 Haziran 1993, 15.

Bazılarına göre Kürtler için otonomi kaçınılmazdır. Bkz Henri J. Barkey "Turkey's Kurdish Dilemma" (Türkiyenin Kürt İnkilemi) Survival 35 (4), 66-67. Abramowitz güneydoğuda oluşacak bir Kürt özerklik bölgesini "olanaksız" bulmaktadır, ancak "ciddi bir federalizme gereksinim olabilir": Abramowitz, "Dateline Ankara", 175-76.

(8) Ahmet Taner Kışlalı, "Burkay, Anter ve 'Çuvalını Seçmek'", Cumhuriyet, 25 Ağustos 1993, 2.

(9) Bkz Andrews, "Introduction", Ethnic Groups in the Republic of Turkey ("Önsöz", Türkiye Cumhuriyetinde Etnik Gruplar) adlı eserde, Brass, "Ethnic Groups and the State" ("Etnik Gruplar ve Devlet") Ethnic Groups and the State adlı eserde, 16-17 agy., "Ethnicity and Nationality Formation" (Etnisite ve Milliyet Oluşumu), Ethnicity III.3 (1976); 225-28.

(10) Andrews, "Introduction", Ethnic Groups in the Republic of Turkey ("Önsöz", Türkiye Cumhuriyetinde Etnik Gruplar), 20-27.

(11) Türkiyedeki bir etnik grup olan Lazlar hakkında etik bir örnek. Bkz. M.E. Meeker, "The Black Sea Turks: Some Aspects of Their Ethnic and Cultural Background" (Karadeniz Türkleri: Kültürel ve Etnik Geçmişleri Üzerine Bazı Görüşler), International Journal of Middle East Studies 2 (1971): 321.

(12) Uğur Mumcu, Kürt-İslam Ayaklanması, 1919-1925, 5. Baskı (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993), 59; Robert Olson, Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı, Çeviren Bülent Peker ve Nevzat Kıracı (İstanbul: Özge Yayınları 1992), 39; Burkay, Kürtler, 447; Nuri Dersimi; Dersim ve Kürt Milli Mücadelesine Dair Hatıralarım (İstanbul: Özge Yayınları, 1992), 62, 123; İmset; Öcalan ile Söyleşi, Kasım 1991, PKK, 387; Ballı, Öcalan ve Burkay ile

Söyleşi; Kürt Dosyası, 389-402; Andrews, "Introduction", *Ethnic Groups in the Republic of Turkey* ("Önsöz", *Türkiye Cumhuriyetinde Etnik Gruplar*), 35.

(13) Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1992), 24-25. Gökalp bu kitabı 1922'lere dair bir rapor şeklinde yazmıştır. Vladimir Minorsky, *Kürtler*, çeviri, Koral Yayınları (*Encyclopedia of Islam'ın [İslam Ansiklopedisi] Fransızca baskısından*) (İstanbul: Koral, 1992), 76-80. 1930'larda Kürtçe konuşan Kürtler hakkındaki etik görüşleri için, bkz. İsmail Beşikçi, *Kürtlerin Mecburi İskanı* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 1991), 11-30; Ömer Vehbi Hatipoğlu, *Bir Başka Açından Kürt Sorunu* (Ankara: Mesaj Yayınları, 1992), 37-40.

(14) Yalım Erez ile Söyleşi, söyleşinin yapıldığı zaman Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği başkanıydı, "Doğuda yeniden yapılanma lazım", *Nokta*, 6-12 Haziran 1993, 21.

(15) Doktor Kazım Taş ile Söyleşi, Ataköy Hastanesinin ve İstanbul'daki Martinez Otelin sahibi, "İstanbul'da bulunmaktan memnunum ama...". *Nokta*, 6-12 Temmuz 1993, 18.

(16) Şeref Han, *Şerefname: Kürt Tarihi, Çeviri* (Arapçadan) M.Emin Bozarslan, 3.baskı (İstanbul: Hasat Yayınları, 1990), 34.

(17) Gökalp bu sonuca *Şerefname*'yi inceleyerek varır; Gökalp, *Kürt Aşiretleri*, 95.

(18) Age., 24-25.

(19) H.Seliç, "Zaza Gerçeği", *Tercüman*, 26,27,28,29 ve 30 Temmuz 1993.

(20) David N. MacKenzie, "The Role of the Kurdish Language in Ethnicity" (*Etniklikte Kürt Dilinin Rolü*), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey* (Türkiye Cumhuriyetindeki Etnik Gruplar), 541; Minorsky, *Kürtler*, bu aynı zamanda Izady'nin de görüşüdür, *The Kurds*, 167, 169, 173-74. Kreyenbroek, Kuzey Kurmancinin (aynı zamanda Bahdinani olarak da adlandırılır) asıl olarak Türkiye'de, güney Kurmanci ve Sorani'nin ise Kuzey Irak'ta konuşulduğunu ve bunların ayrı gramerlere, sözcüklere ve ayrı telafuzlara sahip, ayrı diller olduklarını iddia eder: Philip G. Krayenbroek, "On the Kurdish Language" (*Kürt Dili Üzerine*), *The Kurds: A Contemporary Overview* (Çağdaş Bir Değerlendirme), 71-72. Hassanpour, *Zazacanın bir Kürt dili olduğu görüşündedir*; Bkz. Amir Hassanpour, *Nationalism and Language in Kurdistan 1918-1985* (1918-1985 Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil), (San Francisco: Mellen Research University Press, 1992, *passim*: bkz., görüşleri için Nader Entesar'ın kitabı *Kurdish Ethno-nationalism* (Kürt Etno-Milliyetçiliği), *agy.*, "Kurdish Studies: Orientalist, Positivist

and Critical Approaches" (*Kürtçe Çalışmalar: Orientalist, Pozitivist, Eleştirel Yaklaşımlar*), *Middle East Journal* 47, 1 (Winter 1993): 120

(21) Andrews, "Catalogue" (Liste), 122; Martin M. Van Bruinessen, "The Ethnic Identity of the Kurds" (*Kürtlerin Etnik Kimliği*), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, 613; Minorsky, *Kürtler*, 76-80; Kreyenbroek, "On the Kurdish Language" (*Kürt Dili Hakkında*), 70; Izady, *The Kurds*, *passim*.

(22) Van Bruinessen, "Ethnic Identity" (*Etnik Kimlik*), 619.

(23) Age., 618, Gökalp, *Kürt Aşiretleri*, 32, 127-28.

(24) Van Bruinessen, sayım sonuçlarından iki konuda şüphe duyar. Kürtlerin ya hiç sayılmadığını ya da "Kürt" tanımının çok dar yapılması nedeniyle Kürt olarak sayılmadıklarını iddia eder. Birinci iddiasında büyük bir olasılıkla haklıdır. Ancak ikincisinde haksızdır. Bkz. Van Bruinessen, *Seyh, Ağa ve Devlet*. 33-34 ve n.4, Bölüm 1, 389.

(25) Shorter ve Macura'nın tahminlerine göre, doğurganlık oranı doğuda ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı bölgede, 1945'te binde 56, 1955'te binde 59.8, 1965'te binde 56.2'dir. Aynı yıllardaki Türkiye ortalaması ise sırasıyla şöyleydi; 45.2, 46.7, 42.3. Bkz. Frederic Shorter ve Miroslav Macura, *Türkiyede Nüfus Artışı (1935-75): Doğurganlık ve Ölümlülük Eğilimleri* (ilk basım İngilizce 1982) (Ankara: Yurt Yayınları, 1983), 57, 90.

(26) Justin McCarthy, *Muslims and Minorities: The Population of the Ottoman Anatolia and the End of the Empire* (Müslümanlar ve Azınlıklar: Osmanlı Anadoluşunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu), (New York ve Londra: New York University Press, 1983), 150 (n.6), 160.

(27) Bunlar Mardin ve Kahramanmaraş'tır. McCarthy'nin görüşüne göre 1927 sayımında Hakkari, Elazığ ve Mardin illerinde eksik sayım yapılmıştır: age., 107.

(28) Zaman ilerledikçe yaşam şartlarının düzelmesiyle çocuk ölüm oranları 1951'de 245'e, 1961'de 189'a ve 1967'de 156'ya düştü, bkz. Shorter ve Macura, *Türkiyede Nüfus Artışı*, 72.

(29) Ruşen Keleş, *Yerinden Yönetim ve Siyaset* (İstanbul: Cem yayınevi, 1992, 268-74: ayrıca bkz. Teoman Yayın, Merkezi Hükümet ile Mahalli İdareler Arasındaki Mali İlişkiler (Ankara: DİE, 1971).

(30) Nüfusun olduğundan fazla açıklanması üzerine güzel bir örnek, 1985 Kırıkkale nüfus sayımı sonucunda ortaya çıkar. Burada nüfus yüzde 100 fazla sayılmıştır: bkz. Y. Keskin, "Kırıkkale İl Olmaya Hazır", *Dünya*, 9 Temmuz 1989, 12.

(31) 1955 ile 1985 sayımları arasında geçen dönemde 67 il bulunuyordu. 1990 Yılına gelindiğinde ise il sayısı 73 oldu.

(32) Brüt üreme oranı, bir kadının ortalama kaç çocuk sahibi olduğunu gösterir.

(33) Kadın ölümleri dikkate alınmadan doğurganlık yaşı olarak ortalama yaş alınmıştır.

(34) Toplam doğurganlık oranı; tüm kadınların çocukluk dönemlerini geçip yaşadıkları varsayılarak, ortalama kaç çocuk sahibi olabilecekleri saptanarak ayarlanmıştır.

(35) Yaşam Tablosu Modeli, bir grup gözlemlenerek bundan çıkan sonuçlarla elde edilmiştir.

(36) Shorter ve Macura, Türkiye'de Nüfus Artışı, 89-90. Burada belirlemeler yapmak için çeşitli demografik terimler kullanılmıştır. Bkz. Peter Cox, Demographie (Demografi), 5. Baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 1976).

(37) Sonuçlar toplam doğurganlık oranına göre düzeltilmiştir. Düzeltme faktörü P3/P3 tür. P1 ile P1 açıklamaları ve 1985 toplam doğurganlık oranı için, bkz. Sevil Cerit, Türkiye'de Nüfus, Doğurganlık, Ölümlülük (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1989), 45, 87,88.

(38) Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Yapı, Türkiye Sosyal Yapısındaki gelişmeler ve Uluslararası Karşılaştırmalar. DPT no 2054 SPB 396 (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1986), 165-66. 1990 Yılı için düzeltilen ve düzeltilmeyen tüm doğurganlık oranları verilmiştir; bu çalışmada düzeltilen oranlar kullanılmıştır.

(39) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Hıfzısıhha Okulu, Türkiye Nüfus Araştırmalarından Elde Edilen Hayati İstatistikler, 1966-67 (Ankara: Hacettepe Basımevi, 1970), 39, 46.

(40) Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü, Türkiye'de Nüfus Yapısı ve Sorunları: 1973 Araştırması (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1978); DİE, Türkiye Nüfus Araştırması, 1974-75, yayın no: 841 (Ankara 1978) age., Turkish Demographic Survey (Türk Demografik Araştırması) 1989, yayın no: 1483 (Ankara 1991).

(41) Yücetürk tarafından yapılan deneysel bir araştırma sonucunda elde edilen veriler. Bkz Alper Yücetürk "Sex Ratio and Monthly Distribution of Births" (Cinsiyet Oranı ve Aylık Doğum Dağılımı), Turkish Demography: Proceedings of a Conference (Türk Demografisi: Konferans Tutanakları), yay. Frederic C. Shorter ve Bozkurt Güvenç (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1969), 167-73. En son demografik araştırmada, ortalamalar biraz daha yüksektir. Devlet İstatistik Enstitüsü. Turkish Demographic Survey 1989, 43 (n.2).

(42) Hayat Tablosu Modelin'de brüt ve net üreme oranları 27, 29, 31 ve 33'ün DYYO'ları ile eşitlenmiştir. Tahmini artış oranları tablosunda DYYO'ya en yakın il bazındaki DYYO kullanılmıştır.

(43) Frederic C. Shorter, The Decline of Infant and Child Mortality Estimates from the Turkish Census (Türk Nüfus Sayımından Çıkan Bebek ve Çocuk Ölümleri Tahminlerinde Gerileme), MEAWARDS Bölgesel gazeteler, no: 34 (Kahire: Nüfus Konseyi, Batı Asya ve Kuzey Afrika, 1989), 19-20 UNİCEF, Analysis of Children and Mothers' Situation in Turkey (Türkiyede Çocuk ve Annelerin Durumlarının Analizi), darf 2 (Ankara: UNİCEF 28 Şubat 1990), 212-213, Türkiye Devleti UNİCEF Program İşbirliği, The Situation Analysis of Mothers' and Children in Turkey (Türkiyedeki Anne ve Çocukların Durum Analizi), (Ankara: UNİCEF Türkiye Bürosu, Nisan 1991) Ek TABLO 6, 1,130.

(44) Türkiye'de çocuk ölümleri Doğu Modeli Yaşam Tablosu'na göre biraz daha fazladır, bkz. P. Demeny ve Frederic C. Shorter, Estimating Turkish Mortality, Fertility and Age Structure: Application of Some New Techniques (Türklerin Ölümlülük, Doğurganlık ve Yaş Yapısı Tahminleri: Yeni Bazı Tekniklerin Uygulanması) (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968).

(45) Turkish Demographic Survey of 1989'da 1. Bölge için verilen BÜO, (1989'un Türk Demografik Araştırması). Bu bölgeye İstanbul, İzmir ve Bursa da dahildir; bkz. Cerit, Türkiye'de Nüfus, 55.

(46) Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı, 12.10.1980. Daimi İkametgaha Göre İç Göçler (Ankara, 1985); age., Genel Nüfus Sayımı, 20.10.1985 Daimi İkametgaha Göre İç Göçler (Ankara, 1989). İllere göre göç ve göç verileri 1970-85 dönemi için Devlet Planlama Teşkilatından alınmıştır, Sosyal Yapı 1, 82-84; 1985-90 göç verileri DİE'nin bilgisayar verilerinden alınmıştır.

(47) Ortadoğu Teknik Üniversitesinden Ayşe Gedik'in özel dosyasında bulunan verilerden, 1970 yılına ait olanları kullanmam için kendisi bana vermiştir.

(48) Ayşe Gedik, "Türkiyedeki İç Göçler, 1965-85; Bazı Varsayımların Sorgulanması", Kent Planlama, Politika, Sanat: Tarık Okyay Anısına Yazılar, yay. İlhan Tekeli (Ankara: METU, 1994), 220-23; Erol Tümertekin, Türkiye'de İç Göçler (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 1968), 25-47, 60-74.

(49) Yasal göçmenlere ek olarak 1980'lerde Avrupa ülkelerine sığınmak amacıyla büyük bir akın olmuştur. Yapılan tahminlere göre, 1980'de 57.913, 1989'da 20.020, ve

1986-87-88'de 22.082 kişi sığınma hakkı elde etmeye çalışmıştır; bkz. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü 1990 Yılı Raporu (Ankara, 1991), 8-9; G. Simon, "Migration in Southern Europe: An Overview" (Güney Avrupaya Göç: Bir İnceleme), Future of Migration (Göçün Geleceği) OECD (Paris: OECD, 1987), 269.

(50) Bulutay, Türk işçilerinin göçlerini, göçmen nüfusu, Türk işçilerinin kuşaklarını ve 1961-90 yılları arasında toplam nüfusun kuşaklarını eksiksiz olarak verir. Bulutay'ın bu bir dizi çalışması tarafımdan bu yazıda kullanılmıştır. Bkz., Tuncer Bulutay, External Migration in Turkey (Türkiyede Dış Göç), taslak (Ankara, 15 Mayıs 1992). İşçilerin Arap ülkelerine gidişleriyle ilgili olarak ayrıca bkz., İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1991 İstatistik Yıllığı (Ankara: İİBK, 1992).

(51) Batı Avrupa ve Arap ülkelerindeki Türklerin doğum ve ölüm verileri her bir ülke için ayrı ayrı elde edilebilir. 1982-90, SOPEM raporları; bkz. OECD, SOPEM (Systeme d'observation permanente des migrations) (Paris: OECD, 1978-91; ayrıca Yurtdışı İşçi Sorunları Genel Müdürlüğü, Yurtdışı İşçi Sorunları, 1981 (Ankara: Başbakanlık Basımevi), 18.

(52) Aşağıdaki bilgiler çeşitli yıllara, evli Türk işçileri ve eşleri yanlarında bulunan Türk işçilerinin yüzdelerine ait verilerdir: N.Abadan-Unat, Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1964), 64; Devlet Planlama Teşkilatı, Yurtdışından Dönen İşçilerin Sosyo-Ekonomik Eğilimleri Üzerine Bir Çalışma (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1974), TABLO 4 ve 5; Ayşe Kudat, Stability and Change in the Turkish Family at Home and Abroad: Comparative Perspectives (Yurt İçinde ve Dışında Türk Ailesinde Durağanlık Değişkenlik: Karşılaştırmalı Bakış Açıları) (Berlin: International Institute for Comparative Studies, 1975), 32-33; İş ve İşçi Bulma Kurumu, '72 Örneklem Araştırması: Almanyada Çalışan Yabancı İşçilerin İstihdam Aile ve İkamet Sorunları, yayın no. 117 (Ankara: İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1974), 12-13; Ahmet Gökdere, Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1978), 54; H. Heijecke, "The Labour Market Position of Migrants in Selected European Receiving Countries" (Seçilen Avrupa Ülkelerinde Göçmen İşçi Pazarının Durumu), The Future of the Migration (Göçün Geleceği), 183. Bu bilgilerin çoğu Almanya ile ilgilidir.

(53) Almanya'daki işçilerin geldikleri bölgelere ait 1961-73 verileri Ayşe Kudat, Yılmaz Özkan ve Yaşar Öncü'den alınmıştır, "Yurtdışına İşçi Göçünün Yöresel Boyut-

ları". The 2nd Turkish Demography Conference (İkinci Türk Demografi Konferansı), TABLO 12-13, Harita 1; Gökdere, Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı, 278.

(54) 1978-90 Arası dönem için işçilerin geldikleri bölgelere ait veriler, İş ve İşçi Bulma Kurumu, İstatistik Yılığın'dan alınmıştır.

(55) 1962-73 Dönemi için geri dönen işçilerle ilgili Gökdere, 1961-90 arasındaki dönem için Bulutay bir dizi çalışma yapmışlardır. Bkz. Gökdere, Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı, 102, TABLO 11.38; Bulutay, External Migration in Turkey (Türkiye'deki Dış Göç), 115, TABLO 5.5 ve 119, TABLO 5.9. Bu yazıda EKB'de kullanılan tahmini dönen işçi sayısı 1965-73 dönemini kapsamaktadır.

(56) Bir uzmanın gözlemlerine göre 1975-81 arası Türk göçmenlerin doğurganlık oranı yüzde 2.6 ile 3.2 arasında değişen miktarda Almanlardan fazladır; bkz. D. Maillat, "Long Term Aspects of International Migration Flows" (Uluslararası Göç Dalgalarının Uzun Vadeli Etkileri) The Experience of European Receiving Countries, OECD, 47.

(57) Bu tamamıyla doğru değildir, çünkü pek çok yasadışı işçi, öğrenci ve sığınmacı vardır. Büyük bir olasılıkla sığınmak isteyenlerle işçiler aynı kökenden değillerdir. Özellikle 1980'lerde basında çıkan haberlere göre, gerçek politik mülteciler yerine doğu ve güneydoğudan pek çok kişi iş bulmak amacıyla politik mülteciymiş gibi davranmıştır.

(58) Arap ülkelerinde çalışan pek çok işçi Türk işverenler tarafından istihdam edilmektedir. İş bittiği zaman bu işçiler geri dönmek zorundadırlar çünkü yeni bir vize alamazlar. İşyeri sahipleriyle yapılan görüşmelerde sözleşmelerin genellikle üç yıllık olduğu belirtilmiştir.

(59) Burada kullanılan yöntemde, adı geçen büyük illerde Kürtlerin sayısı eksik tahmin edilmiş olabilir, çünkü nüfus sayımında bu rakam tahmin edilenden daha az çıkmıştır. Ancak aradaki fark çok azdır bu yüzden yeni bir araştırma yapılmamıştır.

(60) 1945 Yılında bebek ölüm oranı Doğu Anadolu'da 280, aynı dönemde İstanbul ve İzmir'de ise 190'dı. 1965'te bu rakam İstanbul ve İzmir'de 108'e düştü. Ancak Doğu'da halen 187 idi; Shorter ve Macura, Türkiyede Nüfus Artışı, 77, 101.

(61) 1994 Yılı'nın Ağustos ayında Bulgaristan'dan gelen göçmenler için inşa edilen ev sayısı şöyleydi; Adana 50, Ankara 1554, Balıkesir 500, Bursa 7218, Edirne 220, Erzurum 40, Eskişehir 1200, İstanbul 5050, İzmir 2040, Kocaeli 1000, Kütahya 44, Manisa 240, Sakarya 1000, Tekirdağ 1410. Veriler Bulgaristan göçmenleriyle ilgilenen Devlet Bakanlığı'ndan alınmıştır.

(62) Burkay, Kürtler ve Kürdistan, 24. İmset ile yaptığı söyleşide Öcalan şöyle diyor, "İstanbul'un yarısı artık Kürttür"; bkz. İmset, PKK, 374. Bu görüş objektiflikten hayli uzaktır. Ancak bu düşünce politikacılar ve basın arasında son derece yaygındır.

(63) Yurtdışında yaşayan ve Türk vatandaşlığına mensup olan Kürtlerin sayısı burada analiz edilmemiştir. Robins tarafından son zamanlarda yayımlanan bir makalede, bu sayı Batı Avrupa için 500.000 olarak verilmiştir. Bkz, Philip Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue" (Derebeyi Devleti: Türk Politikası ve Kürt Meselesi), International Affairs 69, 4 (1993): 662-63. Ancak, bölgelerine göre işçilerin kökeni ve özellikle 1980'lerde sığınmacı olmaya çalışanların sayısı analiz edildiğinde Robins'in verdiği rakam çok fazladır.

(64) Eğer Kürt nüfusu 1965-90 yılları arasında olduğu gibi yılda yüzde 3.24 oranında artarsa, Kürtler 2000 yılında 9 milyon 74 bin'e ulaşacaklardır ve nüfusun yüzde 13.82'sini oluşturacaklardır. Kürt olmayan bileşenlerin nüfusu 1965-90 arası ortalama olarak yüzde 2.17 artmıştır.

(65) 1960 Yılında, nüfusun yüzde 11.45'i doğdukları il-den başka bir ilde yaşamaktaydı. 1965 Yılında bu rakam 12.80'e, 1985'te 20.95'e ulaşmıştır. Bu oranlar 1960-65-85 yılı DİE verilerinden elde edilmiştir, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 71, 32 ve 59.

EK A

İldeki Kürt Nüfusu i yıllık t
ildeki Kürt nüfusu i yılda $(t-5)$
 $x \exp$ (i dönem boyunca ildeki nüfusun artış oranı $(t-5)$ 'ten t 'ye) $x 5$
+ i döneminde İle Göç eden Kürtler $(t-5)$ 'ten t 'ye
- İl dışına göç eden Kürtler i diğer illere $(t-5)$ 'ten t 'ye
- İl dışına göç eden Kürtler i yabancı ülkelere $(t-5)$ 'ten t 'ye
+ Yabancı ülkelere i göç eden Kürtler $(t-5)$ 'ten t 'ye
 $i = 1...67$ illerin sayısı, $\exp =$ doğal logaritmaların kaynağı olan e . İllere göre Kürt olmayan nüfus tahminleri için de aynı yöntemle başvurulmuştur.

EK B

Yılda dönenler t
+ Göçmenlerin yıllık akışı t
+ Göçmenlerin yıllık mevcudu $(t-1)$
+ Göçmenlerin mevcudunun doğal artışı $(t-1)$ yıldan t yıla

- Göçmenlerin t yılındaki yıllık mevcudu
Buradaki göçmen, Türkiye'den göç edenler anlamındadır.

EK C

t zamanında i ilindeki Kürt nüfusu
= İldeki Kürt nüfusu i zaman $(t-5)$
 $x \exp$. (İldeki tahmini nüfus artışı i dönem boyunca $(t-5)$ 'ten t 'ye) $x 5$
+ İle Kürt göçü i dönem boyunca $(t-5)$ 'ten t 'ye
- İlden Kürt göçü i dönem boyunca $(t-5)$ 'ten t 'ye
- İllerden yabancı ülkelere net göç i dönem boyunca $(t-5)$ 'ten t 'ye.
+ (İlin sayımında çıkan nüfusu i zaman t - ilin tahmini nüfusu i zaman t) x [İllere Kürt göçü i dönem boyunca $(t-5)$ 'ten t 'ye] + [İle tahmini toplam göç i dönem boyunca $(t-5)$ 'ten t 'ye].
Göçmenler sayım sonuçlarından çıkarılmıştır, $\exp. = e$ 'yi gösterir, doğal logaritmanın temelidir.

EK D

1965 Yılında Kürtlerin Yüzdesi ve
İl Bazında Nüfusun Tahmini Artış Yüzdeleri
 a yazarın tahmini, bkz. metin
 b bu illerde, en yüksek Kürt yüzdesi bile çok düşüktür.
1965 Yılı verileri, nüfusun Kürt bileşeni için şu yöntemle tahmin edilmiştir:
İlin Kürt nüfusu 1965
İlin Kürt nüfusu 1935
+ 1935 ile 1965 yılları arasında ildeki Kürt nüfusu artışı (Ulusal artış oranından)
+ 1965 yılı sayımında başka ilde doğan Kürt bileşeni c en yüksek yüzde bazı rastlantıları yansıtmaktadır; askeri görev, mevsimlik işçi gibi... En yüksek yüzdede nüfus projeksiyonu baz alınmıştır. Bu illerdeki Kürt bileşeni projeksiyondaki en yüksek rakam dahi alınsa yine de çok küçüktür.

Kaynaklar. İstatistik Umum Müdürlüğü, 1935 Genel Nüfus Sayımı: Tanımlar, Kanunlar, Talimatnameler ve Kat'i Muvassal Neticeler, Yayın no. 750 (İstanbul: Devlet Basımevi, 1936), 136-43; Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 24.10.1965, yayın no. 568 (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü, 1969), 69-102, 184-87.

Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye’de Etnik ve Ulusal Azınlıklar Sorunu

Prof. Dr. Ali Arayıcı

Bilindiği gibi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin bundan 50 yıl önce kabul edilişi, başta BM (Birleşmiş Milletler), UNESCO, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği olmak üzere öteki uluslararası kuruluşlar, hükümetler dışı sivil toplumsal örgütler, demokratik sendika ve kitle örgütleri, yerel-ulusal ve bölgesel düzeydeki kuruluşlar tarafından toplantı, seminer, konferans, eğitsel ve kültürel çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır. (UNESCO, 1998).

Yani, 10 Aralık 1998 tarihi İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin imzalanmasının 50. yıl dönümüdür. (bu makale 1998 Aralık ayında kaleme alınmıştır. SN.) Bu belge, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu komisyonun hazırladığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, tam bundan 50 yıl önce 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından resmen kabul edilmiştir. Bu bildirgeyi, Türkiye bir yıl gecikmeyle 6 Nisan 1949 tarihinde resmi olarak onaylamıştır. Burada, “insan hakları” anlayışının 200 yılı aşkın bir geçmişe sahip olduğu gerçeğini anımsatmakta yarar vardır. Dünya devrimine ve diğer bir deyimle özgürlük tarihine damgasını vuran Fransız Devrimi’nden sonra, “eşitlik, özgürlük ve kardeşlik” ilkelerini benimseyen “Kuruca Meclis” denilen Halk Meclisi, bir “İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesi” hazırlama gereğini duydu.

A- Etnik ve Ulusal Azınlık Gruplar ve Konuşulan Diller

Unutmamak gerekir ki, Türkiye’nin “uluslararası antlaşma ile tanıdığı azınlık dilleri dışında konuşulan başka dillerde eğitimi yasaklama, zamanla bu dillere basın- yayın gibi diğer alanlarda sınırlı hak tanıma politikası” gütmekte olması, Türkiye’nin yurtdışındaki imajını son derece olumsuz bir biçimde etkilemektedir. Pulat Tacar, 65 milyona yakın insanın yaşadığı Türkiye’de bir kısmı çok az sayıda insan tarafından konuşulsa bile, yaklaşık 20 farklı ana dili bulunduğu gerçeğine işaret etmektedir. (TACAR, 1996). Bu olguyu, Türkiye’nin sosyo-kültürel ve siyasi geçmişi üzerine yapılan bilimsel araştırmalarda ve çalışmalarda bulmak olanaklıdır. Ne yazık ki, 1965 yılından bu yana yapılan nüfus sayımlarında, anadil sorusu sorulmadığından dolayı bu konudaki gerçekçi verileri doğru

*Prof. Dr. CAMAEC (Dünya Karşılaştırmalı Eğitimciler Konseyi) Üyesi UNESCO ve Paris 8. Üniversitesinde araştırma görevlisi

**Bu bağlamda, Martin van Bruinessen'in yapmış olduğu bilimsel çalışması-
na dayanarak 1975 yılı itibariyle, Türkiye nüfusunun %19'unun Kürt ol-
duğu tahmin edilmektedir. Günümüzde nüfus artışında göz önüne ali-
narak bu oranın, %23'e kadar çıktığı savı ileri sürülmektedir (BRUINES-
SEN, 1975). Türk diliyle her kimlikten insanı "Türkleştirme"yi amaçlayan
asimilasyon politikası, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar süre
gelmiştir.**

biçimde ortaya çıkarmak ya da saptamak olanaklı değildir. (ANDREWS, 1992). Bu konu, Türkiye'nin en büyük eksikliğidir. Bu bağlamda, özellikle siyasi iktidarların bu konu üzerinde ciddi bir şekilde düşünceleri gerekiyor.

Türkiye toplumunun etnik yapısı üzerine bilimsel çalışma ve araştırmasıyla tanınan Peter Alford Andrews, Türkiye'de 49 tane etnik grubun bulunduğu ve bu grupların her birisinin farklı dilleri konuştuğu gerçeği üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmakta ve çeşitli verileri kapsayan önemli bilgiler sunmaktadır. Söz konusu edilen bu bilimsel çalışmaya göre, Türkiye'de konuşulan başlıca diller şunlardır. (ANDREWS 1992-SHORTER, 1995): Azerice, Karapapakça, Uygurca, Kırgızca, Kazakça, Özbekçe, Tatarca, Nogayca, Kumukça, Dağıstan dili (Lezgi), Kürtçe(1965 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre 2.219.547 kişi bu dili konuşmaktadır.) Ermenice, Arnavutça, Yunanca, Ladino, Rusça, Lehçe, Rom (Çingenece), Arapça (1965 yılı genel nüfus sayımına göre bu dili konuşanların sayısı, 365.000 kişidir.) Türöyö (Suryanice), Surit (Keldanice), Çerkezce (Adigece), İnguşça, Çeçence, Gürcüce ve Lazca (Lazuri neme) gibi dillerdir. Kanımızca, Türkiye'de konuşulan ana dillerin sayısını çoğaltmak ve yukarıda sözü edilenlere daha birçok ekleme yapmak olanaklıdır.

Buna paralel olarak, Türkiye'deki etnik grupları inceleyen çalışmasında Servet Mutlu, Türkiye'de en az 51 etnik grubun bulunduğu gerçeğini vurgulamakta ve sayısal temelde Türkler'den sonra en çok sayıyı oluşturan kesimin, Kürtlerin 7 milyondan daha fazla olduğuna işaret etmektedir. (MUTLU, 1995). Aynı şekilde, 1949 yılında Amerika'da 20. Yüzyıl Vakfı tarafından yapılan bir araştırma sonucunda Türkiye'deki Kürtlerin sayısı 1,5 milyon olarak verilmektedir. (THORNBURG, W.; SPRAY, G.; SOULE, G.: 1949). Tabi, bu rakamın inandırıcı bir rakam olmadığı gerçeği üzerinde hemen hemen herkes aynı fikirdedir. Bu konuda, en gerçekçi tezi Devid Mc. Dowall savunmaktadır. Türkiye'deki Kürtler üzerine olan çalışmasında, Kürtlerin bağdaşık bir ulus olmadığını belirttikten sonra, bölgede yaşayan Kürtlerin toplam sayısının 25 milyon ola-

rak tahmin edilmekte ve bunların yaklaşık 13 milyonunun Türkiye'de yaşadığı gerçeğini belirtmektedir. (MC. DOWALL, 1995).

Bu bağlamda, Martin van Bruinessen'in

yapmış olduğu bilimsel çalışmasına dayanarak 1975 yılı itibariyle, Türkiye nüfusunun %19'unun Kürt olduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde nüfus artışında göz önüne alınarak bu oranın, %23'e kadar çıktığı savı ileri sürülmektedir (BRUINESSEN, 1975). Türkiye'deki etnik grupları üzerine bilimsel çalışma yapan gerek yabancı yazar ve bilim adamlarının ve gerekse Türkiyeli yazar-çizer kesimin ileri sürdükleri veriler, bir varsayımdan başka bir anlam taşımamaktadır. Nedenine gelince, Türkiye'de etnik ve ulusal azınlıklara karşı uygulanan (kendi ana dillerinde eğitimi yasaklayarak) Türk diliyle her kimlikten insanı "Türkleştirme"yi amaçlayan asimilasyon politikası, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar süre gelmiştir. Bugün, öyle bir duruma gelmiştir ki, kimin Kürt, kimin Türk ve kimin bir başka halktan olduğu anlaşılabilir bir biçime bürünmüştür. Kısacası, Türkiye'deki çeşitli halklardan insanlar "ulusal ve kültürel" kimliklerini bulmakta güçlük çeker bir duruma gelmiştir. Bu durumda, Türkiye'yi bu hale getiren, insanlarımızı "kimliksizleştiren" siyasi iktidarlar için utanç verici bir durumdur.

B- Lozan Antlaşması'na Göre, Etnik ve Ulusal Azınlık Hakları

Türkiye'de, Müslüman olmayan etnik azınlıkların dışındaki (Rum, Bulgar, Ermeniler vb. gibi) ulusal ve dilsel azınlıkların asimilasyonu daha ana okulu eğitimden itibaren başlamaktadır. Dinsel anlamda Müslüman kökenli olan bütün etnik ve ulusal azınlıkların ana dilde öğretim ve eğitim yapma olanakları 1924'de Lozan Antlaşması'yla yasaklanmıştır. Kuşkusuz, bu yasaklar zincirinden Türkiye'deki Çingener de nasibini almıştır. Maalesef, Türkiye'de yaşayan Çingenerin önemli bir kesimi marjinal gruplar halinde son derece zor koşullarda yaşamlarını sürdürmektedir. Büyük bir kesimi, halen resmî dille bile okur-yazar değildir. Çingene çocukları arasındaki okullaşma oranı oldukça düşüktür.

Başta Kürtler olmak üzere bütün etnik ve ulusal azınlık çocuklarının kendi anadillerinde ve kültürlerinde eğitim-öğretim yapabilmeleri olanağının

Türkiye'nin, bu çıkmazlardan bir an önce kurtulabilmesi amacıyla, başta Kürtler olmak üzere bütün etnik ve ulusal azınlık çocuklarının kendi anadillerinde ve kültürlerinde eğitim-öğretim ya-

pabilmeleri olanağının sağlanması kaçınılmazdır. Bunu gerçekleştirmek için, gerçekçi bir eğitim politikasının gündeme gelmesi ve üretilmesi gerekir. Günümüzde, aşılması güç olan pek çok sorunların temelden çözülmesi, ancak gerçekçi, laik ve demokratik bir eğitimin yeniden yapılmasıyla olanaklıdır.

Bunun yanında, günümüzde yaşanan olayların temel kaynağını oluşturan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temel belgesi niteliğine sahip olan, Türkiye açısından son derece hayati önem taşıyan Müslüman olmayan halkları (Rum, Ermeni, Bulgar, Yahudi vb.) azınlık kabul eden ve Müslüman kökenli etnik grupları ve ulusal azınlıkları tamamen dışlayıp üniter devlet yapısı içinde gören, tek dil ve din, tek kimlik ve kültür anlayışını özünde benimseyen Lozan Barış Antlaşması'nın 37., 38. ve 39. maddelerindeki metni, günümüzde kullandığımız öz türkçeye çevrilmiş şekli aşağıda belirtildiği gibidir (L. MERAY)

Madde 37- Türkiye antlaşmanın bu bölümdeki maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasa olarak tanınmasını ve hiç bir kanunun, hiç bir yönetmenliğin (tüzüğün) ve hiç bir resmi işlemin bu hükümlere aykırı yada bunlarla çelişir olmamasını ve hiç bir kanun, hiç bir yönetmelik (tüzük) ve hiç bir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenmiştir.

Madde 38-Türk Hükümeti, Türkiye'de oturan herkesin doğum, bir ulusal topluluktan olma, milliyet (nationalité), dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye'de oturan herkes, her inancın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve halk kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkça isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk hükümetince, ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için, ül-

kenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalma şartıyla, dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.

Madde 39-Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık (medeni) haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'de oturan herkesin yasa önünde eşit olacağını, din ayrılığı hiçbir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla (medeni haklarla) siyasal haklarından yararlanmasına, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltme, onurlanma ya da her çeşitli mesleklerde ve işkollarında çalışma bakımından, bir engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk uyruğunun gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır.

Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır" (MERAY, EDREM, 1998).

Yukarıda belirtildiği gibi 1923'te İsviçre'nin Cenevre kentinde imzalanan Lozan Antlaşması, kuşkusuz Türkiye'de yaşayan Müslüman olmayan azınlıklara birçok haklar tanımıştır. Ancak, bu anlaşmaya göre Türkiye'de yaşayan sadece Müslüman olmayan toplumsal katmanlar "azınlık" statüsünde görülmektedir. Bunun yanında, etnik grup ve ulusal azınlık oluşturan ve anadili Türkçe'nin dışında bir dil olan (örneğin: Kürtçe, Arapça, vb.) Müslüman kökenli toplumsal kesimler, Türk kamu hukukuna göre etnik grup ve ulusal azınlık statüsüne dahil edilmemiştir. Yani, Türkiye'de "Lozan Antlaşması ve Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'yla kabul edilenler dışında bir azınlık yoktur". Aynı şekilde, Türkiye'de Askeri Cunta yönetimi döneminde hazırlanan 1982 Anayasası'nda da "Türkçe'den başka bir dil olmadığını "etnik ve ulusal azınlık" dillerin tamamen yasaklandığı belirtilmektedir. Bu anayasanın 3. Maddesi, "Türkiye'nin toprağı ve ulusu ile

Anayasanın 26. maddesi, "(...) düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış herhangi bir dil kullanılamaz" ifadesiyle bir di-

bölünmez bütünlüğünü ilan etmiştir". Ayrımcılığa karşı, anayasanın 10. maddesi ayırım gözetmeksizin herkesin yasa önünde eşit olduğunu belirtmektedir.

Buna paralel olarak, anayasanın 26. maddesi, "(...) düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış herhangi bir dil kullanılamaz" ifadesiyle bir dilin yasa ile yasaklanabileceği hükmünü açık olarak dile getirmekte; anayasanın 28. maddesi sansürü yasaklamakta, fakat "(...) kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz" ifadesine yer vermektedir. Anayasa'nın 42. maddesi açıktan açığa "Türk vatandaşlarına Türkçe'den başka dilin ana dili olarak okutulamayacağını ve öğretilmeyeceğini", eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabii olacağı esasların kanunla düzenleneceğini, uluslararası sözleşmeler hükümlerinin saklı olmasına dahildir. Buradan çıkan sonuç, Anayasa'nın 26. 28. ve 42. maddelerine göre, Türkçe'nin dışında bir dilin resmi olarak yasaklanması ve anadili Türkçe olmayan etnik ve ulusal azınlıkların kendi anadillerinde de-ğilde, Türk diliyle eğitim ve öğretim görme ve yayın yapabilmeleri kanunla belirtilmektedir. (TACAR, 1996).

C- Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye

Birleşmiş Milletler, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"ni hazırlarken daha öncede işaret edildiği gibi, önceki yıllarda hazırlanan bildireler temel faktör olarak dikkate alınmıştır. Bu bildireye, aradan geçen 160 yıllık bir süredeki değişimler ve gelişmeler göz önüne alınarak ya da bunlara öncelik tanınarak önceki bildirelerdeki haklara bazı yeni eklemeler yapılma gereği duyuldu. Böylece, yeniden eklenen maddelerle birlikte toplam maddesi sayısı 30'a kadar yükseltildi. Günümüzün koşullarına göre yeniden eklenen maddelerle ilgili olarak Güngör Uras, işkence yasaklandığı, toplantı ve dernek kurma hürriyetinin vurgulandığı, konut dokunulmazlığı, seyahat özgürlüğü, kadın-erkek eşitliği, işçi hakları, dinlenme hakkı, eğitim, kültür ve demokrasi kavramlarına bildirede yer verildiğini vurgulamak-

lin yasa ile yasaklanabileceği hükmünü açık olarak dile getirmekte; anayasanın 28. maddesi sansürü yasaklamakta, fakat "(...) kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz" ifadesine yer vermektedir.

tadır. Buna paralel olarak Türkiye "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"ni gündeme getiren, hazırlanmasına önemli katkıda bulunan ve üstelik ilk imzalayan dünya-

daki 46 ülkeden biri konumunda bulunmaktadır. Ancak, ne yazık ki, Türkiye bu bildireye bağlı olarak, 1966 yılında gündeme gelen ve günümüze kadar tam 139 ülkenin (bugün, dünyadaki ülke sayısı 186'dır) kabul ettiği ve resmen imzaladığı iki "insan temel hakları" ile ilgili sözleşmeyi imzalamamak için direnmesi, oldukça üzücüdür. Kaldı ki, her iki sözleşmenin özünü "insanca yaşama" hakları oluşturmaktadır. Söz konusu edilen bu iki sözleşme şunlardır:

1 - Uluslararası Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar Anlaşması,

2 - Uluslararası Yasa ve Medeni Haklar Anlaşması.

Yukarıda belirtilen "İnsan Hakları Bildirgesi" ile bu iki sözleşme birbirlerini tamamlayan ve bir bütünlük içinde bütün dünya insanların erkek-kadın eşitliğini temel alan "insanca yaşama" hakkının hukuki sınırlarını belirlemekte ve bu hakları bir anlamda hukuksal açıdan garantiye almaktadır. Bu bildire ve buna bağlı olarak imzalanan iki sözleşme uluslar arası hukukun temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda, Türkiye'nin 139 ülkenin onayladığı, imzaladığı ve bizzat yaşamda uyguladığı bir hukuk düzeni dışında, kalması söz konusu sözleşmeyi imzalayan ülkeler tarafından dışlandığı gibi beraberinde de insan hakları, demokrasi gibi pek çok sorunları getirmektedir. Bu konuda, BM bünyesinde etkin bir görevde bulunan Türkiye'nin Büyükelçisi Üner Kırdar Türkiye'nin birçok ülke tarafından dışlanmasıyla ilgili olarak bu konuda şunları söylemektedir: "Türkiye'nin bu anlaşmaları imzalamaması, bu anlaşmalarda belirtilen 'insan hakları'na aykırı uygulamalarının hoş görülmesine imkan vermemektedir. Türkiye bu anlaşmaları imzalamadıkça, daha doğrusu bu anlaşmalara uygun hareket etmedikçe, dünyanın medeni kesimini oluşturan Birleşmiş Milletler'in 139 üyesi tarafından tenkit edilecek ve dışlanacaktır. Bunu böyle bilelim, üzülmeelim"(URAS, 1998).

Uluslararası Azınlıklar Sorunu ve Çözüm Önerileri

Türkiye'nin dış dünyada saygınlığını gittikçe düşüren ve Avrupa Konseyi'ne veya Avrupa Birliği'ne üye ülkeler tarafından sürekli dışlanan ülke konumundan kurtarılması gerekir. Bunun için de, Türkiye Batının demokratik değerler sistemi içinde yer almak istiyorsa "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki, UNESCO'nun Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin onayladıkları sözleşmeleri eksiksiz onaylamak ve uygulamak zorundadır. Demokrasi ve insan temel haklarıyla ilgili maddeleri imzalamadığı ya da onaylamadığı sürece, Türkiye'nin Avrupa'da yerinin olamayacağını bizzat Türkiye'yi temsil eden temsilciler tarafından sürekli dile getirilmektedir. Bu durum da, Türkiye'nin geleceği için üzücü ve aynı zamanda utanç verici bir durumdur. Bu konuda, bir örnek vermek gerekirse Türkiye, Avrupa Konseyi'ne üye toplam 40 ülkenin büyük bir kesimi tarafından onaylanan 31 maddeden 20 tanesini onaylamamıştır. Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin onayladıkları 31 maddeden, Türkiye sadece 11 maddeyi kabul etmiş ve onaylamıştır. Günümüzde sürekli önemini ve güncelliğini koruyan, aynı zamanda AB'ne (Avrupa Birliği) üye olmasına en büyük engel oluşturan ve Türkiye'nin onaylamadığı 5 maddeyi aşağıda açıklamaya çalışacağız (UNESCO, 1998).

Madde 26- 1980 yılında gündeme gelen 107 nolu "Avrupa ülkelerindeki politik sığınmacıların sorumlularının transferi üzerine" olan sözleşme, 1 Aralık 1980 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Madde 27- 1992 yılında gündeme gelen 144 nolu "Yabancıların buldukları ülkelerde belediyeler düzeyinde (yerel seçimler) aktif olarak politik yaşama katılabilmeleri " üzerine olan sözleşme, 1 Mayıs 1997 yılında yürürlüğe girmiştir.

Madde 29- 1992 yılında gündeme gelen 148 nolu "Avrupa ülkeleri"nde bölgesel ve azınlık dillerinin konuşulması" üzerine olan sözleşme, 1 Mart 1998 yılında yürürlüğe girmiştir.

Madde 30- 1994 yılında gündeme gelen 157 nolu "azınlık ulusların haklarının korunması" sözleşmesi, 1

Demokrasi ve insan temel haklarıyla ilgili maddeleri imzalamadığı ya da onaylamadığı sürece, Türkiye'nin Avrupa'da yerinin olamayacağını bizzat Türkiye'yi temsil eden temsilciler tarafından sürekli dile getirilmektedir. Bu durum da, Türkiye'nin geleceği için üzücü ve aynı zamanda utanç verici bir durumdur.

Şubat 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Madde 31-1996 yılında gündeme gelen 160 nolu "Avrupa ülkelerinde çocuk haklarının uygulanması üzerine "olan sözleşme, 31 Mayıs 1998

tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği üyesi olan Fransa, insan temel hakları ile ilgili olan 31 maddeyi imzalamıştır. 6 Ekim 1998 tarihinde hukukçu Guy Varcossonne, "İnsan hakları" ilgili 29. maddenin özünü oluşturan sözleşmeye dayanarak "bölgesel dillerde eğitim ve öğretim" in resmi olarak anayasada yer almasını sağlamak amacıyla bir rapor hazırladı. Bu raporu Lionel Jospin Hükümetine sondu. Hükümet, derhal bu raporu onaylamak zorunda kaldı. Fransa'da olan belli-başlı bölgesel dillerin adları şunlardır: *Alsacien-Mosellan, Bask, Breton, Katalan, Kors, Kreol (Guyane, Guadeloupe, Martinique, Réunion adaları), Occitan, Hollandaca, Polynezien dilleri (Haiti), Melaneziyan (kanak dili), Normand, Picard, Poitevin ve Champenois dilleri ve Francoprovençal* gibi daha birçok bölgesel dilleri saymak mümkündür.

Eğitim ve öğretim durumuna gelince, 1996-1997 öğretim yılında 100 binden fazla ilköğretime devam eden öğrenci eğitimini ve öğretimini bölgesel dillerle yapmaktaydı. Bu sayı içinde en büyük çoğunluğu yani %85'ini Korsikalı çocuklar oluşturmakta ve iki dille öğretim (Kors ve Fransızca) yapmaktaydı. Eğitim ve öğretim çağındaki nüfusun %27,5'si Alsacienmosellan diliyle, %18'i Bask diliyle, %13,5'i Katalan diliyle ve ancak %5'i ise, Occitan ve Breton diliyle eğitim ve öğretim yapmaktaydı. Son yıllarda, ana dillerinde ve kültürlerinde (bölgesel dillerde) eğitim ve öğretim yapanların sayısında önemli düşüşler kaydedilmektedir (ANDREANI; DUPONT, 1998).

Yukarıda söz konusu edilen Avrupa Konseyi'ne üye olan ülkelerin büyük bir çoğunluğunun onayladığı, özellikle 29. ve 30. maddelerini Türkiye onaylamadığı sürece başını belalardan kurtaramayacaktır. Bugün, Türkiye'deki Kürt sorununun özünü ya da temelini insan hakları ve demokrasi oluşturmaktadır. Bu olayı, tarihsel olarak irdelersek Türkiye Cumhuriyeti-

ti'nin sınırlarını belirleyen Müslüman olmayan kesimi azınlık kabul eden ve onların "kültürel" haklarını kabul eden; Müslüman olan bütün halkları tek kimlik ve kültür üzerine ko-

yan ve diğer bir deyimle herkesi "Türk" kabul eden 1924 tarihinde İsviçre'nin Lozan kentinde imzalanan "Lozan Antlaşması"na kadar götürmek mümkündür. Gerçekten, Türkiye insan haklarına dayalı gerçek anlamda demokratik bir ülke olmuş olsaydı, Kürt sorunu diye bir sorun da olmazdı. Bu sorun, zaten insan hakları ve demokrasiyle ilgili bir sorundur. Gelişmiş batı Avrupa ülkeleri, bu tür sorunları çoktan çözmüş ve böylesi bir sorunla daha karşılaşmamak için, gerekli olan alt yapıyı oluşturmuştur. Bu tür sorunlar, militarist güç kullanılarak çözülecek sorunlar değildir. Yöneticiler, bu gerçeği içlerine sindirip kabul etmiyorlar.

A- Türkiye'de "İç Göç" Mağdurları

Dünyada ve Türkiye'de "iç göç" olgusu, hiç de yeni değildir. Yüzyıllardan beridir, insanlar siyasi, ekonomik ve çeşitli nedenlerden dolayı, yaşadıkları yerleri ve barındıkları konutları terkederek yer değiştirmek zorunda kalmışlardır (ARAYICI, 1998) Bu insanlar, zor koşullarda yaşamak ve çalışmak zorunda kalmış ve son derece mağdur olmuşlardır. Son yıllarda, özellikle Doğu-Bloku ülkelerinin dağılmasından sonra, sözü edilen bu "iç göç" mağdurlarının sorunu ciddi olarak dünya kamuoyunda önemli bir yer işgal etmiştir. Çok yakın tarihimiz, bu durumda olan insanların yaşadığı acılarla, ızdıraplarla ve çilelerle doludur. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse Körfez Savaşı'ndan sonra, Saddam rejiminin saldırısından kaçan 1 milyona yakın Kürt, Türkiye sınırına sığınmak zorunda kalarak çok zor koşullarda yaşamışlardır. Eski Yugoslavya'da yaşayan halklar arasındaki "iç savaş" nedeniyle, BM 4 milyondan fazla savaş mağduruna her türlü yardımcı yapmak zorunda kalmıştır. Filistin ve Afrika'nın birçok ülkesinde ya da Uzak Doğu gibi dünyanın pek çok ülkesinde benzer olaylar yaşanmıştır.

Bu bağlamda, son yıllara kadar Türkiye'deki iç göç olgusu, daha ziyade ekonomik yönlü olarak kendini

"Her göç hareketinde olduğu gibi birey de, en az toplum kadar etkilenmekte ve bir takım ruhsal sorunlarla karşılaşmaktadır. 'Zorunlu göç' ise bireyin ruh sağlığını daha ciddi bir biçimde bozan çok önemli bir etkidir. Çünkü zorunlu göç sürecinde yaşananlar oldukça 'acı' yaşam olaylarıdır. Bu tür olayların da çöküntü, karamsarlık, güvensizlik, korku, uyku ve iştah bozuklukları, baş ve vücut ağrıları gibi ruhsal belirtilere yol açtığı bilinmektedir."

göstermekteydi. Ancak, 1980'li yıllardan beridir, PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ile TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) arasında yaşanan "kirli savaş" nedeniyle, özellikle Doğu ve Güneydoğu'dan son derece

tehlikeli zorunlu "bir göç akını" başlamıştır. Türkiye, söz konusu edilen bu iç göç olgusuna kısa sürede bir çözüm yolu bulmazsa, bu durum ilerde kendini tehlikeli bir boyutta göstermeye devam edecektir. Türkiye'deki "iç göç mağdurları"nın yaşadıkları koşulları Tamer Aker şöyle açıklamaktadır: "80'lerin sonu ve 90'ların başında, özellikle Doğu ve Güneydoğu'dan "zorunlu" bir iç göç akımı başlamıştır. Diyarbakır, Muş, Van gibi bölgedeki büyük kentler ile Adana, Mersin, Ankara, İzmir, İstanbul gibi şehir ve metropollere yönelen bu hareket gerek önceki, gerekse yeni yerleşim bölgelerinde ciddi ekonomik ve toplumsal değişmelere yol açmıştır. Göçün temel nedenleri arasında can güvenliğini sağlamak, baskı ve şiddetten kaçmak ilk sıralarlarda yer almaktadır."

Bu göç eden insanların yerleştikleri yeni yerleşim birimlerinde karşılaştıkları yüzlerce sorunları vardır. T. Aker, bu konuda şunları söylemektedir: "Her göç hareketinde olduğu gibi birey de, en az toplum kadar etkilenmekte ve bir takım ruhsal sorunlarla karşılaşmaktadır. 'Zorunlu göç' ise bireyin ruh sağlığını daha ciddi bir biçimde bozan çok önemli bir etkidir. Çünkü zorunlu göç sürecinde yaşananlar oldukça 'acı' yaşam olaylarıdır. Bu tür olayların da çöküntü, karamsarlık, güvensizlik, korku, uyku ve iştah bozuklukları, baş ve vücut ağrıları gibi ruhsal belirtilere yol açtığı bilinmektedir." (AKER, 1998).

B- Çok Kültürlü, Çok Dilli ve Çok Kimlikli Demokratik Bir Ülke Olmak

"Farklılıkları"ni içimize sindirerek "birlikte yaşamayı öğrenmek" ilkesidir. Bizlerden farklı düşünenleri, farklı dili konuşanları ve farklı inançları taşıyanları kabul ederek içimize sindirmeliyiz (ARAYICI, 1997 b). Dünyanın pekçok ülkesinde (İsveç, Fransa, İsviçre, İngiltere, İtalya) olduğu gibi, Türkiye'de çok kültürlülüğü ve çok kimlikliliği kabul etmek zorundadır. Bu

Bunun içindir ki, alt kimlik, üst kimlik veya alt kültür ve üst kültür gibi ırkçılığı, ayrımcılığı ve şovenistliği çağrıştıran kavramları bir tarafa atarak, Türkiye’de yaşanan kültürel, dinsel, dilsel ve ulusal tüm kimliklerin hak eşitliğini sağlayan, her türlü baskı ve asimilasyona karşı çıkan, çok kimlikli, çok kültürlü, gerçekten laik ve demokratik bir ülke yaratmak herkesin özlemi olmalıdır.

konuda, en demokrat ve gelişmiş ülke konusunda olan İsveç hakkında birkaç söz söylemek istiyoruz. Bugün, İsveç’te 20 tane farklı dil eğitim ve öğretim dili olarak kullanılmaktadır. Bu diller arasında, kuşkusuz Türkçe ve Kürtçe de vardır. Bu konuyu, ilgililerin düşünmesi ve ilgi duyması gerekir. Bu olguya, herkesin dikkatini çekmek isteriz.

Burada ki, sosyal ve kültürel yaşam tamamen “çok kültürlü ve çok kimlikli” bir modele göre düzenlenmiştir. Eğitimciler ve Öğretmenler, iki dili ve iki kültürü çok iyi bilen elemanlardır. (UZUN, 1995). Her dilin, dergisi ve gazetesi çıkmaktadır. Görüyorsunuz, 20 dilli ve kültürlü İsveç’te kıyamet kopmuyor. Bu olgu, dünyanın pekçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkesinde de geçerliliğini korumaktadır. Ne yazık ki, Türkiye’de Kürt çocuklarına anadilde ve kültürde eğitim hakkı verilmiyor ve resmi olarak yasaktır (ARAYICI, 1987). Sanki Kürt çocukları için Kürtçe eğitim yaparsak ülkede kıyamet kopacakmış gibi hareket ediliyor.

Bu bağlamda, Türkiye’de halen bazı gerçekler kabul edilmiyor ve tam tersine inkar ediliyor. Maalesef, farklı olduklarını söyleyenler niçin farklı olduklarını açık ve net olarak ortaya koyamıyorlar. Aynı şekilde, farklı olduklarını söyleyenler için sadece siyasi boyutunu ele alıyorlar, kültürel boyutu burada dışlanıyor ve gözardı ediliyor. Bir anlamda, ulusal bütünlüğü olan bir ulusta, farklılıklar sadece siyasal anlamda değil, kültürel anlamda da dile getirilmelidir. Türkiye’de, bazı kesimlerin anlamak istemediği ve yanıldığı asıl konu budur. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, Türkiye çok kültürlülüğü, çok dilliliği ve çok kimlikliliği bir devlet politikası haline getirmeli ve bunun gereklerini yaşama geçirmelidir. Kuşkusuz, Türkiye’de günümüz koşullarında bunun uygulanmasının zor olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Eğitim ve öğretim sisteminin laik ve demokratik bir temelde yeniden yapılanmaması, demokrasi ve insan hakları alanında yaşanan sorunlar, çok kültürlülük olgusunun uygulanmasını güçleştirmektedir. Eğer, Türkiye çokkültürlülüğü doğru dürüst bir şekilde değerlendiremezse, Türkiye’nin birkaç par-

çaya bölünmesi tehlikesi sürekli devam eder. Bu gerçeğin, herkes tarafından bilinmesinde yarar vardır (ARAYICI, 1998 d).

Türkiye’nin ne dış ülkelerde ve ne de Türkiye

içinde düşmanları diye bir sorunu yoktur ve olamaz da. Türk devlet sistemi, kendisine ya düşman ya da kahraman yaratan ve üreten bir sistemdir. Her şeyden önce yapılması gereken ilk iş, bu sistemin değişip yeniden yapılanmasıdır. Türkü, Kürdü, Alevisi, Sünnisi, Lazı, Arabı, Süryanisi, Rumu, Ermenisi; ister onların kimliklerini kabul edelim, isterse etmeyelim, onlar bu ülkenin değerli insanlarıdır. Bir avuç çıkar çevreleri, Alevi ile Sünni, Türk ile Kürdü birbirine düşürmek için her türlü yolu, geçmiş tarihlerde denediği gibi, günümüzde de denemek istemektedirler. Bu oyuna gelmek için, bütün toplumsal kesimlerden demokratların, yurtseverlerin, ilericilerin, devrimcilerin aydınların ve emekten yana olan bütün güçlerin uyanık olması gerekir.

Sonuçta, aramızdaki “farklılıkları” kendi kimlikleriyle tanımak ve diğer bir deyimle anmak insan haklarına saygılı bir demokrasiyi savunmanın ya da insan olmanın bir gereğidir. Bunun içindir ki, alt kimlik, üst kimlik veya alt kültür ve üst kültür gibi ırkçılığı, ayrımcılığı ve şovenistliği çağrıştıran kavramları bir tarafa atarak, Türkiye’de yaşanan kültürel, dinsel, dilsel ve ulusal tüm kimliklerin hak eşitliğini sağlayan, her türlü baskı ve asimilasyona karşı çıkan, çok kimlikli, çok kültürlü, gerçekten laik ve demokratik bir ülke yaratmak herkesin özlemi olmalıdır. Türkiye sistemini yeniden oluşturmak isterken, ülkede yaşayan “farklı” etnik ve ulusal grupların başta vatandaşlık hakkı olmak üzere çokkültürlü, çok dilli ve çok kimlikli olma haklarını gözönünde bulundurmamak zorundadır (KYMLICKA, 1998). Çingeneler ve öteki etnik ve ulusal grupların buldukları ülkelerde en temel haklarına kavuşabilmeleri ancak o, ülkelerin, çok kültürlü, çok dilli ve çok kimlikli demokratik birer ülke olma özelliğini koruması ya da gerçeğini kabul etmesi ve aynı zamanda bunun gereklerini yaşamın her alanında yerine getirmesiyle olanaklıdır.

Bu durumda, demokrasiyle yönetilen bir ülkede çok sesliliğin, demokratik kazanımların ve ülke zenginliklerinin bir göstergesi olarak işlev görmektedir. Çok seslilik, çok dillilik, çok kültürlülük ve çok kimlikli olmak gibi dünyada bundan daha güzel ne vardır? Türkiye’de demokrat, yurtsever, devrimci, aydın ve konuya duyarlı herkesin bu sorunun yanıtı üzerinde durmasında yarar vardır.

C- Dünyada Birden Fazla Resmi ya da Ulusal Dili Olan Ülkeler

Bugün, dünyanın pekçok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye de çok kültürlü, çok dilli ve çok kimlikli bir ülke olma özelliğini korumaktadır. Bu gerçeği, Türkiye’de bazı kesimler görmek ya da kabul etmek istemiyor (ARAYICI, 1998d). Bunun aşılması, kolay gözüküyor. Bu olgu, ancak eğitim ve öğretimin demokratikleşmesi ve herkesin ana dilde ve öz kültürde eğitimiyle olanaklıdır. Bunlar da yetmiyor. Aynı zamanda, Türkiye’de ve dünyanın birçok ülkesinde her alanda demokratikleşme, insan haklarına saygılı ve toplumsal barışı temel alan, farklı dillerden, kültürlerden ve dinlerden gelen insanları dışlamaksızın birbiri-mizin “farklılıkları”na saygı duyarak bir arada “birlikte yaşamayı” içimize sindirmemiz gerekir. Bu durum, yapılması ya da uyulması gereken son derece önemli bir etkidir. Eğer, bu gerçeği kabul etmez ya da içimize sindirmezsek, bugün dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, gelecekte Türkiye’nin de başına çok belalar gelebilir. Günümüzde, Türkiye’de ve dünyanın pekçok ülkesinde bu türden olaylar gelişmeye başladı. Bu ortamı gelecekte hazırlamak istemiyorsak, şimdiden siyasi iktidarların toplumsal barışı hedefleyen bir takım çalışmaların içine girmesi kaçınılmazdır. (MÜTERCİMLER, 1998).

Bugün, ister gelişmiş ülkelerde olsun isterse az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olsun dünyanın pek çok ülkesinde resmi dil olarak birden fazla dil kullanılmaktadır. Bu durumda, demokrasiyle yönetilen bir ülkede çok sesliliğin, demokratik kazanımların ve ülke zenginliklerinin bir göstergesi olarak işlev görmektedir. Çok seslilik, çok dillilik, çok kültürlülük ve çok kimlikli olmak gibi dünyada bundan daha güzel ne vardır? Türkiye’de demokrat, yurtsever, devrimci, aydın ve konuya duyarlı herkesin bu sorunun yanıtı üzerinde durmasında yarar vardır. Bu bağlamda, Eğitim-Sen’in (Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası) Eğitim ve Dil Komisyonunun DEK’e (Demokratik Eğitim Kurultayı) sundukları son derece ilginç ve önemli olan raporda, bugün dünyanın pekçok ülkesinde birden fazla

resmi dil ve diğer bir deyimle ulusal dil olarak kabul edilmiş ya da uygulamaya konulmuş olan, bu ülkelerden belli başlı bazı- larının aşağıda ayrıntılı olarak gösterildiği gibi belirtilmektedir(1):

İsviçre: Romans dili, Almanca, Fransızca ve İtalyanca,
Afrika Cumhuriyeti: İngilizce ve Afrikaanca,
Madagaskar: Madagaskar dili ve Fransızca,
Çin Halk Cumhuriyeti: Çince, Tibetçe ve diğer bütün azınlık dilleri,
Batı Samua Bağımsız Devleti: Samuaca ve İngilizce,
Rusya: Rusça, Çeçence, beyaz Rusça
Brundi Cumhuriyeti: Brundi dili ve Fransızca,
Jibuti: Arapça ve Fransızca,
Fiji Cumhuriyeti: Fiji dili ve İngilizce,
Filipinler Cumhuriyeti: İngilizce ve Filipince,
Hindistan Cumhuriyeti: Hintçe, İngilizce, Bengali, Tologu, Marati, Tamil, Urdu, Bhari ... dilleri,
İtalya Cumhuriyeti: İtalyanca, Almanca, Fransızca ve Slavca,
Kameron Cumhuriyeti :Fransızca ve İngilizce,
Kanada: İngilizce ve Fransızca,
Kırbati Cumhuriyeti: Kribati dili ve İngilizce,
Komor Federal İslam Cumhuriyeti: Laosca ve Fransızca,
Lüksembourg: Lüksembourg dili, Fransızca ve Almanca,
Malavi Cumhuriyeti: Çiçeva dili ve İngilizce,
Maldi Adaları Cumhuriyeti: Maldive ve İngilizce,
Malta Cumhuriyeti: Maltaca ve İngilizce,
Muritanya İslam Cumhuriyeti: Arapça ve Fransızca,
Namibya: Afrikaanca, Almanca ve İngilizce,
Nauru Cumhuriyeti: Naurce ve İngilizce,
Pakistan İslam Cumhuriyeti: Urduca, Sindice ve İngilizce,
Palav Cumhuriyeti: Mikronesce ve İngilizce,
Peru Cumhuriyeti: İspanyolca ve Keçuva dili,
Ruanda Cumhuriyeti: Kinyaca, Kisuhalice ve Fransızca,
Şeyssel Cumhuriyeti: Krolce, İngilizce ve Fransızca,
Singapur Cumhuriyeti: Tamilce, Çince, Malezyaca ve İngilizce,

Çağdaş ve demokratik ülkelerde, ülkelerinde bulunan etnik ve ulusal azınlıkların sorunlarını temelden çözmek amacıyla, geçmişte militarist

Srilanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti: Seylanca ve Tamilce,

Sıvazılan Krallığı: Sıvazi dili ve İngilizce,

Tacikistan Cumhuriyeti: Tacikçe ve Özbekçe,

Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti: Sivahili dili ve İngilizce,

Tonga Krallığı: Tonga dili ve İngilizce,

Vanuatu Cumhuriyeti: Bsilama dili, İngilizce ve Fransızca.

Yukarıda görüldüğü gibi gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan dünyanın pek çok ülkesinde birden fazla dil, resmi dil olarak kullanılırken; gelişmekte olan ülkeler kategorisine giren Türkiye’de, Kürtlerin ve öteki azınlıkların ana dilde ve öz kültürde eğitimi sorunlarını günümüzde sürekli tartışmak bile, bu konuda Türkiye’nin dünyanın birçok ülkesinden ne kadar geri bir konumda olduğunun göstergesidir. Söz konusu edilen soruna yukarıda özellikle işaret edilen ve pek çok ülkede resmi dil ya da ulusal dil olarak birden fazla dilin kullanılması olgusu, söz konusu edilen o ülkelerde kullanılan ana dilleri ve kültürleriyle eğitim ve öğretim kapsamını içermektedir. Bunu bir anlamda gerçek demokrasilerde kendini gösteren çok sesliliğin ve zenginlik kaynağı olarak yorumlamak olanaklıdır. Buna paralel olarak, herhangi bir düşünce ve anlayışın, insanların ana dillerini ve kültürlerini baskı altına almalarını ve baskı altında tutulmalarını kesin olarak önlemektedir. Hatta, bu durum giderekte onları devletin kullandığı resmi ya da ulusal dil kapsamına ve denetimine alarak, iletişimin genel bir mekanizması haline getirmektedir. (Demokrasi gazetesi, 1996).

D- Yerel Dillere Hukuksal Garanti Veren Ülkeler ve Kürt Sorunu İçin Model Bir Öneri

Dünyanın pekçok ülkesinde yerel dillerin, resmi ya da ulusal dillerin dışında bazı ülkelerde resmi dil (Kanada, Hollanda, Norveç. İspanya, İngiltere, Belçika, İsveç, vb. gibi) olarak ve bazı ülkelerde (Irak, İran, İsrail vb. gibi) ise, yarı-resmi dil olarak işlevini sürdürmekte olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Bu yarı resmi dil anlayışına biraz açıklık getirmek ge-

metodlar kullanmış ve süreç içinde bunun çözüm yolu olmadığını kabul etmişlerdir. Böylece, toplumsal barışı sağlamak için, her türlü demokratik yollardan çözüm yollarına başvurarak ülkelerindeki ulusal azınlık sorunlarını temelden çözmeyi başarmışlardır.

rekirse örneğin; Irak’ın resmi dili Arapça’dır. Fakat, Kuzey Irak’ta Kürtçe eğitim ve basın yayın dili olarak işlevini sürdürmektedir. Aynı zamanda, Kürtçe, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları kent-

lerdeki resmi kurumlarda kullanılır. Ancak, Kürtçe Irak genelinde resmi dil olarak kullanılmaz. Bu durum İran içinde geçerliliğini korumaktadır. Resmi dili Farsça olan İran’da Kürtçe, Azerice ve Arapça kesin olarak eğitim dili olarak kullanılmaz. Bu dillerden sadece, basın yayın ve iletişim alanlarında yararlanılır. Aynı durum, İsrail devleti ve dünyanın daha birçok ülkesi içinde geçerliliğini korumaktadır.

Bugün, halen Türkiye’de “Kürt realitesi” resmi olarak kabul edilmiş değildir. Çağdaş ve demokratik ülkelerde, ülkelerinde bulunan etnik ve ulusal azınlıkların sorunlarını temelden çözmek amacıyla, geçmişte militarist metodlar kullanmış ve süreç içinde bunun çözüm yolu olmadığını kabul etmişlerdir. Böylece, toplumsal barışı sağlamak için, her türlü demokratik yollardan çözüm yollarına başvurarak ülkelerindeki ulusal azınlık sorunlarını temelden çözmeyi başarmışlardır. Yani, kısa ve öz olarak insan hakları temelinde ve demokrasi çerçevesinde bir çözüm yolu üretmişlerdir. Türkiye’nin de yapması gereken buna benzer bir çözüm yolunu üretmesidir. Bununla birlikte, burada özellikle şu olguyu vurgulamak gerekir ki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargıç Rıza Türmen’nin işaret ettiği gibi İnsan haklarında meydana gelen en önemli gelişmelerden biri, insan haklarının devletlerin egemenlik alanına girmediği ve korunmasının bütün uluslararası toplumun meşru bir ilgi alanı olduğunun kabulüdür (TÜRMEEN, 1998).

Günümüzde, dünyanın birçok ülkesi, azınlıklara kendi resmi dillerinden başka dillere de özel hukuki statü tanımıştır. Bu ülkeler arasında, İngiltere Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda’ya resmi dil İngilizce olmak üzere diğer dillere sınırlı tanıma ve uygulama olanağı vermiştir. Fransa; Korsika, Yeni Kaledonya, Fransız Polinezyası’na bölgesel düzeyde özerklik tanımış, yerel diller ve azınlık dillerin okullarda öğretilmesine olanak sağlanmıştır. İtalya; Friuli ve Venezia Juliana, Aosta vadisi, Güney Tirolya ya kültürel özerklik tanımıştır.

Türkiye, Türkiye’de güncelliğini koruyan Kürt ve diğer azınlıkların sorunlarını temelden çözerken korkmamalıdır. Kürtlerin en temel hakkı olan kültürel haklarını vermekle, Türkiye yıkılmaz, tam tersine Türkiye’nin dünya kamuoyunda saygınlığı daha da artar. Bilindiği gibi, Türkiye’nin özellikle Batı Avrupa ülkeleri tarafından sürekli yargılanmasının temel nedeni, Türkiye’deki insan hakları ve demokrasi sorunundandır.

İspanya; Bask ülkesi, Katalonya, Galiçya’ya kültürel özerklik tanımıştır. Buna paralel olarak, Belçika ve İsviçre’de, Flaman Bölgesi, Valon Bölgesi, Almanca Bölgesi, (bölge dil ayrımı uygulamaları) dil ayrımına göre toprak ayrımı yapılması ve farklı dilleri konuşan toplumlara tam özerklik tanınması ve Başkent Brüksel’in iki resmi dili olduğu gerçeği belirtilmiştir. Ayrıca, birden fazla resmi dili bulunan devletler (kurumsal çok dillilik), Yeni Zelanda, İsrail, Finlandiya, Kanada gibi ülkelerdir (TACAR, 1996).

Söz konusu edilen bu ülkeler ve dünyada daha pek çok ülke, ülkelerindeki azınlık, ulusal ve etnik grupların sorunlarını kültürel temelde özerklik tanıyarak ve çok kültürlülüğü temel politika yaparak temelden çözmeyi başarmışlardır. Bu tür sorunları yaşayan geri kalmış Afrika ve Asya ülkeleri bile, kendi sorunlarını temelden çözmüşlerdir (UNESCO, 1997). Türkiye, Kürt ve öteki azınlıkların kültürel ve siyasi sorunlarını temelden çözmek için, özellikle yukarıda işaret edilen ülkeleri model olarak ele alabilir. Son yıllarda, İngiltere’de ve dünyanın birçok ülkesinde oldukça ilginç olaylar gelişmektedir. İngiltere Başbakanı Tony Blair, İskoçlara ve Gallere federasyon düzeyinde otonomi verdi. Kanada’da bağımsızlık isteyen Quebecler, çok az bir oyla referandumu kaybettiler (KATAN, 1998). Bu şanslarını, ileride tekrar deneyebilirler. Türkiye’nin AGİK için verdiği bazı önemli sözler vardır. Bunlar arasında, her etnik gruba kolektif değil, bireysel düzeyde kültürel haklar vermek gibi etkinlikler sayılabilir.

Türkiye, Türkiye’de güncelliğini koruyan Kürt ve diğer azınlıkların sorunlarını temelden çözerken korkmamalıdır. Kürtlerin en temel hakkı olan kültürel haklarını vermekle, Türkiye yıkılmaz, tam tersine Türkiye’nin dünya kamuoyunda saygınlığı daha da artar. Bilindiği gibi, Türkiye’nin özellikle Batı Avrupa ülkeleri tarafından sürekli yargılanmasının temel nedeni, Türkiye’deki insan hakları ve demokrasi sorunundandır. Başta Amerika olmak üzere diğer güçlü ülkelerin, Türkiye’ye karşı bir anlamda iyi görünmeleri kendi çıkarları içindir; bu gerçeği halen bazı kesimler kabul etme-

mektedir. Türkiye’nin asıl yapması gereken, Türk, Kürt ve diğer azınlıkların eşitlik ve kardeşlik temelini yaratacak bağları oluşturmak amacıyla, şimdiden birçok köklü çözüm önerilerini üretmektir.

Böylece, o, sürekli tekrarlanan ortak kültür temelini dünyaya daha iyi bir biçimde tanıtabilir. Türkiye, Kürtlerin ve öteki azınlıkların siyasal, ekonomik ve kültürel sorunlarını herhangi bir komplekse kapılmadan ve hiç korkmadan artık çözmek gerektiğini içine sindirmelidir. Gazeteci Kerem Çalışkan’ın vurguladığı gibi, “Türkiye, Türkler ve Kürtler arasında kendi kültürel ve tarihi mirasının dostça kardeşçe zenginliğini yeniden keşfedip bunu dünyaya sunabilmelidir.” (ÇALIŞKAN, 1998).

Türkiye, Kürt sorununun kendi sorunu olduğunu kabul ederek bu gerçeği içine sindirmelidir. Bundan dolayı, sorunun temelden çözümüne yönelik gerekli girişimleri derhal yapmalı, çeşitli çözüm önerileri ileri sürmeli ve bunu dünya kamuoyuna açık ve net olarak göstermelidir. Yoksa, bir gün olur ki, iş işten geçer, hatta o çok korkulan parçalanma da meydana gelebilir. Bu gerçeği iyi analiz etmek, soruna ilişkin köklü çözüm yollarını bugünden itibaren üretmek ve bunu yaşama geçirmek gerekir. Resmi dillerin dışındaki diğer yerel ya da bölgesel dillerin kullanımına özel hukuk tanıyan, dünyadaki bazı ülkelerin adları aşağıda verilmektedir (Eğitim-Sen, 1998): İngiltere: Galler dili, Fransa: Kostarika dili, İspanya: Bask dili, Belçika: Flemence, Almanca, Hollanda: Frenence, Norveç: Sami dili, İsveç: Sami dili, ABD: İspanyolca, İsrail: Arapça, Irak: Kürtçe, İran: Kürtçe, Azerice.

Uluslararası Belgelerde Eğitim, Kültür Dil ve Din, Etnik ve Ulusal Azınlık Hakları

Eğitim, insan temel haklarından biri ve en önemlisi olarak işlevini sürdürmektedir. Anadilde ve öz kültürde eğitim hakkı, insan temel haklarından biri ve en önemlisidir. Bu hak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 26. maddesi, herkesin anadilde eğitim hakkını tanımaktadır. Aynı şekilde, 14 Kasım-15 Aralık 1960 tarihleri arasında 11. oturumunda Paris’te toplanan

Halkın o zamana kadar açığa vurulmamış beklentilerini ve gereksinimlerini karşılayan, temelden bir değişiklik istediğini harekete geçiren, geçmişle gelecek arasında bir kopma meydana getiren, tarihin zaman çizgisinde bir ivmeye ya da devrime yol açan düşünceler oldukça azdır. Bu büyük devrimci ruhun ya da umudun en güzel simgesi her yere dikilen “özgürlük ağaçları” olmuştur.

UNESCO’ya üye ülkeler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin ayrımcılığı yadsıyarak herkesin eğitim hakkını resmen ilan etmiştir (ARAYICI, 1996). UNESCO, 1960 yılının

Aralık ayının 14. günü bu sözleşmeyi resmi olarak imzalamıştır. Bu sözleşmenin 5. maddesi’nin C şikkında “azınlık haklarıyla” ilgili olarak şöyle denilmektedir: “Ulusal azınlık üyelerinin, okullarının yönetimi dahi, kendi eğitim etkinliklerini yerine getirme ve her Devletin eğitim politikasına göre kendi dillerini kullanma ya da öğretme haklarını tanımak temel ilkedir. Bununla birlikte, aşağıdaki hükümler saklıdır:

i- Bu hak, bu azınlık üyelerini bir bütün olarak topluluğun kültür ve dilini anlamaktan ve topluluk etkinliklerine katılmaktan alıkoyacak ve ulusal egemenliği zedeleyecek biçimde kullanılamaz.

ii- Eğitim standardı, yetkili makamlarca saptanan ya da onaylanan genel standartlardan düşük olamaz.

iii- Bu gibi okullara devam isteğe bağlıdır. (SENCER, 1988).

A- 1789 Fransız Devrimi’nin Rolü

Fransız tarihçisi Laurence Coudart’ın işaret ettiği gibi 1789 Fransız Devrimi, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik, ilkelerini egemen kılmak isteyen bir çağın başlangıcı olmuştur. Yüzyıllardır süren monarşi dönemini kökünden yıkarak sona erdirmek ve ortaçağ karanlığına son vermek, elbette ki çatışmasız olamazdı. 1789’dan 1794 yılına kadar halk, hep sokaklarda ve savaş meydanlarındadır. Bu büyük ayaklanmanın geleceğe umutla bakan öncüleri, devrimi aynı zamanda bir bayrama dönüştürmeyi amaçlamaktadırlar. Kim ne derse desin, 1789 devrimi dünyayı değiştiren bir düşüncenin mirasıdır. Halkın o zamana kadar açığa vurulmamış beklentilerini ve gereksinimlerini karşılayan, temelden bir değişiklik istediğini harekete geçiren, geçmişle gelecek arasında bir kopma meydana getiren, tarihin zaman çizgisinde bir ivmeye ya da devrime yol açan düşünceler oldukça azdır. Bu büyük devrimci ruhun ya da umudun en güzel simgesi her yere dikilen “özgürlük ağaçları” olmuştur (COUDART, 1990).

Buna paralel olarak, bu düşünceler içinde doğduk-

ları zamanın ve yerin sınırlarını aşmayı başararak, çok daha sonraları, başka yerlerde yeşermeyi sürdürenlerin sayısı o günün koşullarında çok daha azdır. Bu anlamda, 1789 devriminin “yurttaş-insan” dü-

şüncesi işte böyle bir örnektir. Avrupa kültürü gibi bir kültürden ve Aydınlanma çağı gibi bir çağdan kaynaklanan bu görüş ya da düşünce, çok geçmeden evrensel bir gerçeklik niteliğine kavuşmuştur. Zaman zaman tartışılmış, hatta karşı çıkmış; zaman zaman yok sayılmış sonra yeniden içtenlikle benimsenmiş, kimilerince hoşgörülle karşılanıp kimilerince desteklenmiştir. Böylece, son derece dolambaçlı bir gelişim çizgisi izleyerek, sonunda 1948 tarihide, uluslararası topluluğun (kuruluşların) bütünü tarafından tamamen benimsenerek bir bildirgeye esin kaynağı olmuştur. (UNESCO, 1989).

Kuşkusuz, bu bildirge 4 temmuz 1776 yılında ilan edilen “ABD Bağımsızlık Bildirgesi”nden son derece esinlenmiştir. Söz konusu edilen 17 maddelik bu bildirge, devrimden sonra 1791 yılında hazırlanan ilk Fransız Anayasası’nın ilk maddeleri arasında yer almaktadır. Dünyadaki bütün ulusal özgürlük ve tam bağımsızlık savaşlarının, köleciliğe karşı özgürlük savaşımının, her türlü insanın insan tarafından sömürsüne karşı bir başkaldırının sembolü olan ve eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkelerini temel alan 1789 yılındaki Fransız Devrimi’nden sonra, “İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesi” resmi olarak kabul edilmiş ve ilan olmuştur. Bu bildirgenin, o zaman gündeme gelen oldukça yararlı ve diğer bir deyimle önemli maddelerinden 17 tanesi, aşağıda ayrıntılı bir biçimde gösterilmektedir. Konuyla ilgili gerekli bilgileri biraz sonrada ayrıntılı olarak belirteceğimiz gibi, bu maddelere süreç içerisinde “insan temel hakları”nı amaç edilen daha birçok maddeler eklenmiştir. (URAS, 1998):

1- İnsanlar hukuk bakımından özgür ve eşit doğar ve öyle kalırlar, toplumsal ayrılıklar ancak ortak yara-
ra dayanabilir.

2- Her siyasi topluluğun amacı, insanın tabii ve zaman aşımına uğramaz haklarının korunmasıdır. Bunlar, özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direnme haklarıdır.

Bu perspektif doğrultusundan yola çıkarak eğitim ve öğretim çağındaki çocukların sağlam bir kişiliğe sahip olmaları, anadillerini ve özkültürlerini

3 - Her türlü egemenlik milletin kendisindedir, hiçbir güç, hiçbir kişi ulustan gelmeyen otoriteyi kullanamaz.

4- Özgürlük, başkasına zarar vermeyen herşeyi yapabilmektir.

5- Topluma zarar veren eylemleri, ancak kanun yasaklayabilir.

6- Kanun herkesi eşit olarak korur ve cezalandırır.

7- Hiç kimse kanunda belirtilen haller ve kanunun öngördüğü biçimler dışında suçlanamaz, tutuklanamaz ve alıkonamaz.

8- Kanun ancak açık ve kesin surette gerekli olan cezalar koyar ve ilan edilerek usulüne göre uygulanan bir kanun uyarınca cezalandırılır.

9- Her insan suçlu olduğu açıklanıncaya kadar suçsuz sayılır.

10- Hiç kimse, dini bile olsa, inançlarından ötürü rahatsız edilemez. Ancak inançların açığa vurulması kanunca sağlanan kamu düzenini sarsamaz.

11- Düşünce ve kanıların başkalarına serbestçe aktarılması insanın en değerli haklarından.

12 - İnsan ve yurttaş haklarının güvence altına alınması bir kamu gücünün varlığını zorunlu kılar. Bu güç, onu ellerinde tutanlara özel çıkarları için değil, genel yarar için kurulmuştur.

13- Kamu gücünün devamı ve idarenin giderleri için ortak bir vergi kaçınılmazdır. Vergi yurttaşlardan yetenekleri ile orantılı olarak eşitçe alınır.

14- Yurttaşlar, doğrudan veya temsilcileri kanalıyla genel vergilerin nasıl kullanıldığını izlemek hakkına sahiptir.

15, Halk, yöneticilerin tamamından hesap sormak hakkına sahiptir.

16- Hakları güven altına alınamayan, kuvvetlerin ayrılığı belirlenemeyen toplumların anayasaları yok sayılır.

17- Mülkiyet dokunulmaz ve kutsal bir haktır.

B- Uluslararası Belgelere Ana Dilde ve Özkültürde Eğitim Hakkı

UNESCO'nun (Uluslararası Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu), Fransa'nın Paris kentinde 5-10 Tem-

ni çok iyi bir şekilde kavramalarına bağlıdır. Çocuklar, duygu ve düşüncelerini tam olarak eksiksiz anlatabilmek için, ana dillerini ve kültürlerini çok iyi bilmeleri gerekir. Bir insanın, ana dilinde ve kültüründe eğitim görmesi en doğal hakkıdır.

muz 1993 tarihleri arasında düzenlediği "2000 yılında proje formu"nda, dünyada "herkes için eğitim" anlayışı üzerine şu önemli mesajları vermektedir: "Kesintisiz bir temel eğitimin sağlam temelde

olması, eğitim kademelerinde öğretimin kalitesinin ve niteliğinin yükseltilmesine önemli bir katkıda bulunacağı gibi ve aynı zamanda, öğrencilerin genel kültürlerinin, bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin özerk bir yapıda gelişmesini kolaylaştırmış olacaktır. (UNESCO, 1994). Bu perspektif doğrultusundan yola çıkarak eğitim ve öğretim çağındaki çocukların sağlam bir kişiliğe sahip olmaları, anadillerini ve özkültürlerini çok iyi bir şekilde kavramalarına bağlıdır. Çocuklar, duygu ve düşüncelerini tam olarak eksiksiz anlatabilmek için, ana dillerini ve kültürlerini çok iyi bilmeleri gerekir. Güncel yaşamda kullandıkları dili tam olarak konuşamayan ya da yazamayan, düşünce ve duygularını başkalarına eksiksiz bir biçimde anlatamayan bir çocuk, başkalarını da anlamakta güçlük çeker (ARAYICI, 1996, 1998d).

Bir insanın, ana dilinde ve kültüründe eğitim görmesi en doğal hakkıdır. Bu hak, insan temel haklarından biri olarak işlevini sürdürmektedir. Ne yazık ki, Türkiye'de ve dünyanın pekçok ülkesinde etnik ve ulusal azınlıklar bu haktan yararlanamamakta ve ana dilleri ve kültürleriyle eğitim yapabileceği olanakları olmadığından dolayı, resmi ya da ulusal dilden eğitimle "asimilasyona" uğramaktadır. Ana dilde eğitim hakkı, Birleşmiş Milletler kuruluşu, UNESCO, AGİK ve Avrupa Konseyi çerçevesinde kaleme alınan uluslararası belgelerde yerini almıştır. Ana dilinin kullanım ve ana dilinde eğitimle ilgili kararları içeren sözleşme ve bildirgeler aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. (Eğitim-Sen, 1998).

1- Bilindiği gibi, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi 26 Haziran 1945 tarihinde üye ülkeler tarafından imzalandı. Bu bildirgenin 1. maddesinde şöyle denilmektedir: "(...) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere ırk, cinsiyet, dil ya da din farkı olmaksızın saygı duymayı teşvik etmek ve bunu yerleştirmek".

2- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 2. maddesinde "ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplum-

Bu bağlamda, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde oluşturulan Ad Hoc Komitesi"nin benimsediği ve 25 Haziran 1992'de imzalanan ka-

sal köken farklılıkları nedeni ile insanlar arasında ayrımcılık yapılamayacağı" özellikle belirtilmektedir.

3- 1966 yılında imzalanan "uluslararası ekonomik, sosyal ve kültürel haklar paktı"nın. Türkiye gibi taraf olmayan ülkeleri bağlayıcı niteliği olmayan-, 13., 14. ve 15. maddelerinde "ana dilinde eğitimle ilgili doğrudan karar içermeyen ancak eğitimin herkes için temel bir hak olduğunu vurgulayan" ayrıntılı kararları içermektedir.

4- 1966 yılında imzalanıp ve 1976 yılında yürürlüğe giren "uluslararası medeni ve siyasi haklar paktı"nın -ki, Türkiye taraf olmamıştır- 27. maddesinde "Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu ülkelerde, bu azınlıklara mensup şahıslarla birlikte kendi kültürlerinde yaşamak, kendi dinlerinin gereğini uygulamak ve kendi dillerini kullanmak hakları yadsınmaz" şeklinde vurgulanmaktadır.

5- "Ulusal ya da etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların hakları konusunda ki Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Bildirgesi"ndeki maddeler yukarıda ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.

6- 1962 yılında yürürlüğe giren "eğitimde ayrımcılığa karşı UNESCO sözleşmesi" kültürel haklar konusunda önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Bu belgeyi Türkiye onaylamamış ve sadece dünyadaki 84 ülke onaylamıştır. Bu sözleşmenin 5/1-C maddesinde "(...) üye devletler, ulusal azınlık mensuplarına kendi eğitim faaliyetlerini yürütme hakkını tanımanın önemli olduğunu kararlaştırmışlardır. Bu faaliyet kendi dillerinin kullanımını veya öğretimini sağlamayı da içerecektir" diye belirtilmektedir. Aynı belgede, "dinsel ve dilsel nedenlerle ayrı eğitim sistemleri oluşturmak ya da eğitim kurumları kurmanın öğrencilerin ana babalarının talep etmesi ve bu eğitim kurumlarına katılmanın zorunlu olmaması koşuluyla hak olduğu" özel olarak belirtilmiştir.

7- 1978 yılında yapılan "UNESCO"nun XIV. Genel Konferansında kabul edilen bu bildirmede "(...) Her kültürün saygı duyulması ve korunması gereken bir saygınlığı vardır. Her halk kendi kültürünü geliştirme hak ve görevine sahiptir" şeklinde vurgulanmaktadır. Aynı şekilde bu bildirmede: "(...) Tüm şahısların ve

rarda "Hiç kimse istediği dili ve özellikle ana dilini öğrenmekten alıkonamaz" şeklinde belirtilmektedir. Ancak, ne yazık ki, bu karar 5 ülkenin onayı olmadığından dolayı, henüz yürürlüğe girememiş ve sürüncemede kalmıştır.

grupların farklı olmak, kendilerini farklı görmek ve böyle kabul olunmak hakları vardır" iadesi ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.

8- 1 Ağustos 1995 yılında imzalanan ve son

derece önemli olan "AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) çerçevesinde kültürel haklar" konferansında "insan hakları ve özgürlüklerine ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı yapılmaksızın saygı gösterilmesi, siyasal, medeni, ekonomik, kültürel, sosyal hak ve özgürlüklerin tam olarak gelişmesi için gerekli bulunan diğer hak ve özgürlüklerin teşvik edilip geliştirilmesinin Helsinki Nihai Senedi'ne taraf olan devletlerin sorumluluğunda olduğu" özellikle belirtilmiştir. Buna paralel olarak, diğer bir maddede de "Azınlıklara kendi ana dillerinin öğretilmesi ya da ana dillerinin resmi merciler nezdinde mümkün olduğu ölçüde ve gerekli olduğu takdirde kullanılmasını sağlayacak önlemlerin alınması, eğitim kurumlarında tarih ve kültür öğretimi çerçevesinde ulusal azınlığın tarih ve kültürünün de göz önünde tutulması" belgeye taraf olan devletlerin sorumluluğu olarak ayrıntılı bir biçimde vurgulanmıştır.

Bu bağlamda, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde oluşturulan Ad Hoc Komitesi"nin benimsediği ve 25 Haziran 1992'de imzalanan kararda "Hiç kimse istediği dili ve özellikle ana dilini öğrenmekten alıkonamaz" şeklinde belirtilmektedir. Ancak, ne yazık ki, bu karar 5 ülkenin onayı olmadığından dolayı, henüz yürürlüğe girememiş ve sürüncemede kalmıştır. Ayrıca, azınlık dillerin korunması ve geliştirilmesiyle ilgili düzenlemeleri kapsamına karşın, "devletler sözleşme hükümlerini uygulayacağı dilleri saptamakta serbesttir" anlayışı, sorunu tamamen üye devletlerin insiyatifine ve denetimine bırakmaktadır. Unutmamak gerekir ki, Türkiye, bu sözleşmeyi imzalamayan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu durum da, Türkiye'yi dünya kamuoyunda son derece olumsuz etkilemektedir. Bu sözleşmenin, yurtdışındaki göçmen emekçileri kapsamamakta olduğu gerçeğini burada anımsatmakta yarar vardır.

9- 1 Şubat 1995 yılında Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler tarafından imzalanan "ulusal azınlıkların korunması hakkında çerçeve sözleşmesi"nde, -ki, bu sözleş-

meyi Türkiye imzalamamıştır- şu hükümler yer almaktadır: “Çoğulcu ve gerçekten demokratik bir toplum, bir ulusal azınlığa üye kişilerin, etnik, kültürel ve dinsel kimliklerine saygı duyulmasını, bu kimliği açık- lamak, korumak ve geliştirmek için gerekli olan koşulların oluşturulmasını sağlamak zorundadır. Sözleşme- ye taraf olan ülkeler ulusal azınlığa üye kişiye özel ya- şamında olduğu gibi kamu ile ilgili ilişkilerinde de, sözlü ya da yazılı olarak azınlık dilini özgürce ve engelle- meden kullanma hakkını tanımayı üstlenirler.”

10- 14-18 Temmuz 1997’de Almanya’nın Ham- burg kentinde UNESCO tarafından düzenlenen -şahsı- mın da katıldığı- “yetişkinlerin eğitimi üzerine” olan uluslararası konferansta “temel eğitimin herkes için ge- rekliliği, herkesin ana dilde ve öz kültürde eğitim gör- mesi ve işlevsel bir okuma-yazmaya sahip olmasının” gerekliliği üzerinde özel olarak durulmaktadır.

C- B.M. Ulusal, Etnik, Dinsel-Dilsel

Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi(2)

Azınlık haklarıyla ilgili olarak BM (Birleşmiş Mil- letler) Örgütü Genel Kurulu, 18 Aralık 1992 tarihinde aldığı önemli bir kararla, ulusal veya etnik, din, dil azınlıklarına mensup kişilerin hakları konusunda ya- yımladığı bildirme oldukça önemlidir (ARAYICI, 1996). Söz konusu edilen bu bildirme, azınlıklara men- sup kişilerin sosyo-ekonomik, eğitsel, kültürel, örgüt- sel, dilsel, dinsel, ulusal veya etnik ve genel haklarını buldukları toplumlarda herhangi bir ayrımcılık ya- pılmaksızın, özgürce, barış içinde kullanabilme olana- ğı sağlamıştır. Çeşitli nedenler ileri sürerek herhangi bir biçimde yanlış yorumlamanın temelden önlenmesi, bildirgenin hiçbir kuralının, devletlerin, egemen eşitli- ği, toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığında dahil olmak üzere, Birleşmiş Biletler Örgütü’nün ilkelerine ve amaçlarına tamamen ters olan bir eyleme yönel- meyeceği açık ve net olarak bildirgede belirtilmiştir. Son derece önemli sayılabilecek nitelikte bir belge olan bu Bildirge’nin, ulusal anlamda önemli olduğu gibi ger- çekçi bir şekilde yaşamın her alanında uygulamalar da üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bil- dirgede, azınlık haklara mensup kişilerin hakları ara-

Söz konusu edilen bu bildirme, azınlıklara mensup kişilerin sosyo-ekono- mik, eğitsel, kültürel, örgütsel, dilsel, dinsel, ulusal veya etnik ve genel haklarını buldukları toplumlarda herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın, özgürce, barış içinde kullanabilme olanağı sağlamıştır.

sında aşağıda ayrıntılı olarak verilen maddeler vardır:

Madde 1:1- Devletle- rin herbiri kendi toprak- ları içindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya et-

nik, kültürel, dinsel ve dilsel kimliklerinin korunması ve bu kimliğin gelişmesi için gerekli koşulları teşvik ederler.

2- Devletler bu amaçları gerçekleştirmek için uygun yasal ve diğer önlemleri alırlar.

Madde 2:1- Ulusal, etnik, dinsel ve dilsel azınlıkla- ra mensup kişiler (Buradan sonra azınlıklara mensup kişiler olarak tanımlanacaklardır) kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerini açıkça belli etme ve onu yaşa- ma, kendi dillerini özel olarak ve toplum içinde özgür- ce ve hiçbir müdahale olmaksızın veya hiçbir ayrımcı- lığa uğramaksızın kullanma hakları vardır.

2- Azınlıklara mensup kişilerin kültürel, dinsel, sos- yal, ekonomik ve kamusal yaşama etkin olarak katılma hakları vardır.

3- Azınlıklara mensup kişilerin ait oldukları azınlık veya yaşadıkları bölge ile ilgili ulusal ve uygun olduğu yerlerde bölgesel seviyedeki kararlara, ulusal yasalarla aykırı düşmeyecek bir şekilde etkin olarak katılma ha- kları vardır.

4- Azınlıklara mensup kişilerin kendi kurumlarını kurma ve bunları geliştirme hakları vardır.

5- Azınlıklara mensup kişilerin kendi gruplarına mensup kişilerle, diğer azınlıklara mensup kişilerle, ay- rıca ulusal, etnik, dinsel ve dilsel bağlarla bağlı olduk- ları diğer devletlerin vatandaşı olan kişilerle, ayrımcılı- ğa uğramaksızın, özgür ve barışçıl ilişkiler kurma ve sürdürme hakları vardır.

Madde 3:1- Azınlıklara mensup kişiler haklarını herhangi bir ayrımcılık olmaksızın, bu deklarasyonda belirtilenler de dahil olmak üzere, bireysel olarak veya gruplarının diğer üyeleriyle birlikte kullanabilirler.

2- Bir azınlığa mensup hiçbir kişi için, bu deklaras- yonda belirtilen hakların kullanılması veya kullanılma- ması hiçbir dezavantajla sonuçlanamaz.

Madde 4:1- Devletler, gerektiğinde azınlıklara mensup kişileri hiçbir ayrımcılık olmaksızın ve yasalar önünde tamamının eşit olarak bütün insan hakların-

dan ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını sağlamak için önlemler alırlar.

2- Devletler, azınlıklara mensup kişilerin, spesifik uygulamaların ulusal yasaları ihlal ettiği ve uluslararası standartlara aykırı olduğu durumlar hariç, kendi özelliklerini ifade etmeleri, kendi kültürlerini din, dil ve geleneklerini geliştirmeleri için uygun koşullar yaratmak amacıyla önlemler alırlar.

3- Devletler, azınlıklara mensup kişilerin, uygun durumlarda, kendi anadillerini öğrenmeleri veya anadillerinde eğitim görebilmeleri için yeterli fırsatlara kavuşmaları doğrultusunda uygun önlemleri alırlar.

4- Devletler, uygun durumlarda, kendi ülkeleri içerisinde yaşayan azınlıkların tarih, gelenek, dil ve kültürleri konusundaki bilgiyi korumak amacıyla eğitim alanında önlemler almalıdır. Azınlıklara mensup kişiler bir bütün olarak toplumun bilgisine ulaşmak için uygun fırsatlara sahip olmalıdır.

5- Devletler, azınlıklara mensup kişilerin ülkelerindeki ekonomik kalkınma ve gelişmeye tam olarak katılabilmeleri için gerekli önlemleri düşünmelidir.

Madde 5:1- Ulusal politikalar ve programlar azınlıklara mensup kişilerin meşru taleplerine gerekli saygı gösterilerek planlanır ve uygulanır.

2- Devletlerarası işbirliği ve yardım programları azınlıklara mensup kişilerin meşru taleplerine gerekli saygı gösterilerek planlanmalı ve uygulanmalıdır.

Madde 6: Devletler, karşılıklı anlayış ve güveni geliştirmek amacıyla bilgi ve deneyim, alışverişi de dahil olmak üzere, azınlıklara mensup kişilerin sorunları konusunda işbirliği yapmalıdır.

Madde 7: Devletler, bu deklarasyonda belirtilen haklara saygıyı geliştirmek için işbirliği yapmalıdır.

Madde 8: 1- Bu deklarasyondaki hiçbir şey devletlerin azınlıklara mensup kişiler konusundaki uluslararası sorumluluklarının yerine getirilmesine engel teşkil etmeyecektir. Özellikle devletler taraf oldukları uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler kapsamında kabul ettikleri sorumlulukları ve taahhütleri iyi niyetle yerine getirir.

2- Bu deklarasyonda belirtilen hakların kullanımı, evrensel olarak kabul görmüş olan insan hakları ve temel özgürlüklerden herkesin yararlanmasına zarar veremeyecektir.

3- Bu deklarasyonda belirtilen haklardan etkin bir

biçimde yararlanılmasını sağlamak amacıyla devletler tarafından alınacak önlemler ilk bakışta insan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki eşitlik ilkesine karşı değerlendirilmeyecektir.

4- Bu deklarasyondaki hiçbir şey devletlerin birebir eşitliği, toprak bütünlüğü ve politik bağımsızlığı dahil olmak üzere, Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı herhangi bir faaliyete izin verdiği şeklinde yorumlanamaz.

Madde 9: Birleşmiş Milletler sisteminin organları ve uzmanlaşmış birimleri kendi ilgi alanları içerisinde bu deklarasyonda belirtilen haklar ve ilkelerin tam olarak gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır.

D- Sosyalist Enternasyonalin Azınlık, İnsan Hakları ve Ulusal Sorunlar Bildirgesi (3)

Gerek Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde, gerek Sosyalist Enternasyonal'in Bildirgesi'nde ve gerekse öteki uluslararası kuruluşların (Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, UNESCO vb.) kabul ettiği bildirgelerde ulusal, etnik, dilsel ve dinsel azınlıkların haklarının açık olarak savunulmasına ya da verilmesine karşın, bugün başta Türkiye olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde halen bu haklar verilmemekte ve uygulanmamaktadır. Kaldı ki, sözü edilen maddeleri onaylayan üye devletlerin hepsinin uyması ve bu maddeleri uygulaması gerekir. Ne yazık ki, Türkiye de dahil dünyadaki bazı ülkeler onayladıkları insan temel haklarıyla ilgili bildirgelere bile saygı duymamakta, hiçe saymakta, inkar etmekte ve açıktan açığa insan haklarını ihlâl etmektedir. Bu durumda, söz konusu edilen ülkeler için üzücü ve utanç verici bir durumdur.

1- Demokrasi; azınlıkları temel haklarının gözetilmesi ve belirli işleyişlerin kabülü koşulu ile, çoğunluğun geçici meşruiyete sahip yönetimi demektir. Başta insan haklarına uyulması, çoğulculuk ve hoşgörü olmak üzere, çoğunluk kararıyla ortadan kaldırılamayacak ilkeler vardır.

Azınlıkların üyeleri, kendi farklılıklarının diğerleri tarafından benimsenmesini istiyorlarsa bu değerleri kabul etmelidirler.

2- Azınlıkların korunması konusunda farklı olarak halkların kendi kaderlerini belirleme hakkı (self-determinasyon) uluslararası düzeyde çok geniş saygı gören

hukuksal bir ilkedir. Aynı durum, bir başka devletin içişlerine karışılmaması ilkesi içinde geçerlidir. Uluslararası ilişkiler her iki ilkenin de yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılan yeni bir nitelik kazanmıştır. Sosyalist Enternasyonal daha 1951 bildirgesinde "sınırsız ulusal egemenlik aşılmalıdır" ifadesiyle, bu konuda çağrıda bulunmuştur.

3- Halkların self-determinasyon hakkı, her zaman sosyal demokrat hareketin temel sorunlarından birini oluşturmuştur. Bu hak, 20. yüzyılda pekçok kurtuluş hareketinin verdiği bağımsızlık mücadelesinin ve Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Doğu Avrupa'daki birçok halkın özerklik mücadelesinin temelinde yer almıştır.

4- Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nin öncülüğündeki çabalara karşın, bugün halen azınlık hakları konusunda yasal olarak bağlayıcı nitelikte kapsamlı bir şarta sahip değiliz. Bugüne dek temel olarak sadece bir bağlayıcı hüküm var ki, bu da 1966 Birleşmiş Milletler Yurttaşlık ve Politik Haklar Bildirgesi'nin 27. maddesidir. Azınlık hakları konusunda var olan temel otoriter şart ise, AGİK İnsani Boyut Konferansı'nın (1990) Kopenhag Belgesi'dir. Bu tam anlamıyla yasal bir belge olmasa da siyasi ve ahlaki açıdan, bugün sayıları 52'ye ulaşan AGİK ülkeleri için bağlayıcıdır. Ayrıca, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar konusunda Amerikan Konvansiyonu'nun ek protokolü'nde vardır.

5- Sosyalist Enternasyonal azınlıkların siyasi gerçekliğine nihai ve genel kabul gören bir tanım getirme girişiminden uzak duracaktır. Azınlık terimi ve bunun anlamı konusunda genel bir anlayış vardır. Azınlıkların sonsuz çeşitliliği ve kendilerini farklı biçimlerde tanımlamaları (bu da başlı başına bir hak) öyle bir durum yaratmıştır ki, kesin ve resmi bir tanımlama verimsiz sonuçlara yol açıp dar bir ceket işlevi görebilir. Genel kabul gören bir tanımlama olsa da olmasa da "azınlık" teriminin verdiği mesaj açıktı; bu mesaj, ayrımcılığın önlenmesi, hoşgörü ve azınlık kültürel gruplarının hem çoğunluk, hem de diğer azınlıklar nezdinde korunmasıdır.

6- Azınlıklar, nüfusun görece küçük bir bölümünü temsil etmeleri, egemen bir statüye sahip olmamaları ve bazı açılardan nüfusun tümünden ayrılmamaları ile karakterize edilir. Ulusal, etnik, kültürel, dilsel ve dinsel azınlıklar vardır. Sinti ile Roman gibi, uluslararası azınlıklar vardır. Bunlar, dağınık halde olabilecekleri

gibi tek bir bölgede bir arada da yaşayabilirler.

7- İlke olarak yurttaşlık ve politik haklara ilişkin Birleşmiş Milletler anlaşmasına uygun biçimde azınlıkların, bireysel olarak ya da grup halinde, etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerini zorla asimilasyon çabalarından uzak bir biçimde; özgürce açıklama, koruma ve geliştirme hakları vardır.

Onların insan haklarını ve temel özgürlüklerini, hiçbir ayrımcılığa tabi olmadan ya da yasalar önünde tüm eşitlik çerçevesinde kullanabilmesi gereklidir.

Bireylerin insan haklarının, azınlık gruplarının gelenekleri gerekçesiyle ihlal edilmesi de kabul edilemez.

8- AGİK üyelerince bir süre önce imzalanan AGİK Helsinki Belgesi ve Uluslararası Yurttaşlık ve Politik Bildirgesi'nin 13. maddesinde belirtildiği gibi, her türlü sınırdışı etme ve zorunlu yerleştirmenin yasaklanması, vazgeçilmez bir ön koşuldur.

Sosyalist Enternasyonal, azınlıkların sınırdışı edilmesini önlemeye yönelik bir Birleşmiş Milletler kararı çıkarılması için her türlü girişimi destekleyecektir.

9- Çok dilli toplumlarda, dil anahtar bir unsurdur. Kendi dilini, kişi ve yer adlarını hem özel, hem toplumsal iletişimde kullanma hakkı güvence altına alınmalıdır.

Benzer şekilde, kültürel ve dinsel azınlıklar hiçbir zaman çoğunluk kültürünün resmi dilini öğrenme ve kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.

Sadece sanat (edebiyat, müzik, dans, drama ve film) alanında değil iletişim ve dinsel yayın (gazete, kitaplar, radyo ve TV) alanında da kültürel kimliğin ve dışa vurumun bütün kanalları azınlıklara açık olmalıdır.

10 - Siyasi örgütlenme özgürlüğü güvence altına alınmalıdır. Azınlıkların üyeleri veya onların örgütleri, uluslararası hukuk mahkemelerine başvurabilmeleri için, yasal ve anayasal güvenceye kavuşturulabilmelidir.

11- Merkezi yönetim ve yerel otoriteler arasındaki denge, gelecekteki reform stratejileri için anahtar unsurdur. Siyasi katılım, kapsamlı bir "merkeziyetçiliğin aşılması" politikasıyla her geçen gün daha yakından ilgili olacaktır.

12- Bu deklarasyon, Sosyalist Enternasyonal'e üye partilerin azınlık haklarına ilişkin bütün konularında temel platform görevi görecektir. Üye partiler bu deklarasyonda belirtilen ilkeleri gözönünde tutma konusunda anlaşma sağlamışlardır. ▲

Notlar:

1- Ayrıntılı bilgi için bkz: Eğitim-Sen (Eğitim, Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası) "Eğitim ve Dil Komisyonu Raporu", Demokratik Eğitim Kurultayı, Ankara, 2-6 Şubat 1988, s. 422-425.

2- Aktaran Erol Anar, Öte kıyıda yaşayanlar - Azınlıklar, Yerli Halklar ve Türkiye İnsan Hakları dizisi, İstanbul Belge Yayınları, Ocak 1997, s. 129-131.

3- Sosyalist Enternasyonal 1991, Berlin Kongresi ve 1993 Viyana Konferansına sunulan belge. Aktaran E. Anar, Agy, s. 135-137.

Kaynaklar:

AKER, T. 1998. "İç Göç Mağdurları", Göç-der HaberBülteni, Yıl 1, Sayı 5, İstanbul, Ekim, s. 8.

AKTAN, G. 1998. "Bölünme Korkusu ve Olasılığı", Hürriyet Gazetesi, 8 Aralık, s. 9.

ANAR, E. 1997. Öte kıyıda yaşayanlar - Azınlıklar Yerli Halklar ve Türkiye-, Belge Yayınları İnsan Hakları Dizisi, İstanbul Ocak, s. 44, 77-78 ve 129-131.

ANDREANI, J.-L.; DUPONT, G. 1998. "La France devrait ratifier la Charte européenne des langues régionales en 1999", Le Monde Gazetesi, 9 Ekim

ANDREWS, P.-A. 1992. (Türkçesi: Mustafa Küpüşoğlu) Türkiye'de etnik gruplar, İstanbul, Ant Yayınları, Aralık, s. 20 ve 197-198.

ARAYICI, A. 1998 d. Türkiye'de eğitim ve öğretimin dünyanın değişik ülkeleriyle karşılaştırılması üzerine bir rapor - Çeşitli görüş ve öneriler-, Paris, Temmuz, s. 65-66; 76-77.

- 1998 e. "Avrupa'daki Göçmen İşçilerin ve Çocukları" İstanbul, Doz Yayınları.

- 1997 b. "L'enseignement des langues étrangères dans le système éducatif turc". Tracer, no: 11, Paris, s. 58.

- 1996. "uluslararası belgelerde çocuk hakları", ABECE dergisi, Ankara, Şubat.

- 1987. "2. kuşağın okuma-yazma sorunları", ABECE dergisi, Ankara Temmuz. BRUÏNESSEN, V.M. 1975. Ağa, Şeyh ve Delvte.

ÇALIŞKAN, K. 1998. "Türkiye'ye Karşı Etnik Sırp Şablonu", Yeni Yüzyıl Gazetesi (Basın Dünyası, Hürriyet Gazetesi), 24 aralık, s. 24.

COUDART, L. 1990. "Özgürlük, eşitlik ve şenlik", UNESCO'dan görüş, Paris UNESCO, Mart, s. 30-34. Demokrasi Gazetesi, 1996. Araştırma İnceleme, Anadili Kurultay Notları.

ERDEM, T. (1998), "İki belge", Hürriyet Gazetesi, 24 Kasım.

KYMLICKA, W. 1998. Çokkültürlü yurttaşlık-Azınlık haklarının liberal teorisi-, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, Haziran, s. 16 ve 295.

Mc. DOWALL, D. 1995. "A modern history of the Kurd".

MERAY, L. -S. Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler, Takım: II, Cilt 2, Yapı Kredi Yayınları, s. 11.

MUTLU, S. 1995. "Polulation of Turkey by Ethnic Groups an Provinces New Perspectives on Turkey", No: 12, Spring, (Bu araştırma Ford Foundtion tarafından desteklenmiştir.)

MÜTERCİMLER, E. 1998. "Çokkültürlülük stratejisi şart". (Entellektüel bakış). Milliyet Gazetesi, Pazartesi, 3 Ağustos, s. 16.

TACAR, P. 1996. Kültürel haklar dünyadaki uygulamalara ve Türkiye için bir model önerisi, Ankara, Gündoğan Yayınları, Haziran, s. 82-84 ve 89-97.

THORNBURG, W.; SPRAY, G.; SOULLE, G. 1949. "Turkey: An ékonomik appaisal", New York, s. 9.

TÜRMEEN, R. 1998. "BM Evrensel Bildirgesi'nin 50. Yıldönümünde İnsan Hakları Devletlerin "İç İşleri" değil", Milliyet Gazetesi (Entellektüel bakış), 10 Aralık.

SENCER, M. 1988. Belgelerle İnsan Hakları, İstanbul, Beta Yayınları, Haziran, s. 276-278.

SHORTER, F. 1995. "Teh crisis of Population Knowledge in Turkey, New Perspective on Turkey", No: 12, Spring.

UNESCO, 1998, Droits de l'Homme-Déclaration universelle des droits de l'homme Cinquantième anniversaire (les principaux instruments internationaux), Paris UNESCO, 31 MAYIS, S. 3-4 VE 25-25.

- 1997 L'éducation des population nomades en Afrique, Paris UNESCO, s. 92-96.

- 1994. Prowet 2000 + La déclaration - les propositions d'action. Science et techonolgie + Education pour tous, Paris, UNESCO, Mayıs, s. 7-8.

- 1989. 1789 dünyayı değiştiren birdüşünce (özel sayı), UNESCO'dan Görüş, Paris, UNESCO, Eylül, s. 11.

URAS, G. 1998. "İnsan Hakları Evrensel beyannamesi'nin Türkiye 50 yıl önce imzalamıştır", Milliyet Gazetesi, 10 Aralık, s. 7.

UZUN, M. 1995. (Aktaran) Nar Çiçekleri-Çok kültürlülük üstüne-, İstanbul, Belge Yayınları, Ocak, s. 97-98.

Amerika'daki Kürt Sempozyumu

Yekiti Gulbaran

17-18 Nisan'da Washington'da yapılan 'Kürt kimlik arayışı' konulu sempozyum Ankara'daki Kürt paranoyasını yeniden kaşdı. Ankara'da egemen olan irrasyonel devlet anlayışı her zamanki ukalalııyla dünyaya meydan okuma sevdasına kapılmaktan bu kez de geri kalmadı. Belli ki Ankara, dünyayı kendisinden ibaret saymaya devam ediyor. Kürtlere karşı uyguladığı politikayı ABD de dahil herkese uygulayabileceğini sanıyor.

Bu nedenle de Amerika'ya posta koyabileceğini sanarak yanılılarına bir yenisini ekliyor.

Tabii ki tüm bunlar şaşırtıcı değil. Türkiye'nin geleneksel Kürt politikasını bilenler için, Ankara'daki Kürt düşmanlığının Kuzey Kürdistan'da yaşayan Kürtlerle sınırlı olmadığı da bir sır değil.

Türk devletinin 'büyükleri' derin teessüflerini sözkonusu sempozyum öncesinde Amerikalılara iletiler.

Mehmet Akif'in 'istiklal marşı' mübah da Dildar'ın Ey Reqib'i niye günah?

Sempozyumda Kürdistan Başbakanı Nêçirvan Barzani'nin konuşması ve Kürt Ulusal Marşı 'Ey Reqib'in Washington'da çalınması 16. Türk devletinin başındaki fesin uçmasına, sigortasının atmasına yetti de arttı bile!

Türkiye ne zaman Kürt sorunu uluslararası

arenada gündeme gelse aynı ceberrut tavrını sergiliyor. Paris Kürt Konferansı öncesinde de aynı hezeyanlar sergilenmiş, Kürt milletvekilleri siyasi sahadan dışlanmak istemişti.

Türkiye'nin artık diplomasi ve ahlak kurallarıyla bile açıkça çatışma gösteren bu çığırtkanlığının küstahlık boyutlarına ulaşmasının nedeni sadece Kürt kimliği ile ilgili bir toplantının düzenlenmesi değil tabii ki.

Birincisi: Bu toplantı eğer deyim yerindeyse tanrının yeryüzündeki temsilcisi ABD'de düzenleniyor ve ABD Dışişleri'nden Sayın Ricciordone'nin bu toplantının önemli konuşmacıları arasında olması.

İkincisi: Nêçirvan Barzani'nin Kürdistan Başbakanı olarak bu toplantıda konuşacak davetlilerin başında gelmesi.

Üçüncüsü: sempozyum öncesinde Kürt ulusal marşının çalınacak olması.

Irak Kürdistan'ındaki Kürt oluşumunun devletleşmeye doğru gittiğine dair kaygılar Ankara'da seslenirken diğer yandan da kimi Türk yazarlar Irak Kürdistanı'nın Türkiye ile birleşmesine ilişkin faraziyeler geliştirmekle meşguldüler. Bu faraziyeler ortaya atılırken hiç kuşkusuz Türkiye siyasi sınırları içerisinde yaşayan Kürtlerin statüleri ve devletin 'en iyi Kürt ölü Kürttür' politikasına ilişkin bir muhasebe yapılmıyordu.

Bazı notlar...

Öncelikle sempozyumla ilgili bazı önemli notları aktarmakta yarar var.

Toplantı çok zengin bir katılımı yapıldı. Amerika Üniversitesi ve Global Barış Araştırmaları Merkezi Geliştirme Programı tarafından düzenlenen toplantıda Amerika Üniversitesi Kürt Kürsüsü Başkanı Prof. Abdülaziz Sadi'in büyük katkısı vardı. Sempozyuma 200 kişi katıldı.

Konuşmacılar arasında Nêçirvan Barzani ve Kürt Bakan Dr. Şefik Kazaz da vardı. Onlarca üniversiteden onlarca tanınmış akademisyen iki gün boyunca Kürtleri kültürel, politik, sosyal, politik ve etnik açıdan incelediler.

Prof. Robert Olson, Prof. Şerif Mardin, Prof. Abdülaziz Sadi, ABD'li ünlü hukukcu Newil Hicks, Prof. Carol A.O'Leary, Dr.Charlews McDonald, Dr. Henri Barkey gibi tanınmış birçok kişi panelistler arasındaydı. Yanı sıra Kendal Nezan, Hanna Yusuf gibi kimi Kürt akademisyenler de sempozyuma katıldılar.

ABD Dışişleri'nden Francis J.Ricciordone ise sempozyumun merakla beklenen katılımcısıydı.

Bunların yanı sıra Ortadoğu Enstitüsü'nden S. Suderth ve Human Rights Watch'dan Elahe Hicks, Harvard Üniversitesi'nden Dr. Andrew Parasiliti de diğer ünlü katılımcılar arasındaydı.

Toplantı öncesi gelişmeler...

Toplantının içeriği ve olası sonuçlarına ilişkin yorumlarda bulunmadan önce sempozyum öncesinde yaşanan gelişmelere kısaca göz atmak gerekiyor.

Türkiye mart ayını Demirel'in cumhurbaşkanlığı adaylığına ilişkin tartışmalarla geçirdi. Öteden beri sembolik bir önemi olduğu öne sürülen Cumhurbaşkanlığı'nın 'istikrar' ile ilişkisi saptandı! Demirel ve aday olduğu makam acil konuları gündemden düşürmek için bir aporetif olarak apoletli medya tarafından gündemin baş sırasına yerleştirildi.

Diğer yandan PKK dışındaki Kürtlerin örgütlenme çalışmalarına ilişkin yapılan tartışma ve çalışmalar da bir yandan PKK, diğer yandan da eski AP'li bakanlar aracılığıyla sabote edil-

meye çalışıldı.

Fikri Sağlar'ın iddiasına göre 1985'te Genelkurmay ve Özal tarafından oluşturulduğu söylenen Hizbul-Kontra tarafından Kürtlere karşı yürütülen on yıllık topyekun savaşın acı bilançosu ve siyasi sorumluluğuna ilişkin yürütülen tartışmalara da devletin 'bekası' açısından son verildi.

Diğer yandan Hizbullah'ın bombaları bu kez KDP kontrolündeki Kürt Federe Devleti'nde patlamaya başladı.

Irak'taki Türkmenler vasıtasıyla KDP aleyhinde ABD nezdinde anti-propaganda başlatıldı.

KDP'nin Ankara Sheraton'da yaptığı Newroz resepsiyonundan sonra Kürdistan Başbakanı Nêçirvan Barzani, gözdağı verilmek amacıyla Ankara'ya çağrıldı. Daha sonra da 'PKK'yi takip adı altında Güney Kürdistan'ın alt yapısını tahrip amaçlı, oranın istikrarsızlaştırılmasını amaçlayan bir saldırı hareketi başlatıldı.

Washington'daki konferansa ilişkin haberlerle birlikte, Ankara, Türkiye'de bulunan ABD'li yetkililer Edward Walker ve Francis Ricciordone nezdinde toplantının engellenmesi ve Ricciordone'nin toplantının ana konuşmacıları arasında yer almasını önlemeye yönelik girişimlerde bulundu.

Tüm bunlar yaşanır ve Irak Kürdistan'ındaki Kürt oluşumunun devletleşmeye doğru gittiğine dair kaygılar Ankara'da seslenirken diğer yandan da kimi Türk yazarlar Irak Kürdistanı'nın Türkiye ile birleşmesine ilişkin faraziyeler geliştirmekle meşguldüler. Bu faraziyeler ortaya atılırken hiç kuşkusuz Türkiye siyasi sınırları içerisinde yaşayan Kürtlerin statüleri ve devletin 'en iyi Kürt ölü Kürttür' politikasına ilişkin bir muhasebe yapılmıyordu.

"Bundan yola çıkılırsa ABD'nin Kürt sorununa ilişkin en ileri çözüm modelinin şu anda Kürtlerin insan haklarının korunması olduğu ortaya çıkıyor.

Toplantıya ilişkin bir değerlendirme

Washington'daki toplantının sonucuna ilişkin iki-üç şey söylemek mümkün.

Bir, Amerikalı bir yetkili ilk kez böyle bir toplantıda açıkça kişisel görüşlerini dile getirdi.

İki, ABD Ankara'nın tüm ısrarlarına karşın Ricciordone'nin toplantıya katılmasını engellemeye yönelik bir adım atmadı. Aksine Dışişleri sözcüsü James Rubin, 12 Nisan'daki basın toplantısında Türk gazetecilerinin provokatif sorularına karşın, Ricciordone'nin toplantıya katılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdi.

Üç, Türkiye'nin tehditlerine rağmen Nêçirvan Barzani ve Şefik Kazaz bu toplantıya katıldılar. Sonuç itibarıyla Ankara'ya rağmen bu toplantı yapıldı.

ABD'nin Kürt politikası ve Kürt kimlik arayışı toplantısında söylenenler..

İki gün süren sempozyumda konuşan Ricciordone, konuşmasında "ABD ve Kürtler" başlığı altında sunduğu görüşlerinde özellikle "ABD'nin diğer ülkelerin yurttaşlarına biçtiği değer ve verdiği önemi Kürtlere karşı da biçtiğini" vurguladı.

ABD'li yetkili devamlı dünyadaki "globalleşme süreci ile birlikte devletsiz güçlerin hızlı bir gelişme ve yükselme sağladığını, yerel sorunların dünya gündemine girdiğini, devletsiz güçlerin bu yükselişinin uluslararası ilişkiler ve ticari ilişkileri de etkilediğini" işaret etti.

Sempozyuma katılanlar ve sempozyuma ilişkin gelişmeleri izleyenler bu toplantıda da ABD'nin Kürt politikasını öğrenme olanağı bulamadılar. Ricciordone de bu beklentinin farkında olacak ki şunları söyledi.

"Siz belki ABD'nin Kürtlerle ilişkili politikasının ne olduğunu duymak isteyebilirsiniz. Ben ABD'nin böyle bir açıklamasını bilmiyorum. Bu sempozyum Kürt kimliğini, toplumsal ve politik yönleriyle ele alacak. Bu hem Kürtler hem de komşuları için kompleks ve duyarlı bir sorundur."

ABD'li yetkili yukarıdaki satırlarda bir yandan

ABD'li yetkili ısrarla "güçlü bir demokrasiye" vurgu yapıyor. Ricciordone, Kürt sorununun siyasi çözümüne ilişkin herhangi bir kavrama başvurmasına karşın- federasyon gibi- sempozyum süresince panelistlerin "demokrasi ve federalizm' arasındaki ilişkiye dikkat çekmeleri önemliydi sanırım."

raktı.

Peki, Ricciordone'nin Kürtlerin statüsüne ilişkin bir itirazı var mıydı? Ya da diğer bir deyişle Kürtler için neler yapılmalıydı?

ABD'li yetkili bu konuda çok politik bir açıklama yaptı. Bu açıklamanın adresinin özellikle Ankara olduğunu söylemek yanlış olmaz.

"Kuşkusuz biz, Kürtlerin insan haklarının da diğer insanlar gibi korunmasını istiyoruz. Biz her ülkedeki yurttaşlar için en iyi korumanın güçlü bir demokrasi olduğuna inanıyoruz. Ben farklı ülkelerdeki Kürtlerin durumunu birbirleriyle karşılaştırmayacağım."

Dikkat edilirse Ricciordone yukarıdaki satırlarda dile getirdiği görüşleri şahsi görüşleri olarak öne sürmüyor. Böyle olsaydı 'ben' demesi gerekiyordu. ABD'li yetkili "Biz" diyor. Bundan yola çıkılırsa ABD'nin Kürt sorununa ilişkin en ileri çözüm modelinin şu anda Kürtlerin insan haklarının korunması olduğu ortaya çıkıyor. ABD'li yetkili ısrarla "güçlü bir demokrasiye" vurgu yapıyor. Ricciordone, Kürt sorununun siyasi çözümüne ilişkin herhangi bir kavrama başvurmamasına karşın- federasyon gibi- sempozyum süresince panelistlerin "demokrasi ve federalizm' arasındaki ilişkiye dikkat çekmeleri önemliydi sanırım.

Ricciordone konuşmasında Kürtlerin yurtdışında hem fıkirselsel hem de iş, politik temsiliyet gibi konularda kaydettiği ilerlemeye de dikkat çekti. ABD-Kürt ilişkilerini değerlendirirken Kürtlerin yaşadığı trajediden, 20. Yüzyıla damgasını vurmuş Kürt lideri Mustafa Barzani'den sözetti. Ne ki ABD'nin 1975 Cezayir Antlaşması'nda oynadığı uğursuz rol ve Türkiye'nin Güney Kürdistan'ın alt yapısını tahrip etmeye yönelik saldırıları-ki son tahlilde bu saldırılar Kürt-ABD ortak çıkarlarına da bir saldırdır- karşısındaki sessizliğini, 1991'de Kürtleri Saddam'ın insafına terketmesi gibi iki yüzlü politi-

Dünya, Kürtleri kendine özgü ulusal kültürel ve linguistik özellikleri olan bir ulus olarak tanıyor. Kürtler Ortadoğu'daki sivilizasyona büyük katkıda bulundular. Kürt tarihi bir çok iniş ve çıkışa tanıklık etti. Bizim topraklarımız komşu ülkeler tarafından bir savaş alanı olarak kullanıldı. Hatta I.Dünya Savaşı'ndaki bazı çatışmalar da Kürdistan'da yaşandı. 1980'lerde İran ve Irak Kürdistan'da savaştı. Bazı Kürtler bu savaşın Kürdistan'a taşırılmasında rol aldı.

kalarına değinmemeyi tercih etti.

Ricciordone'nin konuşmasında dikkat çeken bir diğer mesaj ise "Kürtlerin Irak muhalefeti için-deki belirleyici rolünün teslim edilmesi ve Irak Ulusal Kongresinin-INC- Irak'ın gelecekteki siyasi ve idari yapısına ilişkin federasyonu da kapsayan tartışmalarının içerdiği öneme dikkat çekmesiydi.

Ricciordone'nin konuşmasında "Irak'ta federasyon istiyoruz" gibi bir mesaj yoktu. Ancak bu istemi barajlayan bir istem de yoktu.

Ankara'nin tepkilerine karşı gerçekleştirilen toplantılardan sonra toplantıyı organize edenler arasında bulunan Carol O'Leary tarafından yapılan açıklamada ise şunlar söylendi.

"Beklediğimiz sonuca tamamen ulaştık. Toplantıya 200 kişi katıldı. Beklentilerden büyük, sivil bir diyalog yapıldı. Türkiye'ye özel bir mesaj verilmedi."

Nêçirvan Barzani de yaptığı uzun konuşmada "Kürtlerin pozisyonunu" yeniden tekrarladı. Karşı karşıya oldukları güçlülere dikkat çekti.

Nêçirvan Barzani yıllar önce Mustafa Barzani'nin konuştuğu kürsüden konuşurken üzerinde iyi düşünüldüğü anlaşılan çok iyi bir konuşma yaptı. Barzani'nin konuşmasının büyük bölümünde uluslararası güçlerin Kürt sorununun ve mevcut statükonun oluşturulmasında oynadığı rolün altını çizmesi herhalde uluslararası patronların da dikkatini çekmiştir. Ancak Barzani'nin konuşması başta ABD olmak üzere tüm uluslararası güçleri karşısına alan 'anti' temalardan çok, onlara sorumluluklarını politik bir dille anlatmayı amaçlıyordu.

Yanı sıra Barzani, Kürtlere ve Kürtleri boyundurukları altında tutan devletlere de önemli mesajlar verdi. Bölge devletlerine ilişkin yaptığı değerlendirmede, Kürtlerin geleneksel politikalarına yeni bir perspektif getirdi. Şimdiye dek Kürtlerin statüsünden bölge devletlerinin komplolarını sorumlu tutan geleneksel Kürt politikasının, "Bölge devletleri kendi aralarında ilişki kur-

sun, anlaşma yapınlar ancak bu Kürtlere karşı olmasın" görüşüne evrilmeye başladığının işaretlerini verdi.

Nêçirvan Barzani konuşmasında Güney

Kürdistan'da 1994-1997 yılları arasında meydana gelen iç savaşa ve yarattığı olumsuzluklara ilişkin yaptığı göndermelerde KDP'nin 'iç barışa' atfettiği önemi işaret etmeye çalıştı. Kürt başbakanı, varolan sorunların aşılabilmesi için iki şeyin sağlanması gerektiğinin altını çizdi.

1-İç barış ve ulusal birliğin sağlanması,

2-Mevcut sorunların uluslararası yardımlarla ortadan kaldırılamayacağı ve BM kararlarının sonsuza kadar yaşayamayacağı için Kürtlerin kendi çaba ve yetenekleriyle sorunları altedip, uluslararası alana getirebileceği."

Kürt başbakanı konuşmasına "Barzani'nin yürüttüğü mücadelenin tüm Kürtler için özgürlük ve demokrasiyi öngördüğünü, farklı dinler ve tüm politik partilerin bu mücadelede yer aldığını" vurgulayarak başladı. "O hiç bir zaman Kürt sorununun terörle çözülebileceğine inanmadı. O'na göre bu mücadele Kürtler ile Araplar arasında bir mücadele olmaktan çok, özgürlük için yürütülen bir kavgaydı. O baskıcı iktidarlara karşı barış arayan biriydi. Bu nedenle Araplar ve barış arayan liderler O'na saygı duyuyorlardı."

Okuyucunun kendi yorumunu yapabilmesi ve kendi açısından sonuçlara ulaşması için bu konuşmanın önemli bölümlerini aktarıyorum.

"Kürt sorunu eski bir sorundur. Dünya, Kürtleri kendine özgü ulusal kültürel ve linguistik özellikleri olan bir ulus olarak tanıyor. Kürtler Ortadoğu'daki sivilizasyona büyük katkıda bulundular. Kürt tarihi bir çok iniş ve çıkışa tanıklık etti. Bizim topraklarımız komşu ülkeler tarafından bir savaş alanı olarak kullanıldı. Hatta I.Dünya Savaşı'ndaki bazı çatışmalar da Kürdistan'da yaşandı. 1980'lerde İran ve Irak Kürdistan'da savaştı. Bazı Kürtler bu savaşın Kürdistan'a taşırılmasında rol aldı. Bu savaşların her biri bizim haklarımızı taciz etti, evlerimizi yıktı ve yurttaşlarımızı katletti. II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda Kürtler için iyi yıllar değildi. Bar-

Kürtlere karşı sürdürülen düşmanlık rastgele şiddet olayları değildir.

Kendi çıkarlarını bizim kaynaklarımız üzerinde belirleyen ülkeler kendi

zani'nin devrimi 1945'te saldırıya uğradı. Mehabad Kürt Cumhuriyeti kısa bir süre yaşadı ve ağır uluslararası baskılar sonunda 1947'de yıkıldı. 1961-1975 yılları arasında Barzani Irak'ta Eylül devrimine önderlik etti. Uluslararası yardımın kesilmesi sonucu devrim 1975'te başarısızlığa uğradı.

Biz unutmamalıyız ki Kürtler, Fransız, İngiliz, Amerika ve diğer güçler tarafından bölünmüştür. Kürdistan'ın asıl bölünmesinin nedeni petrol anlaşmazlığıydı. Kürdistan'ın doğal kaynağı olan petrol gelişme ve refah değil, ölüm ve yıkım getirdi Kürdistan'a.

Kürdistan üzerinde bugünkü anlaşmazlıklar ise su sorunu nedeniyle. Dicle ülkemizin kalbinden akıyor. Dünya, Kürdistan'ı kendi petrol zenginliğinin kurbanı etmemelidir. Kürtlerin geleceğinin bu kez de kendi su kaynaklarında boğulmasına izin vermemelidir.

Kürtlere karşı sürdürülen düşmanlık rastgele şiddet olayları değildir. Kendi çıkarlarını bizim kaynaklarımız üzerinde belirleyen ülkeler kendi aralarında anlaşmalar yaptılar ve bizim bölünmemize ilişkin çok dikkatli politikalar yürüttüler. Bu anlaşmalardan birisi İngiltere, Fransa, ABD ve bölge devletleri arasında yapılan Sadabad ve Bağdat anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalar bizim isteğimizin dışında gelişen ve bölünmemizi öngören anlaşmalardır.

Çok yakın geçmişte yapılan 1975 Cezayir antlaşması çok daha büyük zararlara yol açtı. Bu antlaşmaya ABD, İran, Irak ve bazı bölge devletleri katıldı. Şunu anlamak çok önemlidir; çünkü Kürdistan'ın bölünmesi sürekli uluslararası antlaşmalarla sağlanmıştır. Eğer uluslararası topluluk I. Dünya Savaşı'nda Kürt sorununa el atabilseydi birçok trajediden sakınılabildik. Bununla birlikte adil ve eşit bir çözüm için zaman doğru, şartlar olgunlaşmıştır.

Biz, uluslararası topluluktan eşit ve hakettiğimiz muameleler için öne sürdüğümüz isteklerimizin kabulünü istiyoruz. Biz, intikamcı insanlar olmamamıza rağmen ulusumuzun kaderinin belirlenmesi için gerekli yasal çerçevenin oluşturulmasını sağlamaktan geri adım atmayacağız.

aralarında anlaşmalar yaptılar ve bizim bölünmemize ilişkin çok dikkatli politikalar yürüttüler. Bu anlaşmalardan birisi İngiltere, Fransa, ABD ve bölge devletleri arasında yapılan Sadabad ve Bağdat anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalar bizim isteğimizin dışında gelişen ve bölünmemizi öngören anlaşmalardır.

İkinci Körfez Savaşı'ndan sakınılabildi. Bu nedenle de biz diyoruz ki Kürtler çok derinlerden kendilerine karşı büyük bir adaletsizlik yapıldığı hissine sahiptir. Bugün onlar bunların telafisini istiyor.

Körfez Savaşı'ndan sonra 1991'de Kürtlerin başkaldırısını takip eden günlerde meydana gelen gelişmelere ABD gözlerini kapadı. Köylerini ve şehirlerini terkeden yüzbinlerce Kürdün trajedisi dünya televizyonlarına yansıdı. Uluslararası topluluğun baskısı sonucu BM 688 nolu kararını aldı. Sonra İngilizlerin önerisi Özal'ın çabaları ve ABD'nin aktif tutumuyla Güvenlik Bölgesi oluşturuldu. Bunu "Uçuşa yasak bölge" kararı izledi.

Ağır koşullara karşın, 9 yıldan sonra Kürtler tüm sorunlara galip geldi. Parlamento seçimlerini yaptı, bölgesel hükümetini kurdu. Fakat halen de ana konu olan Kürt sorunu çözülmemiştir. 1992'de tüm partilerin kararı ile Kürt parlamentosu Irak'ın bir parçası olarak kalmayı federalizm esasına bağladı.

Biz sorunumuzun uluslararası arenada geniş ölçüde 'insanlık sorunu' olarak görüldüğünü görüyoruz. Yapılan bütün insani yardımlara minnet duymamıza rağmen politik bir cevap arıyor ve Kürt sorununa uluslararası legal standartlara uygun bir çözüm istiyoruz. Bu soruna tamamıyla bir cevap verilmeden geleceğimize ilişkin planlar yapamayız. Biz, self-determinasyon ve insan haklarına uygun realist politikalar istiyoruz.

Şunu da hatırlatmak isteriz. 1970'de Mustafa Barzani ile Irak merkezi hükümeti arasında yapılan, çok kısa sürmesine karşın Kürtlerle merkezi hükümetler arasında 20. Yüzyılda yapılmış tek anlaşma olan 1970 Otonomi Antlaşması yasal bir anlaşmadır. Biz, çok partili, çoğulculuğa dayanan, inanç özgürlüğüne saygılı, dilleri koruyan federal bir parlamento ve federal bir Irak istiyoruz."

Türk devletinin Kürt sorununun demokrasi sınırları içinde çözülmesi gi-

bi bir derdi yok. Devlet Kürt sorununu sürüncemede bıraktırmaya ve zaman

Suriyeli Prof. Abdulaziz Said ise "Molla Mustafa Barzani'nin 15 Temmuz 1970'de bu üniversitede konuşurken, Kürt sorununun bilim ve eğitimle çözüleceğinin altını çizmişti. Bu nedenle Kürtler bilim ve eğitime önem versinler" dedi.

Toplantıda Kürt sorunu ve içerdiği özellikler, karşı karşıya bulunduğu sorunlar tüm yönleriyle tartışıldı. İran, Irak, Türkiye, Rusya'daki Kürtlerin statüleri tartışıldı.

Sonuç olarak toplantıya ilişkin şunları söylemek mümkün. Kürt sorununun artık ABD'de tartışılmaya başlanması önemlidir. ABD'nin Ankara'nın tepkilerine karşı ABD'li bir yetkilinin toplantıda konuşma yapacak olmasını engellememesi ve geri adım atmaması önemlidir. Kürtler bu tür toplantılar için iyi bir bilgi birikimi oluşturmak ve kendi sorunlarını kendileri tartıştırmak zorundadırlar. Bu toplantılar önemli olmakla birlikte, Kürt sorununun bu toplantılarda çözümlenmeyeceği, Kürtlerin kendileri için bir güç olmayı başardıkları takdirde bu toplantıların fonksiyonel hale geleceği, moral politikaların devlet politikalarına dönüşebileceği gözönünde bulundurulmalıdır.

Who do you think you are?

Sırası gelmişken devletin Washington'daki toplantıya ilişkin çıkardığı canhıraş sesleri ve kapıldığı 'Kürt devleti kuruluyor' gibi anlamsız tepkilere ilişkin birkaç şey söylemek ve bazı anımsatmalarda bulunmak gerekiyor.

Türk devletinin Kürt sorununun demokrasi sınırları içinde çözülmesi gibi bir derdi yok. Devlet Kürt sorununu sürüncemede bıraktırmaya ve zaman kazanmaya çalışıyor. Bırakalım Türkiye vatandaşı! Kürtlerin siyasi, insani, kültürel ve ulusal haklarını kabul etmeyi işgal altındaki diğer Kürtlerin statüsünün değişmesini de istemiyor. Böyle bir gelişme sözkonusu olduğunda diğer işgalcilerle birlikte ortak politikalar geliştiriyor. Sadabad ve Cento paktları örneğinde olduğu gibi. Ki Cento Pak-tı'nda Türkiye'nin müttefiklerinden birisi de ABD'ydi.

Türkiye Kuzey Irak'taki de facto Kürt oluşumunu boğazlamak için on yıldır ardı arkası kesilmeyen saldırı-

kazanmaya çalışıyor. Bırakalım Türkiye vatandaşı! Kürtlerin siyasi, insani, kültürel ve ulusal haklarını kabul etmeyi işgal altındaki diğer Kürtlerin statüsünün değişmesini de istemiyor. Böyle bir gelişme sözkonusu olduğunda diğer işgalcilerle birlikte ortak politikalar geliştiriyor.

lar düzenliyor. PKK'nin yardımlarıyla da de facto Kürt oluşumuna büyük kan kaybetti. Özetle, Kürt Federe Devleti'nin meşrulaşması ve kalıcılaşması Türkiye açısından büyük bir tehlike olarak arze-

diliyor. Kürt Federe devleti'ne karşı yapılan bu düşmanlık bile Türkiye'nin demokratikleşme ve Kürt sorununa ilişkin Avrupa ve ABD'ye verdiği sözlerde samimi olmadığını gösteriyor. Yani 21. yüzyılda da "en iyi Kürt ölü Kürttür" politikasında ısrar ediyor. Bu nedenle Türkiye'nin bu politikasını bıkmadan usanmadan teşhir etmek, her fırsatta her yerde tartışırıp eleştirmek şarttır.

Türkiye'nin militer politikaları nedeniyle acı çeken sadece Kürtler değildir kaldı ki. Bu politikalar Türk halkının çıkarlarına da aykırıdır. Çünkü bu politikanın siyasi, ekonomik her türlü faturasından Türkler de olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Türkler, bu ceberrut devlet anlayışını "oh be! şanlı devletimiz Kürtleri ne güzel tepeliyor!" diye alkışlamamalıdır.

Yukarıda da vurgulanmaya çalışıldığı gibi Türkiye Kürt sorununa ilişkin başka devletlere ilk kez ders verme veya onların politikalarını da belirleme küstahlığına başvurmuyor.

1960'larda da böyle bir gelişme yaşanmıştı örneğin. İngiltere'nin Bağdat Büyükelçisi Sir Humprey Trevelyan şubat 1960'da Barzani'yle görüştüğünde de, Celal Bayar tepki göstermiş, Dışişleri Bakan Yardımcısı Zeki Kunalp İngiliz Elçisi Bernard Burrows'a Bayar'ın 'kaygılarını' iletmış, büyükelçi Nuri Birgi ise Londra'da İngiliz Dışişleri Bakan Yardımcısı John Profumo ile görüşmüştü.

Türkiye Kürt sorununda izlediği irrasyonel politikasını öyle akıl almaz noktalara taşımış bulunuyor ki neredeyse Manhattan'da Kürt ayrıntı satılsa buna bile öfkelenecek.

Öfke ile kalkan zarar ile oturur.

Günün birinde bu küstahlıkların cem-i yekununun hesabı Türkiye'den sorulabilir ve Who do you think you are?(siz kim oluyorsunuz?) denebilir.

Tabii Kürtler adam olurlarsa.. ▲

Yeni Politikalara, Yeni Bir Konferans

Hasan Yıldız*

Paris, bir kez daha Kürt sorununun tartışılmasına ev sahipliği yaptı. 31 Mayıs tarihinde Fransa Ulusal Meclis'i bünyesinde yapılan ve çeşitli Kürt çevrelerinin de katıldığı bu konferansı daha önce yapılanlardan farklı kılan önemli nedenler vardı. Kürt sorununun çözümünde elinde hiçbir somut proje bulundurmayan bir devletin, bu kadar heyecanlı ve iddali bir girişimi dikkat çekici olmaktadır. Kürtlerin en acı günleri yaşadığı dönemlerde parlamento bünyesinde kurulması düşünülen, ancak stratejik çıkarlar nedeniyle devlet tarafından engellenen 'Kürt Çalışma Grubu'nun seneler sonra, artık silahların sustuğu bir dönemde resmileşmesi bazı soruları da akla getirmektedir. Şimdi uygun olan nedir?

Stratejide mi değişiklik oldu, yoksa İmralı'da başlatılan süreç bu stratejiye mi uygun düştü? Bu sorunun yanıtını, konferans bünyesinde yapılan konuşmalarda ve yaklaşımlarda bulmak oldukça kolaydır. Kürt sorusunda zincirin en zayıf halkasını oluşturan Irak'ta bile Fransa'nın konumu bilinmektedir. Irak'a karşı merkezi destekleyen bir politika izleyen bu ülkenin, Avrupa'nın sınırlarına girme durumunda olan Türkiye'ye yönelik daha farklı bir politika izleyeceğini beklemek gerçekçi olmayacaktır. Ayrıca bu ülkenin tarihsel motifleri ve jakobenist ruhu gözönüne alındığında Türkiye'ye verebileceği çok şeyi vardır. Türkiye bu sürecin içine, Kürt sorunu olsun ya da olmasın zaten girmiştir. Kapısını Avrupa'ya dayamış bir ülkenin önünde başka bir yol da yoktur. Avrupa, kendi ölçüleri içinde bu güne kadar Türkiye'ye yeterince toleranslı davranmıştır; ve son yapılan Helsinki Zirvesi'nde, Kürt sorundan bir kelime bile bahsetmeden Türkiye'nin aday üyeliğe kabulü, şaşkınlıkla karşılanmıştır. Oysa burada belirleyici olan, İmralı süreci öncesi ve sonrasında Türkiye'nin bu sorunu ele alışında gösterdiği beceriydi. Hiçbir dış gücü, arabulucu

pozisyonunda bile sorunun içine bulaştırmadan, tek muhatap olarak kendisini kabul ettirirken, Kürt sorununun stratejik boyutunda, hangi derinliğe kadar yer aldığını da göstermiş oldu. Şimdi ortaya çıkan sürecin demokratik boyutlarının, sorunun bir tarafı olarak gösterilmeye çalışılan PKK tarafından da resmen kabul edilmesiyle geride sadece bu sürecin taktik detaylarının ele alınması kalmaktadır. İşte Avrupa, daha özgül biçimde tarihsel birikimiyle Fransa, burada yardıma her zamankinden daha fazla hazırdır. 'Kopenhag Kriterleri' en somut ölçü olarak karşımıza çıkartılsa da, burada büyük bir yanlış vardır. Bu kriterler hiçbir somut çözüm formülü öngörmemekte, sadece ülkelerin kendi şartları çerçevesinde önerilerde bulunabilmektedir. Eğer bu ölçüler başlıbaşına birer yaptırım olarak ele alınırsa -ki birçok Kürt politik çevresi böyle ele almaktadır- büyük bir politik saplantı içinde olunduğu görülecektir. Bu kriterler gelecekteki mükemmel Avrupa'nın temel şartları niteliğinde değere sahiptirler. Bugünkü uygulanış sahasına bakıldığında önemli eksiklikler de birbiri ardına sıralanabilir. Avrupa Birliği'nin en temel ülkesi olan Fran-

* Araştırmacı-yazar

Bizim özgülümüzde sorun, karşılaştırmalı değerlerle bu devletlerin içinde buldukları durumu belirlemek değildir. Çok daha önemli olan ve mercek

sa bile henüz bu kriterlere uymuş değildir. Etnik yapıların anayasal sorunları burada da tartışılıyor. Etnik farklılıklar günlük uygulamalarda bir sorun yaratmadan kendilerini ifade etseler de Fransız Anayasa-

sı, Fransa'da sadece Fransız halkının yaşadığı konusunda jakoben ruhunu devam ettiriyor. Yani, etnik farklılıkların anayasal güvencesi burada da sağlanmış değildir. Oysa demokrasiye, tarihinde derin izler bırakarak, Franko faşizminden sonra geçen İspanya'da bile ulusal toplulukların hakları anayasal güvence altına alınmıştır. Yine de Fransa'nın 40 yıllık bir 'desantralization' politikası sonucu ancak bu aşamaya gelebildiğini söylemek gerekecektir. Diğer sorunlu bir ülke olan Yunanistan ise bu kriterlere hala uygunluk içinde değildir. Ancak orada da yavaş işleyen bir süreç, bu kriterlere uygun hale getirilmek için sürdürülmeye çalışılıyor.

Bizim özgülümüzde sorun, karşılaştırmalı değerlerle bu devletlerin içinde buldukları durumu belirlemek değildir. Çok daha önemli olan ve mercek altına alınması gereken, 15 yıllık bir savaşın sonunda ele alınan ve uygulamaya konulan İmralı çözümlerinin, nasıl olup ta Avrupa Birliği'ne ait belirlemelerle uygunluk gösterdiğini tespit etmek olacaktır. Tayin edilen bu sürecin, sadece Avrupa için değil, jeopolitik yapısı gözönüne alındığında Türkiye için de bilinmez olmadığı görülecektir.

O halde başarı nerededir?

Bu uygunluğun politik sahneye yansıttığı sorunlar yığını, Kürt siyasal hareketlerinin modern öğelerden ne kadar uzakta olduklarını belirlemesi bakımından da incelemeye değerdir. Türkiye kanalıyla Batı'ya bağlanmış bir Kürt sorunu, ancak ipotek altında yaşayabilir. Uluslararası güvenceler değil, iç işleyişteki yasalar daha çok uygulanır olacaktır. Türkiye, Avrupa'ya dahil edilse bile, tam olarak 'Avrupalı' olması on yılları alacak bir süreçtir. İşte burada, PKK önderliğinin yıllardır hazırladığı ve uygulamaya koyduğu politikaların sonuçlarını görmekteyiz.

Konferansa sunulan tebliğler bu sonuçların

altına alınması gereken, 15 yıllık bir savaşın sonunda ele alınan ve uygulamaya konulan İmralı çözümlerinin, nasıl olup ta Avrupa Birliği'ne ait belirlemelerle uygunluk içine düştüğünü bulmak olacaktır. Tayin edilen bu sürecin, sadece Avrupa için değil, jeopolitik yapısı gözönüne alındığında Türkiye için de bilinmez bir derinliğe sahip olmadığı görülecektir.

açık belgeleridir. Bu belgelere de İmralı süreci damgasını vurdu. Öteden beri Öcalan'ın düşünceleri olarak kamuoyuna sunulan politik belirlemelerin en çarpıcı özelliği Türkiye sınırları-

nın artık tartışılmaz bütünlüğüyle, Kürdistan'daki demografik yapının dağılımı ve bunun Türkiye üzerindeki etkileri olmuştur. İyi de, Türkiye çapında yaratılan demografik değişimin öncüsü ve hızlandırıcısı bizzat bu savaşın kendisi değil miydi? Kürt sorununda çözüm yanlısı olarak gösterilen Özal, bu savaşın yıkıcı sonuçlarına dayanarak "500 bin kişiyi bu bölgeden Batı'ya gönderirsek sorunun yarısını çözeriz" dememiş miydi? O halde, aynı argümanı şimdi PKK nasıl kullanabiliyor? Kürt Demokratik Halk Birliği (YDK) adına yapılan konuşmada demografik yapıya vurgu yapıldı ve Türkiye'de "Doğu'da yaşayanlar kadar Batı'da Kürt toplumunun" bulunduğu altı çizildi. Bu demografik şema içinde, ulusal sorunun temel değerleri de kavramlarla birlikte değişiyordu. Başlı başına bir 'ulus' sorunundan bu nedenle bahsedilemezdi. Bu ifadeler politik dile çevrildiğinde ilginç sonuçları da beraberinde getiriyor: Artık bir Kürdistan sorunundan değil, bir 'Kürt' sorunundan bahsedebiliriz. 15 yıllık savaşın sonuçları ve demografik yapının göstergeleri bu sonucu geri dönülmez tarzda ortaya çıkarmıştır. Sorunun bu yanı, Avrupa'yı da rahatlatan özelliklerle doludur. Ancak, konferansa resmen davetli olan PKK tarafı, yaratılan bu durumu başarı olarak sunma becerisini gösterebiliyor. Bununla da yetinmiyor; Birlik adına, her Kürt örgütünün bu görüşler etrafında birleşmesi gerektiğini söylüyorlar. Daha da ileri giderek sundukları çözüm formüllerini Kürdistan'ın diğer parçaları için de geçerli bir politika haline getirmenin mücadelesini veriyorlar. Bu politikaya yönelik olarak bu parçalardaki güçlerle 'Barış Konferansı' yapılmasını sürekli terarlıyorlar.

Avrupa baskısı altında olan bir Türkiye'nin Kürt sorununda attığı adımların atılması dile getirilemezken, Ortaçağ rejimleri altında yaşayan diğer parçalardaki Kürtlere önerilen bu 'çok demokratik' söylemler, ancak hayal dünyasının işi olabilir. Bunun masumane bir hayalle ilişkisi olmadığı çok açık... Hayalin daha ilersinde Yeni Dünya Düzeni'nin sahiplerini bulursunuz.

Ne var ki, Türkiye kendi iç sorunlarına yapılacak dış müdahaleleri, dünyada eşine ender raslanacak düzeyde kabullenmeyen ülkelerin başında gelmektedir. Önümüzdeki günlerde bu tarihsel karakteri değiştirecek herhangi bir işaretle görülmüyor. 15 yıl süren savaş boyunca hiçbir muhatap ve arabulucu kabul etmeden inisyatifi ele alan bir ülkenin, bu aşamadan sonra muhatap kabul edeceğini sanmak aldatıcı olur.

PKK'nin kendisine Orta-doğu çapında rol biçmesinin ve ona rol biçilmesinin gerçek nedeni budur. Batı da bazı gereksiz yüklerden böylece kurtulmuş olacaktır. Bu tarzdaki çözüm önerileri Saddam'lı ya da Saddam'sız bir Irak rejimini hiçbir zaman rahatsız etmeyecektir. İran rejimini hiç etmeyecektir. Eğer bölgede Kürtler'in dezertifikasyonu bu tarzda devam ederse elbette ne otonomiden ne de federalizmden bahsedilecektir. Ne var ki İran ve Irak Kürtleri bölgelerine toprak bazında sahip çıkma anlayışından kopmuş değillerdir. Bu klasik bir anlayış olarak görülse de, ulus sorununun toprakla bağı temelinde vazgeçilmez öğelerle doludur. Üstelik PKK yöneticilerinin hangi sosyolojik gerekçelerle otonomi ve federalizmi reddettikleri de belli değildir. Onlar bilimin diliyle değil, politikanın gerekçeleriyle konuşuyorlar. Öne sürdükleri modeli haklı kılmak için, diğer çözüm şekillerinin neden olmadığını göstermeleri gerekiyordu: Onlara göre 'otonomi ancak aşiretlerin bir çözüm modeli' olabilirdi. Diğer parçalardaki Kürtlerin sorunlarına bu temelde o kadar el atılmıştır ki, Konferansı düzenleyenler yeni beliren bu anlayışların nasıl tepki alacağını merakla bekliyorlardı... Türkiye'de federal sistemin işleyebileceğini ancak Kürdistan Sosyalist Partisi Başkanı Kemal Burkay savunabildi. Kürdistan Ulusal Kongresi olarak tüm Kürtler adına konuşan İsmet Şerif Vanlı'nın İran Kürtleri'nin durumuna ilişkin verdiği ılımlı rapor, İKDP'nin tepkisiyle karşılaştı. İranlı Kürtler, KNK'nin tüm Kürtleri temsil etmediğini söylediler ve bir başka gerçeği de öğrenmemize yardımcı oldular: Öcalan'ın İmralı'ya getirilişinin ardından, Urmiye'de yapılan Öcalan yanlısı gösterilerin İran devletinin izniyle yapıldığını, ama gösterinin İran rejim karşıtı bir hale dönüşmesi üzerine kitleye ateş açılıp birçok insanın ölümüne neden olduklarını söylediler. Bizim basınımızda bu gösterinin izinli olduğu söylendi ama gösterinin niteliğinin İran rejim karşıtı hale getirildiği için katliama çevrildiği hiçbir zaman yazılmadı. İkisi arasındaki farkı okuyucuya bırakıyorum...

Paris'te yapılan bu konferansa damgasını vuran yine devlet oldu. Ortaya çıkan sonuç itibarıyla Madam Mitterrand'ın, Paris Kürt Enstitüsü'nün ve hükümetin küçük ortağı Yeşiller'in inisyatifini aşan bir düzeyde oldu-

ğu, devletin stratejik çıkarlarıyla uyuşan bir noktada, devlet tarafından himayeye alındığını da göstermiş oldu. Dışişleri Bakanlığı Komisyonu'na başkanlık eden Sosyalist Parti milletvekili François

Loncle, bugüne kadar "Türkiye'yi gücendirmeme politikası yürütüldüğü"nü kayıtlara düşü. Ama Türkiye'nin öteden beri yavaş bir değişim içinde olduğunu Özal ve Demirel örnekleriyle açıkladı ve yeni seçilen cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in bir yıl önce "Kürt dili üzerindeki yasakların" kaldırılması konusunda yaptığı konuşmanın altını çizdi. Alt alta sıralanan bu belirlemeler, Türkiye'de söylenen bir sözün ne kadar önemle kayıtlara geçtiğini göstermesi bakımından önemlidir. Yeni sürece PKK'nin 'Demokratik Cumhuriyet' söylemini eklerseniz, uygun hale gelen bu koşullar altında Fransa'nın yıllar sonra meclis bünyesinde 'Kürt Çalışma Grubu'na yeşil ışık yakmasının nedenini kolayca tespit edersiniz. Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımlarında üçüncü sırayı alan bir ülkenin bu kadar olgunlaşmış politik ortamda yer almaması da zaten şaşırtıcı olacaktı. Türkiye'ye, Osmali'dan beri kendi deneylerini sunmakta cömert davranan Fransa, devlet politikası olarak hazırladığı bu çalışma grubunu Türkiye'nin karşısına bir sorun olarak değil, yardımcı bir faktör olarak koyacaktır. Ne var ki, Türkiye kendi iç sorunlarına yapılacak dış müdahaleleri, dünyada eşine ender raslanacak düzeyde kabullenmeyen ülkelerin başında gelmektedir. Önümüzdeki günlerde bu tarihsel karakteri değiştirecek herhangi bir işaretle görülmüyor. 15 yıl süren savaş boyunca hiçbir muhatap ve arabulucu kabul etmeden inisyatifi ele alan bir ülkenin, bu aşamadan sonra muhatap kabul edeceğini sanmak aldatıcı olur. Türkiye'de alınan demokratik hakların muhtevası incelendiğinde bu durum tarihsel bir gerçeklik olarak da uygunluk arz ediyor. Bütün haklar için elbette mücadele edilmiştir ancak devlet bu hakların verilmesinde tek seçici merkez olarak yerini her zaman korumuştur. Dolayısıyla bu sorunda da devlet kendi tarihsel geleneğiyle çelişmiyor. Sorunu yine kendi ölçülerinde ele alarak değerlendirmeye tutuyor ve sonuçlandırıyor. Kabul edip etmemek sorunlu olanlara kalmıştır. İşte Fransa, sorunlu olanları, sorunsuz hale getirmenin aracı olarak bu yönde rolünü oynamaktadır. Yoksa ortak stratejik çıkarın bir anlamı kalmazdı. ▲

Bir Panelin Düşündürdükleri...

Olca Kayaalp

1980 öncesinde bir toplantıda biri Troçkizmi savunmuştu. Toplantıya katılan hemen herkes ona karşı çıkararak neredeyse afaroz etmişlerdi konuşmacıyı. Herkes koyu Stalinciydi. Bizi göre Marksizm-Leninizmi sadece Stalin doğru biçimde yorumlayıp, uygulamıştı. Daha doğrusu sol deyince sadece Stalinizm akla geliyordu. Çünkü iktidar mücadelesini o kazanmıştı, bu nedenle de doğru olan oydu. Kimsenin sosyalist hareket içindeki fikir ayrılıkları konusunda nesnel bir inceleme yaparak, buradan bir sonuca varmak gibi bir niyeti yoktu. Ne doğru dürüst bir şey biliyorlardı, ne de farklı fikirlere saygı duyuyorlardı.

Çin-Sovyet çatışmasında da aynı dramı yaşıyordu. Sosyalistler iki kampa ayrılmıştı; Sovyetler Birliği yanlıları ve Çin yanlıları, yıllarca süren kör bir çatışma.

Dünya görüşümüzü belirleyen merkezleri ayarlıydık. Onlar ne diyorsa bizler de onu söylüyorduk. Onlar fikirlerini değiştirdiklerinde, biz de sorgulamadan hemen fikirlerimizi değiştiriyorduk.

Bu gelenek Kürt hareketinde bugün de sürüyor. Hala farklı fikirlere ve kendi içimizde tartışmaya tahammül yok. Hala beyinler bir merkeze bağlı; o ne söylerse, sorgulanmadan hep bir ağızdan tekrar ediliyor; farklılıklar düşmanlık olarak algılanıyor.

Sözü 23 Nisan 2000'de İsviçre'nin Zürih kentinde yapılan bir panele getirmek istiyorum. Panelin konuşmacıları; Hatice Yaşar, Mehmet Müfit, Ahmet Zeki Okçuoğlu ve Murat adlı kişiler.

Günler öncesinden PKK'liler, panele toplu halde gelip katılacaklarını, konuşmacıların Abdullah Öcalan'ı eleştirmesi halinde buna izin vermeyeceklerini, hatta paneli zor kullanarak dağıtacakları haberini uçurmuşlardı.

Çünkü panelistlerden biri Ahmet Zeki Okçuoğlu'ydü.

Kimdi Ahmet Zeki Okçuoğlu?

Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye getirilmesi üzerine Türklerin yönetimiyle, milletiyle, medyasıyla "milli birlik" tamamları çalarak yargısız infaz yaptıkları, Öcalan'ı asmak için darağaçla-

rının kurulduğu, PKK'ci yüzlerce avukatın köşe bucak saklandıkları günlerde ortaya atılarak, Öcalan'ı savunma görevini cesaretle üstlenen ve Öcalan, temsil ettiği misyona uygun bir politik tutum göstermeyince de savunma görevini bırakmak zorunda kalan ve vekalet görevini bıraktıktan sonra Öcalan'la ilgili gözlemlerini yazarak bu konuda Kürt ve dünya kamuoyunu bilgilendiren kişi.

Öcalan yakalanmasından sonra dah önce savunduklarından tamamen farklı görüşler öne sürüyordu. Her ne kadar geline aşamada, yeni bir strateji olarak ileri sürülse de Kürtler ve Kürdistan'la ilgili siyasal yaklaşımında tamamen farklı bir noktaya geldiği bir gerçektir.

Abdullah Öcalan kısaca şunları söylüyordu:

"Kürtlerin özgürlüklerini Türkiye'de gördüm, Kürtlerin derdi ayrı bir devlet olamaz... Federasyon ve Otonomi de çözüm değildir... Türkiye'de Kürtlerin siyasal hakları vardır, 1990'lardan sonra bu haklar geliştirilmiştir..."

"Ulus olarak Kürtler Türk Ulusal Bütünlüğü içindedirler... Kurmanın mümkün olamayacağı ilmende sabittir..." gibi savlarla artık Kürt meselesine bambaşka bir pencereden bakmaktaydı.

Oysa TC devleti Kürtlerin ulus olarak haklarını hep yok saymış ve bu yöndeki taleplerini şiddetle ezmeyi genel politika olarak halen uyguluyor, söylemde Kürtlerin birey olarak -kamusal alana taşmaması koşuluyla- televizyon ve okullar açma ve benzeri haklardan yararlanabileceklerini söylese de, uygulamada buna bile izin ver-

mekten kaçınılmaktaydı.

İşte bu gerçeklerin toplantiya konu olması PKK'lileri kaygılandırmaktaydı. Devletin söylemiyle, Öcalan'ın söylemi arasındaki benzerliklerden söz edilmesini istemiyorlardı.

Konuşmacılardan Murat arkadaşın genel olarak geline aşamayı olumlu bulmasına, PKK'ye ufak tefek eleştirilerin dışında bir eleştiri yöneltmemesine rağmen, tartışmalardan duyulan korkunun etkisiyle, kişiliğine yönelik hakarete varan saldırılara hedef oldu.

Toplantı bir kısmı 20 yaşın altında olan PKK'liler tarafından sabote edilmeye çalışıldı. Konuşmacılar sindirilmek istendi.

Paneli düzenleyenlerin ılımlı tavırları, ve bazı PKK'lilerin müdahalesi ile saldırılar önlenerek, toplantıya devam edilebildi.

Ahmet Zeki Okçuoğlu saldırı ve tehditleri tenkitle söze başladı. Bu tür hareketlerin kendisinin konuşmasına engel teşkil etmeyeceğini, konuşmasının yalnızca devlet tarafından istenmediğini, ama her ne pahasına olursa olsun konuşacağını ifade etmesi ve kararlı tutum sergilemesi, bazı aralıklar dışında PKK'liler tarafından sessiz ve dikkatlice dinlenmesine neden oldu.

Ahmet Zeki Okçuoğlu Kürtlerin Milliyetçilik duygularını pekiştirmeleri, dünyanın egemen güçlerinin desteğini sağlayarak tıpkı Yahudiler ve Filistinliler gibi hareket etmeleri halinde siyasal haklarını elde edebileceklerini söyledi.

Konuşmacılar, kimi PKK'lilerce kişiliklerine yöneltilen saldırı ve hakaretlerin yanı sıra sık sık, "Sen kimsin?", "Ne yaptın?", "Ne hakla konuşuyorsun?" türünden suçlamalara hedef oldular.

Dikkatimi en çok çeken ise, genç bir bayanın yönelttiği son derece çirkin küfürlerdi.

Paneli sabote etmeye çalışanlar bu hakkı kendilerinde her şeyin sadece kendi tekellerinde olması gerektiği anlayışına dayanıyorlardı. Oysa herkesin konuşmaya hakkı vardı. Panelistler bilebildiğim kadarıyla yaşamalarını Kürt mücadelesine adanmış, bu uğurda uğraş vermiş kişilerdi.

Ahmet Zeki Okçuoğlu'nu diğerlerinden daha fazla tanıyorum. Kendisini tanıdığım 25 yıllık süreçte, bazen farklı düşünsem, düşüncelerine katılmasam da, Kürtlük

Ahmet Zeki Okçuoğlu saldırı ve tehditleri tenkitle söze başladı. Bu tür hareketlerin kendisinin konuşmasına engel teşkil etmeyeceğini, konuşmasının yalnızca devlet tarafından istenmediğini, ama her ne pahasına olursa olsun konuşacağını ifade etmesi ve kararlı tutum sergilemesi, bazı aralıklar dışında PKK'liler tarafından sessiz ve dikkatlice dinlenmesine neden oldu.

uğruna yıllarca mücadele ettiği, yargılanarak hüküm giydiği, tehditle-re maruz kaldığı, herkesçe bilinen bir gerçektir.

Diğerleri de farklı siyasi anlayışlarda olsalar da aynı mücadeleyi ver-

miş, yaşamları Kürt ve Kürdistan mücadelesine adanmış kişilerdi.

Kaldığı 15 yıllık bir savaş yaşandı. Bundan hiçbir Kürdün etkilenmediği söylenemez. PKK'li olsun olmasın tüm Kürtler devlet tarafından PKK'li ve düşman görüldü.

Topraklarından, yerlerinden sürüldüler, göç ettirildiler. TC devletinin şiddet politikasına maruz kaldılar. Açlık ve yoksulluk Kürtler için dayanılmaz bir safhaya ulaştı.

Medyasıyla, halkıyla, devletiyle Kürtleri düşman gösteren zihniyete karşı düşman görülen Kürtlerin bundan etkilenmemesi mümkün de değildir.

Bütün bunlara rağmen geline süreçte de Öcalan farklı tezler ileri sürüyorsa, onun bu görüşlerine karşı her Kürdün söz söyleme hakkı olduğu da kabullenilmelidir.

Toplantıda her ne kadar Öcalan'ı hedef alan konuşmalar yapılmadıysa da, yapılmasını olağan kabul etmek en başta PKK'ye düşmelidir.

Siyasal tezler bir anda değişiyorsa, 15 yıllık süreçten her Kürt etkilendiğine göre, buna karşı onların da söyleyecek bir şeyi olmalıdır ve bu hakkı da kullanabilmelidir.

Doğrular özgür düşünmekle, tartışmakla ortaya çıkar.

Hangi siyasal örgütlenmenin taraftarı olursak olalım, biz Kürtler siyasal düşüncelerimizi eleştirel gözle değerlendirebilmeli, gelişen durumlar karşısında tavrımızı özgürce belirleyebilmeliyiz.

Aksi halde bizleri fanatik bir futbol taraftarından, holiganlardan ayıran bir farklılık olamaz.

"Demokratik Cumhuriyetçilerin" demokrasiyi öncelikle Kürtler için yaşama geçirilmelidirler.

Her şeye rağmen, toplantı sonucunda PKK sorumlularının A. Zeki Okçuoğlu'ndan özür dilemeleri ve konuşmaya devam etmesini söylemeleri sevindiriciydi.

Dilerim aynı olumsuzluklar bir daha tekrarlanmaz.▲

Hammurabi Kanunları'ndan Demokrasiye...

Global Demokrasi Perspektifleri

Yaşar Karadoğan*

Hammurabi Kanunları, dünyada demokrasinin ilk yazılı belgesi olarak bilinir ve kabul edilir. Herkes demokrasinin seyir defterini karıştırırken Hammurabi Kanunları'nı ilk temel referans noktası olarak kabul eder. Hammurabi Arap mıydı, Asuri miydi, Kürt müydü? Bu çok önemli değil. Önemli olan onun iki ırmak arası, Fırat-Dicle arasında, yani Kürtlerin kal-u beladan vatanı Mezopotamya'da yaşayan bir kral olması. Mezopotamya'da yaşayanlar kim olursa olsun biraz Hammurabi neslidir. Hammurabi, üç bin yıldan fazla bir zaman önce Mezopotamya'da yaşadı, Babil'in altıncı kralıydı. 58 yıl boyunca Babil'i yönettiği söylenir.

Akıllılığı dillere destandır. İlk merkezi hükümetin onun tarafından kurulduğu genel bir kabul noktasıdır. 282 dava ile ilgili olarak verdiği yargı kararlarından bir yasa taslağı hazırlattığı bilinir. Bu yasalar bir taş üzerine kazıtılarak yazılmıştı ve Sümer hukukuna dayandığı söylenir. Akad diliyle, çivi yazısıyla yazılan bu kazıtlar 1901'de Fransız Arkeologlar tarafından bulundu. Bu yasalar Hammurabi kanunları olarak bilinir. Hammurabi'nin Tanrı Şamaş'tan aldığı öne sürülen bu kanunlar toplumsal yasaların ilk ABC'si olarak kabul edilir.

Hammurabi kanunları bu nedenle dünyanın sivilleşme serüveninde ve demokraside bir ilk örnek olma özelliği taşır. Mezopotamya da bu ilkin gerçekleştiği ilk coğrafyadır. Paradoksa bakın ki Mezopotamya, yani iki ırmak arası bugün demokrasi ve sivilleşmeden nasibini en az alan coğrafyadır.

Tesadüfe bakın ki, insanlığın sivilleşme yolculuğunda kilometre taşı olarak kabul edilen bir diğer ilk, Hz. Musa'nın 'On Emir'i aldığı Sina Dağı da Ortadoğu'dadır. Modern demokratik düşüncenin temelini oluşturduğu ileri sürülen

Yahudi ve Hıristiyan etiğinin dayandırıldığı 'On emir'in tebliğ edildiği coğrafyada, insani ölçüleri reddeden her türlü ahlaksızlık bugün temel bir ahlak durumundadır.

Türkiye ve özel olarak biz Kürtler bu coğrafyada bulunmaktayız.

Kuşkusuz insanoglunun sivilleşme, demokratikleşme çabaları Hammurabi ve Hz. Musa ile sınırlı değil. Kağıdın Çin'de bulunmasından, Charlemagne'nin emriyle oluşturulan Alman aşiret kanunlarının yürürlüğe girmesi, Libya'nın kuruluşu, Prag baharı, Kral John'un Magna Carta'sı, Gutenberg'in matbaayı bulması gibi bir çok gelişme bu seyir defterinin belli başlı durakları..

***

Demokrasi ve demokrasi ekseninde tartışılan insan hakları, politik haklar ve yoksulluk gibi günümüzün acilen çözümlenmesi gereken konular üzerinde geçtiğimiz ay içerisinde global tartışmalara tanık olundu.

Demokrasi önce 25-27 Haziran'da Varşo-

*Gazeteci

Toplantıya ABD Dışişleri Bakanı Albright'ın yanısıra Adam Michnik, Mary Robinson, George Soros, Hernando de Soto, Michel Rocard, Jose Ramos-Horta, Francis Fukuyama gibi tanınmış şahsiyetler çeşitli ülkelerin dışişleri bakanları katıldılar. Devlet temsilcileri ve yüzlerce panelist iki gün boyunca demokrasiyi tartışıp belli sonuçlara ulaşmaya çalıştılar.

va'da yapılan ve ABD Dışişleri Bakanı bayan Albright'ın da konuşmacı olarak katıldığı '1. Dünya Demokrasi Forumu'nda ele alındı.

Demokrasi eksenli tartışmalar, BM'nin Haziran ayı sonunda 2000 yılına ilişkin olarak Cenevre'de yayınladığı 'İnsani gelişme raporu'nda ağırlığı insan hakları ve katılımcı demokrasiye yer vermesiyle yeni bir boyut kazandı.

Bu yazı kapsamında sözkonusu gelişmeleri ele alıp, Türkiye ve Kürtler boyutunda tartışmaya çalışacağım.

Varşova Forumu

25-27 Haziran tarihleri arasında Polonya'nın başkentinde düzenlenen toplantı Freedom House (Özgürlük Evi) ve Stefan Batory Foundation tarafından organize edildi. Toplantı boyunca; demokrasi ve uluslararası ilişkiler, demokratik ülkelerde diktatörlüklere karşı yürütülen mücadele ve demokratik mücadelenin desteklenmesi, demokrasiye yönelen tehditler karşısında devletlerin görev ve hakları, kültürel ve ekonomik gelişmenin demokratik gelişmedeki etkileri, demokratik değerlerin uluslararası sermaye örgütlerindeki rolü, globalleşmenin demokrasiye etkileri gibi farklı konular ele alınıp tartışıldı.

Toplantıya ABD Dışişleri Bakanı Albright'ın yanısıra Adam Michnik, Mary Robinson, George Soros, Hernando de Soto, Michel Rocard, Jose Ramos-Horta, Francis Fukuyama gibi tanınmış şahsiyetler çeşitli ülkelerin dışişleri bakanları katıldılar. Devlet temsilcileri ve yüzlerce panelist iki gün boyunca demokrasiyi tartışıp belli sonuçlara ulaşmaya çalıştılar.

Seçim Demokrasileri ile Yönetilen Devlet ve Ülkeler

Toplantıda 'Seçim demokrasileri ile yönetilen devlet ve ülkelere' ilişkin bir liste de dağıtıldı. Sözkonusu listenin sunuş yazısında kısaca 'demokrasinin 20. Yüzyılda izlediği seyire' ilişkin kısa bir açıklama da yer aldı.

Açıklamada 1900'lere geldiğinde imparatorluk ve krallıkların yavaş yavaş ortadan kalktığına işaret edilerek, ABD ve İngiltere'nin o dönem ki en demokratik devletler oldu

ğu ileri sürülerek, sözkonusu iki devlet ve diğer bazı devletlerin 'kadınlara oy hakkı vermemesi ve ABD'nin siyahlara yönelik politikaları' itibariyle sınırlı birer seçim demokrasisine sahip olduğu vurgulanıyor.

Nazi faşizminin yenilmesi ve Avrupa ile Japonya'nın yeniden inşası, sömürgeciliğin ortadan kaldırılma çalışmaları ile birlikte yüzyılın ortasında demokrasi ile idare edilen devlet sayısının 22'ye çıktığı da işaret edildi. Yüzyılın sonlarına doğru yaşanan Üçüncü Dalga ile eski komünist ülkelerdeki rejimler de seçim demokrasilerine geçtiler. Latin Amerika ve Afrika'da da benzeri bir gelişme yaşandı. Toplantıda öne sürülen görüşlerden birisi de 'egemen devletlerin' sayısında görülen artışı. Buna göre, 1900'de 55 olan egemen devlet sayısı 1950'de 80'e, günümüzde ise 192'ye ulaşmıştı.

Toplantıda, 'egemenliğin demokrasinin güvencesi veya garantisi olamayacağı'nın da altı çizildi. Bunun yanı sıra, 'demokrasinin de insan haklarına saygının kesin güvencesi olamayacağı' görüşü ifade edildi ve buna gerekçe olarak da son 20 yıl içinde gelişen demokrasilerin kırılğan özelliklerine dikkat çekildi.

Yukarıda sözü edildiği gibi Seçim demokrasisi ile yönetilen 120 ülkenin bir listesi bu toplantıya sunuldu ve bu devlet veya ülkeler kategorilere bölündü. Diğer bir deyişle demokrasi kategorileştirildi ve yeni bir yol haritası çizilmeye çalışıldı.

Seçim demokrasileriyle ilgili olarak ortaya çıkan kategoriler ise şunlar:

- 1-) Başkanlık ve parlamenter demokrasilerle yönetilen devlet ve ülkeler,
- 2-) Parlamenter demokrasiler,
- 3-) Başkanlık-Anayasal demokrasiler,
- 4-) Başkanlık ve yasama ile yönetilen istikrarsız demokrasiler,

Toplantının panelistlerine bakıldığında da herhangi bir Türkün olmadığı, en azından toplantıyı organize edenlerin herhangi bir Türkü böyle önemli bir

5-) Başkanlık demokrasisi ve geleneksel şeflerle yönetilen demokrasiler,

6-) Federal parlamenter demokrasiler

7-) Askeri ağırlıklı başkanlık ve parlamento ile yönetilen demokrasiler,

8-) Federal başkanlık ve kurumsallaşmış demokrasiler.

toplantıya katılmaya layık görmedikleri anlaşılıyor. Sözümona sivil anayasa tartışmaları başlatıp, gelen tazyikler sonucunda MGK'nin gerekliliğini savunan Murat Belge gibi Türk 'aydınlarının' toplantıya çağırılması beklenemezdi doğallıkla.

bunu yüksek sesle yapıyor. Çifte standartlara dikkat çekilmesi ve demokrasilerde ortak ölçü ve değerlerin yaratılması için seslerin globalleştirilmesi kapitalizmin demokratikleştirilme çabalarının bir yansımasıdır. Bu da, kanımca çok önemli ve yaşamsal bir gelişmedir.

Tanrının dışişleri bakanının konuşması

19. yüzyıla İngiltere damgasını vurmuştu. 20. yüzyıla ise ABD adını yazdırdı. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana her gelişmede ABD'nin imzası bulunuyor. Kimi gözlemciler bu yüzden ABD'yi 'Tanrının yeryüzündeki temsilcisi' olarak değerlendiriyorlar. Bunda da haksız sayılmazlar. Eğer ABD Tanrının yeryüzündeki temsilcisiyse Madeleine Albright da Tanrı'nın Dışişleri Bakanıdır doğallıkla.

Türkiye de listede yer verilen devletler arasında yer alıyor. Türkiye'deki seçim demokrasisi, 'Ordu ağırlıklı ve istikrarsız, başkanlık-parlamenter demokrasisi' kategorisi içerisinde değerlendiriliyor. Diğer bir deyişle Türkiye'nin militarist bürokratik yapısı bu global toplantıda da deklare edilmiş oluyor.

Toplu taşımacılıkta eşekten ata yeni geçebilmiş Arnavutluk bile, tüm yoksulluğu ve karşı karşıya bulunduğu sorunlara karşın, Başkanlık ve Parlamenter demokrasi ile yönetilen devletler statüsünde değerlendirilirken, 1. Meşrutiyet'ten beri 'demokrasi' ile yönetilme kavgası verdiği öne sürülen Türkiye'nin militer bürokrasi ile yönetilen devletler kategorisinde değerlendirilmesinde şaşılacak bir yan yoktur.

ABD Dışişleri Bakanı Waşowa'daki konuşmasında vurgu yaptığı hususlardan birisini, devletler ve hükümetler üstü örgütler (NGO) ile kamuoyunun ortak refleksler geliştirip birlikte çalışmasının demokrasinin geliştirilmesi açısından arzettiği önem oluşturuyordu.

Normalde bu tür toplantıları gövde gösterisine dönüştürmek isteyen Türkiye, karnesine düşülen bu kötü nottan ötürü olsa gerek İsmail Cem'i bu toplantıya göndermedi. Toplantının panelistlerine bakıldığında da herhangi bir Türkün olmadığı, en azından toplantıyı organize edenlerin herhangi bir Türkü böyle önemli bir toplantıya katılmaya layık görmedikleri anlaşılıyor. Sözümona sivil anayasa tartışmaları başlatıp, gelen tazyikler sonucunda MGK'nin gerekliliğini savunan Murat Belge gibi Türk 'aydınlarının' toplantıya çağırılması beklenemezdi doğallıkla.

Bayan Albright konuşmasında 'demokrasinin ulaştırılması gereken en acil hedef' olduğunu işaret ederken, 'realitenin iki ucu keskin yüzüne' de dikkat çekmekten kendini alıkoyamadı. 'Demokrasinin her zamankinden daha güçlü olmasına karşın, birçok yerde de kırılabilir özelliklere sahip olduğuna' işaret etti.

İnternette izleme olanağı bulduğum bu toplantıda Yeni Dünya Düzeni'nin ekonomiden adalet ve insan haklarına kadar bir dizi alanda sahip olduğu çifte standartların değerlendirilip masaya yatırılmasını çok ilginç ve önemli buldum. Artık bir dünya sistemi olduğu tartışma götürmeyen kapitalizm ve kapitalist demokrasi, kendisini demokratikleştirmeye çalışıyor ve

Albright'ın konuşmasındaki önemli gördüğüm noktaları aşağıya almakta yarar görüyorum:

"Waşowa deklarasyonunda da belirtildiği üzere demokrasinin farklı ölçüt ve boyutları vardır. Fakat tanımlayıcı unsurları artık tartışma unsuru değildir. Bugün burada demokratik yönetimlerin evrensel bir hak olduğunu söylüyoruz. Her kadın ve her erkeğin sosyal ve politik bir kimliği vardır. Her kişinin elinden alınmayacak belli hakları vardır. Her kişinin oy kullanma ve sesini yükseltme hakkı vardır. Ve her kişinin yaşadığı toplumun nasıl yönetileceği hakkında bir rol sahibi

Fakat, tüm demokratik kazanımlar pekiştirilemedi. Bir çok yeni demokrasiler geçmişten devraldıkları acılardan kıvranıyor, bulaşıcı hastalık, suç,

olması gereklidir. Demokrasinin büyümesi uluslararası ilişkilerde olumlu bir rol oynadı. Örneğin El Salvador ve Mozambik'in, çatışmalar sonrası yeniden inşasında, Asya'nın finansal krizden çıkmasında, Güney Afrika'daki Apartheid politikasının sona ermesinde rol oynadı.

Fakat, tüm demokratik kazanımlar pekiştirilemedi. Bir çok yeni demokrasiler geçmişten devraldıkları acılardan kıvranıyor, bulaşıcı hastalık, suç, borç, yolsuzluk ve yeterince yeteneğe sahip olamamanın sıkıntılarına yaşıyor. Birçoğu insanlara daha iyi bir yaşam vadini yerine getiremediği için kamuoyunun güvenini kaybetmekle yüz yüze.

Global ekonominin zorluklarının kendisini yeni bir politikaya uyarlamaya çalışan toplumlarda sorunlara yol açtığı gerçeğini de kabul etmeliyiz. Bunun yanı sıra, bazı liderlerin demokrat olmak ve demokrat ölçülerini yakalamak konusunda istekli olmadıkları konusunda da dürüst olmalıyız.

Bunların sonucunda da yine 'dünyanın büyük bir kısmının demokrasiye hazır olmadığı' seslerini yeniden duyuyoruz.

Bugün dünyada ulusların birlikte çalıştığını görüyoruz. Çünkü onlar ya aynı bölgeden geliyorlar, ya aynı dili konuşuyorlar veya aynı şeyleri üretiyorlar. Ulusların şimdi birlikte çalışmaları gereklidir, çünkü aynı değer yargılarını paylaşıyorlar.

Biz karşı olduğumuz şeylerle tanımlanan değil, istediğimiz şeylerden oluşan gerçek bir demokrasiye ihtiyaç duyuyoruz. Liderlerin her konuda anlaştığı ve sivil toplumların katılımıyla güçlendirilmiş bir demokrasi.

Çünkü, seçimleri izleme, yargıçları eğitme, yolsuzlukla mücadele ve insan hakları ihlalleriyle mücadelede NGO'ların oynadığı rol artıyor. Bundan başka, maden ocağındaki bir fener gibi, sivil toplumun kuvvet ve enerjisi demokrasinin ölçütlerinin gücü demektir. Eğer

borç, yolsuzluk ve yeterince yeteneğe sahip olamamanın sıkıntılarına yaşıyor. Birçoğu insanlara daha iyi bir yaşam vadini yerine getiremediği için kamuoyunun güvenini kaybetmekle yüz yüze.

oksijen azsa, özgürlük titreşir ve özgürlük gelişirse kurtuluşun ışıkları ışımaya devam eder. Demokrasi olmadan geleceğimizi güvenceye alamayız. Fakat demokrasinin geleceği emniyette değildir.

Bizim bu haftaki işimiz bir çalışma planı ortaya çıkarıp demokrasiler ve dünyadaki demokratlar çapında bir işbirliği başlatmaktır.

Ticaret tek başına özgürlüğün bileti değildir. Bizim büyük meydan okuyuşlarımızdan birisi ticaret ve emek ilişkilerinde kesişmeyi sağlayacak ortaklaşma konusunda hızla ilerlemektir. Bunu yaparken, farklılıklardan haberdar olmalıyız. Ancak bu farklılıkların da ortak değerlerin paylaşıldığı yerlerde çalışmamıza engel olmasına izin vermemeliyiz.

Örneğin, yüksek düzeyde sanayileşmiş ve iyi eğitilmiş bir iş gücüne sahip uluslar üretimdeki rekabette büyük avantaja sahiptirler. Gelişmekte olan, geniş fakat daha az eğitilmiş iş gücüne sahip ulusun ise nispi bir avantajı sözkonusudur. Bu farklılıklara saygı duyulmalıdır. Bizim uluslararası ekonomik sistemimizin amacı yaşam standartlarını yükseltmek ve tüm insanlar için çalışmaktır. Her ülke ve her işbirliği uluslararası alanda tanınmış çalışma kurallarına uymak zorundadır. Çünkü çalışma ve iş dünyasının kurallarını belirleyen haklar demokratik hakların bir parçasıdır. Buna saygı duymak özgürlük ve refaha yapılmış bir katkıdır. Biz aynı zamanda demokrasi ve çevre arasında ilişkiyi inşa etmekle de yükümlüyük. Eğer yurttaşların karar alma sürecine katılma hakları reddediliyorsa, denetimden kaçan ve bundan kaçınan hükümetler, yurttaşlarının temiz hava alma, temiz su ve verimli topraklarda onurlu bir yaşam sürmelerine de engel olabilirler. Bundan ötürüdür ki ABD USAID vasıtasıyla -Endonezya'nın da bulunduğu-bir düzine ülkede çevreci ve demokrasi girişimlerinin arasında ilişki kurulmasını sağlamıştır. Global sorunlardan ötürü, büyüleyici vaatlerin karartılmasına izin vermemeliyiz. Sonuç olarak iletişim devriminin özgürlük için çalışmasını sağlamalıyız."

ABD Dışişleri Bakanı'nın konuşmasında askeri diktatörlükler gibi demokrasiyi tehdit eden öğelere dik-

"Bazılarının tartıştığı üzere insan hakları gelişmenin bir ödülü değildir. Başarılması çok kritiktir. Sadece politik özgürlüklerle -bütün erkek ve kadınların topluma eşit şekilde katılımlarıyla- insanlar ciddi olara ekonomik özgürlüklerin avantajlarından yararlanabilirler. Biz bu nedenle insani gelişmenin merkezine insan hakları merkezli yaklaşımını koyuyoruz."

kat çekmesi, militarizmin demokrasi önünde bir engel oluşturduğunun bir kez daha yinelenmesiydi. Albright'ın konuşmasında sık sık demokratlar arasında işbirliğinin gerekliliğinin altını çizmesi, ABD'nin demokrasinin 21. yüzyılın temel sistemi olması konusundaki kararlılığını teyid ediyor.

Bu açıdan bile bakıldığında Türkiye'deki militer bürokratik yapının ABD'nin 21. Yüzyıl vizyonuyla çatıştığı görülüyor. Zaten Türkiye'nin militer ağırlıklı seçim demokrasisi kategorisinde değerlendirilmesi bile başlıbaşına Türkiye ve benzer devletlere verilmiş bir mesaj niteliği taşıyor.

Azınlık politikasından, üniter devlet yapısına ve militer jakobenizmini Fransa'dan ilham alan Türkiye'nin sözümona demokrasi anlayışı ile Varşova ve Cenevre'de çerçevesi yeniden çizilen demokrasi arasındaki uçurum güncelliğini koruyor. Ardarda gerçekleşen iki önemli toplantıda demokrasi tartışılırken, Türkiye'de pašaların biri Ankara'da biri de Kuzey Kıbrıs'ta 'Vatan hainlerini cezalandırmak'tan söz ediyorlardı. Ankara sanki de ABD ve BM'ye nazire yapıyor.

Birleşmiş Milletlerin Yeni Kriterleri

Varşova toplantısından iki gün sonra Cenevre'de, Birleşmiş Milletler Kalkındırma Programı'nın 2000 yılına ilişkin raporu basına tanıtıldı. BM Elçisi Mark Malloch Brown tarafından açıklanan 'İnsan gelişimi raporunda' ağırlık insan haklarına verilmişti.

Brown, 'son 25 yıl içinde çok partili sistemin 113 ülkede uygulamaya girdiğini, son on yıldaki hızlı gelişmeler sayesinde demokrasi altında yaşayan dünya nüfusunun beşte bir orandan üçte ikiye yükseldiğini' söyledi. 'Demokrasi dalgası ile birlikte dünya yurttaşlarının onurlu, denetlenilebilir ve kendi hakları ile refahlarının korunması gibi yeni isteklerde bulunduğu' dikkat çeken Brown, 'dünyada bir milyar 200 milyon insanın günlük gelirinin bir doların altında olduğunu, 150 milyon kişinin işsiz olduğunu, 100 milyon çocuğun çalıştı-

rıldığını ve sokakta yaşamak zorunda olduğu'na dikkat çekti.

BM Elçisi konuşmasında devamla, 'dünyanın soğuk savaş tuzağından kurtulup, sivil, politik özgürlükler ile sosyal ve ekonomik haklara doğru ilerlediğini, dünyanın geleceği konusunda rekabetçi görüş açılarının oluşmaya başladığını' ifade ederek BM'nin insan haklarına ilişkin yeni konseptini açıkladı:

"Bazılarının tartıştığı üzere insan hakları gelişmenin bir ödülü değildir. Başarılması çok kritiktir. Sadece politik özgürlüklerle -bütün erkek ve kadınların topluma eşit şekilde katılımlarıyla- insanlar ciddi olarak ekonomik özgürlüklerin avantajlarından yararlanabilirler. Biz bu nedenle insani gelişmenin merkezine insan hakları merkezli yaklaşımını koyuyoruz."

BM raporunda sivil ve politik haklar arasındaki ilişkinin 1989'dan itibaren kabul gördüğüne dikkat çekildi. Sosyal ve ekonomik hakların birbiriyle bağlantısına vurgu yapılması; yoksulluk ortadan kaldırılmadan yoksulların karar alma sürecine katılmayacağı, başarılı bir gelişme için katılımcı demokrasinin şart olduğu ve yoksulluğun kendisinin de insan haklarının ihlali olduğunun ifade edilmesi, BM'nin Millenyum Perspektifini oluşturuyor.

Rapordaki Bulgular

BMGP (UNDP) raporunda değerlendirmeye alınan 174 ülkeye ilişkin istatistiki bilgiler de yer alıyor. Buna göre zenginlikte ilk üç sırayı Kanada, Norveç ve ABD alıyor. 18 zengin ülkedeki yoksulluk sıralamasında ABD, İrlanda ve İngiltere ilk üç sırayı paylaşıyor. Yoksulluğun belli başlı nedenleri arasında cahillik gösteriliyor. Yoksulluğun ve gelir düzeyinin yansıması, refah eksikliği, kendine ve diğerlerine saygı ile cahillikten kaynaklandığı gibi bir yoruma başvuruluyor. Eğitim-sizlik konusunda Portekiz başı çekiyor. Bu ülkede her beş kişiden biri eğitimsiz. Bu oran Polonya'da %43, Macaristan'da %34. ABD nüfusunun %17.3'ü yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Afrika ulusları yoksulluk sıralamasında en üst sıralarda bulunuyor.

Raporda, artan ulusal ve uluslararası eşitsizliğin, insani ve politik hakları tehdit ettiği; devlet merkezli insan hakları konseptine karşı küresel bir anlayış geliştirilmesi gerektiği, kapsayıcı ve katılımcı demokrasilerin inşa edilip, demokrasinin denetlenebilir ve açık kurumlarla geliştirilmesi gerektiği belirtiliyor.

Raporda, son yirmi yıl içinde kurulan çok partili demokrasilerin yurttaşlarının ihtiyaçlarına cevap vermediğini, bir kaç yılda bir yapılan seçimlerin katılımcı demokrasi, insan gelişimi ve yoksullukla mücadele konusunda yeterli etkiyi sağlayamadığı vurgulanıyor.

Yeni Demokrasi Tanımı

UNDP'nin raporunda en ilginç noktayı, 'insan hakları ve temel özgürlüklerin, devletler tarafından ulusal egemenlik gerekçesinin ardına sığınarak ihlal edilemeyeceği' şeklindeki saptama oluşturuyor.

Raporda, artan ulusal ve uluslararası eşitsizliğin, insani ve politik hakları tehdit ettiği; devlet merkezli insan hakları konseptine karşı küresel bir anlayış geliştirilmesi gerektiği, kapsayıcı ve katılımcı demokrasilerin inşa edilip, demokrasinin denetlenebilir ve açık kurumlarla geliştirilmesi gerektiği belirtiliyor.

BMGP'nin raporunda her insanın şu 7 hakka sahip olduğu belirtiliyor:

- Ayrımcılığa maruz kalmamak,
- Adalet karşısında eşit olmak,
- Yoksulluğa maruz kalmamak,
- Sömürüden korunmak,
- Kendi kendini geliştirmek,
- Korkuya maruz kalmamak,
- Karar mekanizmalarına cinsiyetine bakılmaksızın eşit olarak katılabilmek.

Raporun Yankıları

BM raporu Financial Times, Herald Tribune gibi yayın organlarında büyük yankı buldu. Financial Times 29 Haziran günü 'Editör Yorumu'nu söz konusu rapora ayırdı ve 'özgürlük büyüyecek' başlığıyla değerlendirdi.

Gazetenin yorumunda, 'ekonomik büyümenin yoksulluğu frenlemede önemli olduğunu, bunun için eşit bir dağılıma ihtiyaç duyulduğunu; büyümenin en önemli aracının belki de piyasa ekonomisi olduğunu,

ancak bu ekonomide yoksul insanların sadece bedenden güçlerinden kar elde edebileceklerini, ekonomideki globalleşme ile birlikte olanakların artacağı; büyüme ile yoksulluğun aşağıya çekilmesinin iyi

yönetimlerle gerçekleştirilebileceği; sağlık ve eğitim harcamalarının kamu harcamalarında öncelikli sıraya yerleşmesiyle uzun vadeli büyüme ve insan yaşamının standardını geliştirebileceği' görüşleri öne sürüldü. Frances Williams'ın haber yorumunda ise rapor, 'demokrasi ve köklü özgürlükler yoksulluğun azaltılmasında, insan hakları, ekonomik büyüme ve temel hizmetlere ulaşmada acil' şeklinde değerlendirildi. Herald Tribune gazetesi ise BM'nin bulgularını 'haklar ve güçlü ekonomiler elele yürür' başlığıyla değerlendirdi.

Kıssadan Hisse...

BM'nin Milenyum Vizyonu diye de değerlendirebileceğimiz sözkonusu raporu Türkiye gerçeğinde, Kürtler bazında nasıl değerlendirilebilir? Türkiye'nin yüz kızartıcı, dudak uçuklatıcı ve Türkiye'nin siyasi sınırları içerisinde yaşayan herkesin aort damarını kesen ceberrut militer politikalarının envanteri sayfalara sığmaz.

Fakat Türkiye'nin BM'nin Milenyum Vizyonu'yla ilgili olmadığı, bu haliyle de maalesef olamayacağı açık. Yine de umut edelim ki kendi siyasi sınırları dışındaki Kürtleri de ortadan kaldırmaya kararlı, Uluç Gürkan vasıtasıyla Avrupa başkentlerinde 'Kürtlerin legal statü kazanamayacağını' dillendirip etnik ve kültürel soykırımını 'ulusal egemenlik ve devletin milleti ile bölünmez bütünlüğü' gibi bir saçmalık üzerine inşa eden Türk militer bürokrasisi Cenvere'de dile getirilen görüş ve kaygılara kulak kabartır.

Ya demokrasiye en çok muhtaç olanlar? Yani, biz Kürtler?

Birbirini boğazlamaya hazır, hesabı kitabı belli olmayan, hiç bir sorumluluk taşımayan kağıt üzerindeki siyasal örgütlerimiz (!) bu mesajlardan nasıl dersler çıkarmalıyız? Bizim, birey, toplum ve siyasal örgütlerimiz olarak 21. Yüzyıla sunacağımız katkı ne olacak?▲

Özel Karma Birlik Hizbullah'ı ve Serhıldanların Zemini Üzerine Tespitler:

Ö. Özmen

Tarihte, insanlığa karşı işlenen suçların çoğunda, sorumlular; suçlarını örtmeyecek duruma düştiklerinde, karanlık geleceklerinin kabusunu gördükleri için, psiko-nevrotik belirtiler gösterirler. Bu durumda artık sadece ahlaki ölçüleri değil, mantık kurallarını da devre dışı bırakacak tarzda kendilerini komik gerekçelerle savunma gereğini hissederler.

Böylece insanlık, aynı zaman kesiti içerisinde trajedi ile komediyi çoğu kez birlikte izleyebiliyor.

Miladın 65. yılında Roma İmparatoru Neron, meşhur Roma yangınına Hıristyanlara isnad ederek katliamlara girişti. Daha sonra yangının bizzat kendisi tarafından tertiplendiği ortaya çıkınca da bu kez evleri yananlara yeni evler yapma kampanyası başlattı. Diğer kentlerden gaspettiği yiyecekleri ise Roma halkına beleş dağıttı. Ne var ki, bu uygulamalar Neron'un hazin sonunu değiştirmeye yetmiyor.

1800'lü yılların başlarında Antil Denizi ile Atlas Okyanusu arasındaki küçük Antil Adaları'nda İngiliz sömürge yönetimine karşı çok ciddi direniş belirtileri görülür. Sömürge Valisi'nin, durumu merkezi hükümete rapor etmesi üzerine ilginç bir bastırma, planı hazırlanır. Bu plana göre, ada halkından kişilik özellikleri zayıf bir çapulcunun maddi olarak desteklenerek direniş hareketinin başına getirilmesi sağlanır. Kendisine her türlü imkan sağlanan Jeosse Deolares adlı bu provokatör kısa sürede isyankar ada halkı tarafından sevilir ve yüceltilir. Fakat halktaki isyan ateşi öylesine köklüdür ki, sömürge yönetimi bir türlü kontrolü sağlayamaz. İngiliz sömürgecilerine beklenenin çok üzerinde pahalya mal olur. Bunun üzerine plandan vazgeçilir. Kamu-

oyunun tatmin edilmesi için karizmatik kişilik kazandırılan lider Jeosse Deolares yakalanıp idama mahkum edilir. Daha sonraları, idamının ada halkı arasında isyan duygularını daha fazla diri tutacağı, kendilerinin sahneye sürdükleri Deolares'in durup dururken manevi bir güç haline gelebileceği endişesi ile idam edilmesi bu kez engellenmeye çalışılır. Bu amaçla bir sömürge subayı, bir askeri birlikle idamın infaz edileceği alanı basar ve Deolares'in boynuna geçirilmiş olan ilmiği keserek çabuk kaçması ögüdünde bulunur. Fakat bu kez Deolares, ada halkının kendisine olan bağlılığından etkilenir. Vargücüyle sömürge subayının yüzüne tükürerek teklifi geri çevirir. (Adada İsyen)

1933 yılında Hitler, Nazi Almanyasının başkenti Berlin'de Reichstag binasını bizzat yakıtılarak komünist avına girişir. Van Der Lube isimli bir lümpen provokatöre itiraf yaptırarak yangın esnasında Viyana'da bir lokantada yemek yemekte bulunan Bulgar Komünist Dimitrov ve arkadaşları kurban seçilir. Leipzig duruşmasında Dimitrov, tarihi savunması ile suçsuzluğunu kantılayarak faşizmin iğrenç yüzünü ve provakasyonu teşhir eder.

Türkiye'de 12 Mart darbesi esnasında Kültür Sarayı yangını, Eminönü Araba Vapurunun batırılması gibi rovokasyonların, bizzat döne-

*Eğitimci

Devletin hakimiyeti altındaki toprakların bir kısmında, eğitimden sağlığa, nüfus planlamasından ekonomiye kadar idari ve siyasi yapıya nüfuz eden MGK ve Türk Genel Kurmayı'nın bilgisi dışında bin kişilik bir ordu kurulabiliyor. Bu ordunun tüm teçhizat, ikmal, iaşe, iletişim gibi tüketim giderlerini de bir devlet memuru olan Vali cebinden karşılayabiliyor. Pes doğrusu.

min darbecileri tarafından tertiplendirildiği ortaya çıktı. Kurban seçilen dönemin devrimci önderleri beraat ettiler.

Tansu Çiller'in başbakanlığı döneminde Dersim köylerini bombalayan helikopterler tespit edilince "Bu helikopterleri PKK Afganistan'dan kiralayıp köyleri bombalamıştır" şeklinde savunması belleklerde dir.

Ülkenin bir köşesinde Özel Karma Birlik adında bin kişilik bir ordu kuruluyor. Bu ordu mensupları, her türlü imtiyazla donatılarak kent, kasaba ve köylerde binlerce cinayet işliyor. İnsanları göçe zorluyor, Silvan gibi ilçelerde yıllarca sistematik olarak boşalttığı evlerin kiralarını toplayabiliyor.

Bu uygulamalar yıllarca sürdükten sonra günün birinde birileri "Bu iş artık yeter" diyerek tüm örgüt sınırlarını kendisinde toplayan liderini esrarengiz bir çatışmada öldürüp örgütü lağvetme gereğini duyuyor. Tıpkı 15 yıl bekledikten sonra aniden kahraman bir generalin ortaya çıkıp Suriye sınırında nara patlatarak Apo'yu Suriye'den çıkartma sürecini başlatması gibi. Kürt iş adamları ve yurtseverlerinin ceset kokuları ülkenin dört bir yanına yayılınca da devletin birinci dereceden sorumlu tüm yetkili ve etkili kişileri "vallahi haberimiz yoktu. Bu işi Batman Valisi kendi başına yapmıştır" deyip sıyrılmaya çalıştılar.

Devletin hakimiyeti altındaki toprakların bir kısmında, eğitimden sağlığa, nüfus planlamasından ekonomiye kadar idari ve siyasi yapıya nüfuz eden MGK ve Türk Genel Kurmayı'nın bilgisi dışında bin kişilik bir ordu kurulabiliyor. Bu ordunun tüm teçhizat, ikmal, iaşe, iletişim gibi tüketim giderlerini de bir devlet memuru olan Vali cebinden karşılayabiliyor. Pes doğrusu.

Hizbullah adı verilen bu katliam şebekesinin barbar uygulamaları, artık üzeri örtülemeyecek bir duruma gelince de bizzat Cumhurbaşkanı tarafından "Devlet rutin uygulamaların dışına çıkabilir" denilerek devletin sabıka kaydına işlendikten sonra işgüzar medya tarafından gündemin arka sıralarına itildi.

Her ne kadar informal bir devlet organizasyonu olsa da, bu haydutlar çetesinin kısa bir sürede belirli bölgelerde taban bulduğu da acı bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle tabanın oluştuğu zemini irdelemek, bu ze-

mini yaratan sosya-ekonomik, kültürel, coğrafik vb. nedenlerini ortaya çıkarmak, yıllardır bölgede at izi ile it izinin birbirine karıştırıldığı dağınıklığı önlemek açısından bir zorunluluktur.

Özel Karma Birlik Hizbullah'ı, Serhıldanların Örgütlendirildiği Zeminde Kolyaca Taban Bulabilmiştir:

Özel Karma Birlik Hizbullah'ına özellikle camiler üs olarak seçilerek İslami bir motif ile meşruiyet alanı yaratılmaya çalışılmıştır. Bu plan uygulamaya sokulurken medrese, tekke, Şeyhlik gibi dinsel kurumların etkili olduğu Bitlis, Bingöl, Muş ve Van gibi iller ile mezhep bileşiminin birbirini dengelediği Varto gibi ilçeler değil, aksine bu kurumların etkisinden uzak olan Batman, Gercüş, Silvan ve Nusaybin gibi ilçelerin özellikle seçilmesi oldukça düşündürücüdür.

Özel Karma Birlik Hizbullah'ının taban bulunduğu yerleşim birimleri, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, psikolojik ve coğrafi bölge özellikleri bakımından analiz edildiğinde;

1- Diğer Kürt illerine nazaran bu bölgelerde toprak ağalığı sistemi çok daha etkilidir. Köylülük sonradan yerleştiği ve istihdam imkanı bulamadığı kasaba ve kent merkezlerinde de Ağa-Xulam ilişkisinin psikolojik özelliklerine sahiptir. Özgür birey bazında insan unsuru gelişmemiştir. Günlük zaruri bedensel ihtiyaçlarının temini, onların siyasi tercihlerinde belirleyici rol oynar. Ağadan daha güçlü bir otorite ile karşılaştığında ona tabi olması kaçınılmazdır. Siyasi tercihleri her an değişip, karşısına dönüşebilir. Bu özellikleri ile toplumsal psikolojik şiddetin uzantısı olan örgütlerin insan malzemesi haline gelirler.

2- Gercüş istisnası dışında Hizbullah saldırıları, nüfusu yüz binden fazla olan Batman, Nusaybin, Silvan gibi ilçeler ile Diyarbakır il merkezinde yoğunlaşmıştır. Bu saldırılarda şiddet karşıtı Kürt siyasi şahsiyetleri ile masum halk, çoğunlukla hedef seçilmiştir. Kürt nüfusun göç ettiği Adana, Tarsus, Mersin ve İstanbul gibi Türkiye metropollerinde de benzer saldırılar gerçekleştirilmiştir.

3- Özel Karma Birlik Hizbullah'ının taban bulunduğu yerleşim birimleri Baas iktidarlarının hüküm sürdüğü

12 Eylül darbesi, Olağanüstü Hal uygulamaları, anti-terör yasası gibi uygulamalar ile PKK'nin fiziki ve medyatik baskıları karşısında Kürt aydın ve siyasetçileri, büyük oranda muhalefete nüfuz etme şansını yitirdiler. Böylece siyasi kadrolarını ve entelejensiyasını yitiren Kürt ulusal muhalefeti, kendisini dönüştürme, yenileme ve taleplerini çağa uygun, meşruiyet sınırları içerisinde ifade etme imkanından yoksun bırakıldı.

Arap coğrafyasına sınır veya sınıra yakın olan birimlerdir. Etnik demografya açısından bakıldığında bu yerleşim birimlerinde Kürtlerle Arapların iç içe yaşadıkları dikkat çekicidir. (Si-

irt, Batman, Nusaybin, Urfa gibi) Özellikle kaçakçılık, sınır ticareti gibi iktisadi faaliyetler ile PKK'nın Baas iktidarları ile sürdürdüğü kirli karanlık ilişkiler ve yukarıda sıralanan sosyal geri ilişkiler bir araya getirildiğinde, Baas otoriterizminin siyasi ikliminin etkilerine açık bir zeminin varlığı gözlenebilir.

4- PKK dışındaki Kürt örgüt ve şahsiyetlerinin bölgedeki etkinlikleri yitirdikten sonra Özel Karma Birlik Hizbullah'ı taban bulabilmiştir.;

70'li yıllarda yükselen Kürt Ulusal Muhalefeti, dünya konjonktüründeki dengelere bağlı olarak, dönemin totaliter sol örgüt yapılanmalarına sahip olmasına rağmen, seçkin ve eğitilmiş kadrolara sahipti. Bundan dolayı toplumsal muhalefete sağlıklı bir tarzda yön verebilme koşulları vardı. Ulusal Demokratik taleplere yönelen köylülük kör şiddet ortamına ve provakasyona getirilmeksizin muhalefete katkıda bulunabiliyordu.

12 Eylül darbesi, Olağanüstü Hal uygulamaları, anti-terör yasası gibi uygulamalar ile PKK'nin fiziki ve medyatik baskıları karşısında Kürt aydın ve siyasetçileri, büyük oranda muhalefete nüfuz etme şansını yitirdiler. Böylece siyasi kadrolarını ve entelejensiyasını yitiren Kürt ulusal muhalefeti, kendisini dönüştürme, yenileme ve taleplerini çağa uygun, meşruiyet sınırları içerisinde ifade etme imkanından yoksun bırakıldı. Böylece Kürt ulusal muhalefeti, köksüz, geleneksiz ve provokatif siyasetlerin insan malzemesi haline getirildi. Çıkarıcılıklarından başka bir özellikleri ve siyasi misyonları olmayan demagogların önüne sunulan bu öfkeli lümpen tabakalar, son yıllarda Kürt siyasetini etkiler hale geldiler.

5- Özel Karma Birlik Hizbullah'ı, PKK'nin halk arasında yaratmış olduğu tahribatlardan azami derecede yararlanmıştır: Kurulduğundan beri "anti-feodal" mücadele adı altında, Kürdistan da varlıkları sosyolojik bir realite olan aşiret birimlerine saldıran PKK, aynı sosyal mekan üzerinde, aynı ulusal talep ve tercihlere sahip insanları "yurtsever aşiret-hain aşiret" gibi saçma bir ikileme karşı karşıya getirmiştir. Bunun sonucu olarak geleneksel Kürt milliyetçi damarların güçlü bulunduğu Jirki, Bucak

ve Batufan gibi aşiretlere ağır darbeler vurularak devletin saflarında yer tutmalarına sebebiyet verilmiştir. Yine bu mantıkla toplumsal bir yara olan kan davaları körüklenerek düşman taraf yaratılmıştır.

Ayrıca vergilendirme adı altında varlıklı kesimler haraca bağlanmış, haraç ödemeyenler acımasızca cezalandırılmıştır. Bu uygulamalar sonucu ortaya çıkan gizli ve açık düşmanlıklardan Özel Karma Birlik Hizbullah'ı yararlanmıştı.

6- Özel Karma Birlik Hizbullah'ı, Kürt İslam etiketi takılan Kürt katili bir örgüt olmakla birlikte Türkiye genelinde İslami muhalefeti manipüle etme görevi ile de görevlendirilmiştir: Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kurulduğu günden beri, soğuk savaş döneminde yürürlükte bulunan "anti-komünizmi" saymazsak, politik ve askeri mücadele konseptini iki temel iç düşman tezi üzerine oturtmuştur. Bu iki temel düşmandan birincisi Kürt ulusal muhalefeti, ikincisi ise İslami muhalefettir (Denetim Dışı İslami Muhalefet)

12 Eylül'ün barajlamadığı Kürt ulusal muhalefetinin odağına, PKK bilinçli olarak oturtularak sabote edilmesi sağlandı. Devletin formel-informel güçleri ile medya seferber edilip muhalefetin meşruiyeti gölgelendi, büyük oranda marjinalleşmesi gerçekleştirildi.

Kemalizmin yeniden restorasyonu sürecinde aynı senaryo, İslami muhalefetin odağına Hizbullah oturtularak tekrarlanmak isteniyor.

Hizbullah'ın, Atilla ve Cengiz Han'ın yöntemlerini geride bırakan infaz tekniğine bakıldığında şu amaçların güdüldüğü rahatlıkla görülebilir.

a) Kurbanı fizikmen imha dışında, kitlelere korku imajı verilerek alt sosyal kategorilerin kolayca teslim alınması veya nötrale edilmesi.

b) Kurbanın alınma çivi çakarak öldürmek, ellerini, kollarını, ayaklarını bağlamak, sorgularını kasede kaydetmek gibi uygulamalarla kamu vicdanı incitilerek Hizbullah dışındaki İslami muhalefete yönelik baskı ve yasaklamalara iç ve dış kamuoyunda meşruiyet sağlanması.

c) Hizbullah katlimalarının mağduru olan İslami Kürt kesimlerin PKK ile yaklaşması sağlanarak Kemalizmin yeniden restorasyonu sürecine dahil edilmesi. ▲

"Sivil toplumun zamanı geldi"

MANUEL VAZQUEZ MONTALBAN*

Komutan Yardımcısı Marcos'la Görüşme

İki yıllık gönüllü bir geri çekilmeden sonra, komutan yardımcısı Marcos, 1994 yılından beri Chiapas Kızılderililerinin ve Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusunun (EZLN) başında, yeni tarz bir gerilla savaşı sürdürdüğü Meksika'nın güneyinde yeniden ortaya çıktı. Ordu tarafından kuşatılmış, ve Zapatistlerle hükümet arasındaki görüşmeler boşa kaldığı halde, Marcos bu durumdan, Meksika çapında sivil toplumun hareketlenmesi ve toplumsal mücadeleler konusunda, cesaretini yitirmemiş. Başarısızlığın söz konusu olmadığı belirtilmesi olarak Meksikalı öğrencilerin yeni başkaldırısı. Bu bağlamda ve açıkça siyasi çözümlemesini geliştirdiği ve yenilediği bir sırada komutan yardımcısı Marcos, İspanyol deneme yazarı Manuel Vazquez Montalban ile bu karşılıklı konuşma için söz verdi.

Chiapas'da kuşatma altında yaşayan komutan yardımcısı Marcos kendisine göre, Meksika'nın siyasi düzenini kuşatma altına almıştır. Yeni liberalizmin de nihayetinde açığa

vurduğu gibi, Meksika'nın gerçekten mevcut olan görüntüsünü yansıtmada ayna gibi olan 1 Ocak 1994 Zapatizm baskınından bu yana artık hiçbir şey önceki gibi değildir. Marcos, siyasi parti ve sendikaların yanında, değişimde daha fazla etkili, taşıyıcı, kapsama gücüne sahip sivil toplum ve toplumsal hareketin yeni toplumsal aktörler olduklarını düşünüyor. Bir tepspitten yola çıkıyor: şu anki siyasi sistem, sınıfsal kimlikler konusunda ortalığı bulandırıyor, buna karşılık, bu ise, vatandaşın, sivil toplumun ve toplumsal hareketin gelişmesine olanak verir. Bu, önceden belirlenmiş siyasi bir akıma özgü değildir. Bu, leninist ve troçkistlere göre neredeyse doğal olarak komünist partinin "alanına giren" eski işçi hareketi gibi değildir. Marcos'a göre siyasi partiler ve sendikaların yanında sivil toplum ve toplumsal hareket çağdaş değişimde - yeter ki solun değerlerine biraz sadık olsunlar - daha güçlü aktörleri oluştururlar; çünkü dogmatizmden yoksun, inançlarının ve akıllarının güçlerini kendi lehlerinde harekete geçirebilirler.

* İspanyol yazar ve denemeci. Sabotage Olympique, 10, 18, Paris, 1999; Le Prix, Bourgeois, Paris, 1999; Passionaria et Les Sept Nains, Seuil, Paris, 1998; Y Dios entró en La Habana, El País-Aguilar, Madrid, 1998 kitaplarının yazarıdır.

"Toplumun bünyesinde var olabilen faşist eğilimlerde korkmuyoruz. Biz diyoruz ki, eğer gerektiği gibi bu kitlenin büyük iletişim araçlarını kul-

M.V.M.: 'Yabani iyiye' inanan Jean-Jacques Rousseau'nun izlenimiyile, sizin 'iyi' toplumsal hareketli 'iyi sivil topluma' inandığınızı sanıyorum. Ancak sivil toplumun bağrında, her şey mevcut, ve kuşkusuz çok sayıda gerici, tutucu, değişim istemeyen, hoşgörüsüzler var. Nasıl bunu kötüye değil, iyi bir sivil toplum yönünde harekete geçirmeyi düşünüyorsunuz?

Marcos: Sorun toplumun bağrında bu iki eğilimin olması değildir. Sorun, vatandaşların sağ duyulu özlem ve dileklerinin ifade edilebilmeleri, ve bir şekilde siyasi bir ortamda, bütün toplumsal yapının içinde temsil edilebilmeleri için yeterli demokrasi, özgürlük ve adaletin olmamasıdır. Örneğin, eğer ekonomik iktidar, gerçekten de toplumun bünyesinde var olan faşist nitelikli önerilerin kendi çıkarına olduğunu düşünürse su yüzüne çıkabilirler, bunun için ihtiyaç duyulan bütün hazırlıkları yaparak onları su yüzüne çıkartmada tereddüt etmeyecek ve başka hiçbir önerinin gelip onlarla yarışmaması için hazırlanacaklar.

Toplumun bünyesinde var olabilen faşist eğilimlerde korkmuyoruz. Biz diyoruz ki, eğer gerektiği gibi bu kitlenin büyük iletişim araçlarını kullanma ve dolaysız olarak insanlarla ilişkiye geçmek için bir olanak olursa, en insancıl, en mantıklı, en doğru, en özgür ve en demokratik olan önerilerin sonunda, diğerlerinin hepsine üstün gelecektir. Bu konuda bahse gireriz. Bize ait olmayan düşünceleri yasaklamak söz konusu değildir; bütün düşüncelere, hatta tamamen bizim inançlarımıza karşı olanlara da, siyasi bir alan içinde kendilerini ifade etme olanağını sağlamak ve insanların karar vermelerine imkan tanımak söz konusudur. Karar vermesi gereken güç değil, akıl olmasıdır.

M.V.M.: Meksika rejiminin bastırma gücünü küçümsemiyor musunuz?

Marcos: Bu gerçekten de, içinde iktidar gerçekli-

ğini kontrol eden kurulu düzenden yana bir güç bulunan, en çok doğrudan doğruya ondan aldığı kar için kendisiyle uyduğu bir kesim tarafından, bütün yayılcı çıkarıcı şebekelerden meydana gelmiş, toplumun tüm kademlerinde iktidara olan yakınlıklarından ve ona olan desteklerinden yararlanan başka bir çarka dayanan, çember içine alınmış bir rejimdir. Bu yapı, toplumsal muhalefetin en küçüğünden de kuşkuluyor. Onda kendisini harap etme amacını güden bir entrika bulur. Ve rejim korkuya kapılır kapılmaz, doğrudan bir baskıyı pratiğe geçirmede kitle iletişim araçları ve kültürel aygıtlar gibi propaganda araçlarında aynı şeyleri yineleyerek yayınlamakta tereddüt etmez.

M.V.M.: Ne zamana kadar bunu yapabilecekler? Ne zamana kadar Meksika orta sınıfını tehdit edenin uluslararası büyük gücün değil de, kızıl derililer olduğunu savunabilecekler?

Marcos: Uzun sürmez. Televizyon fazlaca kontrol altında kalsa da, iletişim araçları her şeyi her zaman gizleyemezler. Yalanlar kullanılmakla tükenirler. Artık bize soğuk savaş hayaletini satamazlar. Artık siyasi istikrarsızlıkları finanse edenin Moskova altını olduğunu da savunamazlar. Artık bir ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarının hükümetlere dahi bağlı olmadığı gün gibi ortadadır. Daha fazla, bizim Chiapas'daki makiliklerimize bağlı değildir. Hükümetlerin de artık kontrol edemedikleri para piyasalarına bağlı olduğu biliniyor. Para piyasaları, işte düşman. Meksika hükümeti Zapatista hareketini ortadan kaldırmak için halk desteğine sahip değildir. Mürthiş propaganda mekanizmasına rağmen, insanları bizim düşman olduğumuza ikna etmeyi başaramıyor. İnsanlar düşmanın başka yerde olduğunu farkına varıyorlar.

M.V.M.: Sizin sivil toplum ve onun toplumsal hareketteki rolü konusundaki düşünceniz oldukça öz-

" Topluma gelince, o da liberalizmin en çok tiksini-
lenleri arasında yer alır; en tehlikeli durumdadır; can çekiyor. Çok yönlü kısırlaştırıcı eşitçi-

gündür. Hatta şaşkınlık verici. Yeni liberalizm de sivil toplumu göklere çıkarıyor, ve o devleti daha fazla güçten düşürmek için bunu yapıyor. Küba'da sivil top-

luma çağrışım yapıldığı zaman, bu sivil toplumun tam olarak Amerikan emperyalizmi tarafından tek partinin yerine koymayı tasarladığı sistemdir bahanesiyle tabancasını çekiyor. Bunun içindir ki sizin sivil toplum yorumunuz bu denli ilginç geliyor. Aynı zamanda riskli. Hangi noktaya kadar bir sivil toplum kendi kendisine hareket edebilir. Artık hiçbir ... ihtiyacı yok mu, kelimeyi arıyorum...

Marcos: Bir öncü mü?

M.V.M.: Öncüden daha çarpıcı bir deyim arıyordum. Mesela dış bilinç, eleştirel anlatım. Bazılarının karamsar olarak nitelendirdikleri; "böyle gitmez, yapılması gereken bu değildir, bunu kabul etmemek gerekir" ve benzerini durmadan tekrarlayan bir anlatım. Yeni liberalizm ne pahasına olursa olsun eleştirel söylemi gözden düşürmenin, saygınlığını yitirtmenin yolunu arıyor; çünkü acımasız küreselleşmenin ileri gitmesini engelliyor. Bu durumda, zamanında sivil toplumun en etkin belli belirsiz sınırlarını harekete geçirebilecek dış bilinç ve eleştirel anlatım ne olacak? Solun geleneksel güçlerinin kalıntıları söz konusu mu? Toplumsal mücadele hareketlerinin mirasları? 68 Mayısı militanlarının nostaljik mirasları?

Marcos: Biz, solun ve aynı şekilde sağın, hatta merkezin (eğer varsa) şeyleri görme şeklinin, yani şu anki durumda profesyonel siyasetçilerin yaptıkları siyasetin krizde olduğunu düşünüyoruz. Derin bir krizin içinde. Çünkü çok şey değişti. Artık hitap ettikleri vatandaş, yöneldikleri konu aynı değil. Siyasetçilerin halen seslenmeyi düşündükleri artık mevcut değildir. Ve geleneksel solun genel düşünme biçimi çağdaş tarihsel anı anlamak için hazırlanmadı. Teknolojik değişim, ekonomik değişim, toplumsal değişim her şeyi alt üst etmek üzeredir. Burada, bu-

liği göklere çıkaranların düşündükleri tek çeşitlilik ölçütlerine göre yaşamını sürdürmez. Yalnızca işçilerden meydana gelmiş ya da aynı tarzda giyinmiş çalışanlardan oluşan bir toplum imajı kabustur."

gün için, hiç kimse sola neyin olup biteceğini, yapılması gerekeni, nasıl hareket edilmesi gerektiğini söyleyebilecek değil. Ve bu sağ için de böyledir. Klasik profesyonel

siyaset sınıfının temel muhatabı olan toplumdan hepten uzaklaştığını görüyoruz. Yanlış olanı siyasetçilerin ve gerçek olanı toplumun olmak üzere, bundan böyle iki gerçeklik vardır. Eğer bunlar yeniden buluşturulamazsa, tarih hesabını soracaktır. Ve bunu kaba bir tarzda yapma tehlikesi vardır. Bu bütün ülkeler için bir gerçektir. Bundan dolayı, halk ile siyasetçilerin yeniden sıkı bir şekilde birleşmesindeki bağları kurmak ve siyasetçilerin ayaklarını yere basmalarını sağlamak amacıyla köprüleri kurmanın vazgeçilmez olduğunu söylüyoruz. İnsanlar partilere, "Bize bakın. Biz buradayız. Biz varız" diyorlar. Eğer partiler, siyasi sorumlular olup bitenler karşısında gözleri kör kalırlarsa, anlamazlarsa, ve kendilerini düzeltmezlerse bunlarda olduğu gibi batacaklardır. Liberalizmin bu amacın peşinde koştuğunu düşünüyoruz; partilerin ortadan kaldırılması, yöneticilerin silinmesi ve siyasetin tasfiyesi.

Topluma gelince, o da liberalizmin en çok tiksini-
lenleri arasında yer alır; en tehlikeli durumdadır; can çekiyor. Çok yönlü kısırlaştırıcı eşitçiliği göklere çıkaranların düşündükleri tek çeşitlilik ölçütlerine göre yaşamını sürdürmez. Yalnızca işçilerden meydana gelmiş ya da aynı tarzda giyinmiş çalışanlardan oluşan bir toplum imajı kabustur. Bu yalnızca Amerikan "way of life" tipi ailelerden meydana gelen bir toplumun tersine çevrilmiş halinin çıkarmasıdır. Biz durmadan tekrarlıyoruz: bu saçmadır; bu mümkün değildir; bazı farklılıklar vardır; bizim farklılıklarımız vardır ve aynılaşmayan bu farklılıklar bilinmediler. Bir milleti parçalayarak mahvetmek söz konusu değildir. Ancak bu kadar millet ve bu kadar çatışma sayısınca mahalleler ya da aileler vardır.

M.V.M.: Bazı anlar, Latin Amerika toplumlarındaki kadar eşitsizlik içinde olan toplumların daha

" Belki böylece yeni şeyler öğreneceksiniz ve belki de bu şekilde kendimize özgü çözümlerimiz dahilinde biz size katılacağız" dedik. Buna

fazla eşitsizliği kabul etmelerinin mümkün olamayacağını düşünürüz. Buna karşılık, diğer toplumlarda, hatta fakirler de dahil, insanlar indirimli fiyatlardan Marks

& Spencer ya da Galeries Lafayette'te alışveriş yaptıkları için ve herkes patronu gibi Ermenegildo Zegna'dan giyinebileceği kuruntusuna kapıldıkları için, eşitsizlikler maskelenmiştir. Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde halen bazı toplumsal büyüler mevcuttur; insanlar başarının mümkün olduğuna ikna olmuşlar; Amerikan ya da Avrupa rüyasına inanıyorlar. Latin Amerika'da bu yok. Toplumsal bir karşı çıkma mümkündür. Ve bana öyle geliyor ki, düzenin baskısının tesiri korkunç duruyor. Hakimiyet sahibi olan kesimleri korku sardığında sert davranacaklardır. Karşı koyanları ezeceklerdir.

Marcos: Bu konuda aynı şekilde düşünüyoruz; ancak güçlerinin körelmeye yüz tuttuğunu da görüyoruz. Görüyorlar ki, artık en güçsüz kesimler - ve ne tarzını, ne dilini, ne konuşmayı bilen ve hiçbir tutunacak dalı olmayan bir kızılderiliden daha zayıf kim olabilir ki - onlara meydan okumaya ve onları hiçe saymaya cesaret edebiliyorlar. Bu iş için kullandıkları gösterişli bütün baskı mekanizmaları onların neyine yarar. Hiç kimseyi ezemezler. Belki iyi örgütlenmiş, iyi silahlanmış bir gerilla hareketini ezebilirler. Ama iyi silahlanmamış kızılderililere karşı hiçbir şey yapamazlar. Bu böyledir. İyi silahlanmamış, iyi yetiştirilmemiş, iyi beslenmemiş gerillamız akla gelmeyecek biçimde büyük başarılar elde ediyor.

M.V.M.: Belli ki, gerillanın ortaya çıkması sistemin savunucuları için çok büyük bir sürpriz oldu. Sizin hareketinizin ortaya çıkması, kelimenin gerçek anlamıyla, insanın elini kolunu bağlıyor; içe dokunuyor. Sizi hiçe sayamazlar; çünkü, siz ortaya çıkarak onlara çok, gün gibi ortada, suçlamada bulunuyorsunuz. Siz sorunların çözümünün peşindedesiniz iktidarın değil. Latin Amerika gibi bir dünyada, bir mürşitin, bir anlatım ustasının, ve yasayı elinde bulundu-

ranın rolü son derece önemlidir. Avrupa'da artık böyle değil. Jean Paul Sartre'dan sonra hiç kimse baş mürşit rolünü kendisine miras olarak almadı. Eğer ye-

ni kapitalizm Avrupa'da kesin olarak üstün gelirse, belki Sartre'nın aşırı liberal mirasçısı Avrupa Merkez Bankası'nın patronu olacak. Bundan böyle davranışları ve kuralları söyleyip yazdıran o olacak. "Ulusal kültür ve edebiyatlar" hakkında konuştuğunuz zaman, sizin kendi anlatımınızda yol gösteren aydın rolünün çok önemli bir şekilde devam ettiği hissediliyor. Aydınların hareketinize karşı takındıkları tavrı nasıl tahlil ediyorsunuz?

Marcos: Aydınlarla iktidar arasındaki ilişkiler sorununu ortaya çıkarıyorsunuz. Bu durumda kendilerini uluslar arası seçkin kimseler arasında sayan Octavio Paz'a yakın nüfuzlu Meksikalı aydınların içinden bir çoğu tarafsızlık ve nesnellik bahanesiyle sonunda kim olursa olsun iktidar ile daha fazla yaklaşarak bittiler. Ancak diğer aydınlar sosyalist kampın çökmesi nedeniyle yaptıkları saptama sonucu, bizim üçüncü dünya savaşı (1) diye adlandırmamızdan dolayı, geleneksel sol kuramlardan kuşku duydular. Biz bunlara meydan okuduk. Onlara, "Burada yeni bir gerçeklik var; neyin olup bittiğini birlikte anlamaya çalışalım; çünkü öncelikli olarak bize düşen görev, bize ve size, toplumu anlamayı denemekten ibarettir. Belki böylece yeni şeyler öğreneceksiniz ve belki de bu şekilde kendimize özgü çözümlerimiz dahilinde biz size katılacağız" dedik. Buna karşılık, nüfuzlu aydınlar kendilerini tehdit edilmiş hissettiler, çünkü biz düzeni tehdit ediyorduk, onlar Zapatizmin akıllıca bir eleştirisini yapma kabiliyetine bile sahip değillerdi. İnanın ki yine de bunu bekliyorduk. Buna ihtiyacımız vardı. Hatta, eleştirileri hak ettiğimizi de söyleyecektim.

M.V.M.: Meksika dergilerinde bazı aydınları gözden düşürüyorlar; örneğin, davanızı destekleyen Chiapas metropoliti sayın Samuel Ruiz'i kızılderici

köktenciligi yapmakla suçluyorlar.

Marcos: Hiçbir kanıt olmaksızın bunu yapıyorlar. Ve kanıt olarak tek amacı PRI'nin mevzilerini güçlendirmek olan güvenlik kuvvetlerinin anlatımlarına başvurmakta tereddüt etmiyorlar. Bahsini ettiğiniz bu aydınlar fazlaca beyinsizleştirilmişlerdir. En küçük akıllı bir değerlendirmeyi yapma kabiliyetinden yoksundurlar. Bununla birlikte zayıf noktalarımızın olup olmadığını Allah bilir. Biz rahatlıkla eleştiriye yol açıyoruz. Bizim gerçek hatalarımızı ve yetersizliklerimizi ortaya çıkarmak o kadar zor değildir. Bütün dürüstlüğüyle, tamamen zorunlu olarak bize karşı olunabilirdi. Ancak bu aydınlar bunu yapabilecek kabiliyette değiller; hükümetin entrikalara dayalı kanıtlarını tekrarlamakla yetiniyorlar. Kitaplarda, televizyon programlarında veya resmi söyleylerde, her zaman aynı şeyi, aynı yalanları tekrarlıyorlar. Ben bu saygılı aydınların artık hiçbir şeye inanmayan bir devleti, bir düzeni, bir iktidarı savunmakla kötülük yaptıklarını görüyorum.

Devlet çarkının unsurları, sadece onları örnek olarak göstermek için büyük bir zorluk çekiyor ve hatta Meksika devletini savunmada büyük bir utançla karşılaşılıyorlar. Bundan dolayıdır ki, para karşılığı iş gören bu aydınlara baş vuruyorlar. Savunulacak bir yanı olmayan bir sistemi savunur gibi yapmalarına imkan veren kuramsal bir kanıt yaratmaları için. Meksika'nın başına gelen toplumsal kokuşmuşluğu ve ulus-devletin çöküntüsünü savunmak için sağlam deliller yok. Başka yerlerde nelerin olup bittiğini bilmiyorum, ancak burada Zapatist savaş, bir çok aydının genişliğini gördüğü içinde rahatlıkla dolaşılabilen git-tikçe bıçak sırtı kadar daralan merkezde dar ve uzun bir geçit yaptı. Bu salon aydınlarının kaygısı merkezde güvenilir bir yerde oturmak olduğu için, bıçak sırtında dengede durmaktan başları döndü ve sonunda düştüler. Düştükleri taraf genellikle devlet ve PRI'nin safları oldu. Aksi halde Zapatistlere, baş kaldıranlara, isyancılara, Marcos'a katılmak zorunda kalacak-

" Biz kendi payımıza, dünyanın o kadar basit olmadığını, dostlar ve düşmanlar arasında bölünmediğini, ama aynı şekilde başka büyük isteklere sahip farklı toplulukların da olduğunu, şeyleri görmede başka tarzların olduğunu ve onları dinlemek gerektiğini anladık. Belki övünçlerimizden biri kendimizi durdurmaya ve onları dinlemeyi bilmektir. Onu yapmayabilirdik; o zaman her şey farklı olmuş olacaktı."

lardı. Şimdi, orta yolcu bir alanı yeniden oluşturmak için Zapatistlere karşı mesafeli olmak moda. Ama hükümet istemiyor. Onlardan köklü bir şekilde bizden uzaklaşmalarını ve PRI'ye yakınlaşmalarını istiyor.

M.V.M.: Ama Meksika toplumundaki çatlak içten olmayan tedbirlerle düzelemez. Bir Zapatist isyan öncesi, bir de Zapatist isyan sonrası var; ayrıca siz içindeki iktidar savunucularının şimdi kendi aralarında birbirlerini öldürmeye başladıkları bir düzenin içinde bulunduğu derin bir krizin patlak vermesini kolaylaştırdınız. Kaygı duyulan kokuşmuşluğun daha kötüsü olanı, birden bire PRI'nin gömme dolaplarında cesetlerin bulunmasıdır. Sanki, Meksika'daki siyasi düzenin kendi kendisini yok etmesi için fitili ateşlediniz. Siz vatandaşların beklediği ateşleyiciydiniz. Toplumu biçimsizleştiren aynayı parçalayan taştiniz.

Marcos: Bunların hepsi ve daha fazlası idik. 1 Ocak 1994 tarihinde, insanlar varlığımızı öğrendiklerinde, çoğu bize katıldı, diğerleri bize saldırdılar, fakat başka bir şeyi anlamak için can atan milyonlarca Meksikalı büyüünün bozulduğu bu andan yararlandılar. Bu fırsatla devlet ülkede müthiş bir muhalefetin olduğunu ve bunun değişmesi için insanların her şeye hazır olduklarını görmeye başladı. Biz kendi payımıza, dünyanın o kadar basit olmadığını, dostlar ve düşmanlar arasında bölünmediğini, ama aynı şekilde başka büyük isteklere sahip farklı toplulukların da olduğunu, şeyleri görmede başka tarzların olduğunu ve onları dinlemek gerektiğini anladık. Belki övünçlerimizden biri kendimizi durdurmaya ve onları dinlemeyi bilmektir. Onu yapmayabilirdik; o zaman her şey farklı olmuş olacaktı.

M.V.M.: Başlangıçta, hükümet Zapatist başkaldırısı ezebileceğini ileri sürdü. Fakat, sivil toplumun tepkisi ve uluslararası halk desteği karşısında geri çekilerek ve görüşmelerde bulunmayı kabul etti, ve aynı zamanda bir yıpratma hareketi başlattı.

"Kendi aramızda sıkça bu "Ya vatan ya ölüm" seçeneği üzerinde şakalaş-
yoruz. Biz vatan için yaşamayı tercih ederiz. Bizim yaptığımız siyasi çözüm-
lerin eşi benzeri yoktur. Zapatist harekette temsil edilen anlayış kolaylıkla
alınıp başka yere konulamaz. Bu nerede bulunursa bulunulsun insanın ra-
hatlıkla kendi kendine uyarlayabileceği hazır bir siyaset ya da gerilla şab-
lonu değildir."

Marcos: Harvard ya da daha az ünlü akademilerde öğrendikleri gerilla karşıtı teknikleri kullanıyorlar. Ama bezginlik ve yorgunlukla, beş yıldan beri var olan bir hareketi yenilgiye uğratmayı nasıl umuyorlar? İlk açıklamamızda, "Biz beş yüzyıllık bir sömürünün ürünüyüz." dedik.

M.V.M.: *Marcos, İki Yüzlü Bir Deha* adlı kitapta, yazarlar Bertrand Delagrang ve Rico Maite bu ilk açıklamanın çok klasik tarzda bir devrimci dille yazıldığını savunuyorlar. Bunun bir hata olduğunu düşünüyorum. Daha çok XIX. Yüzyıl stilinde bir karşı çıkış çığılığına benziyor. Tarihsel materyalizm ve bu cinsten şeylerle ilgisi görünmüyor. Ama ikinci açıklamanızla birlikte Zapatistlerin önemli katkılarından biri görünüyor; değişimi istemesi gereken tarihi nesne olarak sivil topluma çağrı. Mücadelenize uluslararası bir karakter kazandırıyorunuz. Bazı sosyalist devrimlerin kullanmış oldukları yurtseverlik motifli tarzı ret ediyorsunuz. Öte yandan, millet ve vatan söyleminiz zamanda somut olarak, insanlarla bağlantılı olup, istekleriz, gerçekte karşılığı olmayan doğa üstü bir şey adına değil. Ulus-sivil toplum kimliğinin tanınmasını istiyorsunuz; mesela kızıl derilileri, tamamen kızıl derili, tamamen Meksikalı diye değerlendiriyorsunuz. Diğer önemli bakış, ölümü efsaneleştirmiyorsunuz; burada Küba'nın tersine siz, "Ya vatan ya ölüm", "Ya sosyalizm ya ölüm" diye bağırıyorsunuz.

Marcos: Kendi aramızda sıkça bu "Ya vatan ya ölüm" seçeneği üzerinde şakalaşıyoruz. Biz vatan için yaşamayı tercih ederiz. Bizim yaptığımız siyasi çözümlerin eşi benzeri yoktur. Zapatist harekette temsil edilen anlayış kolaylıkla alınıp başka yere konulamaz. Bu nerede bulunursa bulunulsun insanın rahatlıkla kendi kendine uyarlayabileceği hazır bir siyaset ya da gerilla şablonu değildir. Ayrıca, gittikçe insanlıktan uzaklaşan bir dünyaya karşı, küreselleşmeye karşı, aşırı liberalizme karşı bu denli bir meydan oku-

ma hareketiyiz. Bir meydan okuma olarak, zapatizm farklı şekiller altında alınıp dünyanın farklı yerlerinde uygulanabilir. Biz (bunlardan çok sayıda olan! VII. Enternasyo-

nal ya da X. olacak) bir zapatist Enternasyonalı oluşturmayı ret ettik. Eğer mücadeleye katılan insanlar mücadelenin ifadesi ve tarihi önemli ilgili olarak toplumsal hareketin anlamı üzerine düşüncelerini geliştirirlerse, siyasi düşünce ve hareket daha iyi kaliteye sahip olurlar. Bu, yeni liberalizmin karşısına çıkarılmak amacıyla yaratılacak yeni bir kuramsal mimariye göre çok daha iyidir. Bunun için henüz çok erken. Biz gizli karşılıklı ilişkilere, bağlara inanıyoruz. Biz daha da öğrenmeli, dinlemeli ve gözlemlemeliyiz. Zapatizmi dünya çapında yeni bir dogmatizm yapmamak gerekir. Biz sadece bir öncüyü oturtmak istiyoruz. ▲

(¹) NDLR : Lire, komutan yardımcısı Marcos : "Dördüncü dünya savaşı başladı", Le Monde Diplomatique, Ağustos 1997.

(²) Bertrand Delagrang ve Rico Maite, Marcos, İki Yüzlü Bir Dahi, Plon, Paris, 1998.

Kaynak: Le Monde Diplomatique

Kuzey İrlanda SDLP (Sosyal Demokrat İşçi Partisi:

Otonom Kürdistan olmalı...

Kuzey İrlanda'daki en büyük partilerden SDLP'nin Uluslararası İlişkiler Sorumlusu Dennis Hotuc-hey'le Yaşar Karadoğan görüştü. SDLP milletvekili Kuzey İrlanda sorununa ilişkin partisinin görüşlerini açıkladı ve "Irak ile Türkiye'nin Kürtlere karşı uyguladığı insan hakları ihlallerini benimsemediklerini" duyurdu. SDLP adına yapılan açıklamayı aktarıyoruz:

SDLP' hakkında bize bilgi verebilir misiniz? SDLP ne zaman kuruldu ve kuruluş amacı neydi?

-Partimiz 1970'de Stromont Parlamentosu'ndaki 36 kişi tarafından kuruldu. Bildiğiniz gibi 1921'deki bölünmeden sonra Kuzey İrlanda kuruldu. Bu bölünme Kuzey İrlanda'daki ulusal azınlık için (Katolik İrlandalıları kastediyor) büyük bir problemdi. Biz Serbest İrlanda ile birleşmeyi istiyor ve bölünmeye karşıydık. Fakat Serbest İrlanda ile birleşmeyi isteyenler arasında silahlı şiddet yoluyla birleşmeyi savunanlar ve barışçı yoldan birleşmeyi isteyenler arasında bir ayrılık sözkonusuydu. Gerçekte silahlı mücadeleye karşı olanların 1920 sonlarından 1970 başlarına kadar Kuzey İrlanda Parlamentosu'nda büyük bir ağırlık ve etkisi vardı. 1960'larda Kuzey İrlanda'da sivil ve demokratik hakların elde edilmesi amacıyla sivil bir hareket ortaya çıktı. SDLP o hareket içinde şekillenip büyümeye başladı. O dönem Kuzey İrland-

da hükümetinin sivil harekete karşı yürüttüğü sert bir politika vardı. Sokakta kargaşa yaşıyordu. Bu gelişmelerin sonunda sivil hareket içinde politik çözüme inanan kişiler tarafından SDLP kuruldu. Bundan ötürü partiyi kurduk ve bir takım kararlar aldık: *Herhangi bir şiddetin sorunu çözemeyeceğini kararlaştırdık; Kuzey İrlanda İngiltere'nin politikalarından daha çok, Kuzey İrlanda'nın sakinleri arasında çok derinden bölünmüştü; Birleşmenin biricik yolunun uzlaşmadan geçtiğine ve İrlanda'nın birleşmesini sağlayacak atmosferin yaratılması gerektiğine ve işbirliğine inanıyorduk. Aynı zamanda Kuzey İrlanda'nın İngiltere ile birleşmesini savunan çoğunluk (Protestan) ile İrlanda ile birleşmeyi savunan azınlık arasında yapılacak işbirliği ile ortak bir hükümet kurulması gerektiğine inanıyorduk.* Bunlar bizim partimizin temel prensipleriydi ve bunların gerçekleşmesi için 1970'den beri çalışıyoruz. 1990'lardaki gelişmeleri takiben 1998'de imzalanan Belfast (Good Friday Agreement) Antlaşması'nda bi-

"Sinn Fein şiddet eylemleri içinde olan insanlarla 30 yıldır ilişki içinde.

Biz şiddete karşıyız. Sinn Fein şu ana dek şiddet eylemlerinin yanlış ol-

zim savunduklarımız üzerinde anlaşmaya varıldı: şiddetin reddedilmesi, İrlanda'nın birleşmesinin karşılıklı uzlaşma ve referandumla ilgili olarak sağlanması ve Kuzey İrlanda'da çok partili bir hükümet kurulması.

duğunu söylemedi; savaşın bittiğini söylemedi. Silahsızlandırılma sürecini desteklediklerini söylemediler. Onlar bu adımları atmadıkları sürece bizim aramızdaki görüş ayrılıkları devam eder. ikincisi, bizim partimiz SDLP demokratik sosyalist bir partidir."

meler istiyoruz. Biz yıllardan sonra birlikte çalışarak ortak çıkarlarımızı öne çıkarmayı umut ediyor ve diliyoruz. Bunlar başarılırsa, biz, Kuzey İrlanda'daki çoğunluğun desteğini

alabiliriz. Bu da bizim ekonomik çıkarlarımız için çok iyi olur.

Siz halen Birleşik İrlanda fikrini savunuyor musunuz?

-Evet...

Peki sizin partiniz SDLP ile Sinn Fein arasındaki görüş ayrılıkları nelerdir, metodun dışında?

-Sinn Fein şiddet eylemleri içinde olan insanlarla 30 yıldır ilişki içinde. Biz şiddete karşıyız. Sinn Fein şu ana dek şiddet eylemlerinin yanlış olduğunu söylemedi; savaşın bittiğini söylemedi. Silahsızlandırılma sürecini desteklediklerini söylemediler. Onlar bu adımları atmadıkları sürece bizim aramızdaki görüş ayrılıkları devam eder. ikincisi, bizim partimiz SDLP demokratik sosyalist bir partidir. Siz buna Avrupa ölçülerinde sosyal demokrat bir parti de diyebilirsiniz. Ben inanıyorum ki Sinn Fein daha çok sağcı bir partidir.

Fakat Protestan grup ve partiler Birleşik İrlanda fikrine ve İrlanda egemenliği altında yaşamaya karşı çıkıyorlar.

-Evet, doğru!

Eğer siz Birleşik İrlanda amacınıza ulaşırsanız onların durumu nasıl bir hal alacak? Protestanlar için çözüm öneriniz nedir?

-Biz, Birleşik İrlanda için onların desteğini almak istiyoruz ve onlara güven vermek zorundayız. Bunun için de Kuzey İrlanda'nın oranın sakinleri tarafından yönetilmesini sağlayan koşulları yaratmak istiyoruz. İkincisi, Güney ve Kuzey İrlanda'nın ortak çıkarlar için birlikte çalışmasını sağlayacak Anayasal düzenle-

Sanıyorum geçtiğimiz yıldır BBC'de izlemiştim. Sizin Parti lideriniz sayın John Hume, Güney (Serbest) İrlanda hükümetinin Anayasa'da değişiklik yaparak Birleşik İrlanda iddiasından vazgeçmesini önermişti...

-Evet! Bu geçen yılki Belfast Antlaşması'nın bir parçası haline geldi.

Bunu biliyorum. Şu halde siz bu düşüncede ısrarlısınız?

-Evet...

Tüm bu söylediklerinizden sonra SDLP'nin İrlandalı Katoliklerin legal ulusalcı hattını temsil ettiğini söyleyebilir miyiz?

-Hayır! Biz Katolik partisi değiliz. Bizim üyelerimizin bir kısmı Protestandır. Dini düşüncelerin bizim partimizle hiçbir ilgisi yoktur. Bizim üyelerimizin çoğunluğu Katolik olmasına rağmen biz İrlanda ulusuna mensubuz ve İrlandalı ulusalcıyız.

Katolik ve Protestanlar arasındaki temel görüş ayrılıkları nelerdir?

-Bizim partimiz İrlanda geleneklerini izliyor ve İrlandalıdır. Protestanlar ise İngiliz kimliği taşıyor ve İngiliz vatandaşlarıdır, İngiltere ile birleşmek istiyorlar.

1921'den günümüze dek İngiltere'nin Kuzey İrlanda sorununa ilişkin izlediği politikaları nasıl değerlendiriyorsunuz?

"Irak ve Türk hükümetleri tarafından Kürtlere karşı yürütülen baskı politikalarını onaylamıyoruz. Kürt insanının anayurduna sahip olma hakkı olduğuna inanıyorum. Ben Kürt sorununun şiddet politikaları ile çözülebileceğine inanmıyorum. Partimiz şiddete her zaman karşı olmuştur. Biz Kürt sorununun uluslararası alanda ele alınıp çaba gösterilmesini, Birleşmiş Milletler mekanizmasının devreye girmesini umut ediyor ve diliyoruz."

-1921'deki günün İngiliz hükümeti sömürge yaklaşımı içindeydi ve Kuzey İrlandalılara sömürge halkı muamelesi yapıyorlardı. O dönemki hükümet İrlanda'nın bölünmesine yönelik politikalar izliyordu. Bu da çoğunluğun görüşleriyle uyuşmuyordu ve bu politika yanlıştı. Şu anda İngilizlerin çoğunluğunun da bunun yanlış olduğunu kabul ettiğine inanıyorum. Fakat Birlikçi Protestanları da kendi isteklerinin tersine zorlayıcı bir tutum içine girmek de istemiyorlar. Onlar da bizim gibi Birleşik İrlanda'nın gerçekleşip gerçekleşmemesinin uzlaşma ile belirlenmesini istiyorlar. 1920-21'deki İngiliz hükümeti Birlikçi Protestanları güçlü bir şekilde destekledi. Bugünkü hükümetin ise böyle güçlü bir desteği söz konusu değil. Bizim uzlaşarak aramızdaki sorunu çözmeyi, Birleşik İrlanda çatısı altında birleşmemizi istiyorlar. Fakat bu noktada da Birlikçi'leri zorlayıcı tutumlar içine girmiyorlar.

İrlanda sorununa ilişkin yaptığım araştırmalardan bazı sonuçlara ulaştım. Bunlardan birisi, eğer İrlandalı Katolikler 1921 ve 1969'da bölünmemiş olsalardı İrlanda bölünmeyebilir veya bugünkü statüko ortaya çıkmayabilirdi. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

-Evet, bu da bir olasılıktı. 1969'daki sivil hareketin devam etmesine ve bizim partiye izin verilseydi İrlanda bugün birleşmiş olacaktı. Bence bölünmüş kalmasının en büyük nedeni IRA'nın şiddet politikasıydı. IRA'nın bu politikası İrlandalılar içinde daha acı ve derin bölünmelere neden oldu.

Kürt sorunu ve Türkiye'nin politikaları hakkında neler düşünüyorsunuz? Kürt sorunu Türkiye'de tartışılmıyor; Kürt politikacıları, partileri, Kürt basını, Türk aydınları ve insan hakları savunucuları büyük bir baskı altında bilginiz gibi... Bu konudaki görüşlerinizi öğrenebilir miyiz?

-Irak ve Türk hükümetleri tarafından Kürtlere

karşı yürütülen baskı politikalarını onaylamıyoruz. Kürt insanının anayurduna sahip olma hakkı olduğuna inanıyorum. Ben Kürt sorununun şiddet politikaları ile çözülebileceğine inanmıyorum. Partimiz şiddete her zaman karşı olmuştur. Biz Kürt sorununun uluslararası alanda ele alınıp çaba gösterilmesini, Birleşmiş Milletler mekanizmasının devreye girmesini umut ediyor ve diliyoruz. Irak ve Türkiye hükümetlerine Kürtlere karşı şu anda uyguladıkları insan hakları ihlallerine son vermeleri çağrısında bulunuyor ve Kürdistan'a otonomi verilmesini istiyoruz.

Sizce "Kürtler" amaçlarına silahlı mücadele ve şiddet yöntemleriyle ulaşabilirler mi?

-Hayır!

Peki, PKK hakkındaki düşünceleriniz nedir?

-Ben Kürt sorununda uzman değilim. Fakat PKK'nin, bizim kabul edemeyeceğimiz şiddetle içiçe olduğunu biliyoruz.

Sorularımız yanıtladığınız ve görüşme için teşekkür ederim.

-Ben de teşekkür ederim.▲

20 Nisan 1999, Londra

SDLP'nin 24 milletvekili bulunuyor ve lideri John Hume geçen yıl Protestan lider David Trimble ile birlikte Nobel Barış Ödülü'nü aldı.

Ahmet Zeki Okçuoğlu'nun Serbestî ve DOZ'un gecesinde yaptığı konuşmanın tam metni.

Saygıdeğer Konuklar,

DOZ yayınlarının kuruluşunun onuncu, onun bir ürünü olan Serbesti dergisinin yayın hayatına başlamasının birinci yıldönümü nedeniyle tertiplediğimiz bu geceye teşrif ettiğiniz için camiamız adına hepinize teşekür ediyorum.

Bu günlere zor şartlar altında geldik. Bütün zorluklara rağmen bugüne gelmenin mutluluğunu siz değerli konuklarımızla paylaşmak istedik. Bizi kırmayarak buraya geldiğiniz için bir kez daha teşekkür ediyorum sizlere.

Doz yayınları bugüne kadar birçok ilke imzasını attı. İlk Kürtçe gazete ROJNAME, DOZ'un bir ürünü olarak çıktı. ROJNAME adeta bir kültür devrimi etkisi yarattı. Kanlı bir savaşın yaşandığı koşullarda ROJNAME barışın, demokrasinin, özgür ve eşit bir yaşamın mesajını taşıyordu sayfelerinde. Bu da bu değerlerden çok uzak olan kirlı savaşın taraflarını rahatsız etmişti. Çapraz ateşe tutulduk. Bir elin parmak sayısını geçmeyen insanların çabaları ile zorlukla çıkarılan ROJNAME bu koşullar altında yaşamını sürdüremedi. Aradan yaklaşık on yıl geçti; o hala herkesin kalbinde yaşıyor. Halkımıza verilmiş bir sözüümüz var; çok kısa bir gelecekte ROJNAME'nin yeniden yayın hayatına başlayacağını bu vesileyle açıklamak istiyorum.

DOZ yayınlarının bir ilki de SALNAMEYE ROJ, BI DEMJİMİR adıyla yayınladığı Kürtçe duvar takvimidir. Üç yıl üst üste yayınladığımız SALNAME içine girdiğimiz ekonomik zorluklar nedeniyle iki yıldır yayınlanmıyor. Yeni milenyumun başlangıcı 2001 yılında yeniden yayın hayatına başlayacak SALNAME.

Bazı eksikliklere rağmen, DOZ çalışanlarının ortak çalışması olarak yayınlanan Kürtçe-Türkçe CEP SÖZLÜĞÜ, DOZ'un ilkleri arasında yer almaktadır.

Kürt dili ile ilgili pek çok kitap, Kürtçe roman ve Kürt tarihi ile ilgili araştırma kitabı, üç aylık Kürt edebiyat dergisi PELİN, DOZ'un Kürt kültür hayatına mütevazı katkıları olarak anılmaya değerdir.

Çok onur duyduğumuz ürünlerimizden bir tanesi de daha şimdiden Kürt fikir dünyasının seçkin bir temsilcisi olarak adından dünyanın her tarafında söz edile SERBESTİ dergisidir.

Yaptıklarımızdan onur duyuyoruz. Hiç kimseye zarar vermedik. Tek isteğimiz kendi topraklarımız üzerinde kendi kimliğimizce özürce yaşamak. Buna rağmen çıkardığımız kitaplardan, açıkladığımız fikirlerden dolayı bir çoğumuz yargılandı, ağır cezalara çarptırıldı, hapse atıldı ve halen yargılanıyoruz. Ancak hiçbir şey bizi yıldırmadı ve yıldırmayacak.

SERBESTİ'den bir parça sözetmek istiyorum. 1998'in sonunda yayın hayatına başlayan ve şimdiye kadar altı sayı yayınlanan SERBESTİ'nin öyküsü aslında çok daha eskilere dayanır. Biz onu Osmanlı gazeteciliğinin ilkleri arasında yer alan, aynı zamanda ünlü bir fikir ve eylem adamı olan liberal Kürt entellektüelli Mevalzade Rifat'tan miras aldık.

Çok uluslu Osmanlı imparatorluğunda iktidarı zorla ele geçiren İttihatçı trio (Talat, Enver, Cemal) ırkçı hezeyanları uğruna koca imparatorluğu felakete sürüklerken; her şeye rağmen

birlikte yaşamanın çabası içinde olan Kürt milliyetçisi Mevlanzade Rifat'ın düşüncelerini, bu gün de geçerli olan şu sözlerle edebi bir biçimde ifade ediyordu:

"Evet biz, eski unsurları tümüyle tasfiye etmek ve devletin idari işlerini yeni unsurların elinde görmek istiyorduk.

Evet biz, eskimiş bir yönetimi, eskimiş kanunları, eskimiş örgütü, yine eskimiş devlet büyükleriyle onarmaya çalışmak gibi boşuna vakit kaybettirecek bir yola sapmak istemiyorduk.

Evet biz, bütün yönetim örgütümüzü, bütün kanunlarımızı temelden değiştirmek ve böylelikle ilerlemeyi sağlamak arzusunda bulunan bütün milletler gibi sosyal ve idari kurallarımızı yeniden sağlam temeller üzerine kurmak istiyorduk.

Evet biz, görüyorduk ki, Yakova'da bulunan bir Arnavut ile Necd'de bulunan bir Vahabi'nin; İstanbul'da bulunan efendi ile Yemen'de bulunan bir Zeydi'nin; Selanik'te bulunan bir Yahudi'yle Hicaz'da bulunan bir Bedevi'nin; Konya'da bulunan bir Türk ile Süleymaniye'de bulunan bir Kürd'ün; Adalar'da bulunan bir Rum'la Van'da bulunan bir Ermeni'nin sosyal ve ruhsal durumu, gelenek ve görenekleri bir değildir. Merkezi yönetim, bir kanun hükmünü bu çeşitli unsurlar üzerinde aynı etki ve kuvvetle uygulama kabiliyetine sahip değildir.

Evet biz, kanunların, kavimlerin örf ve adetleri gözönüne alınarak düzenlenmesini ve bütün unsurların yalnız "Osmanlı" yüce adı altında köklü surette bağlanarak birleştirilmesini ve bu suretle öteden beri var olan kavimler arası anlaşmazlıkların giderilmesini istiyor, kavimleri birliğine göre vilayet dairelerinin genişletilmesi, ona göre de kanunlar düzenlenmesini esas buluyorduk.

Evet biz, her kavmin, her unsurun bu suretle istidadına göre hür bırakılmasını, sosyal çevresinde ilerleme ve gelişme isteğini istediği gibi gerçekleştirmesini istiyorduk.

Evet biz, milleti hükümet adına kullanılagelen şiddet

den kurtarmak için çalışıyorduk. Çünkü biz, tarihimizden kuvvetle, zorla zaptettiğimiz milletleri ve kavimleri yönetme adına ve ancak tahsildarlık yolunda kullandığımız şiddetle çok şey kaybetmiş olduğumuzu anlıyor ve görüyorduk."

Mevlanzade Osmanlı imparatorluğunun çöküşünü sürgün edildiği yurt dışından acıyla seyretmek zorunda kalmıştı. I. Dünya Savaşı sonunda İstanbul'a gelerek yeniden Serbesti'yi çıkarmaya başlayan Mevlanzade Rifat, bir yandan da liderliğini yaptığı Ahrar Fırkası ile kurucuları arasında yer aldığı Kürdistan Teali Cemiyeti'nde aktif siyaset yaptı. Amacı aynıydı. Ancak bir kez daha kaybetti o. İktidarı ele geçiren Kemalistlerin ilan ettiği 150'likler diye bilinen istenmeyen adamlar listesinde yer alan Mevlanzade Rifat'a yeniden sürgün yolu görünmüştü. Hem de bir daha dömemecesine. Birlikte sürgün edildiği birçok Kürt aydını ile birlikte Suriye'nin başkenti Şam'da yaşamını noktlayan Mevlanzade hakkında bu yıllarla ilgili bildiğimiz tek şey, Kürt HOYBÜN cemiyetinin kurucuları arasında yer aldığıdır.

O günden bu güne pek değişen bir şey yok. On beş yıl boyunca yaşanan kanlı bir iç savaşın sonunda iktidara gelen trionun (Ecevit, Bahçeli, Yılmaz) yaşanan felaketten dersler çıkararak, Kürt meselesinin çözüm doğrultusunda adımlar atacağı beklentisi kısa sürede yeniden hayal kırıklığına dönüştü. Savaşı sona erdireceklerine kendilerine hediye edilen sahte zaferin sarhoşluğuna kapılarak yeniden savaş davullarını çalmaya başladılar.

DOZ'un ve SERBESTİ'nin en yaşlı mensubu benim. Elli bir yaşındayım. Ömrümün tam otuz beş yılını Kürtlerin meşru hakları uğruna harcadım. Bu uğurda pek çok acılar çektim. Her şeye rağmen mutluymum. Ömrümün geriye kalan kısmını da Kürtlük uğruna feda etmeye hazırım. Mevlanzade Rifat'ın emanetinin yerde kalmayacağından hiç kukum yok.

Ben ve arkadaşlarım siz değerli dostlarımızı saygıyla selamlıyoruz. ▲

26 Şubat 2000

Babanzade İsmail Hakkı Bey

Baban Hanedanı'na mensub olan İsmail Hakkı Bey 1876 yılında Bağdat'ta dünyaya geldi. İlk eğitimini Bağdat'ta yaptıktan sonra, İstanbul'a gelerek İdadiye ve Sultaniye mekteplerinde okudu. 1895 yılında İdadiye'yi bitirip Mülkiye mektebine girdi. 1903 yılında hukuk eğitimini yüksek bir dereceleyle bitirdi.

Daha sora, uzun bir süre İkdâm gazetesinde yazarlık yaptı. Bu süre zarfında, kaleminin faziletini muhafaza edip ve ahlaki bir metanet göstererek aydınlar arasında son derece önemli biri haline geldi.

Ali Reşad Bey'le birlikte Bismark'ın hayatı ve siyaseti hakkında yazdıkları eser kısa zamanda tükenme derecesinde rağbet gördü. Heravi Kurd'de yayınlanan yazısı büyük bir ilgi gördü.

İsmail Hakkı Bey Meclisi Mebusan'da Bağdat mebusu olarak da bulunmuştur. Bir süre sonra mebusluktan maarif nezaretine geçmiş ve burada bulunduğu iki ay zarfında büyük bir iktidar ve kabiliyet göstermese de siyasi entrikaların etkisiyle istifasını vererek Tanin gazetesinde yazmaya başladı. Aynı zamanda Mülkiye mektebinde Hukukun Esasları dersini vererek gençlerin aydınlanmasına hizmet ediyordu.

Genç, faal ve fedakardı, ölüm onu böyle bir anında yakaladı.

Bedbaht Kürtler!

Evet hakikaten bedbahtır Kürtler, bir kavmin, bir milletin bedbahlığı o kavmin, o milletin münevverin kısmının adımıyla yahud vücuddan diyar etme hicretiyle vücut bulur. Milletlerin yetiştirdiği pek çok zevata karşı, Kürtler bir tane, lakin mantukiyle' muhakemesiyle, orduları mağlub eden, Babanzade İsmail Hakkı Bey gibi bir vücudu yetiştirmişlerdi. İsmail Hakkı Bey, ilm-i siyasette vasi' malumata malik, hemiyetli, müte-diyyin, milletperver ve cesaret-i medeniye sahibi idi. Hakkı Bey, malumatını milletine ve dolayısıyla dininin tealisine sarf etmek isterdi. Hakkı Bey dinini o kadar severdi ki, ruhu kabız olduğu zaman bile kelimeyi-şehadeti getirerek iman-ı tamla halkına karışmak istiyordu. Hakkı, halkının emrine o kadar muti' idi ki emri celiline çarçabuk itaat etti ve itaatında asla tereddüd göstermedi. Evet Hakkı Bey vefat etti, vefatıyla halkının emrini yerine getirdi. Lakin Kemal-i tehsirle söyleriz ki; Hakkı ircai emrinin ifasıyla milletin cenin-i vücudundan farkı olmayan o ma-

Artık Kürtlüğün ziyası kalmadı, mahv oldu. Kürdlük bakes bineva kaldı.

Hakkı Bey gibi Kürtlerde malumat-ı müfideye malik bir kaç kimseler bu-

sım vücuda gayr-i kabil-i iltiyam bir ceriha açtı. Milleti, milletin tahsil görmüş kısmı, Hakkı'nın ilim ve irfanın, takdir etmişler. Kürtlüğe dair edeceği hizmeti derk ve keşf etmişlerdi. Maalesef beklenilen hizmeti etmeden gitti!... Milletini yetim bırakarak kara toprağın içine gömüldü.

Kars-ı hurşid dersiyahi reft: Yunus ender dehan mahi reft. Artık Kürtlüğün ziyası kalmadı, mahv oldu. Kürdlük bakes bineva kaldı. Hakkı Bey gibi Kürtlerde malumat-ı müfideye malik bir kaç kimseler bulunsaydı biz o kadar müteessir olmazdık. Lakin malumat, hemiyet, milletperverlik hususlarında Hakkı'yı yalnız görür, yalnız bilirdik; hakikatten de yalnız idi. Hakkı Kürdlüğe edeceği hizmeti de kendisine bir fayda tasavvur etmezdi; zira Hakkı'nın bulunduğu mevki Kürtlerin muavenetiyle değil, ilim ve irfanı, fazl ve kemaliyle idi. Hakkı bey, Kürtlere hizmet etmek istemesi kendisi Kürd ve Kürtler, milledaş olduğu için idi... Hakkı bir nefis olduğundan ölümü tadacak, o da başka nefisler gibi ölüm perçesine teslim-i nefis edeceği muhakkak idi. Ama bu kadar nagehani, vakitsiz Kürtlüğü hal-i sefaletinden kurtarmadan, milletdaşlarından cuda olacağını hatıra bile getirmezdik. Keşke bu gayr-i mutasavvur kazanın maruzi bir ihtikan-ı mazharı benim damağım olsaydı! Va asfa öyle olmadı!.. Kazay-ı nagehanının hedefi, İhtikan-ı demin müzahiri, Kürtleri, Kürtlüğü şahran-ı saadete ilerlemelerine, hadilek, mürşidlik vazifesini ifa etmek isteyen ve ifaya muktedir olan bir vefatın, bana Bab-ı Ali caddesinde bir dostum haber verdi. Vefatını söylemeden atideki cümleleri tekrar etti. "Bugün sen bir kazaya maruz kaldın, tahammül etmelisin, mamafiya belki umum-i müslümanlara aiddir." Kazanın ne olduğunu sordum, Babanzade İsmail Hakkı Bey'in vefatını haber verdi.

Bu kara habere hiç inanmak istemiyordum ve inanamıyordum.

Zira Kürtler muhtac-ı hizmet oldukları bir hengamede, Kürtleri zirvey-i terakkiye isale azim etmiş, Kürtlüğe vakf-ı vucud eden bir zatı cenab-ı hak teslim-i ru-

ha mecbur ettireceğini zan etmezdim. Maalesef, bu haber zanımda hata etmiş olduğumu anlattı.

Hakkı Bey'in vefatı, mensubiyetiyle müftehir olduğunu verd-i zeban eden Kürd kavminde bir tesir-i umumî ve daimî hasıl etmiştir.

Cenab-ı hak Kürtlere bu tesire tahammül edecek bir sabır peder ve biraderlerine teselliyat. Hakkı Bey'e de garik-i rahmet eylesun.

Kerkülû Necmeddin

Kürtler ve Kürdistan

Mensubiyetiyle müftehir olduğum Kürt Kavmi de bugün bir eser-i teceddüd ve hayat göstermeye başladı. O da şems-i tabnak-ı hürriyetin te'sir-i feyza-feyziyle ve şecer-yi pak-i osmaninin bir gusn-i mühimm-i sayedarı neş ü nemaya te'min-i mevcudiyete azmetti. Nehr-i cûşan ve bereket nişan-ı islamiyetin en abdar ve en cavdani bir ayağını kütle-i muazzama-i osmaniyye'nin en müstahkem ve en rasin bir burc ve istihkamını teşkil eden bu kavim-i pak ve nezih her şeyden evvel islamdır. Ondandır sebep-i hayat-ı ümem ve badi-yi saadet-i alem olan usul-ı meşrutiyet dairesinde halis ve bi gış bir osmanlıdır. Ve derece-i salisede Kürttür ve binaenaleyh şu aile-i muhteşeme ve mukaddese-i islamiyye ve şu heyet-i mehibe-i osmaniyyenin en mühim bir rüknü, en müfid ve semeredar bir unsuru, en muti ve münkad bir ferdi olmak, şu umumiyetten zerre kadar infikak etmemek üzere kendi gaye-i emel-i millisini, kendi saadet-i zatiyesini suret-i hususiyede istihsale cahid ve saidir. Kürt, daire-i necat-ı islama dahil olduğu zemandan, yani edvar-ı evveliyye-i dinimizden. Sadr-ı islamdan beri hiç bir zaman bu dini mukaddese karşı isyan etmemiş etmez, ve etmeyecektir. Kürt bi-tav' ve rıza bila olduğu günden beri hiç bir zaman osmanlıya karşı eser-i ihanet göstermemiş, göstermez ve göstermeyecektir. Kürt hala

Vahşet, cehâlet, mebâdi-i tesiriyle, zavallı Kürtlerin yalnız mevcudiyetleri değil, haysiyetleri, namus-ı millileri bile yengder olmak tehlikesine

Kürttür, milliyetini şekil ve manazara-i harriciyesini, hüviyet-i madiyye ve maneviyyesini zerre kadar değiştirmemiştir. Bununla beraber osmanlılığa da bir habl-i metin-i ittihad ile mürtebit kal-

mıştır. Dünyada hiç bir kuvvet tasavvur edilemez ki Kürtlük ile Osmanlılık arasındaki bu imtizac-ı kadimi, bu halb-ı kavimi izaleye muvaffak olsun Osmanlılık Kürtlük ve Kürtlük de bilmukâbek Osmanlılığı cem' etmiş, bu iki kelimenin medlûlü birbirine bir hulûl-ı mutlak ile nulûl etmiştir. Osman(lı)lık maâzallah mahv olursa Kürtlük binişân kalır. Kürtlük Hudâ nekerde müunahil ve gümnâm olursa Osmanlılık zayıf ve perişan olur.

Bununla berâber artık mâzinin mahûf zalâmına, bir daha akmak istemediğimiz saha-yı isyânına atılması vâcib olan devr-i sâbık-ı istibdad, Osamanlılığın en mühim bir direğini teşkil eden bu unsur-ı kuvveti de ezmiş, diğer anâsıra nazaran daha elim bir surette fikir iken, Kürt Kavmi hakkında hem adüvv-ı fikir kafasını kesmeğe çabalar iken Kürtlerin evvelâ lisanını ve lisanı Bir tazyik-i daimî kafayı vâkıa serserem kılar, fakat kat'-ı lisan bir milleti hem ebkem hem serserem eder. İşte bizce zulmün en acısı, en tamir kabul etmez tahribat icrâ eden(i) budur.

Kürtler bu lisansızlık ilk yalnız kavmiyetlerini değil mezheplerini bile galbetmek üzere idiler. Birçok âdeta insanlıktan çıkmış idi. Vahşet, cehâlet, mebâdi-i tesiriyle, zavallı Kürtlerin yalnız mevcudiyetleri değil, haysiyetleri, namus-ı millileri bile yengder olmak tehlikesine mâ'ruz kalmış idi. Zira hükümet-i sabıka enva-ı teri biyâb eder, yağmâgerliğe teşvik, titâla tahrik eyler, sonra da işin içinden gûya saf ve nezih sıyrılmak istiyerek bütün cinayetleri Kürtlerin vahşetine, Kürtlerin taassubuna, Kürtlerin hûnharlığına, Kürtlerin hasâset-ı fab'ına atfeder idi. Matbû'at-ı cihan ise hükümet ile milleti, eşkiya çetesi ile soyulup soğana çevrilen zavallı mazlûmînî karıştırarak Hükümet-i Osmanîye'den bahseder iken Türkler; Kürdistan vilayetinden bahseder iken Kürtler diyerek feryâd ve şikâyatı ayyûka altında boğar idi. Hükümet ise susar, susarak işine gelir idi. Susar çobanı Kurt olan bir ra'iyenin

mâ'ruz kalmış idi. Zira hükümet-i sabıka enva-ı teri biyâb eder, yağmâgerliğe teşvik, titâla tahrik eyler, sonra da işin içinden gûya saf ve nezih sıyrılmak istiyerek bütün cinayetleri Kürtlerin vahşetine, Kürtlerin taassubuna, Kürtlerin hûnharlığına, Kürtlerin hasâset-ı fab'ına atfeder idi.

encâm-ı kâr' zâten başka ne olabilir?

Kürtlere atılan galiz bühtânların biri Ermenilere gûyâ mine'l - kadim adâveti bulunması, gûyâ Ermenilerin öteden beri düşman-ı canileri olması-

dır. Devr-i Vabık ı tarih-i beerden tayy etmek mümkün olsa, hiçbir kavmin, komşusu, daimâ refiki olan diğer bir kavim ile o derece hüsn-ı imtizac ettiği görülemez. Ne hâcet? Devr-i sabık meydana gelinceye kadar Kürtlere karşı Ermenilerden ne vakit bir şikayet sâdır oldu? Kürtler hakikaten Ermenilerin canına kastetmiş olsalar, daha evvel Berlin Muahedenâme nâmesinin 61. maddesi daha mesîme-i tefekûden doğmamış iken, kendilerine isnâd olunan bu vahşetleri icrâ etmezler, düşmâdiye düşman etmelerine ramak bıraktıkları Ermenileri çoktan beri bîeser bırakmazlar mı idi? Sâir Osmanlılar gibi Kürtler de gayr-i müslim vatandaşlarının mezhebine cân ve mal ve urzına riâyetkâdırlar. Müslüman hem pek hâlis Müslüman olmak hasebiyle, "Lehümma lena ve aleyhim ma aleyna" kavlı-ı celî-i nebevisini belki herkesten ziyâde hüsn-ı takdir etmişlerdir. Şu an etmektedirler.

Maamâfih şimdi artık bu elim hâtîrâtı bırakalım. Hükümet-i sâbıka için bâdl-ı hicâb ve hacâlet olan hatîrât üzerinden bir sünger geçirelim ve artık "istikbâl bizimidir" diyerek dört el ile demen-i sa'y ve gayrete sarıralım.

Evet, çalışmak, geceli gündüzlü çalışmak, arâmsız, rahatsız, fasîlâsız çalışmak, biz şarkıların ve şarkılar içinde hâsseten geri kalmış olan Kürtlerin birinci ve sonuncu yapacakları şey budur.

Çalışmağa nereden başlamak icâbedeceği bahsine gelince, evvelâ maârif, sonra yine maârif. Daha sonra?.. Daha sonra yine maarif, yine maârif, yine maârif! Cenâb-ı Hak bu uğurda çalışan erbab-ı himmetimizi! Muvaffak-ı bi'l-hayrı eylesun.

Babanzade İsmail Hakkı

Kaynak: Hetaw-ı Kurd, sayı: 3, sf. 4-9

Transkripsiyon: Halis Çanakçı

'99 Aralık

- 1 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Abdullah Öcalan'a verilen idam cezasına ilişkin "ihtiyati tedbir" kararı alarak, dava sonuçlanıncaya kadar Türkiye'den idam cezasını uygulamamasını istedi.
●Kürdistan Sosyalist Partisi Genel sekreteri Kemal Burkay, AB'nin 11 Aralık'ta Helsinki'de yapılması öngörülen toplantısına katılacak ülkelerin başbakan ve bakanlarına birer mektup gönderdi. Burkay mektubunda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne şartsız kabul edilmemesini istedi.
● Kurdish Media'nın Kürdistan Yurtseverler Birliği (YNK) radyosuna dayanarak verdiği habere göre, Irak rejimi, Kürt otoritesine karşı kullanmak amacıyla, Kürtlerin denetiminde olan bölgelere yakın mevkilerde Halk Mücahitleri örgütüne kamp kurdurduğunu ve mevzilendirdiğini bildirdi.
- 2 **KÜRTÇE'YE YÖNELİK BASKILAR**
Türkiye Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Diyarbakır'da yayın yapan TV 21'e bir yıl kapatma cezası verdi. RTÜK, Şivan Perwer'in Mihemedo adlı albümünün TV 21'de yayınlanmasını bölücülük propagandası olarak kapatılmaya gerekçe gösterdi.
●Olağanüstü Hal Bölge Valisi Gökhan Aydın 75 tutuklu PKK üyesinin Pişmanlık Yasası'ndan yararlanmak için baş vurduğunu açıkladı.
● Düzenlenen bir şenlikte, Türkçe yapılan konuşmaları Kürtçeye çeviren ve konuşmaları kendisi yapmış gibi Adana DGM tarafından 10 ay hapis, 1 milyon 266 bin lira ağır para cezasına çarptırılan MKM Adana Şube çalışanı Fahime Aslan, cezasının Yargıtay tarafından onanması üzerine dün Kürkçüler Cezaevi'ne girdi.
●Balcalı şehir içi otobüs hattında şoför olarak çalışan Tahir Sinet otobüste Kürtçe konuştuğu gerekçesiyle Balcalı Otobüs Kooperatifi yöneticileri tarafından mesleğinden bir hafta uzaklaştırıldı.
- 3 Londra'da yayınlanan The Times gazetesinin 1999 yılında çocuklar için düzenlediği kısa hikaye yarışmasını kazananlardan biri de My Home Town Halabja (Şehrim Halepçe) adlı hikayesiyle Güney Kürdistan'ın Kerkük kentinden olan Kürt öğrenci Sertip Zangana oldu.
- 4 Kürdistan Demokrat Partisi/BAKUR de AB Helsinki Zirvesi'ne bir mektup göndererek, "Partimiz, özellikle Türkiye ile ilgili olarak, AB devletlerinin dikkatini Kürt sorununa çekmelerini ve bu konuda Türkiye'den bağlayıcı taahhütler almasını talep ediyor."dedi.
- 5 İtalya'nın güneyindeki Calabria bölgesinde bir balıkçı teknesinde terk edilmiş durumda olan 301 Kürt göçmenin İtalyan makamları tarafından gözaltına alındığı bildirildi.
- 6 YNK Londra Bürosu, bazı Arap gazetelerinde Irak muhalefetinin Süleymaniye kentinde toplanacağı yönünde çıkan haberleri yalanlarken, Irak muhalefetinin Süleymaniye'de toplanmasına da onay vermeyeceklerini bildirdi.
- 7 Dünya Belediyeleri Federasyonu Konferansı 4-6 Aralık tarihlerinde İspanya'nın Bilbao kentinde yapıldı. Konferansa HADEP'li Van Belediye Başkanı Şahabettin Özarlaner, Derik Belediye Başkanı Ayşe Karhan, Viranşehir Belediye Başkanı Emrullah Cin, Adana Küçükçekirli Belediye Başkanı Mehmet Yaşık da katıldı.
- 8 Türk Cumhurbaşkanı Demirel ve Başbakan Bülent Ecevit, PKK lideri Abdullah Öcalan hakkındaki idam kararına ilişkin demeçlerinde "Avrupa'nın şartlarına uymak zorundayız" mesajı verirken, iktidarın ikinci ortağı MHP lideri Bahçeli ise, idam konusunda tavırlarının değişmediğini söyledi.
● PKK lideri Abdullah Öcalan, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelığının kayıtsız şartsız kabul edilmesini istedi.
- 9 ABD'deki Kilise Liderleri Başkan Bill Clinton'a bir mektup göndererek, Türkiye'ye yapılan silah satışlarının durdurulmasını istediler. Sadece Clinton döneminde Türkiye'ye yapılan silah satışının 4.9 milyar dolar olduğu hatırlatılan mektupta, 15 seneden beridir Türkiye'de sürdürülen savaşta 37 binden fazla insanın öldüğü ve bu insanların büyük bir çoğunluğunun Kürt olduğu vurgulanırken, Türkiye'nin ABD'den aldığı askeri donanıyla bu savaşı sürdürdüğüne dikkat çekildi.
●Kurdish Media'nın bildirdiğine göre, Güney Kürdistan'da YNK'nin denetiminde bulunan bölgede, Süleymaniye Üniversitesi'nde antropoloji bölümünde araştırma görevlisi olan Hewjin Mele Emin evinin önünde silahlı saldırıya uğradı. Dört kurşun yarası alan ve Süleymaniye Hastanesine kaldırılan Mele Emin'in, İslamla ilgili yazdığı makalelerden dolayı saldırıya uğradığı öğrenildi. Eylül ayında Ferhat Faraj adında bir Kürt entelektüeli daha Süleymaniye'de evinin önünde öldürülmüştü. Bu saldırıların radikal İslamcı kesimler tarafından gerçekleştirildiği kaydedildi.
- 10 Reuters haber ajansının Olağanüstü Hal Bölge Valiliğinin açıklamasına dayanarak verdiği bilgiye göre, sekizi Şırnak'ın Gabar dağında, ikisi Diyarbakır'ın dağlık bölgesinde toplam 10 Kürt gerilla Türk güvenlik güçleri tarafından öldürüldü.

- 11 ●Helsinki’de toplanan AB üyesi 15 ülkenin liderleri, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylığını kabul etti.
●İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin kabul edilmesinin 51. yıldönümü nedeniyle Ankara, İzmir, Adana ve İstanbul’da etkinlik düzenleyen insan hakları savunucuları, Türkiye’nin imza attığı uluslararası bildirelerde yer alan maddelere uymadığını belirterek, hak ihlallerinin son bulmasını istediler.
●İsveç Kürt yayınevlerinin her yıl düzenlediği Kitap Fuarı’nın dördüncüsü Stockholm’de gerçekleştirildi.
- 12 Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylığının kabul edilmesinin ardında, PKK Başkanlık Konseyi yaptığı açıklamada, Türkiye’nin adaylığının kabul edilmesi, PKK lideri Abdullah Öcalan tarafından başlatılan ve PKK’nin de gereklerini yerine getirdiği ‘Demokratik Cumhuriyet Süreci’ ile bağlantılı olduğunu ileri sürdü. Açıklamada, “Kürdistan’daki savaşın durdurulması ve demokratik hareketin geliştirilmesi, bu kararın oluşması için ihtiyaç duyulan ortamın hazırlanmasında temel bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra PKK, Avrupa Birliği’ne aday üyeliğinin kabul edilmesi doğrultusunda da seferber olmuştur. Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye’ye duydukları güvensizliğin aşılabilmesi büyük ölçüde bu çabaların ürünüdür.” dendi
- 13 İstanbul’da toplanan dünyadaki etkin sivil toplum örgütleri, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler ve hükümet temsilcileriyle birlikte, Türkiye’nin sorunlarını ve çözüm yöntemlerini saptadı. Helsinki Zirvesi’nden sonra Türkiye’nin yapması gerekenler, şöyle sıralandı:
“Sivil bir anayasa yapılmalı, yargı bağımsızlığı sağlanmalı, OHAL ve koruculuk kaldırılmalı, ölüm cezası kaldırılmalı, düşünceyi ifade etmenin önündeki engeller kaldırılmalı, siyasi partiler yasası ve seçim yasası değiştirilmeli ve baraj yüzde 5’in altına çekilmeli.”
●Türk ordu birlikleri, Diyarbakır’ın Hani ilçesinde geniş çaplı bir operasyon başlattı. Cobra helikopterlerinin desteğinde sürdürülen harekatta, askeri birlikler ile PKK’liler arasında çıkan çatışmada, 5 PKK’linin öldüğü ve 2 askerin de yaralandığı öğrenildi.
- 14 Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem, konuk olduğu CNN Türk televizyonunda, “Türkiye’de yaşayan herkesin kendi anadilinde TV yayını yapma özgürlüğüne sahip olması gerektiğini düşünüyorum.” dedi Aynı Dışişleri Bakanı basın konferansında ise, Türkiye’nin tam üyeliği için önündeki engelin “insan hakları” ve “ekonomi” olmadığını iddia ederek, sorunun “mevzuat” ile ilgili olduğunu söyledi. Cem, ayrıca Kürt sorunu ile ilgili olarak da, “Türkiye’nin Güneydoğu sorunu olmadığını” savundu.
●PKK Başkanlık Konsey Üyesi Osman Öcalan, “6 aydır partimiz ve diğer birçok Kürt kesimi yoğun bir çaba içerisindeyiz. Bir yerde kapıyı Kürtler araladı. Tam üyeliğin gerçekleşmesinde de Kürtlerin çabası rol oynayacak” diye konuştu.
- 15 “Türkiye’de yaşayan herkesin kendi anadilinde TV yayını yapma özgürlüğüne sahip olması” gerektiğini savunan Dışişleri Bakanı İsmail Cem’in açıklamasına Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu ve Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz Türkçeden başka bir dille yayını yapılmasına karşı çıkarak, “Üniter devletlerin tamamında tek dil vardır” şeklinde tepkilerini gösterdiler ve İsmail Cem’in bu konudaki açıklamasının kendi kişisel düşüncesi olduğunu söylediler.
- 16 Almanya’da yaşayan Kürtler adına Federal Almanya Parlamentosu’na başvuran Kürt dernekleri, Kürtlere azınlık statüsü verilmesini istedi. Başvuruda, Almanya’da yaşayan 500 bin Kürtten 150 bininin Alman vatandaşlığına geçtiği belirtildi.
- 17 Diyarbakır’da bir konuşma yapan ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz Avrupa Birliği yolunun Diyarbakır’dan geçtiğini söyledi.
- 18 The Kürdistan Observer’in Arapça yayınlanan El Zaman gazetesine dayanarak verdiği bilgiye göre, YNK Genel sekreteri Celal Talabani, Güney Kürdistan’da kendi kontrolünde olan bölgede yazarlara, eğitimcilere ve bilim adamlarına yönelik terörist saldırılarının faillerini yakalayacaklarını ve demokratik özgürlüklere karşı olan çağdışı terörizmi etkisiz hale getireceklerini söyledi
- 19 Kürtçe yayınlara ilgili sorulan bir soru üzerine Başbakan Bülent Ecevit şunları söyledi: “Kürtçe televizyon ve OHAL konuları, hükümette ve MGK’da henüz tartışılmadı. Buralarda görüşülmeden Başbakan olarak bir şey söylemeyi doğru bulmuyorum.”
- 20 Güney Kürdistan’da KDP’nin denetiminde bulunan bölgede, Nêçirvan Barzani başkanlığında Hewlêr kentinde yeni bir hükümet kuruldu.
- 21 Almanya Savunma Bakanı Rudolf Scharping bir basın konferansında, Türkiye’de Kürtlerin kendi anadilleriyle eğitim yapma ve kendi kültürleriyle yaşama haklarına kavuşmasının bir an önce sağlanmasının gerektiğini vurguladı. Scharping Türkiye’ye yapılacak 1000 tank satışının, Türkiye’deki iyileştirmelere bağlı olduğunu sözlerine ekledi.
- 22 YNK lideri Celal Talabani, Süleymaniye’de düzenlenen Dördüncü Gelawêj Edebiyat Festivali vesilesiyle yaptığı konuşmada, Kürdistan’da barışın ve istikrarın sağlanması için kardeş parti KDP ile birlikte hareket etmelerinin gerektiğini vurgularken, KDP’nin kurduğu hükümete başkanlık eden Nêçirvan Barzani’yi de tebrik ettiğini belirtti

- 23 ● İstanbul'da biraraya gelen 128 örgüt, "Demokrasi İçin Sivil Toplum Girişimi", toplumun çeşitli kesimleri adına, anayasada toplumda var olan dini, etnik ve kültürel farklılıkların örgütlenme, kendini ifade etme ve geliştirme haklarının tanınmasını talep etti.
● Öcalan'ın avukatları, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na tashih-i karar başvurusunda bulundular.
- 24 Türk Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Abdullah Öcalan'a verilen idam cezasının infazı konusunda, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararını beklemesini istedi.
- 25 Türk Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Milliyet gazetesine yatığı açıklamada, "Türkiye'de sadece bir dille eğitim-öğretim ve televizyon yayını yapılır o da Türkçedir." dedi.
- 26 12 yıldan beri Kürdistan'da süren Olağanüstü Hal Yasası, bugün toplanan Milli Güvenlik Kurulu tarafından, 5 ay daha uzatıldı.
- 27 Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş, Öcalan davasında karar düzeltme istemini reddetti

2000 Ocak

- 1 Kürdistan Yurtseverler Birliği YNK tarafından kurulan Kurdsat (uydu TV kanalı) Güney Kürdistan'ın Süleymaniye kentinde yayına başladı. Kurdsat'ın yayına başlamasıyla birlikte Kürt satelit TV yayının sayısı 3'e yükseldi: Kürdistan TV, Medya ve Kurdsat TV. Kürdistan TV Güney Kürdistan'da KDP tarafından kurulurken Med TV'nin devamı olan Medya TV de PKK'ye yakınlığıyla biliniyor.
- 2 İnsan Hakları Derneği, 1999 yılı içerisinde Türkiye'de yapılan insan hakları ihlallerine ilişkin raporunu açıkladı. Raporun özetle dökümü şöyle: Faili meçhul cinayet: 205; Gözaltında işkenceden ölen veya yargısız infazlarda yaşamını yitirenler: 199; Çatışmalarda ölenler: 837; Direkt sivil halka yönelik gerçekleşen şiddet eylemlerinde: 136 ölü 290 yaralı; Kayıp olduğu rapor edilen insan sayısı: 32; İşkence vakaları ve iddiaları 523; Gözaltına alınan insan sayısı 48,095; Tutuklananlar: 2,056; Tehdit edilen veya saldırıya uğrayan insan sayısı: 641; Boşaltılan ve yakılan köy sayısı: 30; Cezaevinde bulunanlara yönelik saldırılar: 163; Kanuna aykırı bir biçimde işine son verilenler: 19,395 Bombalanan ve yıkılan yerler: 341; Kapatılan organizasyon, politik kuruluşlar ve basın organlarının sayısı: 158; Baskın: 262; Kapatılan ya da toplatılan yayınlar: 267; İstenen hapis ve para cezaları: 494 yıl 8 ay, 6,000,000,000 TL.; Karara bağlanan hapis ve para cezaları: 523 yıl 11 ay, 283, 576, 550, 000 TL.
- 3 Türk polisi Kürdistan'daki HADEP binalarına baskın yaparak 11 HADEP'liyi gözaltına aldı.
● Adalet Bakanı Abdullah Öcalan'ın idam dosyasını Başbakanlığa gönderdi.
- 4 CIA Ortadoğu İstasyonu eski şefi Graham Fuller, Türk devleti Kürtlerin 'sivil haklarını' tanımalıdır dedi ve bu konuda ABD yönetimi Türkiye'yi cesaretlendirmesi gerekiyor dedi.
- 5 İstanbul 3. Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi, İstanbul'da bulunan Kürt Enstitüsü'nden Kürtçe tercüman istedi.
- 6 Kişiyi ait ölüm cezasının yerine getirilmesine dair 2 ayrı Başbakanlık Tezkeresi daha TBMM Başkanlığı'na sunuldu. Böylece, TBMM'de bekleyen idam dosyalarının sayısı 39'a, idam hükümlülerinin sayısı da 57'ye yükseldi
- 7 Başbakan Ecevit, Öcalan hakkındaki idam kararının infaz edilmesinin, Türkiye'ye içeride ve dışarıda zarar vereceğini söyledi.
- 8 Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, PKK lideri Abdullah Öcalan'a verilen idam cezasının infazı konusunda, Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin vereceği kararı beklemelidir dedi.
- 9 BBC'nin yerel kaynaklara dayanarak verdiği habere göre Tunceli'de gerillalar ile Türk ordu birlikleri arasında çıkan çatışmada 6 asker öldürüldü.
- 10 HADEP'li 37 Belediye başkanı, Öcalan'a verilen idam cezasının infaz edilmemesi çağrısında bulundu.
- 11 Türkiye'nin Öcalan çıkmazı: Koalisyon hükümeti ortağı olan üç partinin liderleri, (DSP lideri Bülent Ecevit, MHP lideri Devlet Bahçeli ve ANAP lideri Mesut Yılmaz Abdullah Öcalan'ın kaderini belirlemek için bir toplantı yaptılar. Liderler, 7.5 saat süren toplantıda Abdullah Öcalan'ın idam dosyasının başbakanlıkta bekletilme kararını alırken, Başbakan Bülent Ecevit, toplantıdan sonra yaptığı kısa bir açıklamada şunları söyledi: "Bilindiği gibi Türkiye'nin de yargı yetkisini kabul etmiş olduğu AİHM'nin Türk yargısınca verilmiş kararları değiştirmesi hiçbir şekilde söz konusu değildir. Anayasamızdan ve uluslararası taahhütlerimizden kaynaklanan süreç tamamlandığında, dosya, gereği için ivedilikle TBMM'ye gönderilecektir. Genel başkanlar, hukuka saygı içinde aldıkları bu kararın, terör örgütü ve yandaş çevrelerce

milleti ve devleti ile Türkiye'nin yüksek menfaatleri aleyhine kullanılmak istendiğinin değerlendirilmesi halinde, erteleme süreci kesilerek infaz sürecine derhal geçilmesi hususunda görüş birliğine varmışlardır." Öcalan dosyasının bekletilme kararının alınmasında, MİT'in hazırladığı raporun etkisinin olduğu kaydedildi. MİT raporunda şimdiye kadar Irak'ın, İran'ın ve Suriye'nin Apo'yu kullandığı belirtilirken bundan sonra Türkiye'nin de Apo'yu kullanması istendiği bildirildi.

- 12 Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan raporda DGM'ler de 17, 547 faili meçhul davanın sürdüğü ve bu davaların 10, 842 sinin Diyarbakır DGM'de olduğu açıklandı.
● İtalyan hükümeti Türkiye hükümetinin Abdullah Öcalan'a verilen idam cezasının infazının ertelenmesi yönünde alınan karara karşı büyük bir memnuniyet duydu.
- 13 PKK lideri Abdullah Öcalan kendisi hakkında verilen idam cezasının infazının ertelenmesini büyük bir sevinçle karşıladı ve barış için yaşayacağını söyledi.
● Kurdistan Demokrat Partisi eski bakanlarından Hasan Sincari, yeni Irak'ın inşası için Güney Kurdistan'da Reform ve Demokratik Kültür Vakfını kurdu.
- 14 TUSİAD, hazırladığı demokratikleşme konulu bir raporu kamuoyuna açıkladı. Raporda, Anayasa bütünüyle değiştirilsin, idam kaldırılınsın, koruculuk tasfiye edilsin, MİT sivilleştirilsin, kontrgerilla ve JİTEM gibi yapılanmalar kaldırılınsın şeklindeki taleplere yer verildi.
- 15 İran, Türkiye'nin İran'da PKK kampları bulunuyor ve PKK İran'dan destek alıyor yönündeki suçlamalarını reddetti. Ankara'da resmi temaslarda bulunan İran Dışişleri Bakanı Kemal Harazi, Ortadoğu'nun istikrarı ve barışı için Türkiye ve İran'ın çok önemli sorumluluklara sahip olduğunu açıklarken, Türk Başbakanı Bülent Ecevit de Kürt ayrılıkçılığının önlenmesi için İran'ın daha etkin bir tutum almasını istedi.
- 16 AB Dönem Başkanlığı'nı yürüten Portekiz'in AB'den Sorumlu Devlet Sekreteri Francisco Seixas da Costa, Türkiye'de insan hakları temsilcileri ile yaptığı görüşmede, "Eğer Öcalan idam edilirse, bu Türkiye'nin AB'ye tam üye olma ihtimalini tehlikeye atacaktır" dedi.
- 17 Türk devleti, yıllardır Kürtlere karşı kullandığı kanlı Hizbullah örgütüne yönelik bir temizlik operasyonuna başladı. İstanbul polisi Beykoz'da bir eve yaptığı baskında Hizbullah'ın lideri Hüseyin Velioglu'nu öldürdü, örgütün iki üst düzey yetkilisini sağ olarak ele geçirdi. Sağ olarak yakalanan Hizbullahçıların ifadesi üzerine Kürdistan'da binlerce faili meçhul cinayet gerçekleştiren örgüte, yönelik geniş çaplı operasyonlar başladı.
- 18 Hizbi-kontra tarafından bir süre önce kaçırılan 10 kişinin cesedi İstanbul Üsküdar'da bir evin bahçesinde kazılan bir çukurda bulundu. Kaçırılanların arasında Kürtlüğüyle bilinen Zehra Vakfı Başkanı İzzettin Yıldırım da bulunuyordu. Ancak çıkan cesetlerin arasında İzzettin Yıldırım'ın cesedi bulunmadı.
- 19 Hizbullah'a yönelik Türkiye'nin çeşitli illerinde başlayan seri operasyonlarda, 25'in üzerinde ceset bulundu. Yakalanan Hizbullahçıların itirafları sonucu cesetler, evlerin altında ya da bahçelerinde kazılan çukurlarda bulundu. Başbakan Bülent Ecevit Hizbullah tarafından gerçekleştirilen cinayetlere ilişkin daha çok mezar evlerin bulunabileceğini ve devletin Hizbullah'la bir ilişkisinin olmadığını söyledi.
- 20 Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin 54. Kuruluş yıl dönümü vesilesiyle Kürdistan Barış Cemiyeti ile İran Kürdistan Demokrat Partisi tarafından Finlandiya'nın Lahti kentinde bir gece düzenlendi. Geceye başta KDP(Irak) temsilcisinin yanı sıra bir çok Kürt şahsiyet ve politik çevrelerin temsilcileri ile Kürt dostları katılırken PUK ile PKK'den geceye katılan olmadı.
- 21 Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Platformu (PADEK), geçtiğimiz aylarda yaptığı 2. Kongresi'nde, yaşanan sürecin ve kuruluş aşamasında önüne koyduğu görev ve sorumluluklar doğrultusunda atılan adımların ayrıntılı bir değerlendirmesini yaparak, partileşme kararı aldığını belirterek partinin adını Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Partisi olarak ilan ettiğini bildirdi.
- 22 İnsan Hakları Mardin Şubesi Başkanı Cemil Aydoğan, Hizbullah'ın yıllardır Kürdistan'da işlediği cinayetlere karşı devletin seyirci kaldığını vurguladı ve Kürdistan'da yüzlerce cesedin bulunabileceğini söyledi.
- 23 Amerikalı bir tarih profesörünün yazdığı ve Türkiye'de İletişim Yayınları tarafından yayınlanan "Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi" adlı kitap Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından yasaklandı.
- 24 Şırnak'ın Cizre ilçesinde, savcılığa başvuran Hizbi-kontra cinayetine kurban giden kayıp yakınları, kontra merkezi olarak bilinen Kuştepe köyünde ceset arama çalışması yapılmasını istedi. Hizbi-kontra ve itirafların üs olarak kullandığı Kuştepe köyünde bir yıl önce 16 ceset bulunmuştu.
- 25 Hizbullah'ın mezar evlerinde 6 ceset daha bulundu. Bulunan cesetlerin sayısı 39'a yükseldi.

- 26 İnsan Hakları Derneği Genel Başkan Yardımcısı Osman Baydemir Hizbullah cinayetleriyle ilgili yaptığı açıklamada, Cizre -İdil -Batman- Diyarbakır güzergahının Ölüm Yolu olduğunu belirtirken, Kürdistan'da 400'den fazla kişinin kayıp olduğunu açıkladı.
- 27 Aydın, yazar, sanatçı, hukukçu ve demokratik kitle örgütü temsilcilerinden oluşan Sivil Anayasa Girişimi, "12 Eylül Anayasası'nın yerine demokratik, insan haklarına dayalı, farklılıkları gözetken, özgürlükçü ve sivil bir Anayasa" kampanyasına başladı. Sivil anayasa kampanyasına 300 kişinin katıldığı bildirildi, katılan isimler ise şunlardır: Batman Belediye Başkanı Abdullah Akın, Abdulmelik Fırat, yazar Adalet Ağaoğlu, Akın Birdal, gazeteci Ali Bayramoğlu, Ali Poyrazoğlu, MÜSIAD Genel Başkanı Ali Bayramoğlu, Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Başkanı Ali Doğan, Ataol Behramoğlu, Atıf Yılmaz, öğretim üyesi Aysel Çelikel, Berhan Şimşek, öğretim üyesi Burhan Şenatalar, Can Dündar, Antep Belediye Başkanı Celal Doğan, Türk Dış Hekimleri Birliği Başkanı Celal Korkut Yıldırım, Çetin Altan, Demokrasi İçin Sivil Toplum Girişimi Üyesi Kuruluşlar, Edip Akbayram, Ercan Karakaş, yazar Erdal Öz, Eşber Yağmurdereli, Kürt dil bilimci Feqi Hüseyin Sağınç, Gani Müjde, Devlet eski Bakanı Gürcan Dağdaş, Kürt Enstitüsü Başkanı Hasan Kaya, tiyatro-sinema sanatçısı Haluk Bilginer, Tunceli Belediye başkanı Hasan Korkmaz, Demos üyesi Hasip Kaplan, Agos gazetesi Genel yayın Yönetmeni Hrant Dink, Ağrı Belediye Başkanı Hüseyin Yılmaz, Hüsnü Öndül, Çanakkale Belediye Başkanı İsmail Özay, Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı İlhan Tekeli, İshak Alaton, Birleşik Metal-İş Sendikası Genel Başkanı Kamil Kinkir, Eğitim-Sen Başkanı Kemal Bal, Lale Mansur, Mehmet Altan, yazar Mehmet Uzun, gazeteci-yazar Mehmet Metiner, öğretim üyesi Mete Tuncay, Arı Düşünce ve Topl. Gelişim Der. Başkanı Murat Bekdik, Müjde Ar, Dr. Naci Kutlay, Kars Belediye Başkanı Naif Alibeyoğlu, Pir Sultan Abdal Derneği Genel Başkanı Necati Yılmaz, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı Oğuz Onaran, Rutkay Aziz, Siyami Erdem, Van Belediye Başkanı Şahabettin Özarlaner, öğretim üyesi-yazar Şerif Mardin, yönetmen Şerif Gören, Tarık Akan, Tarık Ziya Ekinci, öğretim üyesi Turgut Tarhanlı, Umur Talu, TMMOB Genel Başkanı Yavuz Önen, yönetmen Yeşim Ustaoğlu, Yılmaz Erdoğan, Mazlum-Der Genel Başkanı Yılmaz Ensarioğlu, İstanbul Barosu Başkanı Yücel Sayman, Zeki Demirkubuz ve Zuhal Olcay. Bazı Kürt ve Türk siyasetçi ve aydınlar tarafından oluşturulan Demokrasi Girişim Hareketi İçel'de toplandı. Bu harekette yer alan, kimi isimler şöyle: İHD Genel Başkanı Akın Birdal, DEP eski Milletvekillerinden Sırı Sakık, Ahmet Türk, HADEP eski Genel Başkanı Murat Bozlak, eski Başkan Yardımcısı Osman Özçelik ve DEP Eski Genel Başkanı Feridun Yazar, Tarık Ziya Ekinci Adnan Ekmen ve Naci Kutlay.

2000 Şubat

- 1 Türk hükümeti, Türkiye-AB İlişkileri Özel Komisyonu'nun Politik İlişkiler Alt Komitesi tarafından hazırlanan raporda, ilk 5 yıllık çalışma planında, etnik kimliklere hoşgörüle yaklaşan bir Anayasa değişikliğinin de yapılmasının gerekli olduğunu öne sürüldü.
- 2 Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin (YNK) denetiminde bulunan Süleymaniye ili ve bağlı ilçe ve beldelerde belediyeler seçimi yapıldı. 8 partinin katıldığı belediye seçimlerinde toplam 58 belediyenin 53'ünü YNK aldı. Seçimlere 722, 000 seçmen katıldı.
- 3 YNK Lideri Celal Talabani AFP'e ile yaptığı bir mülakatta, Saddam'ı devirmek için Irak muhalefetinin yanında yer almayacaklarını belirtti.
- 4 ABD'li resmi bir heyet, ABD'nin Kuzey Körfez İşlerinden sorumlu Faillo Dipple başkanlığında Güney Kürdistan'ı ziyaret etti.
●Kürdistan TV'nin bildirdiğine göre, Kürdistan Ulaştırma Bakanı, ABD ve Avrupalı şirketlerle Kürdistan'da mobil-cep telefonlarının altyapısını oluşturmak için anlaşmalarını belirtti.
- 5 PKK ocak ayında yaptığı 7. Olağanüstü Kongresi'nin sonuç bildirisini yayınladı, PKK sonuç bildirisinde silahlı mücadeleyi bıraktığını ilan etti.
- 6 İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi Kurd-Kav'a (Kürt Kültürü Araştırma Vakfı) kapatma davası açtı.
- 7 Beyaz Saray sözcüsü James Rubin, KDP ve YNK yönetiminin Irak rejiminin devrilmesi için ABD'yle birlikte hareket edeceklerine söz verdiğini bildirdi.
- 8 HADEP'li Siirt Belediye Başkanı Selim Özalp, Bingöl Belediye Başkanı Feyzullah Karaaşlan ile Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Feridun Çelik Diyarbakır'da PKK'ye yardım ve yataklık yaptıkları gerekçesiyle, jandarma tarafından göz altına alındılar.
- 9 Washington Kürt Enstitüsü'nün Dünya Elektronik Haber Sevisi'nin, Hewlêr'de Kürdistan Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan Herêm dergisinden aktardığı bir habere göre, 1991'den bu yana 3000'in üzerinde insan mayın patlaması sonucunda yaşamını yitirdi.

- 10 Washington Kürt Enstitüsü Başkanı Necmeddin Kerimi yaptığı bir basın açıklamasıyla Kürt belediye başkanlarının gözaltına alınmasını kınadı.
- 11 İçişleri Bakanı Sadettin Tantan, Diyarbakır, Siirt, Bingöl belediye başkanlarının yanı sıra Ağrı belediye başkanını da görevlerinden aldı.
- 12 Doz yayınlarının onuncu, Serbesti dergisinin birinci yıl dönümü vesilesiyle İstanbul Sarayburnu'nda düzenlenen geceye yaklaşık 250 kişi katıldı
- 13 İçişleri Bakanı Saadetin Tantan'ın emriyle belediye başkanlığından azledilen üç Kürt belediye başkanı mahkeme tarafından serbest bırakılınca görevlerine iade edildi.
- 14 Türk ordusunun Mardin ve Şırnak illerinin kırsal kesiminde sürdürdüğü operasyonlarda, çıkan çatışmalarda, 6 PKK militanı ile 3 Türk askeri öldürüldü

2000 Mart

- 1 YNK Genel sekreteri Celal Talabani, Türkiye ile ilişkilerini düzeltmek amacıyla bir YNK heyetini Ankara'ya gönderdi. Türkiye, Talabani'nin PKK'ye yardım ettiğini iddia ediyordu.
● Diyarbakır DGM Savcısı, Diyarbakır'da tutuklanan 3 HADEP'li Belediye Başkanı'nı PKK'ye yardım ve yataklıktan suçlayarak her birisi için 7 şer yıl hapis cezası istedi.
- 2 Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Türkiye'nin Avrupalı resmi yetkililerin Kürt yanlısı grup ve partilerle yaptıkları temaslardan rahatsız olduğunu açıkladı.
- 3 DYP lideri Tansu Çiller, "TRT-İNT Kürtçe müzik ve haber bültenlerine de yer vermelidir." dedi
- 4 KDP ve YNK'den oluşan Yüksek Koordinasyon Komitesi'nin yaptığı müzakereler sonucu KDP ve YNK karşılıklı olarak ellerindeki esirleri serbest bıraktılar. YNK beş KDP'li tutukluyu bırakırken KDP'de on YNK'liyi bıraktı.
● KDP Genel Başkanı Mesut Barzani Kürdistan Ulusal Parlamentosu'nun 9. Kuruluş yıldönümünde düzenlenen törende yaptığı konuşmada, "70 yıldır mücadele veriyoruz ancak henüz temel amacımıza ulaşamadık, çünkü ulusal birliğimiz yok" dedi. Barzani genel seçimlerin yeniden yapılması için YNK'ye çağrıda bulundu.
- 5 Sınır Tanımayan Gazeteciler Türkiye Temsilcisi yayınladığı raporda Türkiye'de gazetecilere yönelik kovuşturma ve engellemelerde büyük bir artış olduğunu bildirdi.
- 6 Uluslararası Af örgütü Türk devletinin Kürtlere yönelik baskılarını kınadı. Af örgütü, HADEP'e yönelik toplu gözaltı ve tutuklamalara dikkat çekti.
- 7 İsveç'in Stockholm kentinde PSK Genel Sekreteri Kemal Burakay'ın çağrısı üzerine çok sayıda Kürt politikacı ve aydınının bir araya geldiği bir toplantı düzenlendi.
- 8 Hevgirtin, PADEK, KKP, PRK, PSK, RSDK, PŞ-KAWA'dan oluşan Kuzey Kürdistan Ulusal Platformu, Federal Almanya'nın Türkiye'ye 1000 adet Leopard II tankları satmaması için ilgili kişi ve kurumlara mektup gönderdi.
- 9 İstanbul Valiliği HADEP ve Kurd-Kav (Kürt Kültür Araştırma Vakfı)'ın Newroz kutlamasına izin vermedi. Valilik Newroz'un "w" harfini gerekçe göstererek bu harfin Türkçe alfabede bulunmadığı nedeniyle izin verilmediğini bildirdi.
- 10 Kürdistan Demokrat Partisi Ankara Temsilcisi Sefin Dizayi Ankara'da Sehraton Hotel'de, Newroz vesilesiyle 200 kişilik bir resepsiyon verdi. Resepsiyona çok sayıda yabancı diplomat da katıldı.
- 11 DBP'li bir heyet, DBP Genel Başkanı Yılmaz Çamlıbel'in başkanlığında Güney Kürdistan'ı ziyaret etti.
- 12 Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grup Başkanı Baron Crespo'yu kabul eden Başbakan Bülent Ecevit, Leyla Zana'nın kendi rahatsızlığını tahrik için politik bir malzeme yaptığını ileri sürerek, "Leyla Zana masum bir sağlık dilekçesini verirse tahliye olabilir" dedi. Ecevit Kürtçe bir çok gazete ve derginin çıktığını ancak itibar görmediğini ve Kürtçe'nin bir dil olmadığını da sözlerine ekledi.
● Türk Dışişleri yetkilileri Ankara'da çeşitli temaslarda bulunan Başbakan Nêçirvan Barzani'nin başkanlık yaptığı KDP heyetine, KDP Web sitesindeki Kürdistan haritasına ilişkin rahatsızlığını ilettiler.

- 13 Türkiye İçişleri Bakanlığı, Kürtler ve PKK konusunda lobi faaliyetleri yaptıkları gerekçesiyle 56 Avrupalı gazetecinin Türkiye'ye girişini yasakladı.
●Hollanda PKK'nin askeri komutanlarından Murat Karayılın'ın iltica başvurusunu ret etti.
- 14 Londra'da Arapça yayınlanan Al-Zaman gazetesinin yayınladığı bir habere göre İran Kürdistan Demokrat Partisi (KDPI) İran yönetimiyle Celal Talabani'nin yönetiminde bulunan Güney Kürdistan'ın Süleymaniye kentinde görüştü.
İran KDP, Al-Zaman'da, "KDPI, İran rejimiyle gizli bir görüşme yaptı" şeklinde çıkan haberi yalanladı.
●Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) Denetim Komisyonu Türkiye raportörleri Andras Barsoni ve Benno Zierler, eski DEP milletvekili Leyla Zana ile diğer eski DEP milletvekillerini Ankara kapalı Cezaevinde ziyaret etti.
- 15 PKK'nin ateşkesine rağmen Türk ordusu, PKK'yi kovalamak gerekçesiyle saldırı helikopterleri desteğiyle karadan ve havadan Güney Kürdistan'a 10 km girdi.

2000 Nisan

- 1 PKK Başkanlık Konseyi yeni barış projesini açıklarken, savaşın ve barışın anahtarının Abdullah Öcalan'da olduğunu ileri sürdü.
- 2 Toronto Üniversitesi ile Güney Kürdistan'ın Süleymaniye Üniversitesi işbirliği yapma kararı aldı.
●İran Kürdistan'ının başkenti olarak sayılan Sanandaj milletvekili Bahadır Adab, mecliste yaptığı bir konuşmada Türkiye ve Irak'ı Kürtlere uyguladıkları baskı politikaları nedeniyle kınadı.
- 3 Avrupa Birliği -Türkiye Karma Parlamento Komisyonu Başkan Yardımcısı Cohn Bendit Ankara'da yatığı çeşitli temaslardan Sonra Ankara Ulucanlar Kapalı Cezaevinde bulunan Diyarbakır DEP eski milletvekili Leyla Zana ile görüştü.
- 4 KDP ile YNK arasında süren barış görüşmelerinin bir devamı olarak her iki taraftan oluşan Yüksek Koordinasyon Komitesi Şaklava'da bir araya geldi.
- 5 Kürt politikacı ve yazar İbrahim Ahmet 86 yaşında Londra'da yaşama veda etti.
●ABD Dışişleri Bakanlığı öncülüğünde 17-18 Nisan'da Washington'da düzenlenecek 'Kürtlerin kimlik arayışı' konulu konferans, Ankara'yı kızdırdı. Türkiye Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na ve KDP'nin ABD Temsilcisi Ferhat Barzani'ye gönderdiği notada Kürt milli marşının okunmamasını talep etti.
- 6 ABD'nin Adana Konsolos yardımcısı Charles Blaha, HADEP Mersin il örgütünü ziyaret etti.
- 7 Sosyalist Enternasyonal Konseyi Brüksel'de yaptığı toplantıya KDP,YNK, İran Kürdistan Demokrat Partisi ve HADEP'in yanı sıra dünya çapında yüzün üzerinde siyasi hareket temsilcisi katıldı. Birçok konunun ele alındığı toplantıda, Konsey, Kürt sorunu çözülmeden Ortadoğu'da kalıcı bir barışın sağlanamayacağını vurguladı.
- 8 Kurdish Media'nın Erbil'de günlük olarak yayınlanan Brayeti gazetesinden aktardığına göre, KDP Polit Büro Sekreteri Cevher Namık Salim, Serdar Mecidi başkanlığında resmi bir İran heyetini Erbil'de kabul etti.
- 9 Abdullah Öcalan'a verilen idam cezasını protesto etmek için Yunanistan'ın başkenti Atina'da bir Kürt genci bedenini ateşe vererek yaşamını yitirdi.
- 10 ABD'de Amerika Üniversitesi Mustafa Barzani Kürsüsü, Kürtlerin Kimlik Arayışı" konulu uluslararası bir konferans düzenledi. Kürdistan Başbakanı Nêçirvan Barzani'nin bir konuşma yaptığı konferansa İnsani Yardım ve İşbirliği Bakanı Dr. Şefik Kazzaz, Kültür Bakanı Felekedin Kakeyi, Paris Kürt Enstitüsü Başkanı Kendal Nezan, ABD Dışişleri Kuzey Irak Sorumlusu Frank Riccardone ile bir çok Amerikalı resmi üst düzey yetkili ve uzmanın yanı sıra, Kürdistan'dan ve dünyanın diğer bir çok ülkesinden konunun uzmanları ve politikacılar katıldı.
- 11 Adana DGM, DBP Genel Başkanı Yılmaz Çamlıbel'e, 1992 yılında Kütahya'da İHD tarafında düzenlenen bir panelde KÜRT-KAV Başkanı sıfatıyla yaptığı bir konuşmadan dolayı 1 yıl hapis cezası verdi.
- 12 Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi, Diyarbakır Büyükşehir, Siirt ve Bingöl'ün HADEP'li belediye başkanlarına karşı PKK'ye yardım ve yataklıktan açtığı davanın mahkemesi başladı. DGM savcısı, belediye başkanlarına 7 şer yıl hapis cezası verilmesini talep etti.
●Olağanüstü Hal Bölge Valisi Kürtlerin çıkardığı yayınların OHAL bölgesine girmesini yasakladı.

English Summary

The Kurdish Homo Sapiens...

Claiming that it adopts free market principles and globalization, Turkey on one hand removes the commercial customs with Europe and thus becomes a candidate member of EU in the Helsinki summit last December. And on the other hand, National Security Council decides to stop off the cross-border trade in Kurdistan, while Prime minister Bülent Ecevit rejects the plans towards setting up a contact office in Diyarbakyr on 15th June, between American Businessmen and the members of GUNSIAD, a business chamber whose total members are Kurdish businessmen; Ecevit advises American businessmen not to collaborate with GUNSIAD, whose total members are Kurdish, but rather with TOBB, which is the "reserve power" of Turkish state and government. Flirting with a political party that is famous with its fascistic and racist policies, the same Ecevit absolutely ridicules the Kurds by blaming HADEP for its so-called racism. While emphasizing that political spectrum will not allow HADEP a totally free access, Ecevit finds it quite convenient to mention that "the politicized Kurd" is much more dangerous than "the armed Kurd." It seems that for Ecevit, the Kurdish Homo Sapiens amounts to a great danger...

Both the attitude of Ecevit and of National Security Council, however, underlines a fundamental policy of Turkish state against the Kurds, a policy which has a clear target from past to present; politically, socially and economically weaken the Kurds, if they were not "brought to reason" by destructions, massacres and assimilations. And it is a policy adopted not only by Turkey, but also by other three regional states...

Dominating the Kurds by the power of the arms, the regional states on one hand maintain their national sovereignty with modern means, and on the other hand, they deny these same modern means to the Kurds. So, what forms the national defense policies of those states is that to isolate the Kurds out of a modern arena and thus to keep them away from contemporary social and lawful arrangements... The current issue of Serbesti includes an article discussing the topic in question; in his article "The Kurds and Their 'Others': Splitted Identity and Splitted Politics", Abbas Vali focuses on the structural splittedness of the Kurds and offers an inclusive analysis of the role played by the dominant policies of regional states. According to Abbas Vali, a professor of politics in Wales Swansea University in England, the roots of the political and cultural splittedness of Kurdish nationalism can be traced back to the chronic weakness of civilian society in Kurdistan while the fact that, the regional states have suppressed the conditions of modernity in Kurdistan, should also deserve attention; "While the European nationalism started with modernity, the emergence of civilian society and democratic citizenship accompanied nationalism, the Kurdish nationalism, which took off by denial of Kurdish identity, derives from the suppression of civilian society and democratic citizenship in Kurdistan."

A Sinking Heritage

Unlike other nations and geographies, the wealth resources in Kurdistan have always had a negative impact on the fate of the Kurds. One of those negative factors was the oil reserves Kurdistan had; now we have the water reserves in Kurdistan, which are of such a strategic importance that nobody can estimate, what kind of international conflicts these water reserves may give birth to. While it is impossible to know what kind of outcome these possible conflicts will bring to the Kurds, it is nonetheless clear that, the rivers emerging from Kurdistan give life to Middle East and the regional states inlay the historical heritage of the Kurds under the waters by constructing dams on these rivers. In his article, "The Dams and the Sinking Historical and Artistic Heritage of the Kurds," Mehrdad R. Izady mentions that the construction of each new dam, removes one part of Kurdish history and despite this loss of the Kurds, it is other peoples who benefit from these dams: "As Kurdistan enjoys a high degree of rain -and thus a multiple of rivers- the dams are constructed not for the benefit of the Kurds, but of other people. Even the GAP project in Turkey, over which a great deal of clamour has been made, is not an exception to this general principle."

From "Imaginary" to the Reality; Free Kurdistan

The last 9 years in Southern Kurdistan amount to a very important and historical turning point in the history of Kurdish people; it is the kind of a gain that may overcome the thousands years old bad fortune of the Kurds. It is also as important as for the other parts of Kurdistan. The brand-new developments recorded in the area of re-construction and national institutionalization in Kurdistan are at a envious and these developments open brand-new horizons before the Kurdish people. So this issue of Serbesti includes a number of articles and interviews about Southern Kurdistan made with KDP President Mr. Messoud Barzani, Kurdistan vice-president Mr. Sami Abdurrahman, Kurdistan Construction Minister Mrs. Nasrin Berwari and Rector of Salahaddin University Prof. Seadi Barzanci. Translation of an interview with Professor Budd Hall, who was invited by Sulamaniyah University to Southern Kurdistan has also been included to this section. It is our hope that the articles and interviews in "From Imaginary to the Reality" section be of benefit for our readers.

***

Lastly, a quick look at some other important articles of this issue; in his article, "The Kurdish Origins in Turkey: A Demographic Study," Professor Servet Mutlu calculates the Kurdish population in Turkey as 7 millions based on the official data. Unfortunately, this figure is far from reflecting the truth. Servet Mutlu's study could be compared with the researches of Mehrdad R. Izady and İsmet Şerif Vanlı, whose results were published in the fourth issue of Serbesti. The official census methods and census papers do not include a question which could help to establish exact Kurdish population, on the contrary, the censuses are conducted in a way to hide the Kurdish population (for further details on this topic, see "Türkiye'de Nüfus Sayımları ve Azınlıklar [Censuses and Minorities in Turkey], by Doz Yayınları, İstanbul, 1999). Other articles are; "Ethnic and National Minorities Question in Turkey and International Agreements" by Prof. Dr. Ali Arayıcı; "A New Conference for New Policies" by Hasan Yıldız; "The Kurdish Symposium in America and the Last Ring of the Turkish Illusion" by Yaşar Karadoğan; "Comments on Special Mixed Units of Hizbolah and the Basis of Kurdish Uprisings" by Azad Ö. Özmen; "Interview with Sub-commander Marcos"; and an interview with Dennis Hotuchey, International Relations Secretary of North Ireland Social Democratic

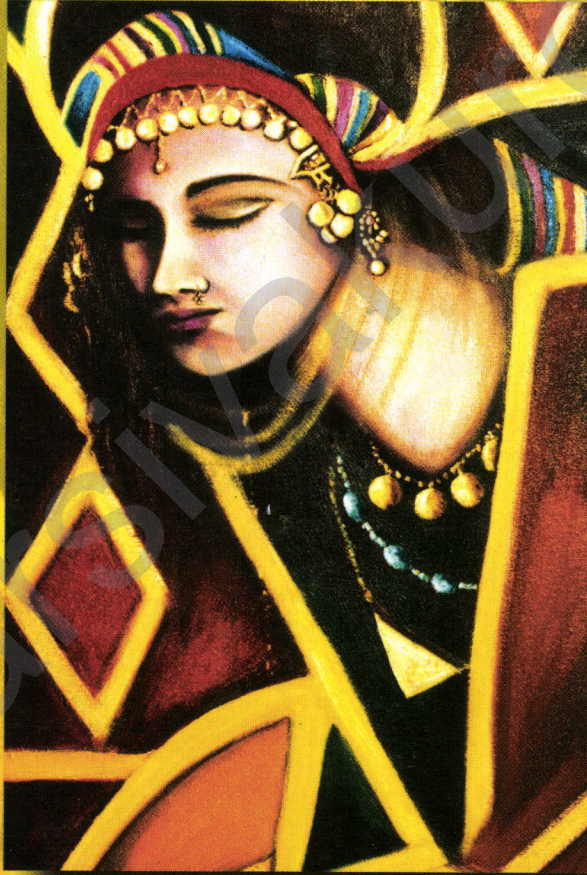
www.arsivakurdi.org

Pelîn

Kovara edebî-Hejmar 5 -Bihar 2000
Buha 2.500.000.- TL.

Dr. K. A. Bedir-Xan
Abdul Raqib Yusuf
Emin Narozî
I. Seydo Aydogan
Samî Ergoşî
Bişarê Segman
Edip Karahan
Mustafa Aydogan
Enver Karahan
Fevzi Bilge
Fawaz Husên
Orhan Pamuk
François de Voltaire
Silêman Demir
Qadrican
Zeynel Abidin
Bedîrxan Epözdemir
Jana Seyda
Yaqub Tilermenî
Xelîl Duhokî
Bêwar İbrahim
Newzad Ş. Hirofî.
Reşo Zilan.
Ruza Çolpan.
Selahattin Bulut

DOZ

5. Sayı Çıktı